DR. KAZYS GRINIUS

ATSIMINIMAI IR MINTYS

II

Apie Petrą Kriaučiū
nų p. 42-46, 55-59,
123, 214, 219, 227, 231, 239,
240 P. Kriaučiūnų Na-
rjampokėje 1902 m p. 42-
46, ryšiai su varpinin-
kais p. 55-59, 223 1, J. Ba-
šanavičiu ir P. Kriaučiū-
nai p. 219

Šią knygą dovanoja
Eutiniečių bibliotekai
K. Grinius skaitytojai
I. Baceviečiūtė – Šimaniūnaitė

95.08.16

ATSIMINIMAI IR MINTYS

DR. KAZYS GRINIUS

REMINISCENCES AND THOUGHTS

II

PUBLISHED BY DR. KAZYS GRINIUS COMMITTEE
1739 So. Halsted St., Chicago 8, Ill.

DR. KAZYS GRINIUS

ATSIMINIMAI IR MINTYS

II

LEIDĖJAS DR. KAZIO GRINIAUS KOMITETAS
1739 So. Halsted St., Chicago 8, Ill.

K 947.45.05
Gr 403

Copyright — 1962

Marijampolės Petro Kriaučiūno
viešoji biblioteka (Vytauto g 20)
Informacijos skyrius Nr 70
Invent. Nr. 051713

Spaudos darbą atliko N A U J I E N O S
1739 South Halsted Street
Chicago 8, Illinois

Prezidentas DR. KAZYS GRINIUS

REDAKTORIAUS ŽODIS

Dr. Kazys Grinius savo atsiminimus rašė tremtyje, daugiausia Vokietijoje. Jis negalėjo pasinaudoti praeitį liečiančiais dokumentais, likusiais rusų okupuotoje Lietuvoje. Tiktai Amerikon atvažiavęs jis galėjo patikslinti kai kurias datas ir plačiau komentuoti kai kuriuos įvykius, bet ne viską. Liga ir mirtis neleido jam palikti patikrintus ir patikslintus atsiminimus.

Šio tomo kalbą lygino Dr. Petras Jonikas, nors ne visur jo nurodymus sekėme. Daugiur palikome Dr. K. Griniaus kalbą ir stilių tokius, kokius jis vartojo.

Šio tomo atsiminimų pabaigoje spausdiname Dr. Kazio Griniaus 1907 metais „Lietuvių Tautoje" išspausdintą straipsnį „Keletas dokumentų Seinų vyskupystės istorijai (1813—1823 m.)". Šis darbas neįėjo į atsiminimus, bet jis liečia „Atsiminimuose" minimus Seinus ir parodo Seinų srities katalikų vadovybės susirūpinimą.

Pirmasis Dr. Griniaus „Atsiminimų" tomas išleistas be vardų rodyklės. Ji būtinai buvo reikalinga antrojo tomo redakcijai. Pasidarę parankinę vardų rodyklę redagavimo darbui, nutarėm pridėti ją prie šio tomo, kad palengvintų ir pirmojo tomo skaitytojams susirasti ieškomus duomenis.

Nuoširdžią padėką reiškiame p. Aleksandrui Zujui už kalbos ir korektūrų taisymą; p. Pranui Čepėnui už redakcines pastabas ir korektūrų skaitymą; p. Marijai Gudelienei už pagalbą pirmojo tomo vardų rodyklei sudaryti; Dr. A. Rukšai už dokumentų vertimą iš lotynų kalbos; p. Mečiui Mackevičiui už pasirūpinimą vertėjais iš lenkų kalbos; Dr. Kazio Griniaus Komiteto nariams, sudariusiems sąlygas šiam tomui išleisti, ir poniai Kristinai Grinienei, turėjusiai kantrybės leisti paruošti spaudai šį tomą.

M. G.

DR. KAZIO GRINIAUS KOMITETAS
1739 So. Halsted Street,
Chicago 8, Illinois

KRISTINA GRINIENĖ, Komiteto
garbės narys

Dr. Pijus Grigaitis, pirmininkas
Mečys Mackevičius, vicepirmininkas
Mykolas Simokaitis, iždininkas
Dr. Bronius Zubrickas, iždo globėjas
Martynas Gudelis, sekretorius

1901 METAIS

PILVIŠKIUOSE

Nuo 1898 metų pavasario pabaigos iki 1902 metų rudens aš gyvenau Pilviškiuose, tuomet Suvalkų (Sūduvos) gubernijos, Marijampolės apskrities. Etnografinis Lietuvos gabalas, esąs Marijampolės, Naumiesčio - Šakių, Vilkaviškio, Seinų-Lazdijų, Suvalkų apskrityse, tuomet buvo tirštokai lietuvių apgyventas. Viso tame plote 1897 m. buvo apie 350.000 lietuvių gyventojų. Ta teritorija Napoleono buvo priskirta prie Lenkijos 1807 ar 1808 metais. Dvylika metų tą žemę valdė prūsai (1795—1807).

Pilviškiai yra gana senas miestas, kadaise turėjęs magdeburgiją ir savo burmistrą. Tik Rusijos carų administracijos Pilviškiai iš miesto buvo degraduoti į „pasodą" ir pavesti valdyti Pilviškių valsčiaus vaitui. 1900 m. Pilviškiuose buvo apie 2,000 gyventojų, daugiausia žydų pirklių, ir tik maža jų dalis tesivertė žeme.

Pilviškių vardas kilęs nuo upės Pilvės, kuri čia įteka į Šešupę.*) Pilviškiai tuomet, kai aš juose gyvenau,

---

*) Ir dainoj sakoma: „Pilviškių miestas slaunas, apipraunas. Tarp vandenų stovi, lygiai kaip ir Kaunas".

buvo eksportuojamų į užsienį žąsų centras. Taip pat buvo keletas žydų, kurie arklių prekyba vertėsi. Įdomu būtų pažiūrėti į 1897 m. Rusijos imperijos gyventojų surašymo spaudinius tikresnei gyventojų sudėčiai pažinti.

Varpininkų reikalai tuomet nuo mano galvos buvo kiek nukrypę ir tekę Dr. Juozui Bagdonui*), P. Višinskiui, o kiek vėliau Jonui Vileišiui, F. Bortkevičienei, bet suvažiavimuose ir pasitarimuose (Vilniuje) tarpais man tekdavo dalyvauti, ir iš varpininkų komiteto nebuvau išėjęs, kasmet į jį toliau išrenkamas. Metiniame varpininkų susirinkime, 1901 m. buvusiame Vilniuje, rodos, nedalyvavau. Prisimenu vieną susirinkimą Vilniuje, kuriame dalyvavo Morta Zauniūtė, Dr. F. Janušis iš Kretingos, slaptai atkeliavęs Juozas Bagdonas, bet ar jis buvo 1901 metais, ar vėliau, dabar negaliu atsiminti. Susirinkimas buvo bene Jono Vileišio, tuomet jauno, pradedančio Vilniaus advokato bute, bet šeimininko tuomet namie nebuvo.

Prof. Vaclovas Biržiška 1946 m. man rašytame laiške sako, kad kairieji laikraščiai maždaug šitaip ėję: Lietuvos Socialdemokratų Partijos pirmutinis laikraštis „Lietuvių Darbininkas", Nr. 1 (lenkiškoji laida), pasirodė 1896 m. gegužės mėnesį Paryžiuje. Kokiu mėnesiu vėliau Tilžėje buvo išspausdinta lietuviškoji jo laida. „L. D." Nr. 2 išėjo iš spaudos 1898 m.

---

*) Dr. Juozas Bagdonas, būdamas užsieny, „Ūkininką" pasiėmė redaguoti nuo 1899 m. balandžio mėn., o „Varpą" nuo 1899 m. lapkričio mėn., kai V. Kudirka jau buvo visai nusilpęs (mirė 1899 m. lapkričio 16 dieną). Bet ir paskiau man teko atskirus numerius suredaguoti, nes Bagdonas, besislapstydamas nuo prūsų policijos persekiojimų, buvo pabėgęs Skotijon. Jam sunku buvo Tilžę pasiekti. Dėl tolumo nevisada galėdavo „Varpą" ir „Ūkininką" redaguoti.

gegužės mėn. Tilžėje. Trečias „L. D." numeris buvo išėjęs Tilžėje 1899 m. Lenkišką jų tekstą daugiausia prirašydavo A. Moravskis ir A. Domaševičius. Į lietuvių kalbą bent Nr. 1 vertė Dr. K. Grinius. 1899 m. sausio mėn. Tilžėje pasirodė spausdintas „Aidas Lietuvos Darbininkų Gyvenimo" Nr. 1. Tai buvo lenkiškojo „Echo Zycia Robotniczego na Litwie" lietuviškas vertimas. Nr. 1 tekstas buvo parašytas A. Moravskio, jis išėjo Vilniuje tik hektografuotas. Į lietuvių kalbą jį vertė Dr. K. Grinius. „Darbininkų Balsas" pradėjo eiti Tilžėje tik 1901 m. liepos mėnesį ir ėjo be pertraukos iki 1906 m., kai Vilniuje pasirodė L. S. D. P. laikraštis „Naujoji Gadynė". Pirmieji trys „Darbininkų Balso" numeriai buvo paruošti Vlado Sirutavičiaus Lietuvoje, o rankraščiai siuntinėjami į Tilžę ar Rokaičius M. Zauniūtei, kad atiduotų Dr. Juozui Bagdonui. Jis, gal nenorėdamas konkurencijos „Varpui", savo valia pašalindavęs visą politiką ir palikdavęs tik ekonominius straipsnius.

Taip manė Vaclovas Biržiška. Bet Dr. Juozas Bagdonas dar Kaune kiek kitaip apie tai man pasakojo. Jisai dėdavęs Į „D. Balsą" tik tuos dalykus, kurie, jo nuomone, darbininkams buvę suprantami, o kitus iš visur gaunamus rašinius tuo pačiu principu sunaudodavęs „Varpe", „Ūkininke" , „Naujienose", „D. Balse". „Tėvynės Sarge" ir Amerikos lietuvių laikraščiuose. Žinoma, inž. Sirutavičius ir kiti „D. Balso" bendradarbiai tokiu Dr. Juozo Bagdono redagavimu būdavo nepatenkinti, ir dėl tokio jo elgesio savaip spėliodavo.

Su senąja LSDP 1901 m. mes, varpininkai, reikalų jau neturėjome, nes Dr. A. Domaševičiui 1907 m. pakliuvus į žandarų rankas, o A. Moravskiui išvažiavus į užsienį ekonomijos mokslų studijuoti, vilniškė LSDP centrinė organizacija buvo apgriuvusi, nors partijos

darbas nebuvo visai nutrūkęs. „Lietuvos Darbininko" lietuvių kalba išėjo 3 numeriai, paskutinis bene 1898-99 m. Iš Tilžės, spausdinamas Londone, 1901 m. buvo pradėjęs eiti LSDP mėnesinis „Darbininkų Balsas", kurį laiką valdomas J. Bagdono, o paskiau A. Janulaičio. Vietiniai varpininkų žmonės su LSDP žmonėmis susieidavo. Dr. Bagdonui kurį laiką kartais net tekdavo redaguoti „Darbininkų Balsą", o V. Kapsukui*) — „Varpą" ir „Ūkininką".

Taip pat ir su Polska Partija Socjalistyczna (PPS) varpininkų santykiai buvo nutrūkę, nors PPS literatūros ir gaudavome. Gaudavome pasiskaityti ir lenkų tautininkų partijos (Polska Narodowa Demokracja) leidinių, kaip „Przegląd Wszechpolski" ir tos krypties lenkiškų brošiūrų.

Per Tilžę iš užsienių parsigabendavome ir revoliucionierių literatūros. Apie tą laiką ypač buvo praplitęs ne taip radikalus rusų liberalų demokratų laikraštis „Osvoboždenije", leidžiamas Štutgarte. „Osvoboždenije" buvo ne socialistinis, bet P. B. Struvės redaguojamas rusų liberalų demokratų, kadetų (konstitucinių demokratų) laikraštis.

Bene 1905 m. P. B. Struvė grįžo Rusijon. Kadetų partijoje jis buvo žymus veikėjas. Vėliau jis buvo valstybės dūmos narys. Marijampolėje kai kurie rusai gaudavo iš manęs „Osvoboždenije" pasiskaityti, ir jo kryptį ne vienas pagirdavo (miškų urėdas Dr. P. Judenko, jo žmona R. S. Judenkienė, Petrovaitė). Patį P. B. Struvę man teko matyti 1905 m. Maskvoje buvu-

*) Vincas Mickevičius-Kapsukas tais metais su Lietuvos Socialdemokratų Partijos vadais nelabai tesutikdavo; jisai glaudėsi prie varpininkų. Ir tik bene 1905 m. perėjo į LSD Partiją, o vėliau pasidarė bolševiku, juo 1935 m. Maskvoje ir mirė plaučių džiova.

siame savivaldybininkų suvažiavime. Tai buvo rudais plaukais apaugęs vyras. Ir jo „Osvoboždenije", tur būt, dėl to būdavo aptraukta rudu apvalkalu. Taip šaipydavosi kai kurie rusai. Tame laikraštyje ir apie lietuvius buvo išspausdintas neblogas straipsnis.*)

Jau tada ėmė rodytis socialistinė Lietuvos žydų revoliucinė organizacija „Bund" (Sąjunga). Ji, rodos, pirmiausia yra pasireiškusi žydų darbininkų tarpe apie 1892 metus. Dar prieš 1899 m. Vilkaviškio žydai, šerių rūšiavimo darbininkai (ščetininkai šnekamąja žydų kalba) leido hektografuotą laikraštį „Der ščetinnik" (šėrininkas), ir varpininkas Dr. J. Bagdonas, gyvendamas tada (1896-1899 m.) Vilkaviškyje, rašinėdavo higienos straipsnius į tą „ščetininką". Žinoma, Bagdono rašiniai būdavo parašyti rusiškai, o redakcija išsiversdavo juos į paprastąją žydų kalbą. Kiek Bagdono buvo parašyta tokių straipsnių, nežinau. Apie vieną, kuriame buvo išdėstytas šerių dulkių kenkimas žmogaus sveikatai, pats autorius man pasakojo.

Tais metais Sūduvos miestuose ėmė plisti kai kuri smulkioji pramonė. Tai buvo šerių rūšiavimas, vyriškų batų (kamašų) aulelių siuvimas mašinomis (rus. zagatovka, zagatovščiki), didesnės rūbų mašininės drabužių siuvyklos. Tose vietose daugiausia dirbdavo žydų proletariatas. Jis tuomet jau buvo gerokai suorganizuotas į socialdemokratinius būrelius, su centrine valdyba, rodos, buvusia Vilniuje. Tai buvo griežta carinei valdymo santvarkai opozicija, ir žandarai su ja

---

*) Čia kalbama, tur būt, apie M. Biržiškos straipsnį, kurį Vaclovas Biržiška savo „Pastabose" šitaip mini:

„Osvoboždenije" 1902 m. mano brolis Mykolas, tik Šiaulių gimnaziją baigęs, atspausdino korespondenciją apie Šiaulių gimnaziją, kuri savo laiku buvo padariusi Šiauliuose furorą. Tai buvo vienas pirmųjų Mykolo pasirodymų spaudoje".

jau turėdavo šiek tiek darbo. 1908 m. dėl Marijampolės „Šviesos" Draugijos besėdėdamas Kalvarijos kalėjime, kurį laiką buvau vienoje kameroje su dviem Kalvarijos „ščetininkais", traukiamais tieson už priklausymą organizacijai, kuri stengėsi prievarta pakeisti carinę imperijos valdymo santvarką. Tuodu kaliniai kameroje atlikinėdavo visas žydų tikybos apeigas, uoliai švęsdavo šabą, daug melsdavosi ir buvo dideli Talmudo gudrybių bei neklaidingumo gynėjai, o Mozės ir Markso mokslai žydų tarpe dažnai nesipyko tarp savęs. Iš tokių „ščetininkų" 1905 — 1907 m. revoliucija paskiau susilaukė veiklių kalbėtojų agitatorių ir darbuotojų.

P. P. S. (pepeesai) taip pat nesnaudė. A. Sulkevičiaus iš užsienio slaptai pargabenta spaustuvė vienaame Vilniaus krašto užkampio miestelio vaistininko bute spausdino „Robotniką*" (Darbininką), o iš Londono tebėjo mėnesinis „Przedswit". Juozas Pilsudskis su savo bendraminčiais dirbo išsijuosęs. Ta spaustuvė gamino Pilsudskio redaguojamą „Robotniką" bene penkerius metus, ir žandarai jos nesučiupo.

Žydai darbininkai buvo pradėję varyti prieš valdžią atkaklią kovą. Rusai taip pat leisdavo užsienyje revoliucinių spausdinių, kėsindavosi naikinti carą ir jo didžiūnus. Bet Pilviškiuose**) 1901—1902 m. žydų

---

*) „Robotnik" (Darbininkas) J. Pilsudskio ilgiausiai buvo leidžiamas Vilniaus krašte, Lipniškių miestelyje, iš kur saugumo sumetimais buvo perkeltas į Pogoželcus, taip pat esančius Rytų Lietuvoje. Iš čia buvo perkeltas į Nočią, dar vėliau į Mirą, o iš ten Voiciechovskio (vėliau buvęs Lenkijos prezidentas) išvežtas į Lenkijos didmiestį Lodzių, kur netrukus „Robotnik" ir jojo redaktorius Juozas Pilsudskis pakliuvo į žandarų rankas. Vc. B.

**) Pilviškiuose „Ščetinininkų" ir „zagatovščikų" nebuvo, ir čia žydai 1898—1902 m. prieš carą, matyti, nėjo.

revoliucinio judėjimo nesimatė. Net žydų gimnazistų bei studentų iš Pilviškių nebuvo, nors miestelyje gyveno gana turtingų žydų, bet į pasaulines mokyklas vaikų jie neleido. Jie tenkindavosi esama valdine žydų pradžios mokykla arba savo tikybiniais tautiniais chederiais, kuriuose žydiškai mokydavo melamedai, t. y., tikybiniai mokytojai. Teisybė, ir lietuviai valstiečiai, nors jų tarpe nemaža buvo ir pasiturinčių, į gimnaziją vaikų ne labai temėgdavo leisti, o į universitetą savo noru ūkininkai sūnaus, rodos, niekas neleisdavo. Iš Pilviškių apylinkės tuomet ėjo į gimnaziją ar universitetą tiktai Kazys Pietaris iš Žiūrių — Gudelių, ir Andrius Dubinskas iš Gulbiniškių kaimo, esančio už Šešupės, netoli geležinkelio stoties.

Mat, tuomet su gimnazija būdavo sunkiau, negu prieš 10 — 15 metų, nes Marijampolės gimnazijoje mokinių liko tiktai pusė tiek, kiek buvo anksčiau. Tada jau buvo uždarytos keturios šalutinės pirmosios klasės. Be to, valstybiniame Marijampolės gimnazijos bendrabutyje metinis (9 mėnesių) vaiko išlaikymas atsieidavo apie 160 — 170 rublių, t. y., apie 30% brangiau negu seniau, kai mokinius laikydavo privačios „gaspadinės". Tėvams kasmet reikėdavo permokėt apie 40 — 50 rublių, o tai reiškė: parduoti dar vieną vidutinį darbo arklį arba apie 20 centnerių (po 50 kilogramų) rugių.

Įstojimas į gimnaziją taip pat buvo sunkesnis. Švietimo ministerio gimnazijų vadovybei buvo įsakyta pirmoje eilėje priiminėti bajorų, dvarininkų, valdininkų, popų, karininkų, pirklių, fabrikantų vaikus ir vengti skalbėjų, smulkių amatininkų ir ūkininkų (rus. krestian) vaikų. Žydų tuomet priiminėdavo tiktai apie 5% visų stojančių į gimnaziją vaikų. Caro valžia jautė besiartinančią revoliuciją ir švietimo slopi-

Marijampolės Petro Kriaučiūno viešoji biblioteka (Vytauto g. 20)
Informacijos skyrius Nr 70
Invent. Nr. 05[illegible]

nimu ji teisingai manė apsisaugosianti nuo opozicinės inteligentijos ir valstybės katastrofos. Lietuvis valstietis, tiesą sakant, taip pat nematė naudos iš gimnaziją ar universitetą pabaigusio sūnaus. Mokslus baigęs vaikas tėvynėje valstybės tarnybos vis viena negaus. Jis turės gyventi Rusijoje, ir, ko gero, dar parves marčią maskolaitę ir nekatalikę. Nuostabu, kad Rusijos valdovų ir lietuvio kaimiečio pažiūros į gimnazijų reikšmę buvo beveik sutapusios. Abeji manė, kad gimnazijos ne labai naudingos.

Rodos, 1901 metų pavasarį pas mane atvažiavo iš Putriškių ir Panausupio visas vežimas susipratusio jaunimo: Viktoras ir Pijus Vitkauskai, du Ambraziejai ir kiti. Jie pasipasakojo turį suorganizavę gana gausią „Artojų Draugiją",*) kasmet paskleidžiančią apie 100 komplektų „Varpo" ir „Ūkininko". Be to „Artojai kartas nuo karto, slaptai nuo policijos, kluonuose, seklyčiose vaidiną komedijas, saką kalbas, lietuviškai deklamuoją eilėraščius, dainuoją dainas. Svarbiausias veikėjas „Artojų" tarpe tada buvo buvęs Marijampolės gimnazijos IV-tos klasės mokinys Antanas Rucevičius, kilęs nuo Vilkaviškio. Tie vyrukai atvažiavę pasitarti su vyresnio amžiaus veikėju, pasidalinti savo mintimis. Man teko tik pasidžiaugti tokia kaimo jaunimo veikla. Jiems patariau užsigeriančių į savo draugiją nepriiminėti, nes šie net be blogo noro slaptą organizaciją įkiš žandarams. Tada susidarys antroji „Sietyno" bylа, nes „Artojų Draugija" ėjo „Sietyno" pėdomis. Dar anksčiau, kada „Sietyno" draugija buvo ne tik savitarpio švietimo, bet ir blaivybės organizacija, ji pasiten-

*) Juozas Ambraziejus, kilęs iš Panausupio, 1947 metais man rašė iš Brooklyno, N. Y., kad ta draugija buvo pasivadinusi „Šienpiūvių Draugija". Gal vėliau ji virto „Artojų Draugija", kad pasislėptų nuo policijos.

kindavo, jei kitaip būdavo negalima, pasigamindama tiktai vieną kitą stiklinę alaus, o degtinės visai nevartodavo. Svečiai pasakė, kad jie elgiąsi taip pat, kaip ir sietyniečiai.

Atvykusieji dar papasakojo, kad jie renką liaudies dainas, pasakas, mįsles, priežodžius ir kt.

Tokių savitarpinių slaptų draugijų tais laikais buvo ir kitose Lietuvos vietose. Varpininkų metais (1889-1905) jos būdavo tartum tos platesnės sąjungos nariai. 1904 ar 1903 metais „Artojai" buvo įkliuvę į Marijampolės žandarų rotmistro Tarasovo rankas. Gerai, kad ne piktas žandaras pasitaikė, ir kad netikėtai atėjo 1904 m caro amnestija, tai „artojėliai" išvengė didesnių rūpesčių ir į Rusijos gilumas neiškeliavo, kaip tai padarė jų pirmatakai sietyniečiai. 1899 m. pastarųjų buvo nubausta apie 35 asmenys, o 1899 m. — 1901 m. Vaineikio bylos dalyvių nukentėjo apie 15 asmenų. Didelis jų daugumas buvo varpininkų sąjūdžio dalyviai ir rėmėjai.

Apie 1900 m. daugiau negu „artojai" buvo nukentėję „Lietuvos Tarnai". Jų tarpe buvo Juozas Paršaitis, A. Garmus, Kizelevičius, Juozas Jesaitis ir kiti. Tai buvo taip pat marijampolinė organizacija, vietos gimnazijos mokinių sukurta. Pradžią, rodos, jai davė VII klasės mokinys Juozas Paršaitis, vėliau pagal motinos pavardę pasivadinęs Gabriu. Buvo norėta sujungti į vieną organizaciją visi lietuviai moksleiviai. Tada, berods, buvo susisiekta tiktai Marijampolės gimnazijos, Veiverių mokytojų seminarijos ir Seinų klierikų seminarijos lietuvių patriotų mokinių kuopelių. Bet žandarai tą organizaciją buvo susekę, o mokiniai po keleto mėnesių turėjo pasėdėti Kalvarijos kalėjime ir pakęsti tremtį. Kiti turėjo sunkumų gauti tarnybai, o kai kurie dėl to iškeliavo net į Ameriką.

Alkoholinių gėrimų pardavinėjimo suvalstybinimas arba monopolis

Girtavimas 1897 — 1898 m. pilviškiečių tarpe žydėte žydėjo. Įvedus valstybės degtinės monopolį, žydiškų smuklių Pilviškiuose nebuvo. Jų vietoje atsirado viena valstybinė degtinės parduotuvė ir vienas Urbanavičienės traktierius. Be to, buvo dar ir valstybinė arbatinė.

Bet netrukus atsidarė keliolika alinių, beveik vienų žydų laikomų. Girtų žmonių buvo matyti nemažiau, negu anksčiau, kai to monopolio dar nebuvo. Teisybė, tada dar nesigirdėjo, kad kas varytų samagoną.*) Tada ir degtinė buvo geresnė. Ji buvo 40 — 57% iš grynno destiliuoto etilinio spirito. Nuostabu, kad 57% degtinę dažnai gerdavo žydai, ypač užėjus šabui. Tikybinės apeigos reikalaudavo, kad šeimininkas, šabo vakarienę laimindamas, išsigertų „vyno". Ta eiga hebrajiškai vadinama „kidiš" — pašventinimas, palaiminimas. Pasakodavo, kad ta 57% degtinė, bonkose su rudomis etiketėmis, būdavusi geriama tiktai tose Rusijos imperijos srityse, kur žydams būdavo leidžiama apsigyventi, netoliau į Rytus, kaip iki Dniepro. Žydai pasižymėdavo savo blaivumu. Niekas nematė žydo nusigėrusio, gulinčio gatvėje. Nusigerdavo, anot pačių žydų, tik tie, kurių užsiėmimo pavadinimai prasideda raide F - Fuhrman, Fleischer, Fischer (vežikas, mėsininkas, žuvininkas).

Degtinės monopolis buvo sugalvotas ministro S. J. Wittės, gal kilusio iš latvių arba Livonijos vokiečių. Vienas latvių kilmės Witte apie 1863 m. lenkmetį buvo

---

*) Samagonas yra rusų žodis; tas skolinys yra tarytum kvitas, lietuvių duotas maskoliams, kad priėmė tokią paskolą. Vėliau lietuviai prasimanė ir savų pavadinimų, būtent, naminė, krūminė, miškinė ir kt.

Varšuvos mokyklų apygardos globėjas. Maskvos lietuviams studentams, baigusiems Marijampolės arba Suvalkų gimnazijas, jis buvo įtaisęs 10 stipendijų. Apie tai buvo rašyta bene 1921 m. „Lietuvos Mokyklos" numeryje, skirtam T. F. Žilinsko 80 m. sukakčiai pamimėti.

S. J. Witte, paskirtas ministru ėmė Rusiją labiau pramoninti, statyti daugiau geležinkelių. Be to, jis ėmė didinti valstybės pajamas. Tokiais sumetimais ir buvo įvestas degtinės monopolis. Witte buvo kiek susigiminiavęs ir su Lietuva. Jo žmona buvo Šiaulių miesto žydė, turėjusi Marijampolėje giminaičių. Kai Suvalkų iždinių viršininkas Štangė buvo sugalvojęs Marijampolės iždinę iškelti iš Chackelio namų, tai pastarasis nuvažiavo į Petrapilį pas Wittės žmoną, ir iždinė vėl buvo palikta Chackelio namuose. Šį žygį žydas buvo padaręs apie 1903 metus, o vėliau jis visiems girdavosi, kaip ponia ministrienė Witte jį gražiai priėmusi ir kaip jį pavaišinusi.

Tiesa, kad degtinės suvalstybinimas, įvestas 1897-98 metais, iš gyventojų daug daugiau pinigų ištraukė, negu prieš tai buvęs laisvas degtinės pardavinėjimas. Taip pat, teisybė, kad karui (1914—1918) užėjus ir „valstybinukei" užsidraudus, vėl samagonas įsivyravo, o antrojoje karo pusėje Rusija vėl buvo paskendusi degtinėje. Bet gerųjų to gėrimų suvalstybinimo ypatybių tatai nepaneigia. Tik reikia, kad gautas iš tokio monopolio pelnas eitų geriems tikslams. To prie carų, o juo labiau prie bolševikų, nebuvo. Ir čia ne sistema kalta. Žinoma, geriausia būtų, kad niekas negirtautų. Bet jei valstybė to nepajėgia padaryti, tai valstybininkai tą pelną turi skirti visų naudai, o degtinės vartojimą daryti kuo nekenksmingiausią. Wittė su savo monopoliu šiam tikslui yra per maža padaręs.

Vertinant degtinės monopolio reikšmę, reikėtų pripažinti tą sumanymą valstybei naudinga, nes

1. pelnas iš degtinės tenka ne privatiems asmenims, bet valstybei;

2. valstybinė degtinė būdavo gaminama iš sveikatai mažiausia kenksmingo etilinio alkoholio, gerai apvalyta (rektifikuota) nuo nuosėdų (Fussoel);

3. monopolinis degtinės pigumas neleisdavo „naminukei" (samagonui) įsiviešpatauti;

4. daugelis, negaudamas alinėse degtinės, perėjo prie alaus, kuris mažiau tekenkia sveikatai negu degtinė;

5. turėdama savo rankose degtinės sandėlius, Rusijos valdžia 1914 — 1918 m. karo protarpiu vienu įsakymu galėjo uždrausti gyventojams gerti degtinę, tuo būdu priversdama Rusiją nors keleriems metams didele dalimi atsisakyti nuo alkoholio.

Manoma, kad monopolis ir karo meto prohibicija turėjo neblogai paveikti gyventojų sveikatą. Man rodos, kad valstybinės degtinės monopolio kritikai, prikišantieji Rusijos valdžiai, kad ji pelnėsi benuodydama žmones, yra šališki ir neteisingi. Juk Rusijos gyventojai degtine nuodijosi šimtus metų. Tad jeigu ne valdžia, tai privatūs verslininkai daug daugiau alkoholiu nuodytų gyventojus.

Pažintis su kun. K. Prapuoleniu
1858—1933

Bene 1901 m. rudenį buvau pakviestas į Pilviškių kleboniją pas palėpiniame kambaryje apsistojusį ir apendicitu apsirgusį svečią kun. Kazimierą Prapuolenį. Kunigas po kokių dviejų savaičių pasitaisė ir, nors mano ir kitų gydytojų buvo patariamas operuotis, pasiekė 76 metų amžiaus be operacijos. Tai buvo šviesus, išmintingas Mogiliavo arkivyskupijos kunigas.

Jis buvo didelis tolerantas ir bene keturių Petrapilio (Mogiliavo) arkivyskupų sekretorius. Arkivyskupams nusenus, kaip pvz. Kazlauskui, kun. K. Prapuolenis kartais pats vienas valdydavo arkidieceziją.

Kun. K. Prapuolenis buvo labai pastabus žmogus, didelis humoristas ir gabus anekdotų pasakotojas. Tai buvo žmogus ne mažų nuopelnų lietuviams. Bene jo iniciatyva Petrapilyje buvo sukurta pirmoji vieša lietuvių draugija — Žemaičių ir Lietuvių Labdaringoji Draugystė. Per jį Petrapilio lietuviai katalikai Šv. Kotrynos bažnyčioje buvo gavę lietuviškus pamokslus ir suplikacijas. Jis buvo pirmasis Seinų savaitraščio „Šaltinio" redaktorius. Jo plunksnai priklauso objektyvi istorinė studija „Polskie Apostolstwo w Litwie" (Lenkų apaštalavimas Lietuvoje), 1911 m. išspausdinta M. D. Silvestraičio Vilniuje leistame lenkiškame laikraštyje „Litwa". K. Račkauskas-Vairas vėliau išvertė šią studiją į lietuvių kalbą. Ji buvo išleista 1912 m. Gavęs iš Newarke, N. J., gyvenančio V. W. Ambrose „Lenkų Apaštalavimo Lietuvoje" egzempliorių, matau, kad kitas šios studijos vertimas buvo atliktas Patrioto ir „Tėvynės Spaudos" 1918 m. išspausdintas New Yorke. Kun. Prapuolenis dar parašė 1909 m. Seinuose ėjusiame „Vadove" (Nr. 4-12) studiją „Lietuvių pamokslią", apimančią 1215 — 1803 metus.

Lietuvių tarpe yra kunigų apologetų, keliančių į padanges lenkų apaštalus, nuo XIV šimtmečio (1386 m.) Lietuvoje plėtusius katalikybę. Tokiems lenkinamos katalikybės gynėjams vertėtų atsidėjus pasiskaityti minėtąją kun. K. Prapuolenio brošiūrą, kad praregėtų ir aiškiau pamatytų, kaip jie klysta, be atodairos garbindami lenkų apaštalus. Ne katalikybė, bet turtų įsigijimas ir lenkinimas labiausiai rūpėjo aniems apaštalams. Kun. kan. K. Prapuo-

lenis buvo jau parašęs ir perrašęs tris savo atsiminimų tomus, bet, kaip jis pasakojo, tie raštai, iš Italijos siunčiami Lietuvon, kelionėje žuvo. Jis spėliojo, kad turėjo juos sučiupti „lenkai" ir sunaikinti, nes tuose atsiminimuose apie kai kuriuos lenkus buvo daug kur nepalankiai parašyta. Juodoji memuarų medžiaga buvo likusi pas kunigo brolį, inžinierių Br. Prapuolenį*)

Gavęs iš manęs pasiskaityti keletą „Varpo" numerių, kan. Prapuolenis pasakė: „Čia ant kunigų per maža rašoma, jie yra verti daug didesnio pliekimo".

Pažintis su Seinų vyskupijos administratorium kun. prel. Juozu Antanavičium 1853—1916

Kartą vakare, aplankydamas dar lovoj gulintį kun. Prapuolenį, radau pas jį kleboną Motiejų Oleką (Hollak) ir labai stambaus kūno kunigą, kuris pasirodė besąs kun. prel. Juozas Antanavičius. Mirus vysk. A.

---

*) Apie kanauninko K. Prapuolenio atsiminimus prof. Vaclovas Biržiška 1946 m. savo „Pastabose" man taip rašė: „Parašytų K. Prapuolenio memuarų iš viso nebuvo. Buvo taip: kun. K. Prapuolenis, prieš mirdamas, man buvo prižadėjęs, kad jis visą savo įdomią medžiagą paliks Universiteto Bibliotekai. Jam mirus, Bronislavas Prapuolenis visą tą medžiagą pasiėmė, Universiteto Bibliotekai jos neatiduodamas. Neskubėdamas jis tą medžiagą „cenzūravo" ir įdomiausią josios dalį, kuri jam atrodė galinti kompromituoti tą ar kitą asmenį arba bažnyčią, gal naikino. Neprisimenu gerai, bet, rodos, Br. Prapuolenis nieko iš to brolio palikimo universitetui nedavė. Kur ta medžiaga, nežinau. Nieko kito aš negalėjau padaryti, nes iš K. Prapuolenio turėjau tik žodžiu duotą pažadą, bet neturėjau jokio raštelio".

Kan. Kazimiero Prapuolenio atsiminimų dalis išspausdinta jo knygoj, vardu „Lenkų apaštalavimas Lietuvoje". Yra dalis mažoj lenkiškoj brošiūroj „Pro Domo Sua", pasirodžiusioj 1909 metais. Jose buvo atremiami Petrapilio lenkų laikraščio, rodos, vardu „Dziennik Petersburgski" šmeižtai, kad, esą, kan. K. Prapuolenis buvęs pritapęs prie Rietavo kunigaikščio Bagdono Oginskio testamento padirbdinimo bylos.

Baranauskui, jis vėl buvo paskirtas Seinų vyskupijos administratorium. Jis pagarsėjo 1905 m., kai įsakė kunigams paskelbti iš sakyklų savo „raminamą" aplinkraštį (Okolnik uspokojący), kuriame buvo įsakoma tikintiesiems suiminėti kylančius prieš caro vyriausybę revoliucionierius ir atidavinėti juos į rusų policijos rankas. Tas aplinkraštis mano buvo nusiųstas P. Višinskiui, kuris jį su savo paaiškinimais 1905 m. išspausdinto Tilžės „Ūkininko" Nr. 10. Tai buvo paskutinis to laikraščio numeris, nes daugiau „Ūkininkas" nepasirodė, o jo vietoj nuo 1905 m. gruodžio Vilniuje ėmė eiti „Lietuvos Ūkininkas".

Prelato Antanavičiaus aplinkraštis pagal savo mintis yra kiek panašus į 1863 m. vysk. Valančiaus aplinkraštį, kurį jis buvo parašęs rusų vyresnybės įprašytas ar įgrasintas, kad atitrauktų žemaičius nuo lenkų sukilėlių. Kompensacija už tokį aplinkraštį buvusi ta, kad rusų vyriausybė buvo pažadėjusi paleisti kai kuriuos kunigus, suimtus už dalyvavimą 1863 m. sukilime. Tekstas tos vysk. Valančiaus „ganytojiškos" gromatos" Vaclovo Biržiškos yra išspausdintas „Mūsų Senovėje"*). Kokią kompensaciją už savo aplinkraštį buvo gavęs prel. Antanavičius, dar nežinia. Greičiausia jis tik sustiprino savo poziciją gubernatoriaus akyse.

Iš pažinties Pilviškiuose apie prel. Antanavičių man liko menkas įspūdis. Jis buvo aukštas, stambaus kūno, stačių akių, grubių judesių vyras, kalboj nesi-

---

*) Vokietijoje Vc. Biržiška man rašė: „Pripuolamai vieną to aplinkraščio egzempliorių esu su savim paėmęs į Vokietiją, ir jį turiu. Tačiau jo turinys nėra toks, kokį buvo Valančius parašęs, nes Vilniaus generalgubernatoriaus N. Muravjovo kanceliarija jį visiškai perdirbo". Išeina, kad už tos ganytojo „gromatos" tekstą vysk. M. Valančius neatsako.

varžąs žodžiais. Neatrodė inteligentiškas esąs. Jo juokai, kuriais, matyt, mėgdavo pasikalbėjimus paįvairinti, buvo rieboki, kampuoti. „Koks valdingas viršila", tada pamaniau.

Mano atminty, kai užsimenu tą kunigą, dar iškyla anekdotiškas su juo atsitikimas, kai jam reikėjo egzaminuotis į pirmąją progimnazijos klasę. Jį papasakojo liaudies mokytojas, advokato Stasio Civinsko tėvas, rodos, Jurgis Civinskas, kuris, būdamas emeritas, ilgai gyveno Marijampolėje. Civinskas, būdamas Sintautų mokytojas, dar prieš Marijampolės gimnazijos atidarymą (1867 m.), kai Marijampolėje buvo tik „szkola powiatowa", vieną rudenį buvo atsivežęs į Marijampolę keletą savo mokinių, kad jie egzaminuotųsi į progimnazijos klases. — Prasidėjus egzaminams, — pasakojo J. Civinskas, — „pamačiau, kad inspektoriaus veidas pasidarė labai piktas. Ugi, atsigrįžtu į užpakalį, kur sėdėjo bene penki mano globotiniai, belaukdami, kada inspektorius pašauks juos prie savo stalo. Žiūriu, berneli tu mano, ugi Juozas Antanavičius, pasilypėjęs ant suolo ir prie nosies prisikišęs didžiulį agurką, iš tolo linkčioja ponui inspektoriui, t. y. šaiposi iš jo. Prišokęs kai duosiu tam vaikėzui plaštaka į sprandą, agurkas bur, bur, bur nusirito prie inspektoriaus kojų, o Antanavičiukas, parkritęs ant grindų, užsigavo nosį, susikruvino ir sėdi. Na, aš tuoj išvedžiau jį iš salės, sustabdžiau ir nuploviau kraujus. Inspektoriaus, matyt, gero žmogaus būta, nes tuojau priėjo prie vandeniu apšlapinto Antanavičiuko ir lenkiškai paklausė: „Mano vaikeli, ar skauda?" Šis nusišypsojo ir atsakė: „Nic, nic, pani inspektorze!" (Nieko, nieko, pone inspektoriau!) Abi pusės, per kraują, buvo susitaikiusios, ir visiems mano globotiniams pavyko egzaminus išlaikyti. O aš buvau bijo-

jęs, — baigdamas pasakojimą pridūrė Civinskas, — kad už tą agurką inspektorius supyks ir mano mokinių į savo mokyklą nepriims.

Patys kunigai prel. Antanavičiaus negerbė. Jau po kunigijos atsiskyrimo nuo varpininkų, po 1896 m., rodos, kun. Daktaras Stankevičius, pasirašinėdamas Daktaro Geležinio slapyvardžiu nepalankiai rašinėdavo į varpininkų laikraščius apie blogą prel. Antanavičiaus vyskupijos administravimą. Visi laukė naujo vyskupo atvykstant. Daugeliui nepatikdavo administratoriaus pataikavimas rusų valdininkams ir jo godumas.

Dar apie prel. Antanavičių kartą man pasakojo triklasės Seinų mokyklos vedėjas ir klierikų seminarijos rusų kalbos mokytojas Grabauskas, kilęs iš Plutiškių bažnytkaimio. Į seminarijos egzaminus, kaip paprastai kasmet būdavo, atvažiavo Suvalkų gubernatorius. Prelatas Antanavičius svečią ir egzaminatorius vaišino pietumis. Už stalo prel. Antanavičius, tarp kita ko, sako gubernatoriui:

— Ar žinote, ekscelencija, kaip galima būtų nuraminti visą guberniją?

Gerai išauklėtas Stremeuchovas, caro kiemo kamergeris, mano ir Dr. Staugaičio asmeninis pažįstamas, lietuviams palankus gubernatorius, švelnutis, nedidelio ūgio žmogus, žiūri į šeimininką, lyg klausdamas, ką jis nori pasakyti.

— Taigi, labai menkas čia dalykas: įtraukite į juodąją knygą daktarą Grinių (tuomet Marijampolėje) ir daktarą Staugaitį (tuomet Šakiuose), ir viskas nurims.

Gubernatorius į tai prelatui nieko neatsakė, nukreipęs kalbą į kitą pusę. Tas pasikalbėjimas galėjo būti apie 1906—1908 metus. Prelatą čia gali pateisinti du dalykai: jo primityviškumas (kaimo berno

psichologija ir įpročiai) ir išsigėrimas prie stalo. Kam gi galėjo ateiti galvon hipotezė, kad 1905 — 1908 m. politinis visos gubernijos judėjimas priklauso tiktai nuo dviejų daktarų? Tai jau tikras *sancta simplicitas!*

Dar viena priežastis gali būti prelato palinkimas prie įskundimų ir intrigų, pakuždėjimų į ausį. Tokiais būdais, sakoma, jis yra pasiekęs ir vyskupijos administratoriaus vietą. Per rusų vyriausybę jis siekęs ir vyskupo sosto, bet kunigijos vyresnybė pasipriešinusi. 1905 m. prelato aplinkraštis yra pilnas tendencijos įskųsti artimą. Jis nesilaiko krikščionybės pagrindo — nenorėk kitam to, ko nenori sau. Dėl to aplinkraščio atsimenu 1905 — 1906 m. Petrapilyje ėjusio „Lietuvių Laikraščio"*) nuomonę. Rašė kažkoks kunigas, kad

---

*) Tą laikraštį leido Petrapilio vertelga ir slaptas rusų policijos agentas Antanas Smilga. Jo pareiga buvo sekti lenkų uršuliečių katalikinę propagandą. Lietuvių sąjūdžiams, rodos, jis nekenkė. Gal dėl to, kad buvo prof. Maironio įtakoje. Kad A. Smilga tarnavo Rusijos policijos departamente slaptu agentu, išsiaiškino patsai A. Smilga. Jis buvo apskundęs policijos departamento direktorių kunigaikštį Goliciną už tai, kad šis tinkamai neatlyginęs A. Smilgos už susekimą Vilniuje ir Maskvoje katalikų vienuolių lenkinės - katalikinės propagandos lizdų. Ta byla buvo aprašyta rusų laikraščiuose. Apie tai skaičiau rusų dienraštyje „Den".

Petrapilio rusų mokslo žurnale „Živaja Starina" buvo išspausdintas gana rimtas A. Smilgos pasirašytas straipsnis. Jame buvo įrodinėjama, kad lietuviams reikia grąžinti spaudą jų raidėmis. Arčiau A. Smilgą pažinusieji asmenys, kaip inžinierius L. Dovydėnas, manė, jog tai ne A. Smilgos darbas, nes jis tebuvęs permaža išlavintas vyras. Nuostabu, kad ir kitas Rusijos valdžios agentas, buvęs Vilkaviškio taikos teisėjas, latvis Kuznecovas (persikrikštijęs iš Šmito), begindamas lietuvių teises, rašinėjo į „Živaja Starina". Dr. J. Šliupas 1884 m. tą Kuznecovą aplankė, ir iš jo paties patyrė, kad jis buvo informatorius lietuvių reikalams, vadinasi, Varšuvos generalgubernatoriaus generolo Gurkos samdomas tarnautojas.

Sugrąžinus lietuviams spaudą, A. Smilga, kaip visai ištikimas

tą prel. Antanavičiaus aplinkraštį, esą, kai kas nupeikia, biauriu vadina. O tai esąs gražus rašinys, nes jisai yra tvirtai paremtas Šventuoju Raštu. Ir teisybė, tame prel. Antanavičiaus rašinyje randame apaštalo Povilo sakinių: „Potestati obediendum est" (valdžios reikia klausyti), „Nulla potestas nisi de Deo" (nėr valdžios be Dievo žinios) ir dar kitų. Bet niekur prelato nepaminėta, kad katalikui pasaulinės valdžios klausymas turi aiškias savo ribas: jei klusnumas verčia svarbų, mirtinį nusidėjimą padaryti, tada katalikas negali valdžios klausyti. Jeigu aplinkraščio autorius būtų tokį įspėjimą padaręs, tada jis, kaip kunigas katalikas, gal ir būtų pasilikęs reliatyvėje dorovinėje aukštumoje. Tuo tarpu jo aplinkraštyje nusikalsta Dievo įsakymui, kuris liepia nenorėti artimui to, ko sau nenori.

Anot Juozo Rimšos, prel. Antanavičiaus aplinkraštis Pilviškiuose buvo šitaip bažnyčioje perskaitytas: Pilviškių klebonas pavedė jį perskaityti vienam vikarui. Šitas pasitarė su Juozu Rimša, kuris ta proga persirašė aplinkraščio tekstą. Abu nutarė, kad tas bažnyčios vyresnybės pranešimas žmonėms reikia taip dusliai ir neaiškiai perskaityti, kad niekas jo nesuprastų. Taip vikaras buvo ir padaręs, o pilviškiečiai taip ir nesuprato, ko tas aplinkraštis nori.

Marijampolės bažnyčioje, kai klebonas, marijonų generolas kun. Vincas Senkovskis (Senkus), iš sakyklos ėmė tą aplinkraštį skaityti, tai bažnyčioje kilo didelis skandalas, iš anksto to paties Juozo Rimšos ir

---

Rusijos caro valdžiai žmogus, buvo pirmutinis, kuris išsirūpino koncesiją lietuvių kalba savaitraščiui leisti Petrapilyje. Jojo laikraštis vadinosi „Lietuvių Laikraštis". Tas savaitraštis pradėjo eiti 1904 m. gruodžio mėn. ir ėjo visus 1905 metus. Bet jis neišsilaikė. Matyt, per maža buvo ėmėjų.

Joanos Griniuvienės suorganizuotas. Aplinkraščio skaitymo metu bažnyčioje buvęs jaunimo būrys ėmė mėtyti atsišaukimus „Šalin caro valdžia"! ir rėkti: „Šalin kunigai išdavikai!" Žmonės išsigando ir instinktyviai ėmė bėgti iš bažnyčios. Kunigas buvo priverstas nutraukti pamokslą, o šventoriuje kilo didžiausias žmonių klegesys. Policija iškvietė husarų eskadroną žmonių malšinti, šaudyti, bet nebuvo kas malšinti, nes persigandę žmonės bėgo, it avys, ir jokio maišto nekėlė. Pagal davatkų įskundimą, policija buvo sučmusi kai kuriuos žmones, bet, negalėdama nieko įrodyti, po kelių dienų juos paleido. Be Griniuvienės ir Juozo Rimšos, toje demonstracijoje dar dalyvavo jo sesuo, Ona Griniūtė ir kiti iš atokiau parkviesti asmenys, kad davatkos nepažintų.

Net daugelis kunigų to aplinkraščio negyrė, o kiti, kaip Pilviškių vikaras, pašnabždomis jį peikė.

Apie 1901 m. visa Lietuva buvo susirūpinusi, kada Vilniaus lietuviai gaus savo bažnyčią ir parapiją. Vyskupijos valdovai visaip tam priešinosi. Kada buvo paduotas tuo reikalu pirmutinis prašymas ir kieno parašais, nežinau. Bet apie 1901 m. lietuviams pavyko užvaldyti stovėjusią tuščią vieną seniausių Vilniaus šv. Mikalojaus bažnyčią. Tam reikalui daug buvo padėjęs kun. Prapuolenis, prikalbėjęs Petrapilio arkivyskupą Klopotovskį, kad šis įtikintų Vilniaus vyskupijos administratorių, jog pačiai katalikybei tai esąs pirmaeilis reikalas.

Lietuviškų medicinos terminų žodynas

1901 m. Pilviškiuose pradėjau rinkti medicinos ir botanikos folklorinę medžiagą. Per 40 metų tos medžiagos prisirinko keli tūkstančiai kortelių. 1944 m. liepos mėnesį jos, kartu su kitais raštais, buvo užkas-

Dr. Kazio Griniaus namai Marijampolėje, Bažnyčios gatvėje

tos į Lietuvos žemelę. Gal jos ten nesunyks ir kada nors bus sunaudotos.

Mano botanikos medžiaga P. Matulionio jau buvo panaudota „Žolyne", 1909 m. išspausdintam Vilniuje, ir doc. Vailionio-Dagio 1936 m. „Lietuvių botanikos žodyne". Be to, aš pats sėmiau medžiagą iš tos pačios versmės, kai ruošiau „Botanikos morfologijos terminologiją" (ž. 1913 m. „Lietuvių Tauta"). Medicinos terminai guli po žeme nepilnai sunaudoti.

Įpusėjus 1948 m. iš galvos jie buvo mano antru kartu surašyti. Šį kartą naudojausi A. Lalio angliškai-lietuvišku ir Sereiskio lietuviškai-rusišku žodynais. Dar prisidėjo kai kas iš gautų „Medicinos" numerių ir kitokios medžiagos. Pasidarė apie 10,000 lietuviškų medicinos terminų, jau pagal lotyniškus pava-

dinimus surašytų į didoką knygą. Tuo būdu 1901 metais pradėtas darbas tik po 47 metų virto rankraščiu.

Leidome „Naujienas"

„Varpas" ir „Ūkininkas" Dr. Bagdono globoje laikėsi, bet LSD Partija ėmė demokratus (varpininkus) pralenkti. Pats redaktorius Dr. Bagdonas, pagal savo temperamentą, buvo lėtas, sunkiai sumetąs, ramus žmogus, o čia kaip tik reikėjo kovingo vyro. Jaunimas mėgsta kovą, tik jam reikia duoti įdomaus darbo. LSDP kaip tik ėmė rodyti daug aktyvumo.

1901 m. varpininkų buvo padaryta taktinė klaida — šalia „Varpo" ir „Ūkininko" nutarta leisti mėnesines „Naujienas", kurios turėjo būti „nekalto" turinio, kad žmonės nebijotų jų skaityti. 1901 — 1903 m. „Naujienos" pasisekimo neturėjo. Jei jau kovojantį „Varpą" ir „Ūkininką" „Darbininkų Balsas" nukonkuravo, tai apie „Naujienas" nei kalbos negalėjo būti. „Naujienos" neilgai, tik apie dvejus metus pagyvenusios, buvo uždarytos. Jaunimas troško kovos su caro valdžia, kišo galvas į pavojų, o mes tuo metu pasirodėme su „Naujienomis". Net kunigų „Tėvynės Sargas", pasiskelbęs nekaltu caro santvarkai, neišlaikė caro vyriausybei pažadėtos nekaltybės. Redaktoriaus Dr. Juozo Bagdono temperamentas kaltas, kad varpininkai ne laiku užsimanė ramybės, o neramus jaunimas atšoko nuo jų ir prisigretino prie LSDP naujosios lietuviškosios serijos.

Tiesą sakant, marksizmui Lietuvoje nebuvo daug kas veikti, nes fabrikų darbininkų Lietuvoje visai nedaug tebuvo. Vilniaus, Kauno, Smurgainių proletarai ne labai tebuvo tinkama medžiaga, nes daugelis jų lietuviškai nemokėjo. Kiek daugiau lietuviškai kalbančio proletariato buvo Šiauliuose, Liepojoje, Rygo-

je. Bet Lietuva beveik visose srityse buvo labai atsilikusi. Ji buvo tokioj padėtyje, jog buvo galima paklausti, kas naudingiau jai ir socializmui: ar suorganizuoti porą tūkstančių kaimo darbininkų, ar pastatyti fabrikas? Pagal K. Marksą, socialdemokratija evoliucijos keliu turi pereiti per demokratinę respublikinę santvarką, turi gauti parlamentarinę persvarą, o balsų dauguma įvesti socializmą. Jei buržuazija nepasiduotų, įvesti proletariato diktatūrą ir visuomenės sluoksnių klasių kovą laimėti jėga. Anais metais LSDP ėmė smarkiai kovoti su monarchizmu ir varė propagandą respublikinės demokratinės santvarkos naudai. Tai buvo pasirengimas tolimam socializmui laimėti.

Taip dalykams susipynus, LSDP liko svarbiausias darbas — caro valdžios griovimas. Tatai ji su didele energija ir ėmė daryti. Bet ta pati dirva buvo ir varpininkų demokratų. Tarp šių dviejų srovių ėmė rastis vis naujų nesusipratimų ir susikirtimų. Lietuvos kaimuose tuo metu proletarų buvo gana daug. Paskaičiuokime tik bernus, tarnaites, piemenis, plentų akmenų skaldytojus, įvairių meistrų gizus, dvarų kumečius, stubelnikus, įnamius, padienius darbininkus, mažažemius, miškų darbininkus, durpių kasikus, lentpiūvių, malūnų aptarnautojus. Tai buvo gausi medžiaga socialistinei propagandai. Bet kaimų proletariatui organizuoti darbas buvo dar beveik nepradėtas, o socialdemokratai tam darbui nebuvo paruošę nei pritaikytos programos, nei parengę taktikos. Kolchozai ir sovchozai tada dar niekam nebuvo atėję galvon. Taigi tas lietuviškasis proletariatas Lietuvos socialdemokratams buvo dar labai mažai teprieinamas. Niekas jo reikalų ir psichologijos nepažino ir niekas

jo neorganizavo.*) Bent niekas tų minių neauklėjo proletarinio visuomenės sluoksnio požiūriu.

Tiesa, apie 1904 m. Lietuvos dvarus buvo persiritusi silpna streikų bangelė. Tai buvo atgarsis tuo laikotarpiu Latvijoje ėjusio agrarinio judejimo. Sužinojau apie „dvarokų" streiką Ievaravo dvare, esančiam už 7 kilometrų į rytus nuo Marijampolės. Suorganizavo jį iš kalėjimo paleistas arkliavagis Jablonskis. Jis pareikalavo iš to dvaro ponios Gvazdikienės pavalgyti ir kiek pinigų. Patenkinus jo reikalavimus, jis streiką sustabdė. Jablonskis tiktai pareikalavo poniškai jį pavėžinti į Marijampolę. Tuo metu aš buvau parvežtas pas sergančią Ievaravo dvaro ponią. Ji, rodos, buvo sunegalavus kepenim. Atlikęs gydytojo darbą, rengiaus atsisveikinti, bet poniutė „užpuolė" mane, prikaišiodama, kodėl aš siuntinėju į dvarus tokius storžieviškus žmones streikų vesti. Kam, girdi, mano atsiųstas agitatorius taip stačiokiškai pareikalavęs darbininkams pakelti atlyginimą. Bandžiau ponią įtikinti, jog tai ne mano agentų darbas, bet tada, rodos, ponia nepatikėjo, kad tai būtų kitų darbas. Tokių savanoriškų streikų anais laikais buvo ir kituose dvaruose.

*) Čia reikia pastebėti, kad minėtųjų grupių žmonės jau nuo 1905 metų demokratų (P. Rusecko, Ern. Galvanausko, A. Rimkos ir kt.) buvo pradėti organizuoti į Valstiečių Sąjungą. Greitai atsirado ir Kaimo Jaunimo Sąjunga, kurios šūkis buvo — „Švieskis ir šviesk". Šios organizacijos vadai turėjo pasišalinti, o tada ir pati organizacija apsmuko. Žandarai nesuskubo joms bylų iškelti. Bet Valstiečių Sąjunga gana ilgai dirbo slaptai, o nepriklausomybės pradžioje buvo išaugusi į stiproką politinę seimų frakciją. Jaunimo Sąjunga per keletą metų turėjo savo laikraštį „Jaunimas", „Lietuvos Ūkininko" priedą. Tos dvi kaimo organizacijos buvo Lietuvos Demokratų Partijos padariniai. Jos buvo nemažas aktyvas žemės reformai įgyvendinti ir demokratinei santvarkai šalyje įvesti.

Kalbėdamas apie 1898 — 1902 m. Pilviškių pramonę, nepasakiau, kad Pilviškiuose tuo metu buvo menkas muilo fabrikėlis. Be to, buvo du vėjiniai malūnai. Tiktai vienas jų ne grūdus, bet smėlį malė, ir štai kuriam tikslui: savininkas žydas versdavosi dažų pardavinėjimu. Jis parsigabendavo iš Leipcigo didesnius kiekius dažų. Pilviškiuose į dažus pripildavo smulkaus smėlio, o vėliau taip atmieštus dažus gabendavo pardavinėti į šiaurės Rusijos prekymečius. Žinau, kad pilviškinės fabrikacijos dažai atsidurdavo Viatkos gubernijos Kotelničo miesto prekymečiuose. Manau, kad ir kituose rytų Rusijos miestų prekymečiuose būdavo to Pilviškių vertelgos dažų. Jis būdavo laikomas pasiturinčiu žmogumi, o pralobo jis pardavinėdamas smėlį.

Paminėtinas dar vienas vietos gyventojų pelno šaltinis — lupikavimas. Du mano pažįstami žmonės labai aukštais procentais dažnai apiplėšdavo prasigėrusius apylinkės valstiečius. Buvo ir amatininkų, būtent: rūbsiuvių, batsiuvių, mildažių, duonkepių, diržininkų, rimorių, stalių, račių, kalvių ir šaltkalvių. Vienas Pilviškių žydas vertėsi arbatos falsifikavimu.

Medicinos pagalbą teikė vienas laisvai praktikuojąs medicinos gydytojas, felčeris Hurvičius, dvi paprastos pribuvėjos (žydė Leikė die Bobe ir Šakotienė), diplomuota akušerė Volkovičaitė (lenkė) ir vaistininkas su normalia vaistine. Pradžioje buvo žydas provizorius Braunšteinas, o vėliau lenkas Antanas Gavendzkis. Be to, kai kuriose smulkmenų parduotuvėse dar gamindavo trejų devynerių žolių rinkinius. Degtinėj išmarkintos žolės kartas nuo karto būdavo geriamos sveikatai. Apie tą laiką kartą važinėjau į Gižų pusę pas vieną ūkininką, kuris su bernu, šventadienį išsigėrę po dvejetą stiklelių trejų devynerių ant-

pilo, buvo apsinuodiję badijonėliu (lot. fructus anisi japonei). Darėsi taip, tartum nuomariu sirgtų. Po kelis kartus jie neteko žado ir juos kankino tampymai. Viskas praėjo laimingai.

1902 METAI

Varpininkų susirinkimas Dabikinėje

Bene svarbiausias 1902 metų varpininkų įvykis buvo kiek didesnis varpininkų metinis susirinkimas Kauno gubernijos Dabikinės dvare. Atsimenu šiuos to susirinkimo dalyvius: 1. P. Višinskį, 2. med. stud. P. Avižonį, 3. rašytoją J. Biliūną, 4. A. Bulotą, 5. Dr. St. Matulaitį, 6. Dr. K. Grinių, 7. Sebą (šeimininką), 8. F. Bortkevičienę, 9. Joną Vileišį, 10. Jurgį Šaulį ir kitus. Man atrodė, kad susirinkime dalyvavo ir A. Smetona, bet Dr. Šaulys 1947 m. iš Šveicarijos man rašė, kad jis gerai atsimena, jog A. Smetona, tuo metu gyvenęs Vilniuje, Dabikinės susirinkime nedalyvavo. Viso buvo susirinkusių apie 20 — 30 žmonių.

Svarbiausias to susirinkimo nutarimas — išrinkti komisiją Lietuvių Demokratų Partijos programai paruošti. Komisijon buvo išrinkti Jonas Vileišis, Dr. K. Grinius, Jurgis Šaulys ir Pov. Višinskis. Ji buvo paruošta ir išspausdinta 1902 m. „Varpo" 12-tame numeryje, o vėliau išleista ir atskira brošiūra. 1930 m. ji buvo perspausdinta Kauno „Varpo" spaustuvės leidinyje „Varpas ir varpininkai". Tas leidinys 1939 m. iš pradžių buvo išspausdintas „Lietuvos Žiniose", o

vėliau ir atskira knyga, kuri 1940 — 41 m. užėjusių bolševikų buvo sunaikinta. Vokiečių okupavimo metais (1941—1944) F. Bortkevičienė tos knygos vėl išspausdino tūkstantį egzempliorių, bet ar suspėjo išplatinti, neturiu žinių. „Varpas ir varpininkai" buvo skirta varpininkų 50 metų (1889 — 1939) sukakčiai pažymėti. Toje knygelėje buvo išspausdinta prof. Juozo Bagdono, Juliaus Butėno ir Dr. K. Griniaus keletas raštų.

Tos programos svarbumas yra tas, kad joje jau yra parašyta, jog Partija kovos būdu siekia politinės Lietuvos autonomijos (nepriklausomybės) ir, norėdama aprūpinti žeme bežemius ir mažažemius, Lietuvoje siekia žemės reformos. Turbūt 1903 m., o gal dar tais pačiais 1902 m. Vilniuje vykęs varpininkų suvažiavimas to projekto nepriėmė. Suvažiavimas paruošė bene tris programinius nurodymus, kurie buvo išspausdinti „Varpe", bet pati Lietuvių Demokratų Partijos programa 1902 m. nebuvo priimta.

Griniaus — Matulaičio trečiųjų teismas

Su parkeliavusiu į Pilviškius Dr. St. Matulaičiu teko susipykti. Iš jo pusės man teko pakelti negražių priekaištų. Galų gale ginčą išsprendė trečiųjų teismas, susidedąs iš pirmininko girininko Povilo Matulionio, Jono Vileišio iš mano pusės, ir prieniečio Dr. A. Brundzos iš Matulaičio pusės. Aš įrodinėjau, kad 1902 m. pavasarį iš Rusijos parkeliavęs Matulaitis iš pradžių buvo atsisakęs nuo Pilviškių, bet vėliau pasakęs, kad jis, nors Pilviškių ir nebranginąs, bet laikinai juose apsibūsiąs, kad iš ten galėtų pasirinkti naują gyvenamąją vietą. Aš su tuo nesutikau ir pirmame pasimatyme pasakiau, kad aš taip pat iš Pilviškių rinksiuosi naują

vietą. Na, abudu ir rinkomės. Aš teiravausi apie Panevėžį, Kauną ir Marijampolę, o Matulaitis apie Grinkiškį*) ir dar apie kitas vietas.

Bet trečiųjų teisme St. Matulaitis, to savo pažado nenurigdamas, tvirtino, kad aš 1898 m., jam išvažiuojant, buvau pažadėjęs, jam sugrįžus, vėl atiduoti Pilviškius. Parodžiau teismui Matulaičio laiškus, kuriuose jisai mane biauriai šmeižė. Dar paaiškinau, kad Matulaitis, nesiskaitydamas su padorumu, man yra paskelbęs karą, o po to, suprantama, tarp kariaujančių pusių jokios sutartys negalioja. Teismas pripažino, kad Matulaičio laiškai yra nekolegiški, nepadorūs ir verti tikro papeikimo, bet vis dėlto, nepaisant Matulaičio gal ir neapgalvotai 1902 m. duoto atsisakymo nuo Pilviškių, Griniaus duotas žodis grįžusiam Matulaičiui vėl užleisti Pilviškius turįs būti vykdomas, jei Matulaitis reikalauja iš Griniaus vykdyti 1898 m. pažadą.

Kai buvo nutrūkę asmeniški santykiai tarp Matulaičio ir manęs, Dr. St. Matulaitis nesiliovė rašinėjęs man įvairiausių laiškų su priekaištais. Per neatsargumą įsitraukiau laiškais į polemiką. Nors Matulaitis ir buvo atlikęs jam paskirtą bausmę, bet žandarai, eidami savo įpročiais, matyti, jį slaptai sekė ir įtarė jį kokį nelegalumą darant. 1902 m. Pilviškiuose pas jį buvo padaryta krata, kurios metu pas jį buvo rastas mano laiškas. Tame mano laiške caro saugotojams krito į akis maždaug toks sakinys: „jei esi čia atvažiavęs vienam darbui, tai tą darbą galėjai atlikti ir iš kitos vietos". Saugumo agentai ėmė klausinėti mane: „Apie kokį čia darbą kalbi, daktare?" "Apie okulistiką, kuria Matulaitis norėjo užsiiminėti ir iš Pilviškių bevažinėdamas į Karaliaučių stengėsi tobulinti", — atsakiau. Nors

*) Skaityk Vytauto Didžiojo Universiteto rankraštyne buvusius P. Višinskiui rašytus dr. St. Matulaičio laiškus.

mudu geruoju jau negyvenome, bet Pilviškių Kačergynose padarę fiktinę gydytojų konsultaciją mudu iš anksto susitarėm tą mano laiško vietą teisinti „okulistika". Saugumas*) nors ir kraipė pečiais, bet nieko iš to neišpešė. Mudu abu vienodai teisinomės. Kratą ir pas mane padarė, bet nieko įtartino nerado.

1902 m. rudenį, sutelkęs iš Puskelnių dėdžių Mykolo ir Andriaus Grinių bei tetėno Šukio talką, trimis ilgavežimiais parkeliavau į Marijampolę ir apsigyvenau Jursdikos dalyje, netoli Šešupės, Mitletono name. Mano šeima jau buvo padaugėjusi, turėjau žmoną, 1899 m. gimusį sūnų Kazytį ir 1902 m. lapkričio 8 d. gimusią dukterį Gražiną.

Dr. St. Matulaičiui Pilviškiuose nesisekė, uždarbis buvo menkas. Neužilgo, bene 1903 m., jis persikraustė į Vilnių. Besirengdamas apleisti Pilviškius, Dr. St. Matulaitis, lyg apgailestaudamas laimėtą bylą, man pranešė, kad jis neturės pretenzijų, jei aš grįšiu į Pilviškius. Bet aš jau buvau įsigijęs gydytojo praktiką Marijampolėje ir į Pilviškius negrįžau.

Gyvenimas Marijampolėje

Mariampolėje radau praktikuojančius šiuos senus gydytojus: Uscinskį, Rackevičių, Br. Pavalkį, pirmosios mano žmonos brolį, Dr. Škudskį, husarų gydytoją Radkevičių ir Vaclovą Hertyką, su kuriuo 1893 m. Maskvoje kartu laikiau gydytojo egzaminus. Man atsikėlus, Marijampolėje pasidarė vienu praktikuojančiu gydytoju daugiau. Be to, buvo dar ir karo gydytojas, bet laisva medicinos praktika jis neužsiiminėjo. Man Marijampolėje negyvenant (1896 — 1902), dar prieš

*) Taip vadinu žandarų viršininko ir prokuroro pavaduotojo kolektyvą. Juodu abu — rotmistras Tarasovas ir visai jaunutis viceprokuroras liberalas — buvo nauji.

mano grįžimą, ten bandė įsikurti Dr. Rabanas ir Dr. Antanas Lingis, su kuriuo dvejus metus kartu buvau Maskvos Universitete. Rabanas neužilgo kitur išsikraustė, o Lingis, 1900 m. išėjęs iš proto, pasimirė. „Varpe" ir „Ūkininke" Lingis yra pasižymėjęs gabiu rašytoju. Jis ne blogai eiliavo ir proza rašinėjo trumpus beletristinius dalykėlius ir vertimus. Gaila, kad toks jaunas (1869 — 1900) mirė.

Jo brolis Pranas Lingis 1905 m. Gižuose buvo revoliuciniu vaitu, už tai vėliau kelis mėnesius atsėdėjo Kalvarijos kalėjime. 1914 — 1918 metais, turėdamas slaptą spaustuvę*) jis vedė kovą su vokiečių priespauda. Kol turėjo dažų, su savo bendradarbiu Micuta (?) jis leido slaptus atsišaukimus, kritikuodamas blogus vokiečių valdžios pasielgimus su lietuviais. Pranas Lingis dar buvo pasižymėjęs Marijampolės „Šviesos"

---

*) Ta spaustuvė vietinio L. S. D. P. komiteto apie 1905—1907 m. buvo įtaisyta Marijampolėje, Karvelio namuose, prie senųjų kapinių, Andriaus Verbylos bute. Verbyla ir Z. Aleksa (Angarietis) Marijampolėje slaptai spausdino laikraštį „Darbininkų Žodį". Z. Aleksa Marijampolės gatvėje žandarų buvo sučiuptas su tuo laikraščiu, bet spaustuvės žandarai nesusekė, nes A. Verbyla suskubo išvežti ją už miesto. Vėliau ji buvo perkelta į Gižus, pas Pr. Lingį. Kiek vėliau, 1914—1918 m. karo metu, ji lietuviams patarnavo kovojant su okupantais vokiečiais.

Tai buvo ne pirmutinė Marijampolės spaustuvė. Dar anksčiau Europos viešbučio (Finko) mūruose žydas Aguševičius buvo laikęs valdžios leistą spaustuvę. Joje buvo išspausdintos kelios lietuviškos knygutės, jų tarpe — „Šviesos" Draugijos Įstatai rusų ir lietuvių kalbomis. Nepriklausomybės metais Marijampolėje buvo dvi didelės modernios lietuvių spaustuvės: Dundzilos ir Siručio „Dirvos" spaustuvė ir vienuolių spaustuvė. Bet XIX šimtmečio antrojoj pusėj tik Suvalkų mieste būta spaustuvės, o Marijampolėje pas apskrities viršininką tebuvo tiktai litografinis akmuo, kuriuo retkarčiais rusų raidėmis būdavo spausdinami atskiri gimnazijos programų lapeliai. 1905 m. revoliucijai kylant, Marijampolėje slaptai hektografu buvo atmušami priešvaldiniai atsišaukimai.

Draugijos Gižų skyriaus steigėju ir dalyviu. Tai vis buvo ankstyvesnieji Lietuvos nepriklausomybės rengėjai.

Kapsų tarmė

1902 m. persikėlęs į Marijampolę, radau savo artimą bičiulį teisėją Antaną Kriaučiūną jau mirusį, o advokatą St. Civinską dar gyvą, bet prasigėrusį. Tarp kunigų Marijampolėje radau Justiną Staugaitį, 1943 m. mirusį Telšių vyskupu.

Petras Kriaučiūnas, kuris tuo metu vertėsi advokatūra, buvo jau kiek pirmiau už mane atkeliavęs į Marijampolę, nes Plokščiuose jis buvo nustojęs gminos teisėjo vietos. Teisėju buvo išrinktas ir ministro buvo patvirtintas dvarininkas lenkas Šemiotas.

Koks skirtumas buvo tarp 1881 — 1887 metų ir 1902 metų Kriaučiūno! Jis, kaip visuomet, buvo apsikrovęs knygomis, visada karštai disputuodavo, bet aktyvios propagandos lietuvių tarpe beveik nevedė. Matyt, bijojo, kad valdžios žmonės neįtartų jį kur nors nelegaliai pasielgus. 1902 m. jis buvo pabaigęs tik 52 metus, fiziškai jis buvo pajėgus vyras, bet aiškiai buvo matyti, kad jis buvo vis labiau ir labiau beišsisemiąs žmogus.

Kelis kartus kalbinau Kriaučiūną pradėti rašyti visų laukiamą lietuvių žodyną. Žadėjau pagelbėti atlikti šį darbą, korteles grupuoti, perrašyti. Pakeltu balsu jis man atsakinėdavo, kad namie jis negalįs panašaus darbo dirbti, nes tarnaitė ir žmona, kasdien butą bešvarindamos, visas korteles išsklaidysiančios ir sujauksiančios.

P. Armino mokinys, vėliau buvęs Pilviškių kooperatininkas organizatorius, išėjęs keturias Marijampolės gimnazijos klases, Parausių kaimo žemvaldys Mo-

tiejus Vosylius pats buvo parašęs trumpą lietuvių kalbos gramatikos etimologiją ir buvo paskyręs 25 rublius raštui pataisyti. Nuėjau prašyti P. Kriaučiūną tarpininkauti. Nesutiko. Pareikalavo 100 rublių. Iš to taip pat nieko neišėjo, nors aš buvau apsiėmęs tą rankraštį perrašyti, kad būtų daugiau vietos pataisoms įrašyti. P. Kriaučiūnas sakė, kad taisyti neapsimoką, reikią viskas iš naujo padaryti. M. Vosylius būtų išleidęs tą knygelę.

Dar buvau pasiūlęs P. Kriaučiūnui parašyti studiją „Dialectus Mariampolensis"*), t. y. kuo skiriasi ta tarmė nuo bendrinės kalbos ir kitų tarmių. Iš pradžių sakė pagalvosiąs, o vėliau tas sumanymas taip ir išnyko.

Dar Plokščiuose būdamas, P. Kriaučiūnas buvo parašęs platų pranešimą apie draudimo panaikinimą lietuviškos spaudos raidynui, ir man jį skaitė. Atsimenu, kad ten buvo suglausti visi argumentai pro ir contra, ir rašinys buvo gana ilgas, bet turiningas ir išsamus. Vėliau P. Kriaučiūnas man sakė, kad tas rašinys esąs įteiktas Varšuvos apygardos mokyklų globėjui Liginui. Pastarasis sakęs pas jį buvusiam vienam Marijampolės pedagogui, kad iš Marijampolės nuo P. Kriaučiūno buvo gavęs išsamų pranešimą apie lietuvių raidyno uždraudimą spaudoje, ir gyręs, kad iš to pranešimo jis, Liginas, daug naujo sužinojęs, nes dalykas visai objektyviai traktuojamas.

Bene 1902 m. pabaigoje pas mane Marijampolėje iš Vilniaus buvo apsilankęs kun. Juozas Ambražas,**)

---

*) Scilicet Capsensis (kapsų tarmė).

**) Prof. Vaclovas Biržiška pataria raštuose kun. Juozą Ambražą - Ambrazevičių vadinti Ambraziejumi. Bet pas P. Kriaučiūną mano matytuose jo laiškuose jis pasirašydavo „Ambražas".

kuris Marijampolėje buvo įsigijęs žemės sklypą, bet gyveno Vilniuje. Jis pasakojo apie Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos viršininką Stankevičių, su kuriuo esąs gerai pasipažinęs ir tikisi per jį laimingai paveiksiąs generalgubernatorių, kad būtų paskubintas lietuvių raidyno draudimo panaikinimas. Dar pasakojo apie kun. Šnapštį, kuris bandęs Stankevičių savo asmens reikalams papirkti. Stankevičius, kai kun. Ambražas po Šnapščio pasikėsinimo buvo pas jį apsilankęs, buvęs labai ant kun. Šnapščio ir visų lietuvių

Jis yra kilęs iš plačios Ambrazevičių--Ambraziejų giminės, kurios svarbiausias lizdas buvo Marijampolės aps., Panausupio kaime. Iš seno ten gyveno keturios susigiminiavusios Ambrazevičių šeimos, kiekviena turėjusi ne mažiau kaip 70 margų žemės, buvo bajorų kilmės pasiturį ūkininkai, kurie namie kalbėdavo lietuviškai, bet daugelis kalbėdavo ir lenkiškai. Jų šeimos buvo gana vaikingos, bet savo kolonijų Ambrazevičiai nemėgdavo draskyti, atliekamus savo sūnus leisdavo į kunigus per Marijampolės gimnaziją, arba į mokytojus per Veiverių mokytojų seminariją. Tokiais būdais Ambrazevičiai išvengdavo visų lietuvių nekenčiamos maskolių karinės prievolės. Naujame lietuvių tautiniame prisikėlimo sąjūdyje Ambrazevičių giminė yra nemažai patarnavusi ir nuo caro žandarų daug nukentėjusi. Andrius Ambrazevičius gyvenęs Marijampolėje ir bene dar „Aušros" metais bendradarbiavo su Petru Kriaučiūnu. V. W. Ambroze iš Newarko, N. J., Andriaus Ambrazevičiaus giminietis, man rašė apie draudžiamųjų knygų siuntinius praeito šimtmečio pabaigoje (Žiūrėk šio tomo gale esančius papildymus). Iš žymesnių Ambraziejų paminėtinas Brooklyne, N. Y., gyvenąs Juozas Ambraziejus, kuris yra rašęs apie Marijampolės „Sietyno" ir „Artojų" draugijas. Dėl savo 1904—05 m. veiklos jis turėjo pasišalinti į J. A. V. 1905 m. gruodžio mėnesio pradžioje jis dalyvavo Vilniaus Didžiajame Seime ir platino jo nutarimus, kad lietuviai varytų iš Lietuvos maskolius ir patys valdytųsi pagal demokratinę rinktinę santvarką. Kai kurios tokios „valsčių respublikos" pačios valdėsi apie dvejetą mėnesių, kaip, sakysime, Ambraziejų gimtojo Padovinio valsčius, anais laikais priklausęs prie Kalvarijos, nepriklausomybės laikais prie Marijampolės apskrities.

perpykęs, ir norėjęs sugrąžinti kun. Ambražui knygas, kurias šis jam buvo padovanojęs.

— Na, lyg juokais pasakiau Stankevičiui, — pasakojo kun. Ambražas, — kad knygos — ne kyšis, ir duotos Stankevičiui, kad būtų galima geriau susipažinti su lietuvių reikalais. Įtikinau, ir vietos vyriausiojo valdovo reikalų vedėjas mano knygas pasiliko. Tuo būdu ir diplomatiniai santykiai nenutrūko.

Vėliau, kai spauda buvo sugrąžinta, arba dalykas buvo arti to, kun. Ambražas rašė P. Kriaučiūnui į Marijampolę:

„Klaupk ir melskis: Kai Dievas nori didesnius darbus atlikti, tai dažniausia pasirenka mažyčius žmonelius. Taip ir čia. Niekam iš didesniųjų nepavyko lietuvių spaudos susigrąžinti, tik man, Ambražui, mažam, nevertam šios žemės kirminui". Taip maždaug kun. Ambražas tur būt pagal žinias iš Stankevičiaus, jog spauda tikrai jau grąžinama — bene 1903 m. buvo pranešęs P. Kriaučiūnui.

A. Dubinskis savo atsiminimuose (1938 m. „Naujojoj Romuvoj") rašo, kad lietuvių spaudos draudimas buvęs jau beveik panaikintas 1903 m, tik buvusios labai susiaurintos lietuvių spaudos teisės. Tada esą buvę numatyta leisti lietuviams spausdinti tik tikybinius raštus, žemės ūkio ir kitų pritaikomų mokslo sričių spaudinius, elementorius ir kalendorius. Dubinskiui pavykę tokią mūsų spaudos „laisvę" atidėti vieneriems metams, kad būtų galima gauti platesnių teisių. Mat, pasak Dubinskio, vienas svarbus tokios lietuvių spaudos norėtojas, kurio klausydavę aukštieji rusų pareigūnai, 1904 m. turėjęs pereiti į išsitarnavusius (emeritus), ir tada jo balsas nebūtų turėjęs reikšmės.

Tie Dubinskio atsiminimai sukelia ir abejojimų. Gal taip tik atrodė Dubinskiui? Maskoliai juk visuo-

met buvo šykštūs. Ne tik kitiems, bet ir saviškiams jie pavydėdavo gėrybių. Rusijos carai žemių turėjo begales, o vis dėlto savo valstiečius amžinai laikė mažuose sklypeliuose, kol šie su proletarais sukilo ir išmušė ir dvarininkus, ir carą, ir jo valdininkus.

Dar 1905 m. lietuviams buvo leista tik dvejetas, o vėliau tik ketvertas laikraščių. Ir visa tai su suvaržymais ir susiaurinimais. Sakysim, „Lietuvos Ūkininko" leidėjas Jonas Vileišis iš pradžių buvo gavęs leidimą tedėti tame laikraštyje tik žemės ūkį ir grynai žemdirbių reikalus liečiančius straipsnius. Politika ir kitų šakų dalykai tik papildomu pakartotiniu prašymu buvo leisti spausdinti „Lietuvos Ūkininke". Tos žinios lyg ir sutampa su Dubinskio pranešimu apie pradžioje numanytą mūsų spaudos apribojimą. Tur būt, kun. Ambražas bus gavęs žinią, kad dar 1903 m. bus grąžinta taip susiaurinta mūsų spauda. Tą „gerą" naujieną jis tuojau laišku pranešė geram savo bičiuliui Petrui Kriaučiūnui. Jis buvo be galo nudžiugęs, nes manė, jog visas tas dalykas per Stankevičių buvo jo iškovotas. Jis pasiskubino tą laimėjimą sau, menkam kirminui, pripažinti, nors daugelis faktų tam priešinosi.

Dėl maskolių godumo, šykštumo ir raganiško piktumo*), mes, lietuviai, netekę spaudos, kentėjome 40 metų.

---

*) Ragana (lot. malefica — blogo darytoja) niekam gero nenori, ji tik blogo geidžia visiems, nors pati iš svetimų kančių jokios naudos neturi. Tokių žmonių viduriniaisiais amžiais, but būt, buvo labai daug, ir žmonija, norėdama apsivalyti nuo tokių kentėjimų, degindavo juos. Lenkų rašytojas Przybyszewski's manė, kad raganų naikinimas išgelbėjęs žmoniją nuo isterikų ir išsiveisimo (degeneracijos). Tam lenkų rašytojui galima prikišti, kad niekas nežino, kiek milijonų sudegintųjų raganų tarpe buvo išsiveisėlių, nepataisomų piktadarių, paveldėjimo keliu perduodančių biaurias

Panaikinimas nedorų, piktų, niekam nenaudingų lietuvių spaudos uždraudimo patvarkymų yra ne Ambražo, Dubinskio ar Višinskio, bet vieningas visos lietuvių tautos smūgis maskolių caro valdžiai. Tiesą pasakius, tas draudimas buvo padarytas ne atviru, viešai paskelbtu įstatymu, bet iš pasalų vidaus reikalų ministro Valujevo slaptu patvarkymu gubernatoriams. Tas potvarkis buvo sumanytas Muravjovo Koriko įpėdinio, Vilniaus generalgubernatoriaus Kaufmano. O to potvarkio užuomazga yra išėjusi iš mokslinčiaus etnografo Hilferdingo galvos. Pastarasis buvo valdęs Elžbietiškio dvarą, esantį už 7 kilometrų į šiaurryčius nuo Marijampolės ir besiribojusį su mano senelio Kazio Griniaus Valčiavos kaime buvusiu 28 hektarų ūkiu. Elžbietiškio dvare, tur būt, kilo Hilferdingui idėja suartinti lietuvius su rusais per rusų raidyną.

---

savybes kitoms kartoms. Galima manyti, kad inkvizicijos buvo sudeginta daug ir normalių žmonių.

Vaizduotę paleidus, galima būtų Przybyszewskio hipotezę praplėsti, pritraukus prie žmonijos valymo nuo degeneruotų asmenų dar davatkijos ir vienuolynų askezės institucijas, nes ten susiburdavo ir susiburia nemaža išsiveisėlių asmenų, kurie dažniausiai pasilieka bevaikiai. Čia tektų priskirti ir apie celibato ir celibatinių organizacijų propagandą.

Kelis šimtmečius trukę Kryžiaus Karai Šventąjai Žemei iš musulmonų vaduoti taip pat sunaikino daugybę degeneratų avantiūristų. Bet ar tokios, gali sakyti, instinktyvės žmonijos apsaugos priemonės yra pagerinusios žmonių (homo sapiens) veislę ar pabloginusios, niekas negali pasakyti.

Neturime teisės tvirtinti, kad visa maskolių tauta būtų "raganiška". Bet 40 metų trukęs ir gana vieningas maskolių persekiojimas lietuvių ir kitų tautų, visokių spąstų spendimas kitataučiams naikinti, pagaliau Stalino, Ždanovo, Molotovo toj srity carų tradicijos atnaujinimas su nepaprastu žiaurumu rodo, kad maskolių tautoje dar yra daug raganiškumo.

Pagyvenę Marijampolėje, mudu su žmona pastebėjome, kad miestas yra pasikeitęs, žymiai sulietuvėjęs. Atsirado nemaža šviesaus lietuviškai kalbančio jaunimo, vyriško ir moteriško. „Sietyno" ir „Artojų" draugijų įtakoje, miesto apylinkėje atsirado gana daug tautiškai susipratusių, užsieninės draudžiamosios literatūros prisiskaičiusių jaunuolių, kurie jau buvo įpratę į spektaklius ir vakarynas su politinėmis prakalbomis. Jaunieji lietuviai inteligentai pradėjo lankytis Griniuose ir dalytis savo sumanymais. Mudu su žmona pradėjome lankytis „Artojų" vakarynose, vaidinimuose. Kartą buvom Panausupio Vitkauskuos, Mokolų šlekiuose, kitą kartą, bene 1903 m., buvome mano tėviškėje, Salemos kaimo Griniuose. Girdėjau dar buvus vaidinimų Paikiškių Penčyluose, Baragirės, Liudvinavo pusėj, Matulaičiuose, Skriaudžių Dargiuose, Meškučių Česnuose, Domeikų Žilinskuose, Batrininkų Markevičiuose, Puskepurių Papečkiuose ir kitur.

Policija prisikabinti negalėdavo, nes balius, pavaišinimus, pabaigtuves ir sukaktuves daryti įstatymai nedrausdavo. Jei kas išdroždavo prieš carą nukreiptą kalbą, pasakydavo panašaus turinio deklamavimą arba eiles, padainuodavo iš laikraščių išmoktą patriotinę dainą, tai policijai būdavo gana sunku ką nelegalaus ten susekti, nes išdavikų nedaug teatsirasdavo. Mat, įtariamų asmenų neįsileisdavo.

Brėstančio tautinio susipratimo žyme galima matyti vis dažnesnį, ypač vasaros metu, prieš carinę santvarką nukreiptų atsišaukimų plitimą. Policiją paerzinti jaunimui buvo didelė pramoga: lipinti ir mėtyti atsišaukimus arba net prikaišioti jų nugirdytiems žandarams bei policininkams į kišenes, po bričkelių pasostėmis, ant valstybinių namų sienų ir prie durų.

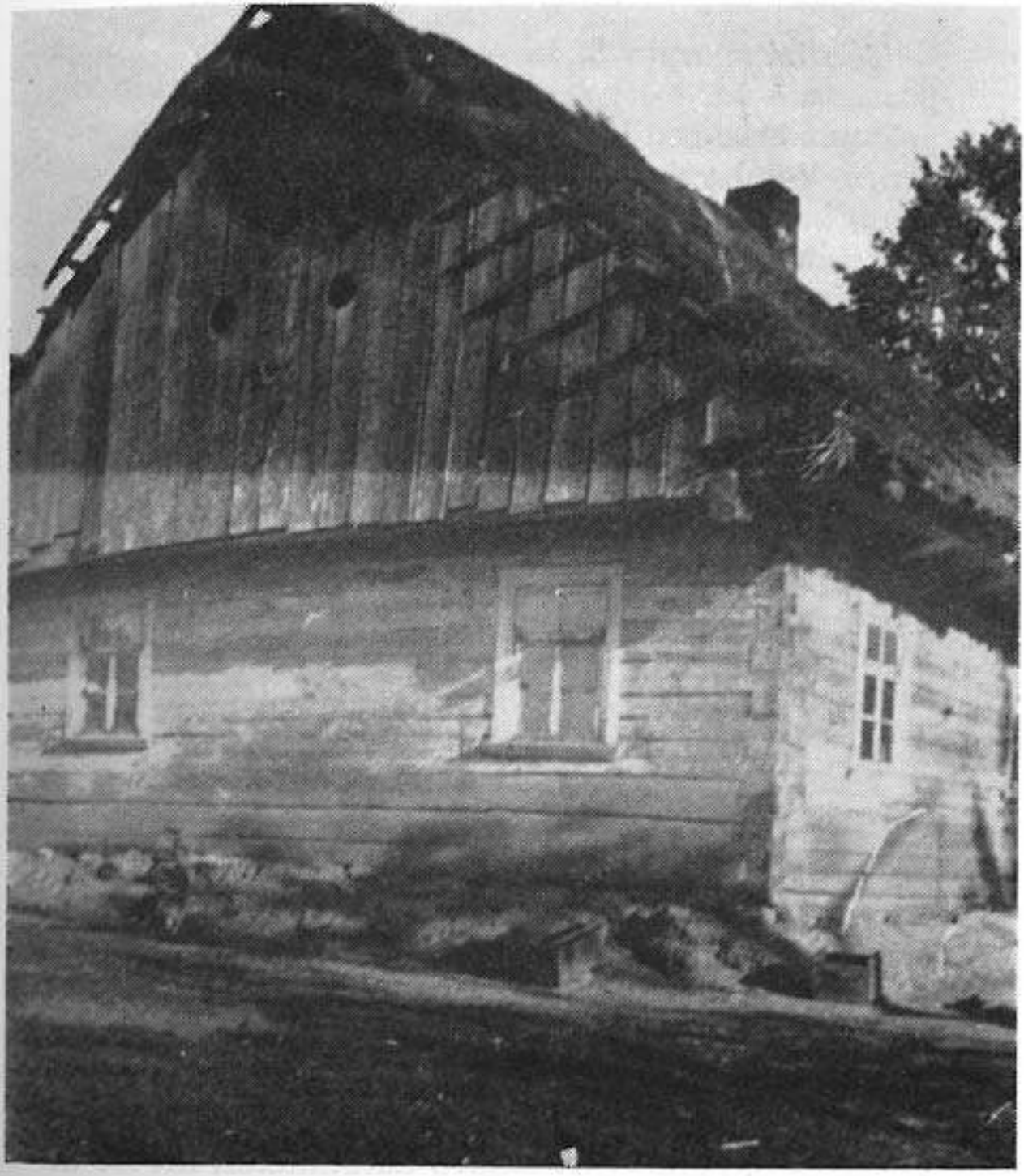

Senieji Grinių namai Selemos kaime, Sasnavos valsčiuje, kuriuose gimė Dr. Kazys Grinius

Tuo laikotarpiu Sūduvoj ėmė plisti naujas būdas protestams kelti dėl spaudos draudimo ir dėl kitokių priespaudų. Pagal buvusio Rusijos vidaus reikalų ministro Valujevo slaptą 1865 m. potvarkį gubernatoriams buvo įsakyta policijai gaudyti ir drausti ne tiktai spaudinius, lietuvių raidėmis išspausdintus, bet ir lietuvių raidyno padarytas iškabas bei viešuosius parašus, kaip kelrodžius, kaimų pavadinimus, kaimiečių prieangiuose esančius savininkų vardus ir kt. Valujevo įsakymas liepė išimti iš apyvartos visus tipo, lito ar polichromo lenkiškai — lotyniškomis raidėmis lietuvių kalba pagamintus dalykus.

Iš po nakties Marijampolėje atsirado prie A. Staugaičio ir Jono Gavėno mastinės krautuvės graži iškaba „Vienybė". Kitur buvo didžiulė lenta su parašu: „Varšavinis siuvėjas A. Staugaitis". O trečioje skaitė visi:

„Bielskus, Žmuidina, Rėklys.

Žemės Ūkio reikmenų parduotuvė".

Ne vienoje vietoje buvo nuplėštos senos rusiškos lentos su kaimų pavadinimais ir pakeistos lietuviškomis. Policija reikalavo, kad šeimininkai neleistinas lentas nuluptų, bet šie atsisakydavo tai daryti. Policininkai prašydavo kaimynus kopėčių iškaboms nuimti, bet gyventojai neduodavo, sakydavo, kad kopėčios sugedusios. Policija kviesdavo darbininkus, bet šie atsisakydavo, nes bijodavo, kad kas praeidamas lyg „netyčiomis" nepaspirtų kopėčių. Vargais ne galais policininkai patys draudžiamą iškabą nusiimdavo, o savininkus atiduodavo teisman už teisėtų policijos reikalavimų nepaklausymą.

Bet tada visoje imperijoje kilo skandalas: juristai išaiškino, jog įstatymo lietuviškiems spaudiniams drausti visai nebuvo. Buvo tiktai slaptas ministerio Valujevo įsakymas gubernatoriams ir teismams. Reiškia, gyventojams tas įsakymas neprivalomas, nes slaptas, nežinomas. Tatai parodė P. Višinskio byla Jonišky, dėl iškabintos lietuviškos afišos, kuri skelbė Mintaujoje ruošiamą lietuvišką vaidinimą; Marijampolės siuvėjo Antano Staugaičio byla dėl lietuviškos jo iškabos ir kiek anksčiau inžinieriaus Maciejausko byla dėl Petrapilyje jo išleisto Latvijos ir Lietuvos žemėlapio. Inž. Maciejauskas, besiremdamas ir senato nutarimu, išieškojo iš Rusijos vyriausiosios spaudos valdybos viršininko kunigaikščio Šachovskio tūkstantį rublių už konfiskuotą savo žemėlapį.

Patsai 1904 m. caro įstatymas, leidžiąs lietuviams spausdinti savo raštus ne tiktai rusų, bet ir kitokiomis raidėmis, yra juridinis skandalas. Jeigu lietuvių raidėmis spauda nebuvo draudžiama pagal įstatymą, tai kam reikėjo carui nuo seniai įstatymais leidžiamą dalyką dar vieną kartą leisti arba jo nedrausti? Toks per 40 metų nusiteseęs juridinis skandalas galėjo atsirasti tik Rusijoje.*)

Pasilieka vis dėlto neaišku, kokį įstatymą caras yra pakeitęs 1904 m.: ar 1865 m. konfidencialų ministerio Valujevo įsakymą gubernatoriams, draudžiantį lietuvių raidyną, ar leidimą mokslo akademijai K. Donelaičio raštams leisti. Čia išėjo caro galybės kompromitavimas. Ir vėl juridinis skandalas. Keista, kad

---

*) Dar poetas Aleksandras Puškinas apie 1830 m. juokdavosi iš caro Mikalojaus I teisingumo ministerijos emblemos — stulpo su užmauta karūna. "V Rossiji net zakona. Jest stolb (suprask: pats Mikalojus I), a na niom korona". (Rusijoje nėra įstatymo. Yra tiktai stulpas, o ant jo karūna).

per 40 metų nei mūsų, nei rusų juristai to skandalo nebuvo pastebėję.

Dėl tokios netvarkos toleravimo turime prisiimti atsakomybę ir mes, lietuviai inteligentai, kad pirmiau šių nesąmonių nebuvome pastebėję, ir turėjome laukti, kol Šiaulių gimnazijos auklėtinis, Petrapilio advokatas Kaminka, benagrinėdamas P. Višinskio bylą, pastebės tokią juridinę netvarką. Tiesa, kai kuriems rusams lietuvių spaudos draudimas buvo naudingas, net pelningas. Jeigu būtų pavykę įrodyti, jog lietuvių spaudą draudžiančio įstatymo nėra, rusų pareigūnai būtų pasirūpinę tokį įstatymą su caro parašu išleisti. Kad taip nebūtų atsitikę, ginčytis negalima.

1865 m. caras netiesioginiu keliu lietuvių spaudos draudimą kartą buvo pripažinęs. Kai A. Schleicheris buvo pateikęs Rusijos mokslų akademijai išleisti K. Donelaičio raštus, tai ši mokslo įstaiga išsirūpino caro leidimą. Rusų akademijos juristai buvo pastebėję, jog prašė leisti tai, ko Rusijos įstatymai nedraudžia daryti. Tai buvo dar vienas nesusipratimas.

Leidimas buvo gautas, bet su sąlyga, kad tas Schleicherio paruoštas spaudinys nebūtų skleidžiamas lietuvių gyvenamose vietose. Ši sąlyga nebuvo išmintinga, nes akademijos išleisti Donelaičio raštai, nepaisant caro draudimo, greitai išplito ne tiktai Rusijoje, bet ir Lietuvoje.

Apie 1900 metus Jonas Vileišis man pasakojo savo pasikalbėjimą su Vilniaus generalgubernatoriaus raštinės vedėju Stankevičium. Vileišis jam buvo pasakęs, kad įstatymo, draudžiančio Rusijoje spausdinti leidinius senovės lotynų lenkų raidynu, nėra. Stankevičius pradžioje sumišo, bet tuojau, tiesa, nejuridiškai, atsikirto:

— Da, no jest pravitelstvennoje rasporiaženije, kotoroje imejet silu zakona. (Taip, bet yra valdžios potvarkis, turįs įstatymo galios)

Mano paklaustas Vileišis, kodėl tada jis nerietęs į ožio ragą Stankevičiaus kitu klausimu. „O koks įstatymas davė slaptam Valujevo aplinkraščiui įstatymo galios?" — man atsakė:

— Tada Stankevičius man buvo reikalingas. Jis jau buvo labai susijaudinęs dėl pirmosios mano pastabos, todėl aš nedrįsau toliau jo pykinti.

Atrodo, kad pirmutinis, pastebėjęs juridinę anomaliją lietuvių spaudos raidyno draudime, buvo Jonas Vileišis, o ne advokatas Kaminka, kuris tik vėliau senate vedė P. Višinskio bylą dėl Mintaujos lietuviškojo teatro afišos, iškabintos Kauno gubernijos Joniškio apylinkėje.

Advokatas Kaminka buvo iš Šiaulių kilęs žydas. Jis advokatavo Petrapilyje ir laimėjo senate, paskutinėje imperijos teismo instancijoje, P. Višinskio bylą, bet tą progą jis maža teišnaudojo. Tos bylos eiga jo buvo išspausdinta Petrapilio Rusijos teisininkų laikraštyje „Pravo" (Teisė), bet šiaip viešoje rusų spaudoje žurnalistai buvo per maža apie tą per 40 metų trukusį juridinį skandalą parašę. Dvi žemesnės teismo instancijos Višinskio byloje buvo parodžiusios per daug bailumo. Jos matė, jog nėra nusikaltimo, bet Višinskį vis dėlto kaltino.

A. Staugaičio byloje dėl lietuviškos iškabos Marijampolės miesto taikos teisėjas buvo A. Staugaitį nubaudęs, bet apeliacinė teismo įstaiga (taikos teisėjų suvažiavimas), neradusi nusikaltimo įstatymams, tą bylą nutraukė.

Tuo būdu teismai net trijose bylose — Maciejausko, P. Višinskio ir A. Staugaičio — pripažino, jog įsta-

tymai niekada nedraudė lietuvišku raidynu spausdinti knygų. Dar keisčiau atrodo, kuriam tikslui aukštieji imperijos pareigūnai įkišo į tą reikalą aukščiausią valstybės autoritetą — patį carą. Juk turėjo užtekti senato sprendimo, kuris sakytų, jog nėra įstatymo, draudžiančio gyventojams spausdinti lietuvių raštus sulietuvintu lotynu raidynu.

Tiesa, gal tie pareigūnai, kurie buvo nubaudę nemaža žmonių už platinimą ir spausdinimą lietuvių knygų ir kitokių spaudinių, bijojo, kad nukentėję asmenys neiškeltų ieškinių ir nepareikalautų atlyginimo už sugaišintą laiką ir kitokių nuostolių. Šiuo atveju 1904 m., rodos 1904 naujojo skaičiavimo gegužės 7 d., caro įstatymas, gal būt, ir pagelbėjęs aniems pareigūnams.

1903 METAI

MARIJAMPOLĖJE

Varpininkai redaktoriui Dr. Juozui Bagdonui davė į pagalbą Vincą Mickevičių-Kapsuką. Po to „Varpas" ir „Ūkininkas" tuojau pagerėjo, ir jų tiražas ėmė kilti, bet LSDP leidiniai vis dėlto labiau plito. Jaunimas (studentai ūkininkaičiai) tebelinko į LSDP pusę, o demokratų eilės ėjo retyn. Bet varpininkuose pasilikę veikėjai tvirtai laikėsi savo senųjų nuostatų.

Pirmoji lietuvių demonstracija

1903 m. suėjo 20 metų nuo „Aušros" atsiradimo ir 50 metų nuo Petro Armino*) gimimo, mirusio 1885 m.

---

*) Marijampolės kapinėse stovi granitinis paminklas Petrui Arminui atminti. Jis 1885 m. pastatytas Petro Kriaučiūno ir Sofijos Arminienės pinigais. Ant paminklo yra toks parašas:

„Keleivi, prie šito kapo atėjęs
Atmink, kad čia guli tavo geradėjas,
Kurs Dievą ir žmones mylėjo
Ir meilę lietuvių tarpe jųjų sėjo.
Paliko jis gražų mums atminimą.
Kiekvienas už paveikslą tegul jįjį ima".

kovo 18 d. ir palaidoto Marijampolėje. Man atėjo galvon sumanymas per Petrines, 1903 m. birželio 29 d., prie Armino kapo padaryti pirmą lietuvišką viešą demonstraciją,*) kad nors savo šalininkus ir pritarėjus suskaičiuotume.

Paprašiau jauną lietuvį fotografą Jokūbą Skrinską, kilusį iš Marijampolės priemiesčio Degučių, kad padidintų P. Armino portretą ir atmuštų apie 20 egzempliorių. Be to, sumetę pinigų, nupirkome metalinį vainiką su parašu „Petro Armino 1853—1903 ir Auszros 1883 — 1903 atminimui". Bažnyčioje užsakėme katapelį su P. Armino uždėtu portretu, vainiku ir skardine lentele, kurioje buvo parašyta: „Petras Arminas 1853 — 1883 — 1903". Dėl šventos dienos (atlaidų) ekzekvijos nebuvo atgiedotos, bet užtat gėlėmis papuoštas katapelis visą rytą stovėjo bažnyčios viduryje. Po sumos, pasiėmę vainiką, portretą ir lentelę, kokie 300 žmonių nukeliavome prie Armino kapo. Apie tą eiseną į kapus vienas kitam žodžiu iš anksto buvome pranešę. Kapinėse uždėjome vainiką ant paminklo, o P. Armino ir P. Kriaučiūno mokinys, nuo Pilviškių kilęs Motiejus Vosylius, pasakė maždaug tokio turinio ekspromtinę kalbą:

Šis užrašas kiek primena Termopiliuose žuvusių 300 spartiečių antkapį, bet jis buvo P. Kriaučiūno originaliai sueiliuotas. Vėliau sužinojau, kad Žemaitijoje kun. Miežiniui, žodyno autoriui, yra pastatytas paminklas beveik su tokiu užrašu, bet tai tėra tiktai originalaus Kriaučiūno sueiliuoto užrašo nuorašas arba modifikacija.

---

*) Iš tikrųjų Šiaulių apylinkėje gegužinės jau anksčiau būdavo viešos, vyriausybės leistos, bet tos gegužinės būdavo rengiamos tik pasilinksminimo tikslu. Tuo būdu 1903 m. birželio 29 d. Marijampolėje suruoštoji viešoji demonstracija buvo politinė. Ji kvietė susirinkusiuosius eiti „Aušros" ir P. Armino takais, kelti Lietuvą iš tautinio snūdulio.

„Susirinkome pagerbti dviejų mūsų atgijimo svarbių dalykų: pirmojo mūsų tautinio laikraščio „Aušros" ir jos svarbaus bendradarbio gimimo dienos. Nuo „Aušros", J. Basanavičiaus sukurtos, šiandien suėjo 20 metų, o nuo P. Armino gimimo 50 metų. Arminas — tai mūsų mokytojas ir pranašas. Arminui mirštant 1885 m. Marijampolėje ir apylinkėje buvo pirštais suskaitomas susipratusių lietuvių būrelis, o dabar čionai susirinkome jau keli šimtai. Armino ir „Aušros" darbai nenuėjo niekais, bet jau atnešė žymų derlių. Jei Arminas galėtų iš kapo pakilti ir dirstelėti į jo pasekėjų eiles, tikrai nudžiugtų. Vyrai ir moterys, seserys ir broliai, būkime atsidavę „Aušros" ir Armino idealams, kelkime iš snūdulio lietuvius, dirbkime, aukokimės tėvynės labui, pirmoje vietoje laikydami šeimos ir savo reikalus. Amžiną atilsi, numirėliams! Lai jie ir toliau gerais savo gyvenimo pavyzdžiais šviečia mūsų brangios tėvynės labui. Petrai! Petrai! Ilsėkis ramiai! Tavo padaryta pradžia nepražus iki bus gyva Lietuva. Amen!"

Po M. Vosyliaus kalbos, Stebuliškių Andrius Matulaitis užgiedojo: „Angelas Dievo apreiškė Panai Marijai..." Prie jo prisidėjo giedodami ir kiti dalyviai. Po to išsiskirstėme.

Politinį tos eisenos atspalvį davė M. Vosyliaus kalba, kurioje buvo minima atbundanti Lietuva, Armino ir „Aušros" vaidmuo tame procese, kvietimas lietuvių eiti Armino ir aušrininkų pėdomis, kelti tautinį susipratimą lietuvių tarpe.

Tą pačią dieną po pietų Mokolų šlekių seklyčioje tur būt „Artojų" Draugijos buvo sukviestos kelios dešimtys svečių. Prie alučio ėjo politinės kalbos, deklamavimai, dainos, monologai. Tai buvo politinis mitingas, nes jame reiškėsi ir politinės tendencijos: kova

su caro valdžia, Lietuvos tautinis atgijimas. Ta proga aš pasiūliau susirinkimo vardu nusiųsti ilgesnius sveikinimus Armino našlei ir „Aušros" redaktoriams — Dr. J. Basanavičiui Bulgarijoje ir Dr. Jonui Šliupui Jungtinėse Amerikos Valstybėse. Rytojaus dieną tuos pasveikinimus Marijampolės paštu ir išsiunčiau. Nuėjo. Abu pasveikinimai Amerikoje buvo išspausdinti 1903 m., rodos, „Vienybėje Lietuvininkų".

Eisena su demonstracija pavyko. Vietos apskrities policijos viršininkas, plk. ltn. Markovas, tiesa, klebonijoje teiravosi apie tą eiseną, bet vienas jaunas kunigas jam pasakė, kad tai buvęs giminių suruoštas seniau mirusio žmogaus paminėjimas, atliktas pagal katalikų bažnyčios papročius. Policija tuo ir pasitenkino. Vietos žandarų viršininkas Tarasovas, negavęs nei iš policijos, nei iš šalies jokio pranešimo, tylėjo, ir, tur būt, apie mūsų „nusikalstamąjį" darbą nieko ir nesužinojo.

Kai vėliau man pranešė p. Sofija Kriaučiūnienė, primo voto Arminienė, juodu su vyru, nors ir buvo kviečiami, eisenoj nedalyvavo, ir tyčia buvo išvažiavę palei Kalvariją, pas savo svainį Kuzmą, kad kas neįtartų, jog Kriaučiūnai dalyvauja politinėje demonstracijoje. Nebuvo Kriaučiūnų ir Šlekių mitinge. Gal ten jų ir nekvietė?

Ta 1903 m. birželio 29 d. demonstracija ir mitingas Šlekiuose sustiprino vietos patriotus. Jis parodė, kad susipratusių lietuvių jau skaičiuojama šimtais ir kad jie, su Arminu, visi stoja už Lietuvą ir prieš Rusijos carą.

Sumanymas steigti senelių prieglaudą

Mano žmona ėmė ieškoti platesnio darbo. Norėjo įsteigti seneliams prieglaudą, tarėsi su vietos vikaru

kun. Just. Staugaičiu, bet dėl lėšų stokos ir neįpratimo tas darbas nebuvo pradėtas, nes parapija su klebonu kun. Senkum prie prieglaudos išlaikymo neprisidėjo. Tai buvo naujas, neįprastas ir Lietuvoje tada dar nepraktikuotas darbas*).

Leido dėstyti tikybą lietuvių kalba

1903 m. gruodžio 25 dieną caras Mikalojus II pasirašė įsakymą, kuris leido vidurinėse mokyklose ateity tikybą mokyti mokinių gimtąja kalba. Tai buvo ženklas, jog caro rusinimo ir pravoslavinimo sistema smunka. Tatai kėlė lietuviams viltis, jog artėjo diena, kai caro įsakymu lietuviams bus sugrąžinta ir spauda.

Tik pačioje 1903 m. pabaigoje caro įsakymu Marijampolės gimnazijoje Rymo katalikų tikybos dėstymas buvo įvestas lietuvių kalba. Dėstytoju buvo paskirtas kun. Motiejus Gustaitis, nepriklausomybės metais pasimiręs Lazdijų gimnazijos direktorius, poeto A. Mickevičiaus kūrinių vertėjas ir „Petro Kriaučiūno" knygos autorius. Buvusioje tuomet privačioje Marijampolės mergaičių Ksenijos Breveiniūtės gimnazijoje katalikų tikybos pamokas lietuvių ir lenkų kalbomis dėstė kun. Valentas Antanavičius, prelato broliavaikis. Tikybos dėstymas lenkų kalba berniukų gimnazijoje liko kun. Jonui Michnevičiui (Miknevičiui), nors jis buvo prašęs vyskupo Baranausko palai-

*) Dar anksčiau, bene Betygaloje, turtingo vietos dvarininko Dulevičiaus buvo įsteigta parapinė prieglauda seneliams. Net vidaus reikalų ministras davė leidimą jai steigti, pareikšdamas, kad steigėjas elgiasi geriau negu kiti (ne v primer drugim). Tas Dulevičius buvo pažįstamas su gubernatorium ir ministru pirmininku P. A. Stolypinu, todėl ir išrūpino leidimą. Be to, jis pats buvo gana turtingas, gyveno, rodos, Betygalos parapijoje ir įsteigtai senelių prieglaudai buvo paaukojęs pusėtiną pinigų sumą.

minimo dėstyti tikybą berniukų gimnazijoje ir lietuvių kalba, bet to palaiminimo negavo.

Kaip mano jau buvo rašyta, tikybos mokymas lietuvių kalba ir mokyklose maldos lotynų kalba buvo iškovota keliais etapais: 1881 m. Marijampolės kun. J. Čėsnos protestu; Panevėžio realinės mokyklos kapeliono A. Dambrausko - Jakšto; Šiaulių berniukų gimnazijos mokinių; Liepojaus gimnazijos lietuvių mokinių. Tikybos dėstymo gimtąja kalba gimnazijose nuo seniau buvo reikalaujama ir Pavislio lenkų kapelionų.

Marijampolėje pirmutinis tokį reikalavimą buvo iškėlęs gimnazijos prefektas kapelionas Jurgis Čėsna jau 1881 m. rudenį, ir dėl to iš šios vietos jis turėjo atsistatydinti. Po pusės metų jį pakeitė nelemto atminimo kun. Jonas Michnevičius. Nors jis buvo kilęs iš Vilkaviškio apskrities lietuvių valstiečių, bet buvo sulenkėjęs, sumenkėjęs ir godumui labai pasidavęs žmogus. Bet ir čia caro valdžia tą ilgą kovą vis dėlto pralaimėjo. Ir čia, kaip ir kovoje dėl lietuvių spaudos laisvės, pralaimėjimo priežastis yra per didelis maskolių (didžiarusių ir popų) nacionalizmas, neišmintingas užsigeidimas visoms Rusijos imperijos tautoms primesti maskolių kalbą. Tas maskolių tautos įnoris 1917—1920 m. pagaliau Rusijos imperiją buvo privedęs prie tautų atsiskyrimo (Suomijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos, Lenkijos, Moldavijos), ir kuo tas procesas baigsis arba kur apsistos, šiandien dar nežinia.

Rodos 1903 m. nuo Višakio Rūdos į Marijampolę atsikėlė miškų urėdas (rus. lesničij, lenk. nadlesny) Judenko. Tai buvo šviesus, tolerantiškas rusų liberalas — narodnikas, nuolatinis V. G. Korolenkos žurnalo "Russkoje Bogatstvo" (Rusų lobynas) skaitytojas.

Su šia šeima buvome dar Pilviškiuose arčiau susipažinę, o Marijampolėje dažnai matydavomės.

Judenko, kaip matyti iš S. Baltramaičio „Sbornik materijalov po etnografiji Litvy", rusų kalba yra išspausdinęs keletą straipsnių apie Sūduvos miškus. Apie 1901 m. Kazlų Rūdos srityje P. Gr. Judenko buvo išparceliavęs mišką. Pietinėje geležinkelio srityje jis tada išskirstė bene 32 sklypus statybai ir iš varžytynių perleido juos gyventojams. Tai buvo Kazlų Rūdos miestelio pradžia. Anksčiau ten buvo tik valstybiniai geležinkelio trobesiai su amžinu viršininku Mozžuchinu. Tiesa, iš šiaurės pusės pagiry stūksojo žydelio lūšna, kur pakeleivingi gaudavo slaptai pardavinėjamos degtinės ir nakvynę. 1944 m. Kazlų Rūda jau turėjo daugiau negu 2000 gyventojų. 1940 m. buvo pradėti darbai geležinkeliui į Jurbarką tiesti. Kazlų Rūda būtų pasidariusi 4 geležinkelių mazgu.

Judenkai jau buvo pramokę lietuviškai. Tai buvo rusų šeima, kuri atjautė lietuvių tautinį judėjimą, bet tokių rusų tuomet nedaug tebuvo. 1905 m. Judenkai persikraustė į Krymą, Sudaką, o po 1914 — 18 metų pasaulinio karo jie apsibuvo Lenkijoje. Daugumas Lietuvoje buvusių rusų buvo maskoliai patriotai, norį, kad maskolių kalba visur viešpatautų.

Tada jau buvo kalbama, kad katalikai (lenkai ir lietuviai) gausią lygias su rusais tarnybines teises. Į tai rusai atsakydavo, kad katalikams turėtų būti suvaržytos tarnybinės teisės Rusijoje, t. y., kad katalikai galėtų tarnauti tik savo tėvynėje ir nebūtų leidžiami tarnauti Rusijoje. Marijampolės rusams aš patardavau kompromisą: tegu visi turi visas lygias teises, bet pareigūnai turėtų mokėti vietos kalbas, kad be vertėjų galėtų susikalbėti su interesantais ir į vietine kalba rašytus pareiškimus turėtų vietine kalba atsakinėti.

Rusams valdininkams šis mano pasiūlymas nelabai patikdavo, nes jis būtų suvaržęs pareigūnų skrajojimą iš vieno imperijos krašto į kitą. Be to, vietos kalbos ne taip greit galima išmokti.

Lietuviai negalėjo reikalauti lygių teisių

Būdavo ir tokių rusų patriotų, kaip Marijampolės plentų ruožo viršininkas inž. gen. Brevern, kuris neveidmainiaudamas kalbėdavo, jog mažesnėms tautoms gyventi rusų imperijoje esanti laimė, nes jos galinčios būti sočios, apsitaisiusios, pastogę turinčios, jųjų gyventojai galį gyventi ir uždarbiauti visos imperijos erdvėje, šeštojoje pasaulio ploto dalyje neimdami užsienio paso. Tiktai reikią, kad tos tautelės kuo greičiausiai išmoktų valstybinę, aišku, rusų, kalbą ir nesišiaustų prieš caro valdžią. Pamanykite, kokie maži mokesčiai Rusijos imperijoje, koks lengvas uždarbiavimas! Ilgas, saugus tautelių gyvenimas Rusijos vyriausybės globoje esąs užtikrintas, nes kas drįs kariauti su tokiu milžinu, koks yra Rusijos imperija! Napoleono I bandymas 1812 m. esąs geras įrodymas, jog Rusija nenugalima. Neišmanymas ir nesubrendimas esąs kelti arba rengti revoliuciją prieš carą, nes monarchija neaukštai pakilusios kultūros tautoms esanti geriausia valdymo forma.

— Na, o lietuviai ar turi teisės reikalauti sau lygių teisių su rusais? — kai kas jį paklausdavo.

— Ne reikalauti, bet tik prašyti jie gali, — atsakydavo. — Reikalauti galima tik tada, kada neįvykdžiusį reikalavimo galima priversti jį įvykdyti. Lietuviai turi užsitarnauti caro malonę, ir tik tada bus išklausyti. Žinote, kad valstybiniame gyvenime reikia drausmės, klusnumo valdžiai, prievartos, baudų. Šias priemones,

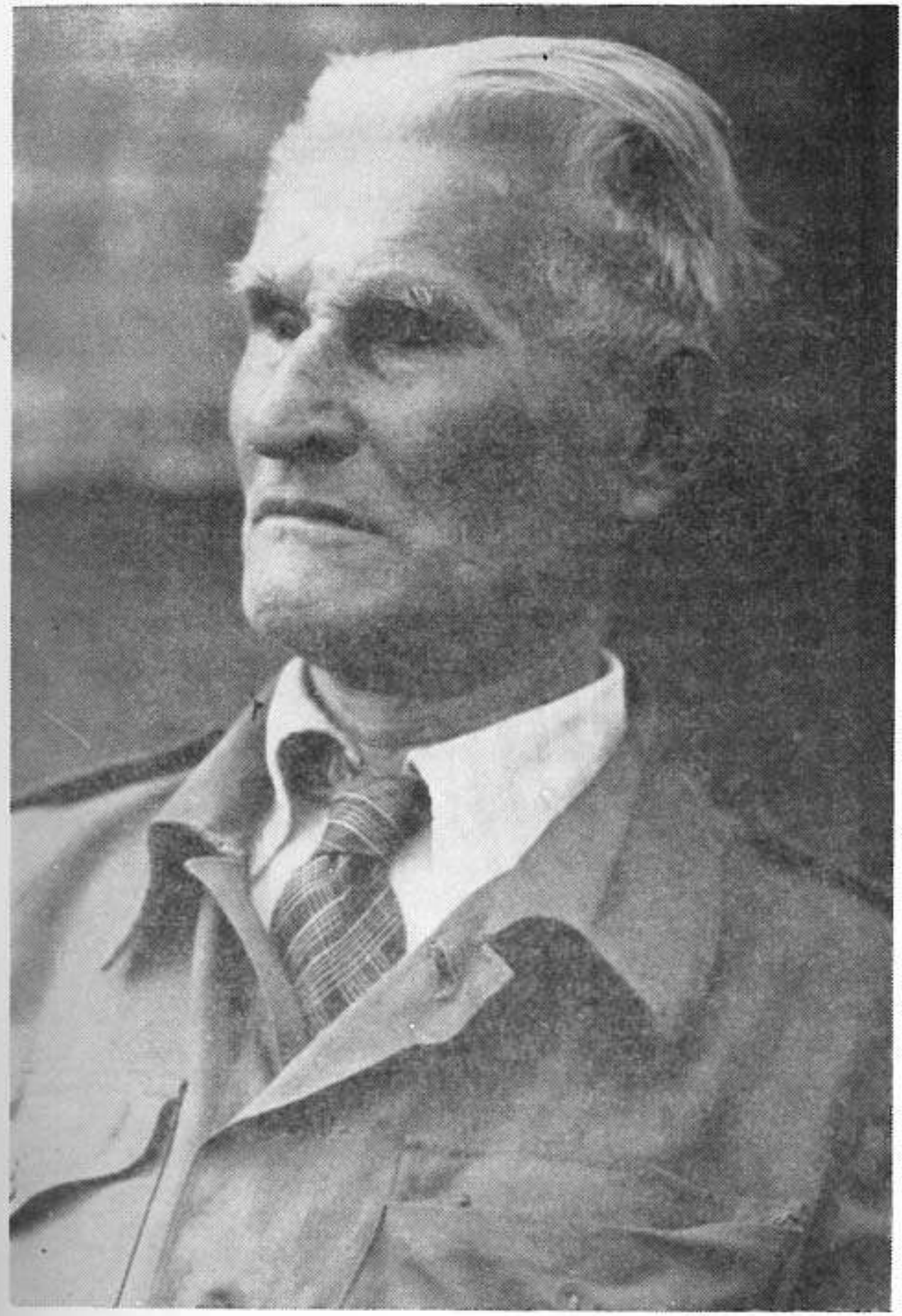

Dr. Kazys Grinius Vokietijoje 1945 metais,
kai rašė šiuos atsiminimus

kaip neišvengiamas, reikia pakęsti. Vėliau bus lengviau.

Tokių rusų valdininkų, kaip Brevern, Lietuvoje būdavo daugiausia, o liberalų, koks buvo Judenko, tebuvo labai maža. Net Rusijos konstituciniai demokratai (Miliukovo vadovaujama kadetų partija) nepripažindavo lietuviams politinės autonomijos. Dėl to žinomas senas varpininkas, teisininkas Petras Leonas, iš tos partijos išstojo.

Tiesa, nuo 1917 m. revoliucijos rusuose ėmė viešpataut nuomonė, kad Rusijos imperijoje esančioms tautoms reikia duoti laisvę tautiškai apsispręsti ir net politiškai nuo „vienos nedalomosios imperijos" laisvu noru atsiskirti. Tokia mintis yra įrašyta ir Sovietų Sąjungos (SSSR) konstitucijoje, bet be karo politinio atsiskyrimo Rusijos gyvenime dar nebuvo. Užsieniuose tokių atsitikimų buvo Norvegijai atsiskiriant nuo Švedijos, Airijai nuo Didžiosios Britanijos, Egiptui nuo tos pačios Britanijos. Minėtųjų valstybių atsiskyrimas neįvyko be ilgų metų pasyvaus ar pusiau pasyvaus ir pusiau aktyvaus pasipriešinimo.

Reikia pripažinti, kad valstybės nepriklausomybė gaunama tik po sunkių ir ilgų kovų. Tik nuolatinėmis kovomis nepriklausomybė ir atlaikoma. Laimėjimas priklauso nuo to, ar tauta nori ilgai, t. y. amžinai už nepriklausomybę, už savarankiškumą kovoti, ar ne. Yra atskirų žmonių ir net visų tautų, kurios savarankiško gyvenimo nepakelia, kurios pailsta nuo nuolatinės kovos ir pasiduoda, tarytum net savo noru, be pasipriešinimo, įvairių valdovų valiai. Tokiais pavyzdžiais gali eiti Indostano budistai, kinai, mongolai, net maskoliai, gudai ir ukrainiečiai. Ženklai, kad tauta pradeda nenorėti nepriklausomybės, yra šie: sukultūrėjimas, praturtėjimas, branginimas gyvenimo pa-

togumų (komforto), gimimų mažėjimas, egoizmo išaugimas, nenoras rūpintis politika („tai ne mano reikalas") nenoras domėtis visuomenės ir valstybės reikalais, nenoras šiems reikalams aukotis, nenoras rizikuoti savo gerove, gyvybe ir laisve. Svarbiausias bendras to viso pagrindas yra baimė sutrukdyti savo gyvenimo ramybę, bailumas, kad nepatektum į blogesnes gyvenimo sąlygas, nenustotum savo gerovės.

Revoliucijoje žūva geriausieji žmonės

Tūkstančius metų trunkąs amžinas visų karo stovis, sukilimai, grobiamieji karai, revoliucijos ir platūs kitokio pavadinimo visuomenės sumišimai veda prie geriausių žmonijos asmenų naikinimo. Jie, norėdami gerinti visuomenės būvį, pirmieji stoja į kovą ir žūsta, o pasilieka pataikūnai, bailiai, egoistai, melagiai, persimetėliai, niekšai. Dėl to per paskutiniuosius 5000 metų pasaulyje vyrauja ne doriausieji, bet nedorėliai ir nenaudėliai. Pagal Karolį Darviną, eina amžina atranka niekšų naudai ir žmonijos menkėjimui. Ne be reikalo nuo seniai žmonių kalbama, kad prieš pasaulio galą žmonės bus tokie menki, jog gaidžiui (avinui) papiauti reikės 9 žmonių. (Devyni gudai vieną aviną (gaidį) piauna.) Neatrodo, kad karai gerintų žmonių veislę, kaip militaristai skelbia.

Praktiška išvada yra tokia: reikia iš mažens jaunimą taip auklėti, kad jis atprastų nuo baimės. Tik tada gal išaugtų karta, kuri nesibijotų aukotis visuomenės naudai ir nebijotų teisybės pasakyti. Galima būtų prikišti, kad žmonija, gyvendama visuotinoje baimėje, vis dėlto sparčiai daugėja. Kai buvau pirmojoje Marijampolės gimnazijos (1879-80 m.) klasėje, tai mū-

sų vartotame Smirnovo geografijos vadovėlyje buvo parašyta, jog Europoje esą apie 280 milijonų žmonių, o po 60 metų buvo skaičiuojama apie 500 milijonų žmonių, t. y., prisidėjo 80%. Anuo metu manydavo visame pasaulyje buvus pusantro milijardo žmonių, o 1940 m. 2.2 milijardo, t. y. apie 47% daugiau.

Iki šiol žmoniją vedė ir vertė dirbti alkis, šaltis, meilė šeimai, baimė ir godumas, dar didesnės gerovės noras. Iš visų tų pažangai reikalingų elementų bolševizmas tik baimę (NKVD teroras) ir badą teturi. Toks nusiginklavimas bolševizmui negali išeiti į naudą.

1904 METAI

Privertė Mikalojų II leisti spausdinti knygas lietuvių raidėmis

1904 metų pavasaris lietuviams atnešė didelį laimėjimą: po 40 metų sunkių kovų (1864 — 1904) Rusijos imperijos caras Mikalojus II buvo priverstas pasirašyti įstatymą, leidžiantį lietuvių raidėmis spausdinti knygas ir kitokius raštus. Rusijos imperija nuo to nesubyrėjo. Lietuviai susigrąžino tik tai, ko 1864 —65 m. buvo nustoję. Prieš 40 metų nusavintas mūsų turtas grobiko buvo sugrąžintas.

Kiek lietuviai per 40 metų dėl pagrobto iš jųjų švietimo ir dorinimo įrankio buvo nustoję, galima būtų skaičiais išreikšti pagal Vaclovo Biržiškos „Lietuvių bibliografiją", jei kas pamečiui sutrauktų, kiek buvo išleista lietuvių spaudinių, ir padarytų reikalingus palyginimus. Toks darbas iki šio meto dar neatliktas, nors jau 1900 m. Paryžiaus parodoje bandymai buvo išstatyti (1939 m. „Mūsų Senovė".)

Kas privertė carą kapituliuoti prieš lietuvius? Kun. Juozas Ambražas manė, kad jis. Buvo ir tebesiranda naujų pretendentų, norinčių gauti nugalėtojo garbę. Man rodos, kad svarbiausi čia buvo du veiksniai: pir-

masis tai Rusijos valdančiųjų asmenų įsitikinimas, jog lietuvių spaudinių kontrabanda iš užsienio nebenugalima, ir kad caro režimui ji labai kenksminga. Tatai matosi ir iš Vilnaus generalgubernatoriaus memorandumo. Antrasis veiksnys buvo besitęsiąs nelaimingas karas su Japonija ir vis labiau pasireiškią visuomenės neramumai — studentų, kariuomenės, darbininkų, savivaldybininkų, bajorų, bežemių bei mažažemių, svetimtaučių ir kt.

Primenu, kad 1904 m., japonų karui prasidėjus, lenkai norėjo sukilti ir nuversti caro jungą. Juozas Pilsudskis buvo deleguotas pas Japonijos valdovus prašyti paramos. Bet japonai, pasitikėdami savimi, Pilsudskio pasiūlymą atmetė. Gruzija taip pat kilo. Tatai rodo, kad 1904 m. Rusijos valdžios būklė buvo nelengva.

Rusijos imperijoje buvo ir daugiau tautų, kurioms buvo bandyta spaudą daugiau ar mažiau suvaržyti. Prie jų priklauso lenkai*), latgaliai (latvių giminė) ir dar kai kurios nerusiškos Sibiro tautelės. Be to, ukrainiečiams buvo leidžiama spausdinti ukrainie-

---

*) Aš pats, 1877 m. bebaigdamas Linmarkų pradžios mokyklos II skyrių, kaip geras mokinys, buvau gavęs dovanų lenkišką knygą rusų raidėmis. Ir lenkus rusai bandė suartinti su savimi, skleisdami lenkų knygas rusų raidėmis, bet greitai susiprato nieko gero iš to nepešią, ir nuo tos rusinimo priemonės Lenkijoje atsisakė.

Jau 1904 metais buvo galima įžiūrėti keletos Rusijos valstybės pakraščių tautų, kurios buvo bereiškiančios nenorą gyventi su Rusija vienoje valstybėje. Labiausiai nekantravo Lenkija. Toliau ėjo Suomija, Gruzija, Armėnija, Ukraina ir Lietuva. Lietuvių tendenciją skirtis nuo Rusijos jau buvo pastebėjęs teisingumo ministeris Muravjovas, ir savo pranešime carui apie 1892—1900 m. revoliucinį judėjimą Lietuvoje jis kalba apie tas lietuvių tendencijas.

tiškai, nors ir rusų radynu, tik mokslo knygos, o gudams beveik nieko neleisdavo spausdinti baltgudiškai.

Galų gale, ta priemonė visur pasirodė esąs netinkamas pasikėsinimo ginklas.

Rusijos caro valdžia, pripažindama lietuviams spaudą, norėjo atsikratyti vienu nenuorama. Mažesnių veiksnių, kurie vertė Rusijos valdžią panaikinti lietuvių spaudos draudimą, buvo gana daug. Tai buvo pačių lietuvių prašymai, nesmagumas prieš šviesius svetimtaučius, juridinis to uždraudmo silpnumas, dėl spaudos kilusios su lietuviais karo teismų bylos, pagaliau ir pakitėjusios lietuvių naudai stambių administratorių nuomonės (gubernatorius Sviatopolk — Mirski, teisingumo ministeris Muravjovas, Varšuvos mokyklų apygardos globėjas Liginas), ir kitos priežastys.

Nevertėjo dėkoti rusų valdžiai

Kai kurie Petrapilio lietuviai, jų tarpe Lietuvių ir Žemaičių Labdaros Draugijos pirmininkas Vincas Matulaitis, valstybės kontrolės valdininkas Antanas Pavalkis, saugumo agentas Antanas Smilga ir kiti, sudarė delegaciją ir padėkojo caro valdžiai už suteiktą malonę. Taip pat kai kurie Kauno miesto lietuviai, jų tarpe Dr. Rokas Šliupas, Dr. Stonkus ir kiti, nuėjo pas gubernatorių Vataci ir paprašė perduoti aukštesnei valdžiai savo padėką. Gubernatorius Vataci, kaip man pasakojo R. Šliupas, ta proga Kauno delegacijai pasakęs, kad spaudos grąžinimas lietuviams aukštosiose sferose buvo taip pribrendęs, jog nesukėlęs jokios opozicijos ir buvo išspręstas visais balsais.

Šiaip kiti lietuviai nėjo dėkoti caro biurokratams. Ir niekam nevertėjo su tokia padėka rodytis. Delega-

tai dėkojo imperijos biurokratijai už tai, kad ji, per 40 metų lietuvius beplakdama, pati taip privargo, jog buvo priversta nuo kankinimų atsisakyti, kad galėtų kiek pailsėti nuo nuolatinių valdžiai nenuoramų daromų išdaigų.

Varpininkų pasitarimas Vilniuje

Aš tuojau buvau parašęs į Vilnių Jonui Vileišiui, kad paruoštų vaišes, nes atvažiuosiu tokia reta proga kiek paūžti. J. Vileišis mano laišką suprato ir sukvietė stambesnių varpininkų didesnį susirinkimą. Jame nutarėme nuo 1906 m. spalio 1 dienos nebeleisti „Ūkininko", o jo vietoje rūpintis gauti leidimą savaitiniam laikraščiui leisti Vilniuje. Taip pat nutarėm „Varpą" ir toliau leisti, jei galima periodiškai, kad turėtume kur atvirai apie Lietuvos reikalus rašinėti. Jonas Vileišis sutiko daryti žygius naujam savaitraščiui išrūpinti reikalingus leidimus. Tatai jam ir pavyko.

Be to, buvo nutarta stengtis perleisti per cenzūrą užsieninius varpininkų leidinius ir visoje Lietuvoje paleist juos per knygų parduotuves. Tuo reikalu sutiko rūpintis F. Bortkevičienė - Pavickaitė. Dar buvo priimtas sumanymas užsienyje išleisti atsišaukimą dėl spaudos draudimo panaikinimo ir dėl to, kas mums, varpininkams, reikėtų toliau daryti, t. y., pasisakyti dėl naujos varpininkų programos. Atsišaukimas, tur būt, nebuvo atmuštas, bet buvo prašyta 1904 m. „Varpe" ir „Ūkininke" šiais klausimais išspausdinti eilę straipsnių.

Tame varpininkų suvažiavime, kiek atsimenu, dalyvavo šie asmenys: P. Gaidelionis, A. Smetona, F. Pavickaitė - Bortkevičienė, inž. J. Bortkevičius, P. Višinskis, Jurgis Šaulys, Dr. K. Grinius ir kiti. Nors lie-

tuviams spauda 1904 m. buvo leista, bet gauti iš valdžios (Glavnoje Upravlenije po Delam Pečati) Petrapily leidimą lietuviškam laikraščiui leisti buvo sunku. Vyriausioji spaudos valdyba nesiskubino: tai lietuviško cenzoriaus nesą, tai etatai dar nepatvirtinti, tai instrukcijos jiems neparuoštos, tai galvojama, kiek ir kurios rūšies laikraščių lietuviams galima leisti, kad leidėjai neturėtų bereikalingų išlaidų. Kai kurie mažesnieji „šuneliai", matyt, laukte laukė kyšių.

Tik 1904 m. pabaigoje inž. P. Vileišiui pavyko gauti leidimą Vilniuje dienraščiui — „Vilniaus žinioms" — leisti, o A. Smilgai pavyko gauti leidimą Petrapilyje leisti savaitraščiui — „Lietuvių Laikraščiui". Prie laimingųjų leidėjų pritapo ir vilniškis kun. Juozas Ambražas su savo „Bitininku". Matyt, Ambražo pažintys ir generalgubernatoriaus raštinė pagelbėjo. 1905 m. Jonui Vileišiui pavyko išsirūpinti leidimą savaitraščiui „Lietuvos Ūkininkui" su sąlyga, kad jame nebūtų politinių straipsnių. Buvo leista jame spausdinti tiktai specialūs žemės ūkio reikalus liečiantieji rašiniai. Kiek vėliau tais pačiais 1905 metais J. Vileišis papildomu prašymu gavo leidimą „Lietuvos Ūkininko" programai praplėsti. Nuo to laiko „L. Ūk." galėjo tapti ir politišku laikraščiu. Vėliau, po 1905 — 07 m. revoliucijos, „L. Ū." ėmė leisti visą eilę specialių periodinių leidinių priedais, būtent: 1. mėnesinę „Lietuvos Mokyklą", 2. dvisavaitinę „Žemę", 3. mėnesinę „Sveikatą", 4. mėnesinį „Jaunimą".

Tuo tarpu 1904-05 m. užsieniniai laikraščiai „Varpas" ir „Ūkininkas" tebėjo Tilžėje, redaguojami Bagdono. Toną jiems duodavo P. Višinskis, Jonas Vileišis, J. Bagdonas ir F. Bortkevičienė.

Įsižeidusi moteris pasiuntė skundą

Marijampolės apylinkėje 1904 m. buvo šie svarbesnieji įvykiai. Dėl kažkokios įsižeidusios šeimininkės skundo Marijampolės žandarų viršininkas Tarasovas pradėjo tardyti Liudvinavo valsčiaus Baraginės Matulaičių „baliaus" dalyvius. Mat, „Artojų Draugija" Matulaičiuose buvo suruošusi eilinį savo vakarą su vaidinimu, deklamacijomis, dainavimu ir šokiais. Svečių tarpe buvo nepatraukli vieno ūkininko mergina, kurios visą vakarą niekas nepašnekino. Ji parėjo namo apsiverkusi ir pasiskundė motinai. Šios, matyt, būta smarkios ir piktos moters. — Neverk, dukrele. Aš jiems parodysiu už tokį mūsų padermės nužeminimą. Pamatysime, kaip jie Kalvarijos „šančius" (t.y. kalėjimą) pridergs. Pasakyk, kas ten ant ciesoriaus kalbėjo, dainavo ar kitaip mūsų karalių niekino? — ramino ji savo dukrą.

Sužinojusi „nusikaltėlių" pavardes ir vardus, ta šeimininkė ragana nuėjo pas vaitą K. (kiti sako, pas kleboną kun. O., o gal pas teisėją A.). Nežinia, kuriam jų ji apsiskundė, bet iš to pasidarė nemaža maišatis. Rotmistras Tarasovas netrukus pasikvietė šeimininką, Triobiškių Juozą Matulaitį, Stebuliškių Liudviką Matulaitį, Stebuliškių Ona Matulaitytę (vėliau Aglinskienę) ir dar kitus ir ėmė juos kaltinti, kad jie priklausą slaptai lietuvių draugijai, kuri siekianti atskirti Lietuvą nuo Rusijos imperijos ir, be to, tame vakare kurstę žmones neklausyti caro pastatytų vyresnybių. Kaltinamieji buvo išmatuoti antropologiniais instrumentais, paimtos pirštų nuospaudos ir liepta pasirašyti, kad be Tarasovo žinios iš gyvenamosios vietos jie niekur toliau nekeliausią. Žinoma, žandaras savo keliu

buvo iškrėtęs kaltinamųjų butus. Ar iš geros širdies, ar dėl menkų įrodymų, nei vienas tardomųjų nebuvo suimtas. Ta byla, bent tas „Artojų" vakaras, tur būt, buvo dar 1903 m. Kuo ta byla būtų pasibaigusi, negali žinoti, nes 1904 m. caro amnestija ją numarino. Visi kaltinamieji buvo laisvi.

Japonų karas užkliudė ir mane. Kaip rusų kariuomenės atsarginis gydytojas, buvau gavęs raudoname voke kvietimą vykti pas Marijampolės karo viršininką (rus. voinskij načalnik), įsitaisyti karinę uniformą ir važiuoti į Mandžiūrijos kariuomenę. Padaviau pareiškimą, ir buvau Ėmimo Komisijos pripažintas nesveiku, turinčiu širdies ligą, į kariuomenę visai netinkančiu. Vadinasi, gavau „baltą bilietą".

Jau karui beveik besibaigiant, 1905 m. buvo paskelbtas caro įsakymas gubernijos komisijoje dar kartą patikrinti visus ėmimo komisijų nuo karo tarnybos atleistus gydytojus, ar jie tikrai negali eiti savo tarnybos kariuomenėje. Turėjau ir aš nuvažiuoti į Suvalkus, kur komisija, pirmininkaujama grafo Borcho, mane taip pat dėl širdies ligos atleido nuo karo tarnybos. Tiesa, prieš stodamas komisijon, viešbutyje buvau išgėręs vieną litrą tikrosios kavos ir, anot komisijos gydytojo Bakinausko, mano pulsas buvo pakilęs iki 160 per minutę. Jausdavau ir pirmiau menkus širdies spūdžius bei širdies plakimus, bet tai vis, tur būt, buvo ne organinės, bet funkcinės kilmės jusniai, nes ir dabar, turėdamas daugiau negu 78 metus (1945 m. vasario mėn.) be sustojimo užlipu į ketvirtą aukštą, negaudydamas trumpo kvapo ir nejausdamas dažno širdies tvaksėjimo. Būna extrasistolės (nereguliaraus sustojimo) tvaksnys (pulsas).

Vokiečiai rusų įstaigose

Nuostabi buvo ta rusų valdžia. Jau nuo seniai rengėsi kariauti su Vokietija, o kai 1914 m. vasarą tas karas įvyko, tai Marijampolės karo viršininko raštinė buvo pilna vienų vokiečių valdininkų. Be karių viršininko ruso (o gal gudo?) pulkininko Radkevičiaus*), visi kiti jo įstaigos tarnautojai buvo vietiniai vokiečiai, vadinami prūsais, o juokais dažnai vadinami pusprūsiais arba skersprūsiais. Kanceliarijos viršininkas buvo Vagneris, Nendrinių kaimo ūkininko sūnus; vyresnysis raštininkas buvo Rogalis, iš Zanavykų. Tie vokiečiai galėjo visas mobilizacijos paslaptis išduoti svetimai valstybei. Vietinių vokiečių buvo beveik visose valstybės įstaigose. Vėliau kuone visi tie „prūseliai" pasirodė tikrais Hitlerio šalininkais ir repatriantais.

Arba vėl kitas faktas. Keliais metais prieš 1914-18 m. karą visuose imperijos vakarų pasienio miestuose vienu laiku įsikūrė po dvi ar daugiau turkų kepyklų. Daug kas kalbėjo, jog tai yra turkų (ir vokiečių) generalinio štabo šnipinėjimo lizdai. Kepyklose dirbdavo Turkijos piliečiai turkai. Šnekėdavo dar, kad į tas kepyklas tarpais atvažiuodavo darbininkais apsimetusių turkų štabo karininkų. Kai kas užsimindavo apie tai ir plk. Radkevičiui, bet jis atsakydavo, jog tai tuščios kalbos, tie turkų kepėjai esą tokie apsileidėliai, nevaleikos ir nemokšos, jog šnipai jie negalį būti. Bet aš, pakviestas pas vieną kepėją turko gydyti, jo bute mačiau sienoj prisegtą turkų parašais atmuštą žemėlapį ir šalia lovos keletą turkiškų knygų.

---

*) Ratkų, Radkų, Ratkevičių, Radkevičių pavardžių yra nemaža ir tikrųjų lietuvių tarpe.

Prieš patį karą visos tos turkų kepyklos ūmai užsidarė, ir turkai išnyko. Kad bus Rusijos karas su Vokietija, matyt, iš anksto žinojo bent kai kurie vokiečiai dvarininkai. Jų tarpe galėjo būti Vilkaviškio apskrities Taboriškio dvaro savininkas Mrongovius, nes jis kokiais metais prieš karą savo dvarą buvo pardavęs lenkui Moravskiui, o pats pasilikęs tarnauti pas Moravskį užvaizda. Jis buvo senas Vokietijos valdinys ir karininkas ir, matyt, numanė, kad karui kilus, jo dvaras bus iš jo atimtas bent iki karo pabaigos.

Vaidinom „Amerika Pirtyje"

1904 m. mano žmona Joana Pavalkytė buvo sumaniusi Marijampolėje suruošti lietuvių tautinį vakarą su komedijos „Amerika pirtyje" vaidinimu, su choru, šokiais ir kita. Buvo gauti cenzūruoti komedijos egzemplioriai, bet to neužteko. Reikėjo dar gauti leidimą vaidinti iš kitos Petrapilio teatrinės cenzūros. Jau buvo paruoštas kun. M. Gustaičio vadovaujamas choras, komedijos rolės išmoktos, bet leidimas iš Petrapilio neatėjo. Tiktai 1905 m. tas leidimas buvo sulauktas, o vakaras įvyko 1905 m. gegužės 28 (15) d.

Tam chorui vėliau vadovavo Marijampolės katalikų vargonininkas Albinas Jasinauskas, o dar vėliau vadovavo pravoslavų choro dirigentas Gricajus. Šis net į gaidas buvo surašęs rugiapiūtės dainas „Vai tu, rugeli, tu žiemkentėli, tu iškentėjai žiemos šaltelius, neiškentėjai plieno dalgelio"... Gaila, kad tos „natos" neužsiliko.

Choras labai suartino miesto ir apylinkės kaimų jaunimą. Jis patraukė į lietuvių pusę ne vieną puslenkę vietos panelę. Mat, lietuvių tarpe buvo daug jaunuolių studentų ir aukštesniųjų gimnazijos klasių

mokinių. Iš Marijampolės pirmojo viešo vakaro atvaizdo matyti, kad tada vaidinime, chore arba vakaro ruošime dalyvavo: 1. senis T. Žičkauskas, 2. Dr. K. Grinius, 3. Albinas Jasinauskas, chorvedys, 4. Liudvikas Ambraziejus, 5. Andrius Verbyla, 6. Jonas Grinius, 7. Ona Griniūtė, vėliau Bacevičienė, 8. Bartlingiūtė, 9. Vincas Ambrazevičius, vėliau veterinarijos gydytojas, 10. Emilija Ambraziejūtė, vėliau Pautienienė, 11. Treigiūtė, vėliau Galkauskienė, 12. Arnastauskiūtė, 13. Marė Aleksiūtė, 14. Kostė Aleksiūtė iš Kumeciškių kaimo, vėliau Klimienė, 15. V. Milčinskaitė, vėliau Mickuvienė, 16. Jonas Kidolius, 17. Pijus Grigaitis, 18. Grigaitytė, 19. Mikas Bliūdžius, 20. Ambraziejukas, o gal Bartlingutis, 21. stud. Stankevičius, 22. Galkauskas, 23. stud. Juozas Brazaitis, 24. V. Akelaitis, 25. Žičkauskiūtė, 26. Varanka, 27, Jasinauskaitė, vėliau Skrinskienė, 28. Antanas Garmus, 29. Sieniauskaitė, vėliau Sidzikauskienė, 30. Liudvikas Ciplijauskas, 31. Joana Griniuvienė, 32. Ringių šimas Staknevičius, kanklininkas, 33. Juozas Ciplijauskas, vėl au profesorius ginekologas, 34. Bulvičiūtė, 35. Jonas Brundza, vėliau gydytojas, J. Romano nušautas Palangoje. Ne visi spektaklio dalyviai yra nutraukti, kai kurie neatvyko į fotografijos ėmimą.

Tas choras buvo vietos revoliucionierių padarinys. Tokiu jį laikė ir kai kurie policijos atstovai. Kai 1905 m. bene liepos 1 d. Ąžuolų Būdoje buvo nušautas policininkas Valickis, tai Marijampolės aps. viršininkas Cvakunovas sukvietė į savo raštinę žandarų viršininką rotmistrą Tarasovą, policijos vadą kpt. Tamoševičių ir aps. viršininko civiliniams reikalams padėjėją Baranauską. Buvo klausiama, kaip susekti užmušėjas ir jo talkininkai. Racionaliausią patarimą buvo davęs

aps. viršininko padėjėjas Baranauskas, lenkas, katalikas, buvęs politinės policijos šnipas Lenkijoje.

— Duokit man 1905 m. gegužės 28 (15) d. spektaklio fotografinį atvaizdą, ir jų tarpe aš jums surasiu kaltininką, — pasakęs jis.

Tas pats choras Joanos Griniuvienės iniciatyva 1905 m. privertė Marijampolės kleboną gegužines pamaldas bažnyčioje laikyti ne lenkiškai, bet lietuviškai. To choro dalyviai sudarė branduolį Marijampolės Šviesos Draugijai. Kiti vietos revoliuciniai žygiai daugiausia buvo atliekami to choro dalyvių.

Nemirovič - Dančenko kaltino Plevę

Kas 1904 — 05 metais sukėlė rusų — japonų karą, kuris turėjo tokios didelės reikšmės ir lietuvių tautos gyvenime?

Nemirovič - Dančenko, gal vienas našiausių Rusijos rašytojų (jis išgyvenęs apie 92 metu ir parašęs apie 400 daugiausia karo romanų), viename savo romane, kalbėdamas apie japonų karo sukėlėjus, svarbiausiuoju to karo sukėlėju laiko iš lietuvių išėjusį rusų vidaus reikalų ministerį V. A. Plevę. Jis buvo Kelmės parapijos evangelikų reformatų kisterio*) sūnus

*) Tą žinią apie Plevę man buvo suteikęs prof. Petras Avižonis. M. Yčo memuarai tatai patvirtina. Bet Plevės tėvai, gyvendami Kelmėje, rodos, priklausė kalvinų bažnyčiai. Namie jie kalbėdavo lenkšikai, nes Kelmės kalvinų parapija buvo daugiau lenkiška negu lietuviška. P. Avižonis dar papasakojo, kad Plevę į mokslus pastūmėjęs vysk. Valančius. Jis, bevažinėdamas po Žemaitiją, pamatęs beskaitantį knygą piemenį. Sustojęs vaiką apklausinėjęs ir, užsukęs pas tėvus, prikalbinęs leisti jį toliau į mokslus. Vyskupas dargi medžiagiškai neturtingiems tėvams pagelbėjęs tuo reikalu. M. Yčas kiek kitaip rašo.

„AMERIKOS PIRTYJE" VAIDINIMO DALYVIAI

1905 metų gegužio 28 dieną Marijampolėje buvo suvaidinta „Amerika pirtyje". Vaidinimo dieną nusifotografavo visi vaidinimo dalyviai. Gyvųjų tarpe mažai teliko šioje fotografijoje esamų asmenų, ne visus galima atpažinti. Dr. Kazys Grinius kartu su savo broliu Jonu Grinium, besivaduodami savo atmintimi, surašė atsimintų asmenų vardus ir pavardes.

Pirmoje eilėje žemėje iš kairės į dešinę sėdi:

1. Andrius Verbyla, 2. Bulvičiūtė, 3. Avižieniūtė, 4. Ambraziejūtė (Ambrazevičiukė), 5. Jonas Papečkys, 6. Jonas Pridotkas, 7. Vincė Akelaitytė, 8. L. Ciplijauskas, 9. Civinskaitė, 10. Valerija Kriščiūnaitė ir 11. Jonas Grinius, Dr. K. Griniaus brolis.

Antroje eilėje iš kairės į dešinę sėdi:

1. Aušrininkas Jonas Žičkauskas (pasak Joną Grinių, Tomas Žičkauskas), 2. Jasinskaitė (Jasinauskaitė), 3. Dr. Kazys Grinius, 4. Jasinskas (Jasinauskas), 5. Joana Griniuvienė, Dr. Kazio Griniaus žmona, 6. Simanas Staknevičius — Ringių šimas, kanklininkas, 7. studentas Pijus Grigaitis, 8. Izabelė Treigytė, 9. Aleksiūtė Butkauskienė, 10. Ona Griniūtė, Dr. K. Griniaus sesuo, vėliau ištekėjusi už Bacevičiaus.

Trečioje eilėje iš kairės į dešinę stovi:

1. Ambraziejus Arnastauskas (Velniukas), 2. Kupstaitė, 3, Stankevičius, 4. Regina Seniauskaitė - Sidzikauskienė, 5. Vincas Ambraziejus, 6. Aleksiūtė, 7. Mikas Bliūdžius, 8. Kidolis, 9. Ona Grigaitytė - Vilutienė, 10. studentas Antanas Garmus, 11. Varanka, 12. Juozas Brazaitis, 13. Ciplijauskas, 14. Baltrušaitis, 15. Ciplijauskaitė, 16. Veronika Milčinskaitė, ir 17. Akelaitis.

(žr. M. Yčo atsiminimus). Plevė, būdamas ministeriu, varė sunkią kovą su rusų revoliucionieriais, kurie užmušinėjo aukštuosius valstybės pareigūnus. 1905 m. pats Plevė Rusijos socialistų revoliucionierių kovos būrio buvo nužudytas. Šios partijos šūkiais buvo —žemė ir laisvė, kaip 1945 m. ir generolo Vlasovo. Plevei, pasak Nemirovičiaus-Dančenko, atrodė, kad caras Mikalojus II turi tapti maskolių tautos didvyriu, didelio karo laimėtoju. Tada jo galybė būsianti visų gyventojų pripažinta ir jie revoliucionierių neklausys. Caras Mikalojus II iš Kinijos žemių sukursiąs naują Rusijos imperijos provinciją — „Žioltorusiją" — Geltonąją Rusiją. Tada caras savo valią diktuosiąs Kinijai, Japonijai ir Europai.

Be to, caras Mikalojus II, vienas didžiausių kapitalistų, tūlo Bezobrazovo ir kitų buvo įpainiotas į Pakorėjo Jalu upės pakrantėmis augančių miškų eksploatavimą. Žinoma, ir caras norėjo iš įdėto kapitalo turėti kuo daugiausia pelno. Prie tos miškų išnaudojimo bendrovės priklausė ir daugiau aukštųjų Rusijos ponų. Malonu buvo tikėtis, kad tai bendrovei teks ir gilesnės Korėjos miškai. Bet šiems planams kenkė japonų kapitalistai. Tos dvi valstybės varžėsi dar ir dėl jūros žvejybos... Jau 1897 m. į Vladivostoką ir Port Artūrą buvo nusiųstas gana stiprus Rusijos laivynas. Rusai manė lengvai nugalėsią japonus. Dėl to apie nuolaidas japonams nebuvo ir kalbos.

Prietaringas rusų caras

Caras Mikalojus II buvo prietaringas, tikėjo įvairiems burtininkams, žyniams. Jo kirpėjas prancūzas Phillipe esą išpranašavęs, kaip žiloj senovėj Delfų pitija, kad rytuose būsiąs karas ir kad jisai suteiksiąs

valstybei (kuriai?) laimę. Taip Marijampolėje pasakodavo vietos įgulos karininkai. Na, monsieur Phillipe atspėjo, tas susikirtimas japonų valstybei atnešė laimės. Užsienyje spausdinama opozicinė rusų spauda kitaip manė. Ji rašinėjo, kad karas su Japonija vien dėl tolumo ir tiekimo sunkumų turėtų būti sunkus, kad pati Rusijos monarchinė santvarka esanti silpna, turinti daug priešų, kad šalis norinti konstitucinės monarchijos, o esamą Rusijos monarchiją vadindavo kolosu, stovinčiu ant nedeginto molio kojų (lenkų P.P.S. laikraštis „Przedswit" rašydavo „kolos o glinianych nogach"). Lietuviai, negaudami jokių lengvatų iš caro valdžios, jau 1891 m., Juozo Adomaičio-Šerno išsitarimu, laukė Rusijos imper jos kataklizmo, arba sugriuvimo.

Tiktai Petras Vileišis kartais pagirdavo Viačeslavą Avksentjevičių Plevę. Bene 1924 m, Lietuvos dienraštyje rašydamas savo atsiminimus, Plevę jis vadina „mūsų geradėju", padėjusiu lietuviams susigrąžinti spaudą. P. Vileišis „Lietuvoj" aprašė, kaip jo akyse Petrapilyje, prie Isakijaus bažnyčios Plevė buvo bombos užmuštas.

Jau, rodos, minėjau, kad Petrapilio studentas Petrovas, vietos urėdo žmonos brolis, beatostogaudamas Marijampolėje ir išgirdęs apie rusų kreiserio „Cesarevič" žuvimą nuo japonų minos, atvirai pareiškė: "A u menia na duše prazdnik, kogda russkij bronenosec pogibajet". (O man sieloj šventė, kai rusų šarvuotis žūsta) O tokių Petrovų rusų tarpe, ypač studentijoje, buvo labai daug.

Lietuviai laukė rusų pralaimėjimo dar ir dėl to, kad jau seniai žmonės kalbėdavo, jog iš salos kilsiąs mažas baltas karaliukas, kuris nugalės labai didelį karalių. Kai japonų karas prasidėjo, tai ta legenda bū-

davo visur kartojama. Nenuspėta tik tiek, kad karaliukas buvo ne baltas, bet geltonas. Per pirmąjį ir antrąjį pasaulinį karą elgetos, moterys ir šiaip žmonės visur kalbėdavo, kad vokiečiai, nepaisant jų didžiulių pasisekimų, karus pralaimėsią. Ir čia vox populi (žmonių balsas) pasitvirtino*).

Kuropatkinas — menkas strategas

Lietuviams japonų karas gana brangiai kainojo. Buvo mobilizuoti vyrai iki 45 metų amžiaus ir išsiųsti į Mandžiūriją, kur ne vienas jų žuvo nuo japonų ginklų ir nuo ligų. Kai kurie mobilizuojami nestojo, bet pabėgo į Ameriką. Prieš japonus kovą vedusių rytinių Rusijos ginkluotųjų jėgų vyriausias vadas generolas Kuropatkinas labiau pasitikėjo senesniąja atsarginių kareivių karta ir dėl to pasirūpino mobilizuoti iki paskutinio 45 metų amžiaus vyro. Tam Kuropatkinui priklauso dar vienas išradimas. Tai savotiški karo pranešimai apie visuomet pralaimėtus mūšius. Štai kaip jie skambėdavo: „Naša doblestnaja armija, posle upornych bojev, otstupila v polnom bojevom poriadke na novyje, zaraneje podgotovlennyja poziciji, ugrožaja neprijateliu, tem čtoby pereiti v nastuplenije". (Mūšų šaunioji armija, po atkaklių mūšių, pasitraukė į naujas, iš anksto paruoštas pozicijas visišku karo žygio tvarkingumu, grasindama priešui perėjimu į puolimą.) Anais metais pasirodydavo tokie pranešimai po pralaimėjimų ties Cicikar, Laojan, Mukdenu ir kitais

*) Dar vieną žmonių pranašavimą man teko girdėti 1917 m. iš Kaukazo mano prižiūrimoj ligoninėj gulėjusių ligonių rusų. 1917 m., atsisakius Mikalojui II nuo sosto ir jo vietą užėmus jo broliui Mykolui, kareiviai pašnabždomis ėmė kalbėti, kad Rusijai ateinąs galas, nes ji Mykolu prasidėjusi ir baigsiantis Mykolu.

miestais. Žinoma, toks amžinas trafaretinis vyriausiojo vado pranešinėjimas erzindavo net rusų patriotus; vienus jis pykindavo, o kitiems duodavo progos pasišaipyti iš taip kartojamų karo vadovybės žinių. Visiems aiškėjo, kad Rusijos imperijos karo vadovybė pasiliko be kūrybinės dvasios ir kad reikalingos stambios valstybinės reformos. Daugelis ėmė manyti, kad Rusijos imperijai bus bloga, jei į caro pataikūnų kliką neįsileis naujos jėgos. Beveik visi susipratusieji rusai, nekalbant apie kitataučius ir revoliucionierius, buvo nepatenkinti absoliutine monarchine sistema. Net ultrapatriotinė Sojuz Russkogo Naroda (Rusų Tautos Sąjunga), kurioje telkėsi kraštutiniai maskolių patriotai, buvo nepatenkinti, nes caras esą, buvęs apsileidęs kitataučiais (vokiečiais, kaukaziečiais, pabaltiečiais, pusžydžiais ir apskritai kitataučiais), kodėl jis nepavartojęs senosios rusų „vyros", t. y. priešininkų naikinimo ir jų turtų konfiskavimo priemonės. Bet prie tos sąjungos dėjosi blogiausi, pikčiausi ir net tamsiausi žmonės, arba tokie, kurių pragyvenimas priklausė nuo anų urapatriotų.

Karas su japonais jau 1904 m. parodė, jog Rusija pralaimės.

Lietuvių mokytojų sąjunga

Lietuvoje ėjo skubus revoliucionierių organizavimas, ypač L. S. D. Partijos skyrių. Prasidėjo pradinių mokyklų uždarinėjimas, caro portretų draskymas. Buvo reikalaujama, kad mokyklose visi dalykai būtų dėstomi lietuvių, ne rusų kalba.

Sūduvoje pradžios mokyklose dėstydavo daugiausia lietuviai, išėję Veiverių mokytojų seminariją. Jų buvo paruošta daugiau, negu Sūduvos lietuviškajai da-

liai reikėjo. Gana daug lietuvių mokytojų tarnavo kitose Lenkijos gubernijose, bet atostogauti jie parvažiuodavo į tėvynę. 1904 ar 1905 metais Petrapilyje buvo visos Rusijos pradinių mokyklų mokytojų suvažiavimas. Suvažiavo keli tūkstančiai. Buvo ir lietuvių. Parvažiavę jie pasakojo, kad tame suvažiavime lenkai skundęsi, jog lietuviai Lenkijoj, lenkų vaikams bedėstydami rusiškai, maskoliną Lenkiją. Į tai lietuviai atšovė:

— O ar ne tas pats maskolinimas eitų, jei vietoj lietuvių mokytojautų lenkai? Juk visi turi klausyti mokyklų direkcijos ir dėstyti jos liepiama kalba.

Veiveriniai lietuviai mokytojai pradėjo burtis į sąjungą. Bene 1904, o gal ir 1905 m. vasarą Marijampolėje, vadinamojoje Kaukazo dalyje, per Petrinių ar per Onos atlaidus Kunickienės namuose įvyko lietuvių mokytojų susirinkimas, kuriame teko ir man dalyvauti. Svarbiausią vaidmenį vaidino iš Lenkijos atostogų pargrįžęs zanavykas Pranas Klimaitis (slapyvardis Pranas) ir Juozas Kunickas, vėliau už veikimą „Giltinėj" karo teismo nubaustas mirti ir Varšuvoj nužudytas. Atsimenu Klimaičio perskaitytą ir susirinkusių priimtą rezoliuciją prasidedančią šitaip: „Kadangi caro valdžia vėl yra iškišusi savo nagus, tai susirinkimas nutaria atsakyti į tai savo griežtomis priemonėmis..." Jų nepamenu, bet, rodos, jų tarpe buvo pradžios mokyklų lietuvinimas arba uždarinėjimas. Lietuvių Mokytojų Sąjunga, kuriai pradžią yra davę veiveriniai auklėtiniai, vėliau sustiprėjo. Prie „Lietuvos Ūkininko" 1909 m. pasirodė specialus mėnesnis priedas „Mokykla", kuri vėliau būdavo redaguojama Mokytojų Sąjungos atstovo.

Lenkų agentai Marijampolės gimnazijoj

Marijampolėje gimnazijos mokiniai dar nekilo, bet jų tarpe kažkoks rūgimas jau ėjo. Iš Varšuvos buvo atsiųstas emisaras, kuris turėjo būti ryšininkas tarp Varšuvos ir Marijampolės moksleivių. Tas lenkas buvo įstojęs į VIII Marijampolės gimnazijos klasę ir mokinių tarpe žodžiu ėmė varyti Lenkų Socialistų Partijos (P. P. S.) idėjas ir ruošė mokinius pakelti protestą prieš gimnazijos rusinimą. Žinoma, suteikdavo moksleiviams lenkiškos revoliucinės literatūros. Su tuo emisaru man teko susipažint , kaip su ligoniu. Tai buvo išblyškęs. turįs chronišką žarnų katarą vaikinas. Nuo mamos namie gaminamo maisto atsitraukęs, ėmė smarkiai viduriuoti. Pabuvęs kelias savaites, išvažiavo atgal, palikdamas savo misiją pas mus gyvenusiam VII klasės mokiniui lenkui Pomianovskiui, nežinia kuriais tikslais iš Odesos atsikėlusiam į Marijampolės gimnaziją Gimnazijoje per nekenčiamų mokytojų pamokas ir per pedagogų įvairiomis temomis (daugiausia viešpataujančios carų dinastijos naudai) mokiniams ruošiamas paskaitas Pomianovskis pradėjo daryti chemines obstrukcijas, kad tuo būdu priverstų gimnazijos valdžią uždaryti mokyklą. Dėl mokinių obstrukcijų Lenkijoj buvo uždaryta daug gimnazijų, ir didokas vyresniųjų mokinių skaičius tapo revoliucionieriais. Marijampolės gimnazijos vietos revoliucionieriai nežadėjo uždaryti. Pomianovskis ir jo talkininkai cheminei obstrukcijai naudodavosi piridinu, assa foetida (dėveldrekiu), acetilenu. Tuo būdu klasėje sukeldavo dvokimą, pertraukdavo paskaitą arba pamoką, bet gimnazijos uždaryti nepasisekė. Kas dvokimą darydavo, gimnazijos pedagogams nepavyko susekti. Iš to tik būdavo juokų.

Vėliau Marijampolės gimnazistai įsitaisė savo hektografuotą laikraštį, kurį, rodos, pavadino „Moksleiviu" ar „Moksleivių Draugu". Jis yra paminėtas Vaclovo Biržiškos „Lietuvių bibliografijoje".

Kairio, Tumo, Vileišio pasitarimas

Inteligentai nesnaudė. Atsimenu, F. Bortkevičienė Kaune, tuomet Sodų, o dabar Kęstučio gatvėj, advokato lenko Bociarskio bute, tur būt, 1904 m. vasarą, kai advokatas Palangoje atostogavo, suorganizavo didoką tarppartinį susirinkimą. Dalyvavo stud. Step. Kairys, kun. Juozas Tumas, F. Bortkevičienė, Jon. Vileišis, K. Grinius ir dar keletas asmenų. Viso buvo susirinkę apie 15 — 20 dalyvių. Tema buvo — kaip reaguoti į caro žandarų suiminėjimus, ištrėmimus. Atsimenu, Kairys, užsikišęs rankų nykščius už liemenės po pažastimi (jo gana įprasta poza kalbos metu), pareiškė, kad į pavartojimą jėgos reikia taip pat ir mums jėga atsakyti. Aš jo paklausiau, iš kur mes prieš caro kareivius, policiją ir žandarus galime pastatyti atitinkamą jėgą, jei jos neturime? Pasiūliau rezoliuciją, kurioje siūliau vartoti pasyvų pasipriešinimą, o teroro nevartoti, nes išprovokuosime iš valdžios pusės dar didesnį pasipriešinimą ir terorą. Turėdami negausią inteligentiją, nebandykime jos plačiai eikvoti. Mano argumentai LSD atstovų neįtikino.

Kun. Juozas Tumas skundėsi, kad jisai esąs pakliuvęs į neišsprendžiamą dilemą: būdamas kunigas, jis turi laikytis bažnytinės drausmės ir prie revoliucijos negalįs prisidėti, bent taip, kaip jo širdis norėtų. Jis jaučiąsis esąs kaltas prieš savo tautą, kad neinąs kaip reikiant su ja tokiu svarbiu momentu. Dėl to Tumas negalįs šiuo momentu savo nuomonės pasakyti, jis

palauksiąs, kol jam ateisiąs aiškesnis apsisprendimas.

Apskritai, lietuviai patriotai kunigai 1904 m. nebuvo apsisprendę ir susiorganizavę. Dar juos slėgė senosios aplenkėjusios, suponėjusios kunigijos letena; dar ir jaunieji kunigėliai tarp savęs dažniau lenkiškai, negu lietuviškai kalbėdavo. Be to, 1904 m. spaudos draudimui pasibaigus, pasiskubino iš Tilžės ėjusį laikraštį „Tėvynės Sargą" sustabdyti. Tad direktyvų kunigams patriotams iš niekur neateidavo.

Lietuvių peticijos

Sunkioj padėty būdama caro valdžia 1904 m. buvo leidusi gyventojams be jokio pabaudmo rašinėti gubernatoriui peticijas, pareiškiant savo norus ir valdžiai duodant patarimų. Šiuo atveju valdžia žodį išlaikė, niekas už peticijas nebuvo nubaustas. Aplinkiniai valstiečiai kreipdavosi į mane, kad padėčiau jiems tokias peticijas surašyti. Valstiečių reikalavimai buvo maždaug tokie: prašydavo geriau sutvarkyti miškus, kad be didesnių sunkumų galima būtų apsirūpinti girios medžiagomis; kad majoratų ir valdžios laikomos žemės būtų išdalintos bežemiams ir mažažemiams, tuo būdu sumažinant bėgimą į Ameriką; kad mokyklose dėstomoji kalba būtų lietuvių kalba; kad vietos valdininkai mokėtų lietuvių kalbos, ir su prašytojais galėtų lietuviškai susikalbėti ir atsakinėtų raštu į lietuviškus prašymus; kad būtų leista steigti ūkio ir kitokias draugijas, ir kt.

Visur, kur galėjau, patardavau peticijas rašinėti lietuviškai ir rusiškai, o pasirašinėti tiktai lietuviškai. Vėliau daugelio peticijų tekstai buvo išspausdinti „Vilniaus Žiniose" ir „Lietuvos Ūkininke". Iš ten žmonės

galėdavo nusižiūrėti pavyzdžių. Tada ir į mane šiuo reikalu rečiau tesikreipdavo. Iš keleto mano surašytų peticijų, atsimenu vieną, kurią surašiau į Suvalkus pas gubernatorių bevažiuojančiai Šunskų ir Oželių kaimų delegacijai. Mano rašyseną Suvalkuose pažino, ir vėliau, 1905 m., Suvalkų gubernatorius man priminė, jog rašinėjau peticijas. Kaltinimo nepaneigiau, ir gubernatorius, pajutęs padaręs netaktą, pasiskubino pridėti, jog iš to jis ir žinąs, kaip valstiečiai mane gerbia.

Peticijų periodas tęsėsi kelerius metus. Ar turėjo jis didesnės įtakos valdžios nusistatymui? Reikia manyti, jog turėjo. Lietuva ta peticijų teise plačiai pasinaudojo. Be to, pats peticijų procesas žmonių tarpe atliko nemažą propagandos darbą ir parengė dirvą 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo atsišaukimui. Daugelis valstiečių buvo įveikę peticijų ir programų techniką, išmoko kelti reikalavimus. Žinome, kad Čypėnų valsčiui E. Galvanausko surašytos peticijos teksto dalis pakliuvo į 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo atsišaukimą. Mat, E. Galvanauskas dalyvavo to seimo redakcinėj komisijoj.

Lietuvių judėjimas Kauno mieste

1904 m. Kauno mieste smarkiau ėmė reikštis lietuvių judėjimas. Katedros vargonininkas Naujelis ir kiti sukūrė lietuvišką chorą. Pirmą kartą miesto teatre viešai suvaidino „Amerika pirtyje" ir dainavo dainas. Vakaras puikiai pavyko. Į spektaklį buvo nuvykusi pirmoji mano žmona Joana Pavalkytė - Griniuvienė, ir tas vakaras padarė jai didelio įspūdžio. Rodos, apie tą laiką atsirado Kaune Saliamono Banaičio, mano III klasės bendramokslio, lietuviška spaustuvė.

Karmelitų parapijos klebonas kun. Konstantas Olšauskas bene tuo laiku Žaliajame Kalne pradėjo sta-

tyti namus, kuriuose vėliau atsirado lietuvių mokytojų kursai. Kun. Olšauskas, turėdamas artimesnę pažintį su gubernatorium Veriovkinu, pasidarė galingas. Jis įsteigė lietuvių darbininkų Šv. Juozapo Draugiją. Tuo būdu buvo padaryta pradžia lietuvių katalikų darbininkų organizavimui. Iš šios draugijos, tur būt, vėliau atsirado Katalikų Darbo Federacija, kuri demokratinės Lietuvos seimuose dalyvaudavo rinktiniais savo atstovais. Kaunas darėsi lietuvių katalikų judėjimo centru. Be kun. Olšausko, čia dirbo žymūs lietuviai kunigai, kaip kun. A. Dambrauskas, kun. P. Januševičius ir kiti. Lietuvių kalba smarkiai ėmė skverbtis į Kauno bažnyčias.

Tikrai nežinau, ar tais metais buvo susikūrusi Kauno lietuvių draugija „Daina". Iš 1904 m. politinių įvykių reikia paminėti neramumus pačioje rusų kariuomenėje. Pulkai atsisakydavo žygiuoti į Mandžiūriją. Urupo pulką reikėjo apsupti ir apšaudyti. Tik tuo būdu jis buvo priverstas įsakymą įvykdyti. Juodosios jūros kreiseris „Potiomkin", leitenanto Šmidto vadovaujamas, sukilo ir, apšaudęs Odesą, nuplaukė į Rumuniją, Konstancos uostą, ir ten pasidavė Rumunijai. Tie neramumai ir kiti caro vargai vertė jo valdžią duoti ir lietuviams lengvatų.

Studentų neramumai, mitingai, nelegalios rezoliucijos privertė Rusijos valdžią išleist įsakymą, kuris nenorinčius mokytis riaušininkus studentus liepė atleisti iš aukštųjų mokyklų, imti karo tarnybon ir siųsti į pulkus. Bet ta priemonė neišėjo valdžiai į sveikatą. nes pulkuose pradėjo kurtis revoliucinės organizacijos, kurios kurstė kareivius, reikalui atėjus, kreipti ginklus prieš caro valdžią. Daug Rusijos aukštųjų mokyklų dėl studentų riaušių kuriam laikui buvo užda-

rytos. Tokio likimo susilaukė ir Petrapilio universitetas.

Iš Petrapilio parkeliavo teisę studijavęs Pijus Grigaitis ir apsigyveno pas mus. Mano žmona, pastebėjusi jo sceninius gabumus, susitarė su juo organizuoti vietos lietuvių teatrinę grupę. Ta grupė ir choras 1905 m. geg. 28 (15) d. Marijampolėje, prie senųjų kapinių, kluone, ir suvaidino „Amerika pirtyje". Pijus Grigaitis, žmogus su iniciatyva, 1905 m. šventadieniais ėmė važinėti į apylinkės bažnyčias ir sakyti „prakalbas", žinoma, nukreiptas prieš caro valdžią. Tos turėdavo pasisekimo, žmonės mielu noru jų klausydavo, ir šventadieniais tokių kalbėtojų laukdavo prie bažnyčių.

Vieną kartą atėjo pas mane ligonis, kai gretimame kambaryje šeima valgė pietus. Tarp pietaujančių buvo ir P. Grigaitis. Kai aš pravėriau valgomojo kambario duris ir ėmiau kalbėtis su atėjusiu ligoniu, tai šis, pamatęs Grigaitį, sušuko:

— Juk tai tas pats ponaitis, kuris praeitą sekmadienį buvo atvažiavęs į Daukšius su prakalba. Kaip jis vadinasi? Visi pas mus klausinėja.

Pasakiau, kad čia bene bus klaida, nes tas ponaitis nevažinėja, bet mokosi ir namie sėdi. Neįtikinau ligonio. P. Grigaičiui pranešiau, kad į tą kraštą daugiau nevažinėtų, nes gali pakliūti į policijos nagus. Žinoma, P. Grigaitis ir toliau lankėsi po bažnytkaimius su kalbomis, bet laimingai 1905 m. neįkliuvo.

Giltiniečiai Marijampolėje

Nežinau, 1904 ar 1905 metų vasarą Marijampolės mieste iš po nakties atsirado hektagrafuotas atsišaukimėlis su kaukolės atvaizdu. Visi žino, jog tai reiš-

kia grasinimą mirtimi, nužudymu. O parašas po giltinės galva buvo maždaug toks:

„Galas šnipams ir persekiotojams.

Giltinės Kuopa"

Jau rytojaus dieną iš apskrities viršininko raštinės atėjo žinia, jog valdininkai rusai kalbasi su išgąsčiu — Kas čia bus? Juk tai darosi ne gyvenimas! Reikės kraustytis atgal į Rusiją! Kas sutiks rizikuoti savo galva?

Daugiau „Giltinės" darbų niekas nepajuto, ir buvo užmiršę tuos lapelius su giltinės galva ir riešakauliais. Tikta. daug vėliau keli vaikinai pasisavino tą sumanymą ir, pasivadinę „Lietuvių Komunistų Giltinės Kuopa", ėmė eksproprijuoti turtingesnius asmenis. Jie dar rašėsi, kad „Giltinė" esanti teisingumo organizacija, kuri baudžianti akiplėšas, nekaltųjų skriaudėjus. Iš tikrųjų, tai buvo nedora plėšikų kuopa, revoliucijos padugnės, revoliucionieriai — išsiveisėliai. Kaip matyti iš 1891 m. buvusio Tilžės „Varpo" redaktoriaus knygutės „Epizodai iš mano gyvenimo" ta Lietuvių Komunistų Kuopa turėjo tokiu parašu ir antspaudą. Iš tos pačios knygutės matyti, kad J. Kunickas dėjosi nuskriaustųjų gynėju. Jis buvo pasiruošęs nubausti patį Joną Kriaučiūną, nes jis Vilniuje esąs nedorai atsiskaitęs su savo biznio draugu Paketuriu. Pastarasis padavęs skundą už apgavimą. Juozas Kunickas atvykęs į Kauną ir užėjęs pas J. Kriaučiūną, gyvenusį Rotušės aikštėje buvusiam „Birutės" viešbutyje. Kunickas pranešė, kad Lietuvių Komunistų Giltinės Kuopa prižiūrinti teisybės viešpatavimą pasaulyje. Kriaučiūnas paneigė Paketurio kaltinimus. Kunickas, apsimetęs ligoniu, išsiuntė J. Kriaučiūną vaistų į vaisti-

nę, o tuo tarpu pats, likęs vienas „Birutės" viešbučio kambaryje, iškrėtė J. Kriaučiūno stalo dėžes ir radó Kriaučiūno sutartį su Paketuriu. Kai Kriaučiūnas grįžo su vaistais, tai J. Kunickas pam pasisakė, jog perskaitęs sutartį ir radęs Kriaučiūną esant nekaltu. Šie giltiniečių kuopos nariai apiplėšė Garliavos dekaną kun. Budzeiką, Skriaudžių kleboną kun. Bliūdzinską (Bliūdžių), Gudelių (Ivoniškių) dvarininką žydą Blankšteiną, užmušdami iš Varšuvos atvažiavusį jo svečią; Garliavos vaistininką provizorių Kazį Aglinską ir dar vieną kitą.

Kiek buvo šių giltiniečių, nėra tikros žinios. Man teko sužinoti apie šiuos:

1. Juozas Kunickas. Jis baigė Veiverių mokytojų seminariją ir buvo pradžios mokyklos mokytojas. Jis buvo sugautas ir bene 1907 m. karo teismo teistas ir nužudytas Varšuvoje. Pasakojo, kad jis buvęs sušaudytas citadelės kameroje, nes nesidavęs išvedamas į kartuves.

2. Pranas Paršaitis (slapyvardis Pranas Siūlelis), pagarsėjusio Juozo Paršaičio brolis. Gabus žurnalistas, nuo rusų pabėgęs į J. A. Valstybes. Buvo pasakojama, kad jis nusižudęs, bet, kaip 1949 m. sužinojau iš jo pažįstamų Amerikoje, jis miręs sava mirtimi.

3. Veiverių Seminarijos auklėtinis Žiūrys, kilęs iš Vilkaviškio apskrities, Gudelių kaimo. Ivoniškių dvaro ekspropriacijos metu jis buvo besisvečiavusio dvare svečio pašautas perdėm per dešiniąją krūtinės pusę, bet tas svečias pro duris Kunicko buvo nušautas.

4. Kazys Čėsna, kilęs iš Būdviečių kaimo, esančio už 7 klm. nuo Marijampolės, dešinėje Šešupės pusėje, einant pavandeniui. Jis buvo bažnytinis stalius, V. Penčylos gizelis, išvažiavęs į Ameriką.

5. Storpirštis, kilęs nuo Zapyškio, lankomas Garliavos ekspropriatorium. Begrobdamas vaistininką provizorių Kazį Aglinską, policijos buvo suimtas ir nežinia, kokiu būdu žuvo.

6. Vincas St-kus, kilęs iš Vilkaviškio aps., Bardauskų kaimo. Girdėjau, kad revoliucijos metu Vincas St-kus kartu su kitais revoliucionieriais sudaręs vietos kuopą ir nutaręs pamokyti vieną Beržinių kaimo skersprūsį. V. St-kui vadovaujant, Beržinių prūsas naktį buvo apšaudytas, o kai jis, įlindęs į kaminą, atsišaudė, tai namas buvo padegtas, ir prūsas sudegė. Revoliucijos metu vietos „prūsai" daugiausia palaikydavo senąją tvarką, o kai kurie net pranešdavo policijai apie revoliucionierius. Gal būt, ir tas beržinietis buvo įtartas šnipinėjęs rusų naudai. Atsimenu Kalvarijos pusėje dėl tokio įtarimo buvo užmuštas prūsas Deikys. Siuvėjas Vabzdauskas už tai gavo katorgos. V. St-kus pabėgo į Ameriką. Buvo žinių, kad anglių kasykloje jis sudegęs. Jis buvo turtingo ūkininko sūnus.

Kai kuriuos įtikinėjau, kad liautųsi su „Giltine" bendradarbiavę, bet Kazys Čėsna šitaip teisinosi:

— Mes visuomenei jau esame daug gero padarę, dalyvaudami revolucijos darbe. Dabar visuomenė mus turi išlaikyti. Jei nenorės, tai su revolveriu priversime. Mes varguolių neskriaudžiame, juos giname. Palengviname tiktai turtuolių kišenius!

— Na, o kas bus, kai policija jus sugaus? — paklausiau.

K. Čėsna į tai tik ranka numojo, lyg nubaidydamas nuo savęs įkyrią musę.

Revoliucijos metais ne tik „Giltinė" ėmė savintis teismo darbą, bet apskritai tai darė ir revoliuciniai komitetai. Revoliucionierius Juozas Bartuška buvo

Marijampolės LSPD komiteto egzekutorius (inspektorius). Storais karklais ki strėnų pajuodimo jis buvo sumušęs Sasnavos parapijos, Gluškabudės kaimo Simoką už tai, kad jis nepalankiai kalbėjo apie partiją. Sužeidimus aš mačiau.

Be to, atsirado savanorių grupelės, kurios, be jokios politinės programos, puldinėdavo kunigus ir šiaip gyventojus, atimdinėdamos iš jų pinigus ir kitokį turtą.

Ekspropriatoriai

1905 m. Marijampolėj revoliucinė nuotaika buvo smarkiai pakilusi. LSDP buvo nusistačiusi nuversti caro valdžią. Mitinguose estradoj dažnai laikydavo vėliavą, ant kurios buvo užrašyta: „Šalin caro valdžia!"

Partijos reikalams nepritekdavo pinigų. Dėl to iškraustydavo valstyb nių degtinės parduotuvių, tuomet monopoliu vadinamo, kasas, pačius monopolius išdaužydavo, degtinę upeliais paleisdavo, o tatai parduotuves uždarydindavo. Partijos reikalams eksproprijuodavo ir girininkų kasas (Buchtos majorato girininko Ellader o puolimas), taip pat sustabdydavo pašto vežimus ir atimdavo pinigus. Žinoma, caro valdžiai buvo paskelbtas karas, o kare yra paprastas nusistatymas: kas tau gera, tai man negera. Caro valdžios turtas galėjo būti grobiamas. Už tai LSDP negali per daug kaltinti. Bet bloga, kad atsirado ekspropriatorių grynų savanaudž ų.

Individualiniai ekspropriatoriai gali būti vadinami: 1. degtinės monopolių daužytojai, 2. jų kasų ir degtinės nusavintojai, 3. paštų puolika', 4. šantažistai (reikalautojai pinigų laiškais). Žodžiu, tokie pasipelnikautojai, kurie, dengdamiesi tariama's revoliu-

cijos reikalais, pavartodavo savo naudai iš žmonių ar įstaigų išveržtus pinigus ir kitokias gerybes. Prie jų reikia priskaityti ir poninių ir valstybinių girių vagilius. Tai buvo savo rūšies goldapininkai, grobikai, diskredituoją revoliucijos reikalą.

Šiaulių gegužinė

1904 m., bene per Jonines (VI.24), aplankiau tradicinę Šiaulių gegužinę, buvusią Vl. Zubovo Aleksandrijos kumetyne ir kluonuose. Prisirinko kokie 300—400 gegužininkų, daugiausia jaunųjų dalyvių. Buvo numatyta plačiau pasikalbėt varpininkų reikalais, bet negerai išėjo. P. Višinskis buvo įsikinkęs į gegužinės vadovus ir kluone turėjo scenoje prakaituoti. Gyvu paveikslu jis atvaizdavo Mickevičiaus „Konrado Valenrodo" „dūmojimus". Jis taip pat dalyvavo kažkokio dramatinio veikalo vaidinime. Rodos, šeimininko bute keliolikai varpininkų teko susirinkti tik trumpam laikui, nes tas kambarys buvo paskirtas šokiams. Susirinkime dalyvavome: Dr. A. Sketeris, jo žmona (Didžiulytė), Dr. R. Šliupas, Jonas Vileišis, F. Bortkevičienė, Dr. K. Grinius, V. Mickevičius-Kapsukas ir kit. Varpininkų reikalais negalima buvo susikaupti. Susirinkimas buvo neramus, nes duris nuolat varstydavo visokio plauko žmonės. Be to, mergelės ėmė belsti į duris, kad salę užleistume šokiams.

Kapsukas, kaip ir visada, revoliuciją gyrė ir ją propagavo. Jis buvo pasiūlęs laikyt tikrais varpininkais revoliucionieriais tik tuos, kurie yra nusistatę drąsiai eiti revoliucijos keliu, t. y. esamosios caro santvarkos griovimo keliu; suprask, valstybinių degtinės monopolių naikinimo, rusų mokyklų uždarinėjimo, ir jų pataikūnų lietuvių šalinimo keliu. R. Šliupas, A. Ske-

teris tokiam griežtumui priešinosi, sakydami, kad revoliucija daugiau griaujanti negu statanti. R. Šliupas įrodinėjo, kad revoliucijos termino nevertėtų taip dažnai šauktis, nes j. turinti du galu: vienu kartais padedanti, o kitu dažniausiai skaudžiai mušanti. Revoliucija esąs senosios valdymo tvarkos laužymas. O naujų visuomenės valdymo padarinių statymas atnešąs daug blogo, įstumiąs žmones į vargą, liejąs kartais visai nekaltų žmonių kraują, užtraukiąs skurdą, nugalėtojai keršiją nugalėtiesiems, ir pagaliau po ilgų metų šiaip taip naujais pagrindais revoliucijos įgeidžiais sudaryta nauja valdymo santvarka pasirodant nelabai kuo geresnė už senąją. Dėl to jisai, R. Šliupas, norįs eiti anglų pėdomis, t. y., išsiversti revoliucijos be raidės r, vadinasi, laikytis evoliucijos.

Per Šliupo kalbą Kapsukas buvo iškviestas iš susirinkimo kambario, ir dėl to nekilo skandalo dėl raminančios R. Šliupo kalbos. Galima buvo laukti, jei ne peštynių (nes Kapsukas buvo silpnesnis už R. Šliupą), tai bent aštraus pasikalbėjimo. Taigi, išėjo ne varpininkų susirinkimas, ka p buvo numatyta, bet bendrinis tarppartinis mitingas. Diskusijos, tur būt, dar būtų ilgai trukusios, bet čia į duris ėmė belst. mergelės, kad mestume politiką ir leistume salėje joms pašokti. Varpininkų reikalai vis dėlto buvo apsvarstyti keturiese: Sketerio, V.šinskio, Vileišio ir Griniaus.

Toj gegužinėj susipažinau su Liepojaus realinės mokyklos fiziku Vincu Čepinskiu. Jis buvo dalyvavęs minėtojo susirinkimo pradžioje, bet nekalbėjo ir greitai išėjo. Po mitingo, bevaikščiodamas lauke, aš ir vėl susitikau su juo ir pasukau kalbą į R. Šliupo išvedžiojimus. Čepinskis drebančiu balsu sušuko, kad jis tokia tema nekalbėsiąs. Pastebėjau jį labai susijau-

dinusį esant, net rankos jam ėmė drebėti. Supratau, kad jam, kaip Rusijos valdininkui, darėsi baisu politinėm s temomis kalbėti, dėl to greitai su juo ir persiskyriau. Vėliau V. Čepinskis buvo Lietuvos Respublikos Steigiamojo Seimo, kaip LSD Partijos atstovas ir tos frakcijos narys. Čia jis dažnai seime drąsia socialdemokratiškai kalbėdavo. Vėliau jis buvo Kauno Universiteto fizikos profesorius, parašė ir išspausdino tos srities rašinių, buvo universiteto rektorius. Žodžiu, V. Čepinskis Lietuvoje paliko gerą atminimą. Buvo gabus lektorius ir oratorius, savo dalyko žiniūnas.

Šiaulių gegužinės yra aprašytos, ir apie jas yra atspausdinta knygutė. Draudžiamais ais metais jos buvo atlikusios teigiamą vaidmenį lietuvių judėjime. Prisidengdami pasilinksminimo progomis, lietuv.ai patriotai tose gegužinėse apsvarstydavo tėvynės reikalus, paskleisdavo slaptosios literatūros, kartais pabarstydavo atsišaukimų ir pratardavo padrąs nančių žodžių. Iš tokių gegužinių parvažiuodavau gera nuotaika, mane džiugindavo lietuvių kalbos jose viešpatavimas, daugybė moksleivijos, linksma, judri nuotaika. Žmogus matydava augančią lietuvių jėgą. Manau, kad tokios gegužinės ir kitiems suteikdavo gerų įspūdžių, nekalbant jau apie tai, kad per gegužines jaunimas arčiau susipažinęs, paskiau susituokdavo, sukurdavo lietuviškas šeimas.

P. Vileišio invazija į Vilnių

Jau „Atsiminimų ir minčių" I tome esu minėjęs, kad pirmasis Vilniaus puolimas 1894 m. buvo pradėtas varpininkų trejukės — Bagdono, Griniaus, St. Matulaičio, — padedant Dr. A. Domaševičiui ir Alfon-

sui Moravskiui. Puolimas buvo reikal ngas, nes Vilnius jau seniai buvo pasidaręs lietuviams svetimas miestas.

Tiesa, kunigas Juozas Ambrazevičius (Ambražas) tuo metu jau buvo apsigyvenęs Vilniuje ir, būdamas lietuvis patriotas fanatikas, jau buvo pradėjęs per išpažintį ir per pasikalbėjimus versti tikinčiąsias moterėles neužmiršti g mtosios lietuvių kalbos, taikydamas toj propagandoj vieną Dievo įsakymą: Gerbk tėvą ir motiną savo, jei nori ilgai gyventi šiame pasaulyje. Lenkų nusiskundimai, kad kun. Ambražas per išpažintį verčia lenkes lietuviškai kalbėti, rodos, ir buvo priežastis, kuri nustatė Vilniaus vyskupą prieš kun. Ambražą. Tad gal naujosios Lietuvos įsiskverbimo pradžią reikėtų palikti ne minėtajai varpininkų trejukei ir LSDP dvejukei, bet kun. Ambražui, nes tikybinė jo propaganda buvo labiau sutelkusi Vilniaus lietuvius, negu mūsų trijų ar penkių Vilniaus darbininkijai pagaminta lietuviška socialistinė literatūra. Kun. Ambražo pradėta lietuviška propaganda privedė prie lietuviškos Vilniaus šv. Mikalojaus bažnyčios ir prie lietuviškos parapijos, prie tolimesnio lietuvių kalbos plitimo Vilniuje. Ir LSDP vėliau sulietuvėjo, bet darbininkijoje lietuvių kalba ne labai teplito.

Mūsų varpininkų įsikraustymas į Vilnių, matyti, sutapo su tuomet ir kituose visuomenės sluoksniuose pasireiškusia tendencija Vilniui lietuvinti. To, tur būt, buvo užsimanęs *genius Lituaniae*, turįs neatspėjamus savo planus. Tai savotiška, pasakytų Platonas, *pneuma universale lituanicum*, kitaip — tautos instinktas, pasąmonės jėgos. Juk, tur būt, tauta vadovaujasi ne vien savo vadovų protu, bet ir kolektyviniu instinktu,

ir dažnai nueina kitais keliais, negu vadovai buvo projektavę.

Bet tai buvo tik nedrąsūs pirmutiniai žingsniai.

1904 m. inž. P. Vileišis metė savo kapitalus ir organizatoriaus gabumus į Vilnių, norėdamas į šį miestą sutraukti daugiau lietuvių inteligentų. Vilniuje atsirado inž. P. Vileišio spaustuvė, knygų leidykla, knygų parduotuvė, „Vilniaus Žinių" leidykla ir redakcija, vėliau mechanikos dirbtuvė ir ėmė kurtis, Vileišiui prisidėjus, Valkininkų cemento dirbtuvė. Be to, šalia šv. Petro bažnyčios išaugo dveji didoki jo namai. Tuo būdu trumpu laiku įsiveržė į Vilniaus miestą keli šimtai lietuvių darbininkų ir inteligentų.

Šalia jų atsirado ir kitų asmenų sukurtų lietuviškų įmonių ir organizacijų, būtent: dviklasė mokykla, nauji laikraščiai, šlapelio knygų parduotuvė, Lietuvių Klubas „Rūta", lietuviška parapija, Lietuvių Mokslo Draugija, jos archyvas muziejus, Dailės Draugija su metinėmis parodomis. Nepaisant paskesnių P. Vileišio nepasisekimų, lietuviška akcija augo iki 1915 m. karo, kuris jos ne tik nenuslopino, bet sustiprino.

1920 m. Lietuvos Respublikos sutartis su Sovietų Sąjunga (SSSR) davė Lietuvai juridinį pagrindą teritorijai nustatyti. Tais pačiais metais Suvalkuose padaryta sutartis su lenkais duoda Lietuvai ir iš Lenkijos juridinį pagrindą pretenzijoms į Vilnių, nors palyginti susiaurintoj teritorijoj. Ambasadorių Konferencijai. 1923 m. pripažinus Lietuvai pusę 1920 m. sudarytos neutralės juostos, Lietuvai buvo pripažinta apie 2000 kvadratinių kilometrų naujos teritorijos, nors pats Vilnius buvo paliktas Lenkijai. Tas aktas, nepaisant Lietuvos pralaimėjimo 1920 m. Suvalkų pusėje, priartino Lietuvą prie Vilniaus. 1920 — 1939 m. Lenkija ilgai gujo lietuvius iš Vilniaus. Kai Vo-

kietija 1939 m. rugsėjo — spalio mėnesiais sutriuškino Lenkiją, po 20 metų Vilnių vėl užėmė Lietuvos kariuomenė. SSSR sudarė su Lietuvos Respublika naują sutartį ir Vilnių, su per mažu užnugariu, pripažino Lietuvai. 1941 m. vokiečiai, okupavę Lietuvą, praplatina Vilniaus užnugarį Lietuvos naudai. 1944 m. SSSR, užėmusi Lietuvą, Vilniaus kraštą pripažino Lietuvai. Tad nuo pirmojo lietuvių įsibrovimo į Vilnių 1895 m. sueina 50 metų, ir tas pusamžio laikotarpis dirbo Lietuvos naudai.

T. Vrublevskis gynė mažumų teises

Paminėtinas dar 1904 m. liberalų rusų Maskvoje buvęs sukviestas žemietijų ir miestų veikėjų suvažiavimas (sjezd zemskich į gorodskich dejatelej). Tenai vyravo vadinamieji konstituciniai demokratai, gubernijų žemiečiai liberalai. Konstitucinė demokratų partija 1907 m. vyravo abiejose Rusijos Dūmose (seimuose). Daugiausia ją sudarė dvarininkai ir inteligentai. Tame Maskvos suvažiavime paaiškėjo, ko nori Rusijos imperijos gyventojų dauguma, būtent: apriboti monarcho valdžią demokratiškai išrinktu seimu (dūma). Kaimai, arba tiksliau sakant, dvarai, pasirodė radikališkesni už miestus. Iš artimų lietuviams asmenų tame suvažiavime pasižymėjo Tadas Vrublevskis, kuris vėliau atvirai buvo perėjęs į lietuvių pusę. Savo kalbomis jis labiausiai gynė vadinamųjų „mažumų" (mažesniųjų Rusijos imperijos tautų) teises ir turėjo nemažo pasisekimo.

Kai 1905 m.po spalinio Mikalojaus II manifesto buvo sušauktas kitas tos rūšies suvažiavimas, tai buvo pakviesti ir dalyvavo trys lietuviai: P. Višinskis iš Vilniaus gubernijos, inž. V. Bielskis iš Kauno gub. ir

Dr. K. Grinius iš Suvalkų gub. Visi trys tuo metu buvo demokratų partijos nusistatymo.

Pasienį norėjo apsodinti rusais

Iš generalgubernatoriaus kanceliarijos buvo sužinota, kad valdžios įstaigose ruošiamas naujas planas Lietuvai rusinti: norima apsodinti rusais (gudais, ukrainiečiais, maskoliais) Lietuvos paprūsę, kad, karui kilus su Vokietija, Rusijos vyriausybė ir kariuomenė pačiame valstybės pasienyje turėtų daugiau patikimų žmonių. Tuo tarpu Vilkaviškio apskrityje buvo numatyta išparceliuoti vieną ar dvejetą dvarų. Susirūpinęs tuo dalyku, Jonas Vileišis iškvietė mane iš Marijampolės į Kauną pasitarti.

1904 m. vasarą J. Vileišis, perskaitęs korespondenciją apie „Giltinės" atsiradimą, buvo labai nepatenkintas.

— Tai anarchija! Daromi žygiai, neatsiklausus Lietuvių Demokratų Centro Komiteto! — porino J. Vileišis.

Nuraminau, pasakęs, kad tai juokais yra padarytas žygis, tik pasityčioti iš policijos kinkų drebėjimo. Buvo kalbama apie pirmąjį „Giltinės" atsišaukimą.

Dėl „kolonizavimo" aš taip pat nesijaudinau. Man atrodė, kad karo su Japonija ir visoje imperijoje įvairių suiručių viešpatavimo metu sunku laukti, kad rusai pajėgtų savo kolonizavimą plačiau varyti. O kai karas bus pralaimėtas, tai tas sumanymas ilgiau nebus judinamas, nes Rusijos valdžia gali susilaukti sunkių ir stambių vidujinių, o gal ir išorinių sunkumų. O mums tas kolonizavimas turi rūpėti, mes turime tą dalyką į savo veiklos planą įtraukti. Aš bestudentaudamas tuo klausimu jau buvau rašęs „Varpe"

ir „Ūkininke", ir rusų kolonizavimas manęs negąsdino. Ką žinojau, tai papasakojau J. Vileišiui.

Vėliau, pasinaudojęs minėtojo Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos viršininko Stankevičiaus rusų kalba parašyta didoka studija apie rusų kolonizaciją Kauno gubernijoje, „L. Ūkininke" buvau įdėjęs naujų žinių apie tą dalyką. Iš rusų valdžios sumanymo iki bolševikmečio nieko pavojingo lietuvių tautai neišėjo, kolonizacija Suvalkų gubernijoje pažangos nedarė. Rodos, vienas dvaras buvo išparceliuotas rusams Vilkaviškio apskrityje ir bene apie tą patį laiką apie devynios sentikių šeimos, gavusios dvarelį, nuo Vandžiogalos buvo perkeltos į panemunę, netoli Kačerginės. 1936 m. man teko būti tame kaimelyje. Kolonistai gyveno vargingai, turėjo skylėtais stogais trobesius ir nedaug gyvojo inventoriaus. Vieną gerą dalyką jie turėjo: beveik kiekvienoje sodyboje buvo pirtis. Trobose buvo švaru, patalynės švarios. Ne visi sentikiai mokėjo lietuviškai. Apie tą patį laikotarpį Šakių (anuomet Naumiesčio) apskr. rusams buvo išparceliuotas dar Sviatošino dvaras.

Besikalbant tuomet su J. Vileišiu, man atėjo mintis apie vieną platesnį visuomenės dėsnį, kuris sako, kad valstybiniai reformatoriai plačių savo sumanymų dažniausiai nesuskumba įvykdyti. Jau medicinos tėvas Hipokratas prieš 1,400 metų savo „Aforizmuose" yra suformulavęs posakį: Ars longa, vita brevis (Menas ilgas, gyvenimas trumpas). Guodžiau tuo ir J. Vileišį, sakydamas: „Nesuskubs".

Iš Latvijos ateidavo žinių, kad latviai degina vokiečių dvarus, kad turį savo kariuomenę, kuri kovoja su reguliaria rusų armija. Tur būt iš latvių tada ir Lietuvoje, dvarų kumečių tarpe, kilo neramumai, reikalavimai didesnio atlyginimo, ir pagaliau kai kurie

dvarų darbininkai buvo ir sustreikavę. Bet tokių atsitikimų buvo nedaug, ir Lietuvos Socialdemokratų Partija to judėjimo nesuskubo paimti į savo rankas. Lietuvoje, sakau, dvaruose streikų kildavo, bet jie buvo blogai organizuoti ir spontaniški, be jokios centrinės organizacijos įsikišimo.

Gandai apie žmonių naikinimą

Apie 1904 — 1905 m. pasklido gandų, kad ateis maskoliai juodašimčiai ir piaus, naikins žmones. Tokios paskalos, nežinia kieno leidžiamos, buvo įgasdinusios žmones. Šiaurės Lietuvoje žmonės, belaukdami juodašimčių, būdavo tiek įgąsdinti, kad vietomis palikdavo namus ir išbėgdavo toliau, arba net į miškus. Sūduvoje buvo pasitenkinta tiktai gandais, bėgt nuo juodašimčių tur būt iš namų niekas nebėgo. K. Jablonskis, pasiremdamas Kauno gubernijos archyvine medžiaga, yra išspausdinęs brošiūrą, iš kurios galima matyti, kad juodašimčiais vadindavo rusų per didelių „patriotų" sąjungą (Sojuz Ruskogo Naroda). Ši sąjunga gynė caro ir maskolių pravoslavų reikalus ir projektavo pogromais, daužymais, įvairia priespauda ir užmušinėjimais suvaldyti revoliucionierius. Ta organizacija kai kur turėdavo savo kovos būrius caro priešininkams piauti, naikinti, bausti ir gąsdinti. Tie būriai būdavo vadinami juodosiomis šimtinėmis, o jų dalyviai — juodašimčiai. Tie tikrieji juodašimčiai ypač didelę neapykantą rodydavo žydams.

Nuo seniau lietuvių tarpe apsigyvenę rusai patys bijojo, kad vietos gyventojai jų neišnaikintų. Tuo metu eidavo kalbos, kad rusai iš Lietuvos būsią išvaryti. Kauno gubernatorius buvo sumanęs rusus kolonistus apginkluoti, bet pabijojo, kad tuo nesukeltų visiško

vietos gyventojų nusiteikimo prieš vietos rusus. Tur būt, tuo metu kažkoks rusas ir paleido fantastinį gandą, kad ne vietos rusai, bet kažkokie atėjūnai ateisią ir skersią žmones. Ypač panašūs gandai plito palatvyje. Kiti kalbėdavo, kad juodašimčiai — tai ir esą žydai atėjūnai, kurie naktį pulsią ir skersią lietuvius. Galima numatyti, kad legendą apie juodašimčių atėjimą profilaktiniais sumetimais buvo paleidę išsigandę vietos rusai ir, bijodami pogromų, žydai. Patį pavadinimą ir idėją yra davusi Rusų Patriotų Sąjunga, arba kitaip Čiornaja Sotnia. Lietuvių ir kitataučių išpiovimas galėjo ateiti į galvą tik Rusų Tautinės Sąjungos fanatikams vadams. Gal jie, besikalbėdami tarpusavyje apie tokį sumanymą, prasitarė pašaliniams, o iš to išėjo visa legendinė baladė. „Sojuz Ruskogo Naroda" mėgdavo revoliucionierius ir žydus gąsdinti mirties ir ekspropriavimo bausmėmis, bet 1917 m. jis pats revoliucijos buvo išnaikintas. Lietuvoje, berods, tik Dusetose ir Užpaliuose juodašimčiams buvo pavykę padaryti žydams pogromus.

Tiesą sakant, 1905 m. maskolių tautoj juodašimtiškas kitataučių naikinimo sąjūdis su 1917 m. revoliucija neišnyko. Jis buvo tik kitaip nudažytas. Noras mušti kitus ir grobti svetimą turtą ne tik nesumažėjo, bet dar pakilo. Argi bolševikų čekistai, GPU, NKVD, MVD nėra tie patys juodašimčiai? Tik žydams vadinamosios mimikrijos (prisitaikymo) keliu iš dalies pavyko nukreipti nuo savęs naujos mados juodašimčius ir išvengti jų naikinamų darbų žydų tautoje. Bet bolševikmečiu taip pat buvo padaryti keli antplūdžiai ant žydų. Paminėsiu tik trockininkų persekiojimus bei naikinimus ir 1948—49 m. žydų inteligentijos (kosmopolitų) puolimus.

1905

Rusijos — Japonijos karo pabaiga

Rusijos imperijos absoliučios monarchijos valdymo santvarka pasirodė visai išsiveisusi esanti. Tai parodė kad ir tas dalykas, jog kariaujančiai su Japonija armijai nebuvo rastas gabus vadas. Generolas Kuropatkinas buvo kunktatorius, turbūt besigailėdamas karių gyvybių, jisai traukėsi ir traukėsi, nelaimėjęs nei vieno žymesnio mūšio.

Kai rusai buvo japonų nuvaryti toli į šiaurę, Kuropatkinas buvo pakeistas visai jau pasenusiu generolu Linevičium, kuris, turėdamas gana žymias jėgas, apsistojo vietoje ir į mūšius su japonais neįsileido, ir šie, matyt, pasiekę, ko norėjo, ilgą laiką rusų nepuldinėjo.

Visi laukė, kad Linevičius (ar ne iš lietuvių Linaitis, Lynas, Linius?) sustiprėjęs ims pulti japonus ir pakartos 1812 m. Kutuzovo — Barclaj de Tolly taktiką. Turbūt beaugančios Rusijos imperijos naminės riaušės įbaugino tos valstybės vadovybę, ir Linevičiui neteko pradėti japonų puolimo. Ir japonai, matyt, buvo gerokai apsilpę, nenorėdami toliau rizikuoti, turbūt

patylomis davė Rusijai pažadą, kad taikos sąlygos bus nesunkios.

Rusijos pirmasis padalinimas

1905 m. buvo susilaukta Jungtinių Amerikos Valstybių mieste Portsmouthe taikos. Rusija turėjo japonams perleisti tuščią Sachalino salos pietinę pusę, Portarturo pusiasalį ir savo įtaką pietinėj Mandžūrijoj; be to, japonai įsigyveno Korėjoj ir gavo Rusijos Ramiojo vandenyno pakraščiais naudingą žvejybos koncesiją. Taip įvyko per 200 su viršum metų nebūtas Rusijos pirmasis padalinimas. Kai kas net iš rimtų rusų iš to pranašavo, kad tai esanti tik „galo pradžia" (načalo konca), kad toliau eisiąs antrasis ir kiti padalinimai. Tas pranašavimas 1917-1920 m. išsipildė: nuo Rusijos atkrito Suomija, Estija, Latvija, Lietuva, Lenkija, kurios tapo nepriklausomomis respublikomis. Karso-Ardagano sritis teko Turkijai. Besarabija, neva už pagrobtą aukso fondą, buvo prijungta prie Rumunijos. Be to, likusioji imperijos dalis pasiskirstė į sufederuotas tarybines sovietines respublikas.

Jau pats tos federacijos faktas rodo, kad vyraujanti maskolių tauta senais būdais nepajėgia tos imperijos išlaikyti. Tiesa, tos federuotos sąjungos diktatorius pasaulio istorijoje dar nepraktikuotu teroru kol kas laiko visas tas respublikas ir autonomines sritis stipriai sugniaužtame geležiniame savo kumštyje, ir Socialistinė Tarybų Sąjunga yra didelėje vienybėje, o antrasis pasaulio karas yra net žymiai praplėtęs tos sąjungos ribas. Bet kai kurie politikai pranašauja dar naują Sovietijos subyrėjimą, arba trečiąjį Rusijos valstybės draskymą. Dabar esančios padarytos tik pa-

liaubos, pertrauka, bet ruošiamasi prie pertraukto karo tęsimo.

Maskolių arba kitaip vadinamų didžiarusių tautos daugiau negu šimtas milijonų tarp šimto septyniasdešimt milijonų visos Sąjungos gyventojų, t. y. apie 60%, su savo dideliu metiniu prieaugliu sudaro ne mažą jėgą, kuri cementuoja tą didžiulę imperiją. Toj maskolių masėje glūdi ir glūdės grėsmė taikai ir agresijos pavojus. Kol Rusijos imperija nebus suskaldyta į daugelį atskirų valstybių, tol nėra ko laukti pastovios pasaulyje taikos. Maskolių tauta yra įėjusi į pašėlusio nacionalizmo stadiją ir nepakęs, kad šalia jos, vienokio ar kitokio pavadinimo imperijos, gyventų nepriklausoma silpnesnė valstybė.

Koks dabar, po puslaukio gyvenimo, po persirituisių per visą šalį daugelio epidemijų, po pakeltų kitokių sveikatai nepakenčiamų sąlygų (blogi, ankšti butai, šalčiai), yra maskolių tautos kūno stovis — sunku pasakyti, nes bolševikų valdžia statistikos žinių nuo 1928 metų beveik neskelbia, arba duoda netikras žinias.

Maskoliai išsiveisia

Kas iš akies galėjo lyginti caro kareivių pulkus su bolševikų kariuomene, sako, kad 1940-41 metais Lietuvoje matyti bolševikų kareiviai yra žymiai blogesnio kūno, negu carų kareiviai. To negalima pasakyti apie ukrainiečius. Jų kūno išsiveisimo nepastebėta. Jei maskolių kūno išvisa pasitvirtintų, tai tas faktorius jų tautai gero nelemia.

Kai kurie istorikai spėlioja, kad senovės graikai po Peloponeso karo ir po pakeltų per tą karą epidemijų nusilpo ir per tuos daugiau negu du tūkstančius

metų iki šiol neatsigriebė. Čia gal dar prisidėjo tautas silpninantis per didelis išsiplėtimas, kurį graikams buvo padaręs Aleksandras Didysis. Ir maskolių imperija savo negirdėtu išsiplėtimu bene bus pralenkusi Aleksandro Didžiojo imperiją. Ir Džingis Chano viešpatija, aprėpusi beveik visą Aziją, gana greitai subyrėjo.

Ar antrasis pasaulio karas duos Rusijai atsigriebti — ateitis parodys. Kol kas XX šimtmečio antroji pusė dar rodo joje besitęsiantį byrėjimo procesą. Pasisekimai Vokietijoje tuo tarpu (1945.III) dar imperijos suskirstymo į atskiras valstybes negali paneigti. Dar galimas naujas sovietų Rusijos naminis karas, nes yra daug generolo Vlasovo valdymo sistemos šalininkų ir tuo pačiu bolševizmo priešininkų.

Gyventojai nepatenkinti caro valdžia

Portsmouthe su japonais padaryta taika nenuramino Rusijos imperijos. Iš rytų sugrįžę demobilizuoti kareiviai buvo nepatenkinti pralaimėtu karu ir, nesuprasdami jo reikšmės, sustiprino opoziciją carui, o revoliucionieriai (socialistai revoliucionieriai, socialdemokratai, bolševikai, tautinės mažumos, bežemiai bei mažažemiai) ir kiti elementai, caro amnestijos aktais paleisti iš kalėjimų ir ištrėmimų, dar aukščiau pakėlė galvas. Nepatenkintos gyventojų grupės ėmė organizuotis į vieną visos imperijos didžiulę sąjungą. Caro valdžios reikšmė smukte smuko: policija darėsi vis mažiau pajėgi, įstatymai, policijos bei kitokios administracijos potvarkiai vis dažniau eidavo niekais. Tautinės mažumos vietomis iš savo teritorijos ėmė varyti policininkus ir valdininkus rusus bei caro val-

džios pataikūnus. Kariuomenės daliniai reikalavo pagerinti maistą, duoti geresnį guolį, pakelti algas. Vietomis kariuomenė sukilo, pulkai ėmė neklausyti vadų. Visur ėjo yrimas, netvarka, separatizmas. Net maskoliškos gubernijos kai kur reikalavo vietinės autonomijos.

Lietuviai, per keturiasdešimt metų įpratinti prie pasyvios kovos prieš caro santvarką, ir 1905 metais neatsiliko nuo kitų. Mano gyvenime 1905 metai buvo labai turtingi įvairiais įvykiais.

Žmonėms patiko „Amerika pirtyje"

Kaip 1904 metų palikimas, Grinių namuose tebėjo choro mokymas ir pasiruošimai vaidinti „Amerika pirtyje" bei „Velnias spąstuose". Iš gubernatoriaus buvo gautas leidimas toms dviem komedijoms vaidinti. Be choro ir „komediantų" apmokymo, buvo daug ir kitų rūpesčių. Kur gauti salę bent tūkstančiui žiūrovų? Vietos inteligentija, daugiausia valdininkija, jau nuo seno Marijampolėje turėjo savo klubą (rus. obsčestvennoje sobranije). Tai buvo specialios draugijos išlaikomas gana didelis bustas su sale ir scena. Ten buvo ir šiokių dekoracijų, bet ten tilpdavo dutrys šimtai žiūrovų. Reikėjo ieškoti naujos salės. Susitarta atremontuoti prie senųjų kapinių buvusį tuščią kluoną. Vietos miškų urėdas Pavel Grigorjevič Judenko (rusas liberalas, tik turįs ukrainišką pavardę*) iš valstybinio sandėlio prieinama kaina pardavė keletą kapų lentų, kuriomis buvo išklota devynių rusiškų sieksnių grindų asla, padaryta scena, kulisai, iš

*) Iš Marijampolės Judenkai 1905 metais buvo persikėlę į Krymo Sudaną, o 1938 metais gyveno Varšuvoje. Judenkienė, persiskyrusi su savo vyru, apie 1938 m. mirė Varšuvoje.

šono pristatytas bufetas ir padirbdinti suolai. Visa tai buvo atlikta iš Grinių skirto kelių šimtų rublių avanso. Darbas buvo atliktas beveik veltui, talkininkavo miesto ir apylinkės lietuviai patriotai. Afišos, skelbimai laikraščiuose, bilietai, įvairūs formalumai su apskrities viršininko raštine (bilietų antspaudavimas, skirtos komisijos teatro būsto apžiūrėjimas, kad publikai nebūtų kokio pavojaus, sąskaitos, darbų priežiūra, pirkiniai, atskaitomybė) teko man atlikti. Pelnas buvo skiriamas Marijampolės ir Kalvarijos apskričių valstiečiams, nukentėjusiems nuo ledų kritimo. Visu vaidinimo paruošimu teko rūpintis mano žmonai, režisierium buvo Pijus Grigaitis. Spektaklio dalyvių atsirado.*) Jaunimas veržte veržėsi prie to darbo ir padėjo kuo galėdamas. Darbas ėjo puikiai. Pagaliau atėjo 1905 m. gegužio 28-15 diena, kai turėjo įvykti viešasis spektaklis. Na, ir priplaukė publikos! Visos vietos buvo užimtos, buvo parduota netoli 900 bilietų. Kai jų nepriteko, leidome be bilietų. Pilnas kluonas buvo grūste prigrūstas. Choras, vadovaujamas vietos vargonininko sūnaus, jauno vaikino Albino Jasinausko, keturiais sutartiniais balsais puikiai padainavo apie dešimtį lietuviškų dainų. Iššaukimams nebuvo galo. Labai gerai pasisekė ir „Amerikos pirtyje" vaidinimas. Vaidinimą matė ir pats veikalo autorius, vienakojis Juozas Vilkutaitis, kuris publikos buvo triukšmingai pagerbtas. Ir čia publikos buvo pareikštas didžiausias pripažinimas. Bet susirinkusiųjų aukščiausias nuotaikos pakilimas pasireiškė, kai scenoje pasirodė ne koks senovės kunigas, bet žilagalvis kankli-

*) Buvo padaryta 1905. V. 28—15 Marijampolės spektaklio dalyvių foto nuotrauka. Žiūrėkite 78—79 puslapiuose.

ninkas, senis Ringių šimas*) ir ėmė skambinti. Jis yra kilęs iš mano gimtojo kaimo Selemos Būdos ir buvo tyčia pargabentas į spektaklį. To numerio programoje nebuvo, niekas jo nelaukė. Užtat tokio vaidilos pasirodymas iščjo toks ryškus. Publika beplodama užšoko ant suolų, šaukimams nesimatė galo ir krašto. Tuo metu choras užgiedojo „Lietuva tėvynė mūsų", o tatai dar labiau pakėlė publikos patriotinę aistrą. Vakaras, arba geriau sakant, rytas, užsibaigė šokiais. Grojo husarų orkestras, susidedąs iš 32 dūdonių.

Norėjo pakenkti vaidinimui

Neapsiėjo ir be politinių ekscesų. Vincas Kapsukas su jo paties suorganizuotų „cicilikų" goveda taip pat atvyko ir pasistengė išmėtyti priešcarinių atsišaukimų. Kapsukas buvo sumanęs po vaidinimo savo šalininkams įsakyti apsupti jį, kad jis, jų apsaugotas, užšoktų ant scenos ir išdrožtų kalbą, baigdamas ją šūkiu: „Šalin caro valdžia!" Policijos vaidinime buvo nedaug, tik jos vyresnybė buvo pilname sąstate. Galima manyti, kad Kapsuko nebūtų suėmę. Jis būtų paskendęs daugelyje žmonių ir pasišalinęs. Juo labiau, kad buvo naktis, čia pat prie kapinyno buvo krūmai, toliau laukai.

Bet būtų kilusi politinė byla. Pirmon eilėn ji būtų iškelta už vakaro tvarką atsakingam asmeniui, t. y., man, Dr. K. Griniui. Išmėtymas atsišaukimų, kaip vėliau buvo patirta, jau sustabdė antrąjį vaidinimą („Velnias spąstuose"). O kaip būtų atsiliepusi admi-

*) Kai 1892 metais tas pats Ringys varpininkų suvažiavime (Griniuose) ėmė skambinti kanklėmis seną dainą —

„Vai giria, giria giriala žalioji,
Pilna raibų paukštelių...",

tai V. Kudirka taip susijaudino, kad priėjęs prie tolimesnio lango ėmė ašaras braukti nuo veido.

nistracija, jei Kapsukas būtų pasakęs revoliucinę kalbą, sunku pasakyti. Iš anksto sužinojusi apie Kapsuko numatomą iš scenos kalbą, mano žmona iš choro ir kitų prielankių jaunuolių tuojau suorganizavo scenos apsaugą nuo Kapsuko okupacijos. Be to, mano žmona pasikvietė užkulisin Kapsuką ir jam pasakė, kad jei jis tiktai bandys savo sumanymą vykdyti, tai teatrinės apsaugos bus suimtas ir uždarytas. Matyti, kad Kapsukas teatrinės apsaugos pabijojo ir savo kalbos nei nebandė sakyti.

Studento uniforma publikoje buvo iš Odesos universiteto atostogų pargrįžęs Juozas Paršaitis-Gabrys, kuris, rodos, 1900 metais, bebūdamas septintoje Marijampolės gimnazijos klasėje, su keliais kitais veiveriniais mokiniais, bedirbančiais Lietuvos Tarnų Draugijos darbą, buvo įkliuvęs. Pagal Rusijos teisingumo ministerio Muravjevo carui paduotą „žemiausią pranešimą", kurį „Mūsų senovėj" atpasakojo Vaclovas Biržiška, pasiremdamas Martovo rusiška knyga apie Rusijos revoliucinius judėjimus ar Burcevo žurnalu „Byloje" (Praeities dalykai), ta Lietuvos Tarnų Draugija turėjusi tikslą suartinti Lietuvos gerovei bedirbančius moksleivius. Apie tą Lietuvos Tarnų Draugiją šias žinias patyriau tik iš „Mūsų senovėje" atspausdinto minėto straipsnio, ir per exclusionem priėjau išvados, kad Lietuvos Tarnų Draugija bus ne kita, kaip tik ta, dėl kurios apie 1900 metus buvo suimti ir nubausti Juozas Paršaitis-Gabrys, Juozas Jesaitis (Kaune nepriklaus. Lietuvoje notaru miręs), mokytojai Kizelevičius, Garmus ir kiti.

Gražiai pavakarei esant per spektaklio pertrauką besivaikščiojau lauke su apskrities viršininko padėjėju Baranausku. Buvau jo paklaustas, kas tas studentas, kuris mane sveikinęs.

— Odesos studentas Paršaitis, — atsakiau.

— Tikras Paršaitis, — atsakė Baranauskas. Mudviejų kalbėta lenkiškai, ir Baranausko buvo pasakyta: „To znaczy cos pokrewnego z parszukiem, z prosięncem".

— Kodėl ponas viršininkas taip jį pravardžiuojate? — paklausiau.

— Įtariu jį atsišaukimus mėčius, — atsakė.

— Aš to netvirtinčiau. Nepagriebtas už rankos, ne vagis, — pridėjau.

Žodžiu, policija dėl atsišaukimų mėtymo įtarė studentą Paršaitį ir kitus studentus. O jų tame spektaklyje buvo apie dvidešimt. Manau, kad policijos neapsirikta. Bet daug studentų, padėjusių suruošti vakarą, nenorėjo su policija susipykti ir prarasti progą suvaidinti „Neatmezgamą mazgą".

Vargais ne galais man pavyko per tą patį Baranauską atsiskaityti iš spektaklio pajamų ir išlaidų. Summa sumarum, nukentėjusiems nuo ledų valstiečiams gryno pelno liko daugiau, negu 800 rublių. Neturėdamas patyrimo tokiuose reikaluose, iš gavėjų nebuvau paėmęs pakvitavimų arba sąskaitų ir negalėjau atsiskaityti. Dėl to Griniams teko savo pinigų pridėti. Mums liko grindų, suolų, bufeto ir scenos lentos, kurias pardavę vėliau savo išlaidas beveik susigrąžinome, nedaug teprakišę.

Nukentėję valstiečiai pinigus gavo tik už dvejeto metų, nes nukentėjusių valstiečių sąrašą ir jiems skiriamas sumas reikėjo duoti patvirtinti dviejų apskričių viršininkams ir pačiam gubernatoriui, neskaitant dar valsčių viršaičių įvairiems formaliems vilkinimams. Nelaiminga mums buvo ta valanda, kai mano žmonos patarimas rengti spektaklį pavargusiems valstiečiams šelpti vyresnybės buvo priimtas. Kiek mums

dar reikėjo išklausyti tų valstiečių aimanavimų, o veliau ir nepasitenkinimų, kad permaža pašalpos buvo gavę. Mat valstiečiai, sužinoję, kad Griniuvienė pašalpas dalina, pas ją ir pas mane ėmė iš anksto bėginėti, rūpindamiesi daugiau gauti. Buvo girdėti ir įtarimų, kad Griniai ne visą pelną išdalinę, kad jie ir savęs neužmiršę.

Pijaus Lazdausko ieškinys

Jis su manim buvo susitaręs dėl teatro bufeto laikymo. Prie kluono durų buvo pristatyta nauja lentinė patalpa bufetui. Vietos smulkmenų parduotuvės savininkas Lazdauskas sutiko sumokėti vakaro rengėjams 50 rublių ir teatro orkestrui, susidedančiam, rodos, iš 32 žmonių, patiekti vakarienę. Mes pasižadėjome duoti bufetui patalpą ir iš akčyžės prižiūrėtojo išrūpinti jam vienai nakčiai leidimą degtinei pardavinėti. 50 rublių Lazdauskas sumokėjo iš anksto, o vėliau davė vakarienę orkestrui. Spektakliui pasibaigus, jis man pareiškė turėjęs nuostolių, ir prašė iš man duotų 50 rublių dalį jam grąžinti. Aš nesutikau. Tada Lazdauskas pas vietos taikos teisėją Masakovskį man, kaip buvusio spektaklio atsakomingajam asmeniui, iškėlė bylą.

Ieškinį teisme palaikė advokatas žydas Stoklickis, o gyniausi aš pats. Lazdauskas bylą pralaimėjo, kaip ir turėjo būti, nes sutartis buvo aiški, ir aš ją buvau pilnai išpildęs. Iš teismo ėjome trotuaru su adv. Stoklickiu. Mudu susitikome adv. Hiršovičių, kuris užklausė, kas tą bylą laimėjo. Stocklickis atsakė:

— Aš išlošiau ir Dr. Grinius laimėjo, o Lazdauskas pralaimėjo.

Gerai neatsimenu, bet, rodos, Lazdauskas buvo dar sutikęs ir spektaklio artistus bei choristus pavaišinti.

Prieš teismą buvau bandęs su Lazdausku bylą baigti trečiųjų teisme. Jame dalyvavo, atsimenu, aušrininkas buvęs liaudies mokytojas senis Tomas Žičkauskas. Lazdauskas, trečiųjų teisme nieko nepelnęs, mane patraukė atsakovu pas taikos teisėją. Na, ką daryti, lietuviai mėgsta bylinėtis. Gera, kad Lazdauskas dar nedavė apeliacijos ir kasacijos. Tada būtume dar dvejus metus teismuose prasitampę.

Giltiniečių pretenzijos

Vėliau kilo pretenzijų ir iš tų, kurie pradžioje prie rengiamo spektaklio buvo sutikę dirbti be atlyginimo. Įkyrus buvo staliaus Vinco Penčylos mokinys Kazys Čėsna, kilęs iš Budviečių kaimo, dar 1905 metais persimetęs pas giltiniečius ir turėjęs į Ameriką sprukti. Jis, staliaus amato pamokintas, buvo spektaklio darbų prižiūrėtojas, ir pagal Penčylos normas buvo atlygintas. Po pirmo atsiskaitymo, kai sąskaitos dar nebuvo suvestos, K. Čėsna nieko nesakė, bet vėliau, kai apyskaita jau viršininkui buvo paduota, jis pasijuto nuskriaustas ir pareikalavo papildomo atlyginimo. Negalėdamas jo norimų išlaidų į apyskaitą įtraukti, griežtai atsisakiau mokėti, nors tikrovėje „meisteriui" vertėjo daugiau mokėti.

Tas vaikinas tuo negavimu buvo labai nesotus, apkarto dėl tokio nuskriaudimo, susitikusiems skųsdavosi ant Griniaus ir gal dėl to, nebaigęs termino pas Penčylą, pasitraukė nuo staliavimo ir ėmė, rodos, su kažkokiu Račkausku nuo Balbieriškių „giltiniauti" — plėšinėti žmones. Kartą jiedu su Račkausku ar kitokios pavardės jaunuoliu kelioms dienoms buvo ap-

sigyvenę pas mane ir mano užpulti dėl nedorų darbų, pasiaiškino, jog jie visuomenei yra didžiai nusipelnę, ir dabar ta visuomenė turinti juos užlaikyti, o kad ji nelabai norinti tą pareigą atlikinėti, tai jų esanti verčiama revolveriu. Savo biaurų darbą jie vadindavo ekspropriacija arba pasaulio lyginimu, nuskriaustųjų gynimu.*) Buvęs pradžios mokyklos mokytojas Juozas Kunickas tokią jų sukurtą organizaciją kukliai praminė „Lietuvių Komunistų Giltinės kuopa" ir antspaudą tuo pavadinimu turėjo. Už pagrobtus pinigus duodamas pakvitavimą, jis pridėdavo Giltinės kuopos antspaudą.

Neleido vaidinti „Velnio spąstuose"

„Amerika pirty" buvo suvaidinta Marijampolėje 1905 m. gegužės 28 d. (senuoju stilium — 15 d.) Liko dar gubernatoriaus leista vaidinti antroji komedija „Velnias spąstuose". Mano žmona ir P. Grigaitis su kompanija ėmė ruoštis kitoms viešoms vakarynoms. Buvo norėta padaryti smagumo taip pat aukštesniųjų gimnazijos klasių mokiniams. Aš nuėjau prašyti šiam reikalui leidimo pas inspektorių, kuris pareiškė nesipriešinsiąs, jei katalikų tikybos mokytojas kun. M. Gustaitis su lietuviu kalba sutiksiąs. Nuėjau pas kun. Gustaitį. „Duokite man tą komediją pasiskaityti". Perskaitęs pareiškė, jog būdamas katalikas, negalįs leis-

*) 1917 m. V. U. Leninas, Petrapilyje kalbėdamas iš Kšesinskaitės namo balkono, tą sąvoką vaizdžiau suformulavo: „grab nagrablenoje", (grobk užgrobtą). Reikia stebėtis, kaip žmonės greitai atsisuko nuo šimtais ir tūkstančiais metų kunigų taip dažnai skelbtų Dievo įsakymų! Matyt, kad ir dabartinis žmogus pačiame savo dugne yra toks pat plėšrus ir nedoras, kaip ir senovėje.

sigyvenę pas mane ir mano užpulti dėl nedorų darbų, pasiaiškino, jog jie visuomenei yra didžiai nusipelnę, ir dabar ta visuomenė turinti juos užlaikyti, o kad ji nelabai norinti tą pareigą atlikinėti, tai jų esanti verčiama revolveriu. Savo biaurų darbą jie vadindavo ekspropriacija arba pasaulio lyginimu, nuskriaustųjų gynimu.*) Buvęs pradžios mokyklos mokytojas Juozas Kunickas tokią jų sukurtą organizaciją kukliai praminė „Lietuvių Komunistų Giltinės kuopa" ir antspaudą tuo pavadinimu turėjo. Už pagrobtus pinigus duodamas pakvitavimą, jis pridėdavo Giltinės kuopos antspaudą.

Neleido vaidinti „Velnio spąstuose"

„Amerika pirty" buvo suvaidinta Marijampolėje 1905 m. gegužės 28 d. (senuoju stilium — 15 d.) Liko dar gubernatoriaus leista vaidinti antroji komedija „Velnias spąstuose". Mano žmona ir P. Grigaitis su kompanija ėmė ruoštis kitoms viešoms vakarynoms. Buvo norėta padaryti smagumo taip pat aukštesniųjų gimnazijos klasių mokiniams. Aš nuėjau prašyti šiam reikalui leidimo pas inspektorių, kuris pareiškė nesipriešinsiąs, jei katalikų tikybos mokytojas kun. M. Gustaitis su lietuviu kalba sutiksiąs. Nuėjau pas kun. Gustaitį. „Duokite man tą komediją pasiskaityti". Perskaitęs pareiškė, jog būdamas katalikas, negalįs leis-

*) 1917 m. V. U. Leninas, Petrapilyje kalbėdamas iš Kšesinskaitės namo balkono, tą sąvoką vaizdžiau suformulavo: „grab nagrablenoje", (grobk užgrobtą). Reikia stebėtis, kaip žmonės greitai atsisuko nuo šimtais ir tūkstančiais metų kunigų taip dažnai skelbtų Dievo įsakymų! Matyt, kad ir dabartinis žmogus pačiame savo dugne yra toks pat plėšrus ir nedoras, kaip ir senovėje.

niginiai) darbuojasi. Nors kun. M. Gustaitis buvo gana šviesus ir tolerantas lietuvis patriotas, bet ir šios hipotezės aš griežtai neatmetu. Mat, kai po kokio dvejeto metų išryškėjo katalikų fanatizmas, tai reikalai pavirto taip, jog atsirado katalikiškas ir bedieviškas zuperis (iš katalikėjančios „Žagrės" ir bedieviškąja apšauktos Marijampolės Ūkininkų Draugovės konkurencijos). Nors 1905 m. kuniginiai vos buvo pradėję organizuotis, bet partinis pavydas jau buvo žymus. Tas pats kun. Gustaitis vėliau su davatkomis nuslopino „bedievių" (Albino Iešmantos sukurtą) meno draugiją „Gabiją" Marijampolėje.

Pirmasis viešas teatrinis vaidinimas Marijampolėje turėjo didelės tautinės reikšmės. M. Jokay, vengrų rašytojas, pasakodamas apie vengrų tautinį atgijimą romane „Pajudinkime, vyrai, žemę", teigia, kad tautinis susipratimas greičiausiai plintąs per teatrinius vaidinimus. Ir „Amerikos pirty" vaidinimas 1905 m. geg. mėn. 28(15) d. paleido į Marijampolės apygardą, t. y. į visą Sūduvą, 1000 patriotizmu užsidegusių skelbėjų. Kiek tai sukėlė kalbų, palyginimų, pamėgdžiojimų, norų tokiu pat būdu pasirodyti scenoje! Tai buvo nemenka parama lietuvių judėjimui ir nusistatymui prieš jo slopintojus, pasitikėjimo savo jėgomis ūgtelėjimas ir įrodymas svetimtaučiams (rusams, lenkams, žydams), kad lietuvių tauta yra verta pagarbos.

Lietuviai mokėsi iš žydų

Kalbėdamas apie „Velnią spąstuose", prisiminiau vieną anų laikų tos komedijos kritiką. Pirmutiniame rusiškame Kaune leidžiamame dienraštyje „Kovenskij Telegraf" (vėliau pavadintame „Sieverozapadnyj Tele-

graf") vienas žymus revoliucinių mitingų žydų oratorius pareiškė nepasitenkinimo, apkaltindamas jaunąją lietuvių literatūrą antisemitizmu (neapykanta žydams). Esą komedijoje „Velnias spąstuose" žydas vaizduojamas kažkokiu šelmiu. O faktai rodą kitokią žydų rolę lietuvių gyvenime. Visų pirma, esą, paklauskime (rašė tasai revoliucionierius), kas mokė lietuvius kaimiečius statyti geresnes (olandiškas) krosnis, kas parodė lietuviams geresnius atidaromus langus, jei ne žydai, gyvenusieji kaimuose. Ar ne žydas smuklininkas įkalbėdavęs dažnai ūkininkui leisti sūnų į gimnaziją, o iš ten — toliau; ar neduodą žydai gerų teisinių patarimų lietuviams ūkininkams; ar buvę kada nors, kad žydas būtų įskundęs lietuvį policijai dėl nelegalios veiklos? Žodžiu, žydai lietuviams dažnai būdavę labai naudingi.

Negalima pasakyti, kad ši kritika būtų buvusi visai neteisinga. Iš žydų lietuviai šio to pasimokė, būtų galėję ir daugiau pasimokyti. Bet iš to nieko neišėjo, nes abi tautos, gyvendamos greta daugiau kaip 500 metų, niekino ir žemino viena antrą.

Bet pirmasis viešas teatrinis vaidinimas Marijampolėje nebuvo vietos visuomenės pakankamai įvertintas ir nebuvo sulaukęs nė vieno tinkamo sukakties minėjimo. Vienas mūsų teatralų, Vaičiūnas, kilęs iš Mokolų kaimo (prie pat Marijampolės), man kartą, sakė, kad jis rengiąsis suruošti to vaidinimo minėjimą 25 m. sukakties proga. Jis tarėsi su manim, bet kažkaip nieko neišėjo. Tuo tarpu sūduviečiai mūsų teatro istorijoje yra šį tą nuveikę. Jie buvo vieni pirmųjų, pradėjusių apie 1900 m. ruošti vaidinimus valstiečių seklyčiose (Antanas Rucevičius); vėliau pasireiškė Marijampolės teatralai (Joana Griniuvienė, Albinas Iešmanta, „Žiburys", „Marijampolės šviesa" ir kt.)

Tur būt, dar daug liko neužrašyta žmonių sukurtų teatrinių fragmentų, vaidintų vestuvėse, per Naujųjų Metų sutikimą, per gavėnią, kaip antai: „Naujų Metų šyvis", „Betliejus", „Žydai sargybiniai prie Kristaus Karsto Velykų Penktadienį", „Vainiko įteikimas per Rugiapiūtės pabaigtuves". Juk vestuvės bent iš dalies būdavo ne kas kita, kaip vaidinimai, kurių metu ir apsimesdavo, ir pasityčiodavo.

Kada ir kur buvo įvykęs Sūduvoje pirmasis, nors ir slaptai nuo vyresnybės suruoštas, vaidinimas, koks veikalas buvo vaidinamas, kieno sumanymu ir rūpesčiu, kas buvo artistai — gerai nežinau. Žinome, kad viešojo lietuvių teatro užuomazga susidarė Palangoje, kai dr. L. Vaineikio pastangomis 1899 m. buvo suvaidinta „Amerika pirty". Suvalkijoje Artojų Draugija, suspietusi apie save tautiškai susipratusį jaunimą, Antano Rucevičiaus, Juozo Ambraziejaus ir kitų rūpesčiu pradėjo ruošti seklyčiose vaidinimus, tur būt, apie 1901—02 m. Lietuviai mėgsta dainas, bet taip pat labai gėrisi ir scenos menu. Jau minėjau, kad daug sceninių fragmentų būdavo vaidinama švenčių ir iškylų metu. O kiek „komedijų" suvaidindavo smuklėse, gegužinėse, vakarynose, linamynėse, piemenų žaidimuose!

Marijampolės gegužinių mišparų sulietuvinimas

Marijampolė nuo 1750 m. turėjo marijonų vienuolyną, kur dažniausiai gyveno tos kongregacijos generolas, kur buvo noviciatas ir mokykla - špitolė, kurioje ėjo ne visai žemo lygio lotynų kalbos dėstymas. Marijos vienuoliai ypač garbino Mergelę Mariją. Gegužės mėnesį pavakariais nuo seniai būdavo sakomas pamokslas ir giedama Marijos litanija, bet tik lenkų kalba. Šiokiomis dienomis tas pamaldas daugiausia lan-

kydavo lenkiškai moką miestiečiai, bet šventadieniais prisirinkdavo daugybė lietuvių iš artimųjų kaimų. Jau pirmiau lietuviai siuntinėdavo delegacijas pas marijonų generolą (kartu ir kleboną) kun. Vincą Senkovskį (Senkų), prašydami, kad šventadieniais mišparai būtų giedami lietuviškai. Kun. Senkus nesutikdavo. Tada, vieną 1905 m. gegužės šventadienį, Griniuvienės choras, užlipęs prie vargonų, ėmė tą litaniją giedoti lietuviškai „Melskis ir už mus!" Išėjo disonansas, nes „bedieviškas" choras, nežinodamas, kad giedama „Melskis už mus!" (lenkiškai giedodavo: „Modlisię za nami!") reikia atsakinėti tik kunigui pagiedojus du litanijos posmus, drožė savo priegiesmį po kiekvieno posmo. Lietuviai pritarė chorui ir lenkus visai perrėkė. Lenkai ir klebonas buvo labai pasipiktinę. Bet pagal dėsnį „scandalum eligitur minus" (pasirenkamas mažesnis skandalas) nuo to karto gegužinės pamaldos pavakariais buvo laikomos lietuviškai. Nors kai kurie katalikai lietuviai (kaip siuvėjas A. Staugaitis), pritardami klebono autoritetui, tur būt, piktinosi Griniuvienės reforma, bet iš tikrųjų buvo patenkinti, atsikratę pagaliau nereikalingų lenkiškų pamaldų bažnyčioje.

Kova prieš prel. Antanavičiaus aplinkraštį

Jau rašiau apie Seinų vyskupijos administratoriaus prel. Juozo Antanavičiaus 1905 m. išleistą klebonams aplinkraštį, įsakantį gaudyti revoliucionierius ir įdavinėti policijai. Mano žmona, sužinojusi iš vietos zakristijono Mykolaičio, kad sekmadienį klebonas Senkus skaitysiąs bažnyčioje iš sakyklos tą Antanavi-

čiaus aplinkraštį, nutarė tą dieną sukliudyti. Tekstą per Mykolaitį jau buvome nusirašydinę*).

Apsirengusi paprasta kaimiete, Griniuvienė pėsčia nukeliavo 12 kilometrų į Naudžių kaimą, Vilkaviškio aps., apie Gižus, pas valstietį Juozą Rimšą, kurį prašė ateiti sekmadienį į Marijampolės bažnyčią su savo talkininkais ir, kai kun. Senkus ims skaityti tą aplinkraštį, visiems rėkti: „Šalin kunigai išdavikai!" ir mėtyti atsišaukimus: „Šalin caro valdžia!" Rimša talką suorganizavo ir viską, kaip buvo susitarta, atliko. Skandalą bažnyčioje kėlė nepažįstami žmonės, tad vietos davatkos jų nepažino ir policijai jų neįdavė. Kai ką vis dėlto įskundė. Buvo keli suimti, bet netrukus dėl įrodymų trūkumo paleisti. Aplinkraščio skaitymas buvo nutrauktas pačioje pradžioje, ir kun. Senkus nė pamokslo nesakė, nes žmonės buvo iš bažnyčios išbėgioję, kur kas galėjo. Šiaip fiziškai niekas bėgdamas nenukentėjo, tik baimės turėjo. Tas aplinkraštis su P. Višinskio paaiškinimais buvo 1905 m. išspausdintas Tilžėje, „Ūkininko" 10 numeryje.

Tasai prel. Antanavičiaus aplinkraštis labai blogai patarnavo lietuvių tarpe visai kunigijai ir nemenkai atšaldė katalikus nuo kunigų. Tai buvo kunigams nemažas moralinis smūgis. Antanavičiaus aplinkraštis vėliau buvo primintas Rusijos valstybės dūmoje (seime) Sūduvos atstovo kun. Juozo Laukaičio, kad tas aplinkraštis įrodąs kunigijos patarnavimą caro valdžiai ir kunigų pagalbą rusų policijai, naikinant revoliucinę „kramolą" (t. y. maištą). Kun. Juozo Tumo pareiškimas „Tėvynės Sarge", kad Nepriklausomosios Lietuvos skelbėjams reikėtų duoti „per knyslę", paga-

*) Ar kitur gavę. Kas skaitė, tą „raminantį" (anot paties Antanavičiaus) aplinkraštį, piktinosi, kad kunigai eina į talką maskolių policijai.

liau kun. A. Dambrausko - Jakšto išvedžiojimai Kauno žurnale „Draugijoj", kad lietuviai esą caro įnamiai ir dėl to turį jo klausyti — visa tai nedovanotinos mūsų katalikų kunigijos mirtinos nuodėmės prieš lietuvių tautos politinės nepriklausomybės siekimą.

Lietuvių kunigai (Just. Staugaitis, Jon. Totoraitis) dėl lietuvių atšalimo nuo katalikų bažnyčios kaltina Maskvos lietuvių studentiją, prisigėrusią ten nihilistinės dvasios. Kai kas prikiša tai P. Kriaučiūnui. Bet iš tikrųjų čia yra kalčiausi patys kunigai, per vėlai perėję į lietuvių pusę ir ėję prieš tautos norus, dėl žydiškos baimės per daug pataikavę caro valdininkams, nekanoniškai sekę apaštalu Povilu — potestati obediendum est (valdžios reikia klausyti).

Caro policija

Prieš 1905 m. ir 1905 m. Sūduvos kaimuose nedaug tebuvo policininkų. Jie buvo apskrities viršininko arba tiesioginėje jo pirmojo padėjėjo, policijos viršininko žinioje (rusiškai načalnik zemskoj straži), patys policininkai būdavo vadinami „zemskiais", „žemukais", „žemiais" — (rus. zemskij stražnik). Sulietuvintas rusų kalbos „zemskij stražnik", t. y. „žemių sargas", tur būt, sudarytas iš lošiamųjų kortų arba kazyrių valeto vardo (žemys) ir rusiško tarnybinio pavadinimo. Načalnik žemskoj straži būtų „žemukų viršininkas", „staršij ujezdnyj zemskij stražnik" — „apskrities vyresnysis žemukas", arba „žemys", arba tiesiog „apskrities arba valsčiaus žemys". Kiekviename valsčiuje paprastai būdavo vienas paprastas policininkas (žemukas); keliems paprastiems būdavo skiriamas vienas vyresnysis, arba puskarininkis (valsčių vyresnysis žemys). Suvalkuose

prie gubernatoriaus būdavo aukšto laipsnio policijos karininkas, visos gubernijos policijos inspektorius. Varšuvoje visai Lenkijai (10 gubernijų) prie generalgubernatoriaus buvo skiriamas policijos generolas, kuris buvo pirmasis generalgubernatoriaus pavaduotojas.

Valsčiuose žemiai prižiūrėdavo, kad sodybose būtų pririšti šunes, kaminai valomi, sutvarkyti gaisrui gesinti įrankiai; kad visi, kas privalo, turėtų asmens liudijimus (legitimacijos knygutes arba pasus); kad būtų sekami ir sulaikomi nusikaltėliai — arkliavagiai, plėšikai, slapti degtindariai; kad kaimuose negyventų žydai; kad nepardavinėtų slaptai degtinės — na, žodžiu, kad nebūtų nusikalstama valstybės įstatymams ir teisėtiems įsakymams. Be to, policininkai turėjo dar sekti ir gaudyti kontrabandininkus, valdžios draudžiamos slaptosios spaudos platintojus ir skaitytojus, slaptųjų draugijų organizatorius ir slaptųjų mokyklų mokytojus (daraktorius). Policijos darbo dirva buvo labai plati, vienas žmogus valsčiuje negalėjo visko aprėpti. Atlyginimas policininkams buvo menkas; per mažas kiek didesnei šeimai išlaikyti. Dėl to policininkai buvo priversti imti kyšius javais, kiaušiniais, lašiniais, na, ir pinigais. Antra vertus, policininkai turėdavo į kai ką žiūrėti pro pirštus ir būti geri valstiečiams. Seniau dar vieną pareigą turėjo policininkai, būtent, žiūrėti, kad kunigai be apskrities viršininko leidimo nevažinėtų po kitas parapijas. Ta teise pasinaudodami, policininkai dažnai lankydavosi klebonijose, ypač per atlaidus; ten juos gerai pavaišindavo ir nugirdydavo. Policininkų žargonu nugirdymas vadinosi „bolšaja nagruzka", t. y. didelis apkrovimas. O gerti jie beveik visi labai mėgdavo. Policininkai dažniausiai būdavo apskrities viršininko ren-

kami iš atsargos kareivių, rusų ir pravoslavų. Tik retkarčiais į jų tarpą įsisprausdavo vietos gyventojas, skersprūsis arba prūsas, o jei lietuvis katalikas, tai dažnai parsidavęs rusams niekšas. Nei proto išsilavinimu, nei apsišvietimu, nei dorove Sūduvos policininkai nepasižymėdavo: visi, išskyrus viršininką karininką, pakankamai alga aprūpintą, būdavo paperkami, neblaivūs, lytiškai pasileidę; jų pažadais negalima buvo pasitikėti, nes veidmainiaudavo, meluodavo, norėdavo paslapčių iškvosti, šantažuoti. Žodžiu, jie buvo neaukštos moralės vyrai.

Valsčių autonomija

Sūduvos valsčiai, kaip ir visos Lenkų Karalijos, turėjo platoką autonomiją (savivaldą), nors dažnai nemokėdavo ja naudotis.

Keturis kartus per metus turėdavo būti viršaičio (vaito) šaukiami visuotiniai žemės valdytojų, turinčių ne mažiau kaip 6 margus (4600 $m^2 \times 6$), valsčiaus susirinkimai, kurie balsų dauguma priimdavo įvairius nutarimus dėl mokesčių, mokyklų išlaikymo, kelių taisymo; be to, susirinkusieji susipažindavo su naujais įstatymais, valdžios potvarkiais, tvirtindavo praeitų metų pajamų apyskaitas ir naujas sąmatas. Susirinkimų metu tvarkos žiūrėjo vietos policininkas, kartais kitų valsčių policininkų talkinamas. Kartais į susirinkimus atvažiuodavo apskrities viršininkas arba kuris nors jo padėjėjas. Ąžuolų Būdoje tuomet buvo Pirmųjų Gudelių raštinė, ir čia būdavo valsčių sueigos. Rodos, 1905 m. liepos mėn. 1 d. įvyko taip pat Gudelių valsčiaus sueiga. Įvairių oratorių ir užsienių spaudinių išjudinti, valstiečiai buvo jau pradėję reikalauti dar platesnių teisių. 1904 — 1905 m. į eilines vals-

čių sueigas ėmė eiti ne tik šešmargiai ir daugiamargiai (gaspadoriai), bet taip pat trimargiai ir net bemargiai. Susirinkimai darėsi gausūs, raštinėje nesutilpdavo, dėl to dažnai būdavo renkamasi po atviru dangumi. Būdavo ir taip, ypač 1905 m., kad tokiuose susirinkimuose koks revoliucionierius išdroždavo prakalbą, žinoma, kritikuojančią valdžią. Dėl to į vieną Ąžuolų Būdos valsčiaus susirinkimą, be vietos policininko buvo dar komandiruotas iš Veiverių policijos puskarininkis (starša, vyresnysis žemys) Valickis. Matyti, policija buvo nujautusi, kad toje sueigoje pasireikš koks revoliucionierius; taip ir buvo.

Nušovė policininką Valickį

Vienas jaunuolis, pasilypėjęs ant akmens po paplentės jovaru (dabar jo nei ženklo neliko), ėmė peikti caro valdymo santvarką.

Tada abudu policininkai, grasindami revolveriais ar tik laikydami dešiniąsias rankas prie revolverių makščių, ėmė per žmonių minią artintis prie oratoriaus, norėdami jį suimti. Čia iš minios pasigirdo šūviai, ir Valickis, sušukęs „Ubili" (užmušė), krito ant žemės, o vietos policininkas, nusitvėręs ranka už šono, nubėgo į čia pat prie Antanavinio kelio stovinčią areštinę (suėmimų namą), kur ir užsirakino. Pasidarė visuotinė suirutė, sueiga skirstėsi, kiti net išlakstė toliau nuo tos vietos. Matyt, Valickis dar buvo kiek gyvas, nes iš Skriaudžių, esančių už 10 km buvo jam atvežtas katalikų kunigas, bet jis rado Valickį jau nebegyvą. Paaiškėjo, kad nušautasis buvo lenkas katalikas; policininkas jis buvo labai išdidus ir biaurus.

Pirmąją žinią apie tą įvykį aš gavau iš savo svainio Ričardo Pavalkio, kuris apie tai patyrė dar tą pačią dieną iš policijos viršininko, besiskubinančio pas savo šefą, apskrities viršininką Cvakunovą. Vėliau, kitą dieną, man pasakojo Liudvinavo malūnininkas, žydas Vindsbergas, girdamas meisterišką šovimo darbą: tai švarus, delikatnas darbas! Šaut pro tūkstantinės minios galvas, niekam be reikalo nepataikyti, Valickį nušauti, o kitam policininkui dar šoną sužeisti — tai bent vyras! „O kas tas vyras?" — paklausiau. „Aš nežinau ir niekas nepasako". Kažkoks valstietis, rodos, Grigaliūnų kaimo Rėklys, nuėjęs pas viršaitį ar per policininką pranešė, kad jis matęs savo akimis, jog Valickį nušovęs Feliksas Bacevičius, iš Alksniškių kaimo (dr. K. Griniaus sesers Onos vyras) ir Juozas Bartuška. Tuodu vyrus policija suėmė. Atvažiavęs iš Marijampolės, apskrities viršininko valdininkas Martynas Rėklaitis apklausinėjo visus įsirašiusius sueigos dalyvius, bet niekas Bacevičiaus ir Bartuškos nenurodė, tik tas grigaliūniškis ir dar vienas man nepažįstamas žmogus. Griniuose (Selemos Būdoje) policija padarė kratą, klausinėjo, kur Jonas Grinius. Būdamas Valickio nušovimo byloje įtartas, J. Grinius kurį laiką kita pavarde, pakeitęs išvaizdą, slapstėsi Pakuonio, Kruonio, Rumšiškių apylinkėse, tarpais atvažiuodamas į Marijampolę. Sueigoje kalbėjusio oratoriaus policija taip ir nesusekė: tur būt, buvo iš svetimo valsčiaus, ir niekas jo nepažino. Reikėjo gelbėti suimtuosius Bacevičių ir Bartušką. Atsirado keletas vyrų, kurie, nukeliavę į Grigaliūnus, „pamokė" ir prisaikdino Rėklį, o, tur būt, ir antrąjį (kita pavarde) įskundėją, kad teisme pasakytų, jog ne tie nušovę Valickį. Rėkliui buvo pagrasinta mirtimi, jei sakysiąs kitaip. 1905 m. pabaigoje Suvalkuose bu-

vo teismas. Liudininkai, teismo paklausti, ar Bacevičius su Bartuška nušovė Valickį, atsakė, kad tai padarę kiti, nepanašūs į teisiamuosius, vyrai. Bacevičius ir Bartuška buvo teismo išteisinti ir paleisti. Be reikalo jie prasėdėjo kalėjime apie pusę metų. Ir iš tikrųjų, visi aplinkiniai vienu balsu sakė, kad tuodu žmonės šioje byloje buvę visai nekalti. Teisme buvo ir daugiau liudininkų, taip pat ir Ąžuolų Būdoje, kai tardymą vedė valdininkas Rėklaitis, ir Jono Griniaus niekas nenurodė.

Ąžuolų Būdos teismo sekretorius Pranckevičius, kai ėjo tardymas dėl Valickio užmušimo, patarė valstiečiams nesakyti, kas šaudė, apsimesti, kad buvai išsigandęs ir nieko neatsimeni. Jis priminė, kad, jei kas prasitarsiąs ką nors apie tą įvykį žinąs, turėsiąs keliauti apie 90 km. į Suvalkų teismą liudyti tuo reikalu. Be to, girdi, nenorėk kitam, ko sau nenori. Taip ir pasibaigė Ąžuolų Būdos žemukų šaudymo byla tuščiomis. Rusų pareigūnai kaltininkų nerado ir nieko nenubaudė. J. Grinius išvyko į JAV. Jo kelionėje buvo įdomių įvykių. Nuvažiavęs į K. Naumiestį ir gavęs perėjimo į aną pusę puspasį, beeidamas į muitinę, buvo atpažintas vietos slapto policijos agento Margevičiaus, kuris jį iš paskos palydėjo į Širvintą. Čia tas rusų policijos šnipas bandė įskųsti J. Grinių prūsų policijai, prašydamas jį sulaikyti. Bet vargšelis pasivėlino. J. Grinius jau buvo gavęs iš Širvintos policijos leidimą toliau sau keliauti. Tilžėje J. Grinius surado Lietuvos Soc. Dem. Partijos narį A. Janulaitį, kuris iš pradžių J. Griniaus neatpažino. Bet, būdamas „Darbininkų Balso" redaktorius, A. Janulaitis rado redakcijos popieriuose J. Griniaus rašinį. Tuo būdu pažintis buvo atnaujinta, ir J. Grinius gavo reikalingų patarimų.

Grinių šeima 1905 metais. Sėdi iš kairės į dešinę: Marė Akelaitytė Griniuvienė, Dr. Kazio Griniaus motina; Vincas Grinius, daktaro tėvas; greta stovi Kazys Grinius, Dr. K. Grinaus sūnus, stovi Gražina Griniūtė, Dr. K. Griniaus duktė; sėdi Joana Pavalkytė Griniuvienė, Dr. K. Griniaus žmona. Stovi Jonas Grinius, Dr. K. Griniaus brolis; Ona Griniūtė Bacevičienė, daktaro sesuo, ir pats Dr. Kazys Grinius.

Kovotojai nuginklavo policininkus

Valickio nušovimas buvo lyg signalas sūduviečiams pereiti iš pasyvaus į aktyvų pasipriešinimą Rusijos valdžiai. Tuojau visose lietuviškose apskrityse jaunimas arba nuginklavo policininkus, arba privertė juos pabėgti iš kaimų į apskrities miestus. Policija visai nesipriešino. Degtinės monopolio krautuvės provincijoje buvo arba išdaužytos, arba užsidarė. Pradžios mokyklos buvo apvalytos nuo carų portretų ir uždarytos. Nekenčiamus miškų tarnautojus (eigulius, žvalgus, girininkus) šaudė. Per krūtinę buvo peršauti: Paukštynės žvalgas, iš Baltvyžio girių atėjęs gudas Biegliukas ir lietuvis Šuopys, Simokų (Grišķabūdžio) kaimo eigulys; Padziemkavos girininkas Andriejevas buvo negiliai pašautas šratais į pilvą, Buktos majora-

to girininkas buvo nakčia užpultas, ir iš jo buvo atimti girininkijos pinigai revoliucijos naudai. Čia buvo L. S. D. P. darbas. Ta partija, kaip kariaujanti su caro valdžia šalis, eksproprijuodavo valstybinių ir pusiau valstybinių įstaigų (Buktos girininkija) kasas ir tuo papildydavo savo iždą. Apie Buktos girininko Ellederio (žymaus Lietuvos vabzdžių žinovo) eksproprijavimą man paskiau pasakojo vienas iš ekspropriatorių L. C.

Baigdamas apie Valickio nušovimą, kartoju, kas tas įvykis buvo pažymėjęs revoliucijos persilaužimą iš pasyvaus į aktyvų pasipriešinimą caro valdžiai. Smurto veiksmų prieš valdžios tarnus, šnipus, plakimo rykštėmis ir kitokių „pamokymų" pasitaikydavo ir anksčiau, bet retai, sporadiškai. 1905 m. liepos 1 d. Ąžuolų Būdos šūviai uždegė revoliucine aistra visą šiaurinę lietuviškąją Sūduvą. Kokius smurto veiksmus ir kokiu plačiu užsimojimu buvo pavartoję sūduviečiai prieš caro valdžią, rodo vidaus reikalų ministerio Makarovo kalba, pasakyta vėliau valstybės dūmoje ir išspausdinta dūmos biuleteniuose ir laikraščiuose. Revoliucionierių teroro pavyzdžiui tas ministeris Dūmoje atpasakojo 1905 m. rudens Vladislavovo (dabar Šakių) aps. įvykius. Makarovas nustebusiems Dūmos atstovams pateikė skaičius, rodančius, kiek buvo išdaužyta ir eksproprijuota valstybinių degtinės parduotuvių, kiek uždaryta pradžios mokyklų, kiek išdraskyta vaistinių, kiek išbaidyta policininkų iš kaimų, kiek savavališkai iškirsta miško, kiek pašauta įvairių valstybės tarnautojų ir kt. Ministeris pavaizdavo Dūmai revoliucijos epizodus, per trumpą laiką įvykusius toje vienoje apskrityje. Tuo būdu, ministerio įvertinimu, Naumiesčio apskritis tada buvo pasiekusi rekordą revoliucijos darbuose

Rusijos valstybėje. Primenu tai norėdamas tiktai pavaizduoti, kokiu tempu po Valickio nušovimo ėmė plisti Sūduvoje revoliucija.

J. Bartuška šnipinėjo rusams

Policija subėgo į apskrities miestus, bet nesėdėjo tuščiomis rankomis. Ji užrašinėjo išryškėjusius revoliucionierius. Kai 1917—18 m. žandarų ir kitos policijos knygos pakliuvo į revoliucionierių rankas, tai pamatėme, kokius asmenis policija buvo įtraukusi į savo juodąsias knygas; taip pat iš žandarų dokumentų paaiškėjo kai kurių šnipų pavardės. Apie tai, rodos, Voroneže, Vaclovo Biržiškos buvo išleistas spaudinys — „Judošių maišas" (tas pats ir lenkiškai — „Worek Judaszow"). Kai ką iš ten buvo perspausdinusi „Mūsų senovė". Atsirado ir netikėtinumų. Juozas Bartuška, nuo seniau pagarsėjęs geras vėjinių malūnų statytojas, žmogus gerai uždirbąs, buvo Marijampolės žandarų viršininko Kislinskio šnipas, gana gerai apmokamas (25 rb. per mėnesį); vėliau Kislinskio protekcija buvo dar gavęs teisę smuklėms laikyti šunskuose. Bartuška buvo Liet. Soc. Dem. Partijos Sūduvos skyriaus inspektorius. Jisai rykštėmis bausdavo tuos asmenis, kurie įskųsdavo policijai revoliucionierius. Jisai buvo nuplakęs karklais už pasiskundimą policijai Simokų (arba kitaip — Gluškabūdės) kaimo 40 margų turintį Sasnavos brostvininką Vincą Vasiliauską (paprastai Simoku vadinamą). Tas žmogus atkeliavo pas mane į Marijampolę, prašydamas surašyti gautų kūno sužalojimų obdukciją. Visas liemens užpakalis ir šonai buvo mėlyni nuo karklų vyčių smūgių. Patariau su teismais šiuo metu neprasidėti, nes galima ir gyvybės netekti. Simokas, tiesa, žmogus nuo seniau velnių priėdęs, mano įkalbamas nepasidavė, ir vis

dėlto obdukciją turėjau jam surašyti. Bet, rodos, ją-ja nepasinaudojo, pabijojęs Bartuškos keršto. Apie tą Simoką aplinkiniai kalbėjo, kad jisai 1863 m. buvo įdavęs policijai savo tikrąjį brolį, lenkmečio sukilimo dalyvį, kad nereikėtų jam mokėti dalies iš ūkio*)

Įdomu, kad įvyko taip, jog šnipas šnipą už šnipinėjimą mušė. Juozas Rimša, skulptoriaus Petro tikras brolis, buvęs anuo metu LSDP Sūduvos komiteto iždininkas, jau anksčiau buvo įtaręs Bartušką bešnipinėjant. Mat, LSDP leido Marijampolėje spausdintą laikraštį, rodos, „Darbininkų Žodį". Juozas Rimša jį gaudavo, o Bartušką laikraštis ne taip greit pasiekdavo. Tada Bartuška, prisispyręs kelis kartus, prašyte prašė, kad Juozas Rimša jam tuojau duotų to naujai išėjusio laikraščio numerį. J. Rimša dėl to ir ėmė spėlioti, kad Bartuškai buvę įsakyta kiekvieną „D. Žodžio" numerį kuo greičiausiai gauti ir pristatyti. Bartuška mirė. Jo žmona turėjo drąsos 1921 m. prašyti mane, tada ministerį pirmininką, paskirti jai valstybinę pensiją, nes jos vyras, girdi, buvęs 1905 — 1907 m. didžiai nusipelnęs Lietuvai, kaip nemenkas kovotojas dėl tautos laisvės. Kai aš jai priminiau, kad „Judošių maišas" yra išspausdinęs žandarų dokumentą, įrodantį, jog Bartuška buvo šnipas, ji sumišo, ėmė piktai ginčyti tai, bet daugiau pensijos neprašė.

Pranas Lubickas, kilęs, rodos, iš Radviliškio (Šiaulių) pusės, betarnaudamas rusų kariuomenėje, raši-

---

*) Kalbamasis Simokas buvo apie 20 metų už mane vyresnis, dėl to per lenkmetį 1863 m. jis galėjo turėti apie 16—18 metų, vadinasi, buvo tada dar nevisai atsakingas už savo veiksmus ir kažin, ar galėjo numatyti, kad, įskųsdamas brolį, turės sau iš to pelno (nereikės dalies mokėti). Bet taip senesnieji aplinkiniai apie tą Simoką kalbėdavo dar ir 1943 m. Pasakojo Alksniškių km., Sasnavos vls. Garkauskas, 1944 m. miręs, sulaukęs apie 86 m.

nėjo rusų laikraščiuose Viktoro Pravdino slapyvardžiu. Vėliau, būdamas Lietuvos Respublikos kariuomenės pulk. ltn., tuo pačiu slapyvardžiu rašinėjo meno klausimais. Jis taip pat buvo įlindęs į „Judošių Maišą". Šio leidinio redaktoriui Vaclovui Biržiškai Lubickas spaudoje grasino teismu už garbės plėšimą, bet bylos neiškėlė. Vėliau, bolševikams 1940 m. okupavus Lietuvą, Lubickas nusižudęs viename Kauno rotušės salėje vykusiame susirinkime.

Susirinkimas Punske pas kun. Stankevičių

Mane aplankė iš pietų Rusijos parvažiavęs vieno pėstininkų pulko podporučikas Juozas Stankūnas, kilęs iš Lauckaimio, pačioje paprūsėje, Vilkaviškio aps. Jisai, baigęs Petrapilio universiteto teisių fakultetą, dar išėjo vieną Maskvos karo mokyklą ir įstojo į kariuomenę karininku. Jo vienas brolis mokėsi Marijampolės gimnazijoje. Mūsų pažįstama panelė Veronika Milčinskaitė buvo Juozo Stankūno sužadėtinė. Pamatęs karininką Juozą Stankūną, pamaniau, kad jis parkeliavo susituokti. Juo labiau kilo ta mintis mano galvoje, kad dieną prieš tai buvau matęs Stankūną beeinant su panele Viera (ją taip mieste vadindavo) „po ranka" apie bažnyčią; pagalvojau, kad klebonui užsakus neša. Bet paskiau pasirodė, kad Stankūnas Vierai ėmė nepatikti, ir ji, baigusi Petrapilyje Vengerovo felčerių - akušerių 2 metų kursus, ištekėjo už Dr. M. Mickaus. Viera mirė apopleksija 1945 m. sausio mėn. Vokietijoje, sulaukusi 60 m. V. Milčinskaitė 1905 m. ir vėliau buvo veikli visuomenės veikėja; bene ji bus buvusi pirmosios viešosios lietuviškos mokyklos vedėja. Ta mokykla buvo įsteigta Marijampolės Šviesos Draugijos 1905 m. gruodžio mėn. be rusų

vyresnybės leidimo. Balkūno (žymaus JAV kun. Balkūno tėvo) namuose. Ta mokykla veikė ne ilgiau kaip 2 mėn., o 1906 m. policija ją uždarė. Mokykloje buvo apie 30 — 40 vaikų, visi dalykai buvo dėstomi tik lietuvių kalba.

J. Stankūnas, mokydamasis Marijampolės gimnazijoje, studijuodamas vėliau universitete ir tarnaudamas kariuomenėje, nekiek tebuvo pasižymėjęs lietuviu patriotu, veikėju. Čia jos man pranešė, jog jį ir mane kviečią į susirinkimą Punsko vikaras kun. Stankevičius. Ar aš sutinkąs nuvažiuoti? Sutikau, nes apie tą kunigą buvau jau žinojęs, kaip apie „Varpo" bendradarbį ir karštą lietuvį patriotą organizatorių. Be to, Punsko klebonas ir dekanas buvo kun. M. Simanaitis — taip pat senas „Varpo" ir „Ūkininko" bendradarbis. Dar Punske baigė savo dienas aušrininkas kun. Norkevičius — Norkus, Sirokomlės vertėjas (Margis). Pasisamdėme Jakimavičiaus (lietuvio vežėjo) lengvą dengtą „dronžką" ir paskirtą dieną nuvažiavome. Radome susirinkus apie 10 kunigų, lietuvių patriotų. Tikslios programos susirinkimas neturėjo. Šeimininkas ir susirinkimo pirmininkas kun. Stankevičius kalbėjo tik apie vienybę (viribus unitis), gyrė šveicarus, kurių šalyje, tur būt, Friburge, buvo neseniai gavęs filosofijos daktaro titulą. Iš visa ko buvo matyti, kad lietuviai kunigai ieško kelių susiorganizuoti. Konkrečių rezoliucijų nebuvo priimta.

Norėjau, kad kun. Stankevičius supažindintų mudu su aušrininku kun. Norkum, bet kun. Stankevičius atkalbėjo, nes tas kunigas esąs dėl senatvės nusilpęs, ir svečiai jam netiksią. Mudu supratome, kad kun. Norkus, tur būt, turi jau dementiam senilem (smegenų suminkštėjimą senatvėje). Taip ir neteko pamatyti to mūsų patrioto veterano.

Su dekanu kun. Simanavičium kiek reikiant pasikalbėjome. Punsko parapijoje tada jau ėjo tarp lenkų ir lietuvių nesusipratimai, kurie paskiau baigėsi persiskyrimu į dvi parapijas. Aš atvežiau ir palikau naujos užsieninės literatūros. Mudu nesigailėjome aplankę tą susirinkimą. Gavome informacijų apie lietuvių reikalus, pasidalijome mintimis, vienas antrą pažinome. Užsiminiau, kaip propagatorius, ar netiktų ir kunigams 1902 m. demokratinė varpininkų programa. Bet į tai kunigai nieko neatsakė. Tiesą pasakius, negalima buvo iš jų ir laukti tvirtesnio atsakymo, nes tos programos prieš akis neturėjome.

Apie kunigų ir demokratų bendradarbiavimą

Kažin kas būtų išėję, jei kunigai būtų sutikę su Lietuvių Demokratų Partijos programa. Juk tada gal tarp varpininkų ir kunigijos būtų galėjusi susidaryti pakenčiama vienybė. Tokią simbiozę juk varpininkai 1888 — 1894 m. turėjo. Demokratų reikalavimai: Lietuvos politinė autonomija, siekiant visiškos nepriklausomybės, žemės reformos ir sąžinės laisvės, be to, tautinės dvasios ugdymas. Bet manau, kad ta vienybė neilgai būtų tvėrusi. Mes, demokratai, buvome nepraktikuoją katalikai, o katalikų dvasiškija reikalaute reikalauja atlikti tikybines apeigas pagal Romos tradicijas. Be to, ir laikas nedirbo tokios vienybės naudai, nes plito socializmas, racionalizmas ir radikalizmas bei tikybinis abejingumas. Būtų pelnę iš to katalikai, nes demokratai būtų likę beveidžiai. Būdami prie katalikų, nebūtų jie turėję savo atskiros programos, būtų negalėję reikalauti nei civilinės metrikacijos, nei bažnyčios atskyrimo nuo valstybės. Būtų pasidaręs tautininkų ir kunigų tolerantų sugyvenimas, kaip A.

Smetonos - Tumo - Mirono simbiozė. Bet ir vienoje ir kitoje pusėje būtų atsiradę kraštutinių grupių ir skilimų. Katra kombinacija būtų išėjusi į didesnę lietuvių tautos naudą, negalima pasakyti. Seinų „Šaltiniui" 1906 m. besirengiant užgimti, aš buvau gavęs iš to savaitraščio pirmutinio redaktoriaus kun. Kaz. Prapuolenio kvietimą bendradarbiauti. Tai buvo iš katalikų pusės lyg naujas „kibinimas". Tada aš tik ką buvau sudaręs Lietuvių Demokratų Partijos programos projektą, kuris jau neleido man glaustis prie katalikų.

Nuo ano laiko praėjo 40 metų. Daugelis lietuvių atšalo nuo katalikų tikybos; prie jos pasilikusių daugumas pasidarė netolerantūs fanatikai, atsiskyrę nuo kitos tautos dalies. Kunigų autoriteto žmonėse nė pusės neliko, kaimiečių jaunimo nemaža dalis naudojosi bažnyčiomis tik kaip pasižmonėjimo vietomis, pavainikių vaikų atsirado daug daugiau negu prieš 40 metų. Mano trimis metais už mane vyresnis gimnazijos bendramokslis (aš buvau I, o jis IV klasėje) Sasnavos klebonas kun. Stanislovas Čėsna, kilęs iš šimtamargio ūkininko šeimos, Meškučių kaimo, 4 km į vakarus nuo Marijampolės, uolus, bet kultūringas katalikas, kaip man teko nugirsti 1944 m., esąs išsitaręs maždaug šitaip: „Mes, kunigai, jau 40 metų kovojame su tokiais lietuviais inteligentais, kaip Dr. K. Grinius, bet pasidairykime, kas per tą laikotarpį įvyko; trumpai tariant, labai daug lietuvių valstiečių pasidarė tokie, kaip Dr. K. Grinius — katalikiškų apeigų ir priedermių nepraktikuoja, tikybos reikalais pasidarė indiferentais, bet stačiai su tikyba nekovoja". Rodos, tokia kun. Čėsnos nuomonė buvo atpasakota kun. Anskaičio, gyv. Selemos Būdos kaime, už 2 sodybų nuo Dr. K. Griniaus tėviškės.

Katalikų kunigija žada dar atsigriebti, formuoja savo inteligentus, kiek galėdama palaiko saviškius katalikus, stengiasi valstybės vairą ir ypač švietimą (stipendijos, gimnazijos, teologijos — filosofijos fakultetas, tikybos dėstymas, spauda, studentų organizacijos, eucharistininkai ir kt.) paimti į savo rankas ir net jėga priversti gyventojus laikytis katalikiškųjų praktikų. 1922 — 1926 m. katalikai Lietuvoje turėjo savo rankose valstybės valdymą, ir mes esame patyrę, kokie netolerantūs katalikų valdovai. Atsimenu bene 1922 m. Devintinių eiseną Kaune: gatvėmis traukia minios žmonių, rankose degančiomis žvakėmis nešini. Ogi žiūriu — naujai atsivertęs Kauno universiteto rektorius prof. Jonas Šimkus (chemikas ir ekonomistas) su vaškine žvake rankoje žingsniuoja gatve Devintinių eisenoje. Žinodamas jį buvus indiferentą tikybos reikalams, susitikęs paskiau klausiu apie jo dalyvavimą anose iškilmėse. „Nieko nepadarysi", sako jo magnificencija rektorius, „kieno suole sėdi, to ir giesmę giedi. O gavęs įsakymą, ir akušeriu pasidarysi, kaip rašo buv. Vilniaus cenzoriaus Kukolkino žodžiais garsusis rusų satyrikas M. E. Saltykovas - Ščedrinas". Taip buvo katalikinės Švietimo Ministerijos įsakyta. „Rektorius turįs duoti gerą pavyzdį studentams", teisinosi vargšas „bedievis" rektorius. Kitas katalikiško valdymo pavyzdys — tai 1941 — 42 m. m. Kai bolševikai, vokiečių armijos vejami, pasitraukė iš Lietuvos, tai katalikai ėmė valyti tėvynę nuo nekatalikiškų elementų, ir tuojau sukatalikino universitetus, kooperatyvų ir kitas įstaigas, kur tiktai galėjo. Jie nelabai tepaisė, ar asmuo moka duodamą jam darbą ar ne, ar buvęs toje vietoje „bedievis" tinkamas jai buvo, ar ne, į profesorius prikišo net nemokšų, bet katalikų. Tai žydiški metodai: nors tik trąša, bet sava. Katalikiš-

kas valdymas yra valdymas, varžąs valdžios darbų kritiką, spaudos, žodžio ir kitas asmens laisves. Katalikai remiasi neliečiamais autoritetais ir tekstais, drausdami kalbėti apie daugelį dalykų kitaip, negu jų autoritetai tvirtina. Valdovai katalikai naudojasi dviem policijom — viešąja ir tikybine. Nuo kataliko žandaro, prokuroro nepasislėpsi. Jei policijos agentas tavęs nesuseks, tai suseks davatka ir kam reikia praneš, kad esi nusikaltęs bažnyčios reikalavimams.

Kunigų autoritetas sumenkėjęs

Sunku pranašauti, ypač savo tėvynėje, nes jau filosofo Spinozos nustatytieji kai kurie arkanai (lot. arcana) neleidžia bešališkai spręsti. Štai tų arkanų „simpatijos ir antipatijos" temdina protavimą ir neleidžia grynai logiškai galvoti. Iš savo 80 metų gyvenimo galiu apžvelgti lietuvių tautos beveik viso šimtmečio buitį. Dėl katalikybės pažangos ar atžangos bei atsilikimo galiu pasakyti, kad katalikybė (kunigijos autoritetas, tikinčiųjų praktikuojančių katalikų skaičius) per 100 metų Lietuvoje yra sumenkusi: apie 1840 — 1880 m. kunigas buvo neginčijamas parapijos vadas, visi katalikais užrašytieji eidavo išpažinties, laikydavo ilgas gavėnias, kvartalines, adventines ir priešatlaidines vigilijas, atsidėję klausydavo mišių, pamokslų, mišparų, namie giedodavo graudžiuosius verksmus, rožančius, karunkas, šventindavo laukus; kunigų egzortai gelbėdavo nuo ligų, seklyčių sienos būdavo nukabinėtos šventųjų, Kristaus kančių paveikslais; žmonės tikėdavo įžadais, stebuklingomis vietomis, kunigų žodžiais; bažnyčios būdavo pilnos, moterys alpdavo nuo susikimšimo ir tvankaus oro. Dabar tų visų praktikų vargu pusė beliko. Juk ketveri

Lietuvos Respublikų seimų rinkimai 1920 — 1927 m. rodyte rodo, kad katalikų partijų atstovų skaičius buvo smarkiai nukritęs, o kairiųjų (bedieviškųjų, kaip liaudininkų, L. S. D. P.) — pakilęs. Tiesa, katalikai paskutiniaisiais metais susigriebė, labai stengėsi savo pašlijusias pozicijas stiprinti. Teisybė ir tai, kad reformacijos laikais, XV, XVI, XVII a., Lietuvos katalikija buvo pergyvenusi baisią krizę, kai Žemaitijos vyskupijoje tebuvo pasilikusios apie 8 katalikų bažnyčios*).

Jėzuitai tuomet sugebėjo perauklėti jaunąją bajorų kartą ir atsigriebti. Tais pačiais keliais einama mūsuose ir dabar. Reikalai dabar pasunkėjo, nes „bedievybė" pereina į apačias, proletariatą, į valstiečius. Šių yra daug daugiau, negu Radvilų ir kitų didikų, nuklydusių nuo katalikybės. Kitos kultūringos valstybės taip pat eina nepalankiais katalikybei takais. Monarchijos gana sparčiai žlunga, įsivyrauja tolerantiškos demokratijos, prie kurių santvarkos vadų principais paremtai katalikybei sunku prisitaikyti. Politinės katalikų partijos atrodo silpstančios. Galinga, kitą kart Bismarką nugalėjusi Vokietijos Katalikų Centro partija buvo A. Hitlerio nustumta į šalį nuo valdymo. Prancūzijoje katalikai jau seniai neteko savo rolės politikoje, Italijoje — taip pat. Belgijoje eina karaliaus ir katalikybės politinės rolės persilaužimas. Ispanijos diktatorius Franko grimzta, o su juo nyksta ir katalikų persvara. Nuo Leono XIII katalikybė labiau pritaikoma prie demokratijos. Beveik 2000 metų turinčiam baž-

*) Kai kurie rašytojai sako, kad katalikų bažnyčių Žemaitijoje anuomet buvę likę daugiau kaip aštuonios. Bet tas teigimas katalikijos krizės nedaug tesumažina. Rodos, vysk. Valančius baisiai sumažėjusį katalikų bažnyčių skaičių mini savo „Žemaičių Vyskupystėje".

nyčios organizmui sunku persiorientuoti iš simbiozės su autokratija ir aristokratais į demokratiją. Tai rodo kad ir anachroniškas Kristaus paskelbimas Karaliumi, šito vardo suteikimas tada, kai jo svarba krinta visame pasaulyje. Taip pat be reikalo Lenkijos kunigija pavadino Vilniaus Aušros Vartų Panelę Mariją Lenkų karaliene. Bet čia dar galimas pasiteisinimas: norima tuo pririšti Vilnių prie Lenkijos. O Lenkijai katalikybė yra daug daugiau nusipelniusi negu Lietuvai.

Vargas su mūsų katalikais ir su jų siaura pasaulėžiūra: arba atlik visas apeigas, tikėk visomis dogmomis, visu senuoju ir naujuoju šventraščiu be kokių nors abejojimų ir kritikavimų, arba atsitrauk, išsiskirk iš katalikų bažnyčios, arba bažnyčia tave išmes. Be to dar, vargas ir tas, kad kunigija, norėdama panaudoti valstybę bažnyčios reikalams ir priversti gyventojus laikytis katalikybės, labai veržiasi į valdžią. Tai yra ne tik tikybinė, bet ir politinė organizacija. Kur yra daugiau katalikų, ten šioje gadynėje visuomenės suskilimas neišvengiamas, o vieningumas vis sunkiau pasiekiamas. Katalikų bažnyčia yra pasidariusi ir ekonominė organizacija. Bažnyčios turtai yra jos galybės pagrindas, bet kartu ir pavojus, nes istorija rodo, kad praturtėjusi bažnyčia susilaukia iš valstybės pusės jos turtų sekuliarizacijos. Ir Sovietų Sąjungos propaganda 1917 — 1947 m. yra šauniai pasinaudojusi faktu, kad pravoslavų ir kitų konfesijų bažnyčios per 1000 metų sukrovė didelių turtų. Gal šis faktas daugiausia padėjo negirdėtai Sovietų ekspansijai. Lietuvos katalikų bažnyčios turtai 1842 m. ir vėliau atiteko maskoliams.

Mokyklų uždarinėjimas

Liet. Demokratų partija (t. y. josios komitetas, arba valdyba) buvo nutarusi versti rusišką pradžios mokyklą — rusinimo įrankį —į lietuvišką įstaigą, kurioje visi dalykai būtų dėstomi gimtąja vaikų kalba. Buvo tam išleistas Tilžėje ir slaptas atsišaukimas. Į Sūduvą tam reikalui vykdyti buvo iš Vilniaus nusiųstas Odesos universiteto stud. teis. Juozas Paršaitis, daugeliui žinomas Juozo Gabrio vardu. Šitas, paties J. Paršaičio paleistas, prasimanymas kilęs iš to, kad Paršaičių motina buvo Gabrytė. Kaip man pasakojo tolimesnė P. Paršaičio giminaitė, o mano brolienė (Jono Griniaus žmona, gyv. Filadelfijoje, JAV), gimusi Stanislava (Stella) Karaliūtė, ta Gabrytė buvo Lukšių klebonijos šeimininkė, vėliau ištekėjusi už Paršaičio; tad Juozas Paršaitis prisiėmė savo motinos pavardę. Gabus vyras, jisai yra palikęs savo darbų pėdsakų daugelyje dalykų Lietuvoje*).

Dėl susikirtimų su caro žandarais dar jo gimnazijos laikais Juozas 1906 m. emigravo į užsienį, baigė studijuoti teisę Šveicarijoje. Jo plunksnai priklauso nemaža spaudinių: geografija, lietuvių kalbos gramatika, Lietuvos etnografinis žemėlapis, V. Kudirkos raštų 6 tomų suredagavimas, didžiulė jo kartu su žmona prancūziškai parašyta knyga apie Lietuvą; Šveicarijoje jis ilgokai leido prancūzų kalba laikraštį apie Lietuvą — „Independante Lithuanie". 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo narys, jisai dalyvavo seimo atsišaukimo, turėjusio didelės reikšmės Lietuvos reika-

*) Jau apie 1900 m. Paršaitis yra dalyvavęs slaptoje lietuvių moksleivių draugijoje, rodos, vadinamojoje, Lietuvos Tarnų Draugijoje. Dėl to buvo pasėdėjęs Kalvarijos kalėjime, išvarytas iš Marijampolės gimnazijos ir ištremtas į Odesą.

lams, sudaryme. Dar prieš I Pasaulinį Karą J. Gabrys buvo sukūręs, rodos, Paryžiuje, Laikinąjį Lietuvos Komitetą ir to Komiteto vardu jisai bene 1912 m. rašė Didžiosios Britanijos užsienių reikalų ministeriui Grey, kad Lietuvai reikalinga nepriklausomybė. Pralobęs J. Gabrys buvo įsigijęs Klaipėdos mieste namus ir didoką žemės sklypą. Prieš II Pasaulinį Karą J. Gabrys buvo paskelbęs savo atsiminimų dalį — būtent, apie savo dalyvavimą Sūduvos rusiškų mokyklų lietuvinime — Keliuočio redaguotame savaitraštyje „Naujojoje Romuvoje".

1905 m. vieną rudens dieną sužinojau, kad Marijampolės policijos vadas kpt. Tomuševičius ir apskrities vyresnysis policininkas Doroninas parsiverę dvejetą arklių su vežimu. Kelis vaikinus (3—5) sėdėjusius vežime, tie policijos pareigūnai mėgino sulaikyti pašešupyje, Gavaltavos kaime. Vaikinai su policija susišaudė, bet, patyrę, kad revolveriais prieš policijos medžioklinius šautuvus mūšio negali laimėti, palikę vežimą ir arklius, pabėgo, perbridę į kitą šešupės pusę. Rytojaus dieną po arklių ir vežimo parvarymo atsirado pas mane J. Gabrys su įšautu į kaktą šratu ir papasakojo, kad jisai kartu su Žilių kaimo Strimaičiu (paskiau amerikonu, žymiu Kauno Drobės audimo fabriko dalininku) ir dar su kažkuo, gavę iš Domeikų Mato Matulaičio (Lietuvos Respublikos kontrolieriaus Vinco Matulaičio brolio) vežimą ir arklius, apvažinėjo keletą mokyklų, suplėšydami caro portretus ir rusiškus raštus, įsakydami mokyti vaikus lietuvių dėstomąja kalba arba uždaryti mokyklas, jei to neišdrįsią padaryti.

Bevažiuodami Gavaltavos keliu į Domeikus, norėdami Matulaičiui grąžinti susisiekimo priemonę, su-

sitiko su vienaarkliu vežimėliu važiuojančia policijos vadovybe. Policijos paliepti sustoti vyrukai ėmė į ją šaudyti iš revolverių. Policija, turėdama vieną arba du medžioklinius šautuvus, atsišaudė, pataikė J. Gabriui į kaktą ir privertė jį palikti vežimą ir pabėgti. Suteikęs medicinos pagalbą, patariau Jz. Gabriui iš Marijampolės išsidanginti. Jisai nuvyko į Kazlų Rūdos stotį ir geležinkeliu nuvažiavo į Vilnių. Visa tai buvo įvykę dar prieš Didįjį Vilniaus Seimą. Kai kurie, kaip LSDP taip ir LDP nariai pradžios mokyklas „reformuodavo" ir pirmiau, bet tai buvo sporadiniai atsitikimai. Dabar buvo sumanyta tą darbą pavaryti plačiau pagal standartinį atsišaukimą. Sūduvoje pradžios mokyklų mokytojai daugiausia buvo lietuvių kilmės Veiverių seminarijos auklėtiniai. Bet ne visi jie lietuviškai elgdavosi. Jų tarpe būdavo daug bailių, drebančių dėl gaunamo iš rusų vyriausybės duonos kąsnio. Kiti buvo pasižymėję žandarų šnipai arba bent pataikūnai. Revoliucijai kylant, tie mokytojėliai nežinojo, kaip čia pasielgti, kad nenukentėtų jų karjera. Mat, nežinia buvo, katra pusė laimės. Nėr ko stebėtis, kad šiaudadūšiai net šnipais pasidarydavo — ne iš piktos valios, bet iš baimės

Spalio mėnesio 30 (17) d. caro manifestas.

Juo tolyn į 1905 m., juo silpnyn ėjo spaudos cenzūra. Dažnai atsitikdavo, kad organizacijų grupės nakčia okupuodavo spaustuvę ir išsispausdindavo atsišaukimų. Tai būdavo daroma daugiausia su spaustuvės darbininkų ir net administracijos žinia bei pritarimu. Ir Kaune būdavo atsitikimų, kai be valdžios žinios net valstybinėje, vadinamojoje gubernijos spaustuvėje revoliucionieriai išsispausdindavo neleis-

tinų, vyriausybės draudžiamų spaudinių. Rusijoje būdavo dar blogiau. Štai prie Dono upės esančiame Rostovo didmiestyje atsirado turtuolio Paramonovo spaudinių leidykla. Jisai savo didelį turtą paskyrė revoliuciniams spaudiniams leisti. Paramonovo leidykla buvo pavadinta „Dono Kalba" (rus. Donskaja Rieč). Jo buvo išleista tūkstančiai nedidelių pigių brošiūrų, daugiausia rašiusių revoliucijos naudai. Kai kurios jo knygutės buvo ir sulietuvintos, pvz. „Pasaka apie carą Mikitą" (rus. Skazanije o care Simeone). Neviena „Dono Kalbos" leidykla savo spaudiniais plėtė ir gilino revoliuciją. Ir kitos didesniųjų miestų leidyklos labai daug įvairių tos rūšies spaudinių buvo paleidusios į pasaulį. Cenzūra su savo etatinių valdininkų skaičiumi jokiu būdu nebūtų galėjusi atlikti savo darbo. Ji kažkaip savaime nustojo veikusi, buvo bent pusiau paraližuota. Kaip su spauda, taip pasidarė ir su susirinkimais bei organizacijomis. Kai kas miestuose dar prašydavo vyresnybės leidimų mitingams šaukti atvirame ore, bet kaimuose ir bažnytkaimiuose mitingai vykdavo be jokių vyresnybės leidimų. Organizacijos kūrėsi taip pat laisvai, nesiklausdamos vyresnybės leidimo. Streikai irgi padažnėjo. Laikraščiuose ir šiaip iš lūpų į lūpas ėmė eiti paskalos, kad visoje imperijoje prasidėsiąs visų žmonių, vadinamasis visuotiniausias, streikas, kad priverstų carą duoti imperijai liberalinę konstituciją. Laikraščiai skelbdavo ir tos konstitucijos projektus. Petrapilyje nuolat posėdžiavo antroji imperijos valdžia, vadinamoji Sąjungų Sąjunga (rus. Sojuz Sojuzov). Į ją siųsdavo savo atstovus labai daug organizacijų. Vadovavo tuomet daugiausia socialistai revoliucionieriai (S R, arba eserai). Tos Sąjungų Sąjungos pirmininkas buvo ukrainietis Nosar. Caro valdžioje vyriausiąją vietą turėjo S. J.

Wittė, kuris buvo pasižymėjęs savo mažyte nosyte. Dėl to vieną valdžią juokais vadindavo didnose, o kitą — benose (Wittės). Carui Mikolojui II labai patikdavę kalambūrai apie Wittės ir Nosario nosių palyginimus. Mat, caras bijojo ir nekentė Wittės. Ir štai Nosario valdžia spalio mėnesį paskelbė visuotiniausią streiką, ir didelės bei mažos įmonės ir įstaigos tuojau ėmė tą įsakymą vykdyti. Visai sustojo traukiniai, laivai, gamyklos, sustreikavo valstybės tarnautojai bei fabrikų darbininkai, nebeveikė mokyklos. Petrapiliui grėsė badas. Armija negalėjo pajudėti, nes traukiniai nėjo. Kaip tuomet kalbėjo ir kaip paskiau patvirtino aukštųjų pareigūnų memuarai, spalio mėn. konstituciją pasirašyti carą privertė Wittė, ir tos konstitucijos tekstas buvo taip pat Wittės sudarytas. Tuo klausimu medžiagos galima rasti Hesseno leistame Berlyne žurnale „Rusijos Revoliucijos Archyvas" (rus. „Archiv Russkoj Revoliuciji") ir kituose istoriniuose spaudiniuose.

Žydai netikėjo caro konstitucijos garantijoms

Kai tik žinia apie 1905.X.30 (17) caro paskelbtą manifestą pasiekė Marijampolę, tuoj tą patį vakarą prietemoje buvo žydų „Bundo"*) sušauktas mitingas. Iš kitur atvykęs oratorius žydas pasakė žydiškai ilgą kalbą. Jo spėliojimai buvo pesimistiniai. Negana, sakė jis, kad aukščiausioji valdžia leidžia piliečiams naudotis (popieriuje) įvairiomis laisvėmis. Autokratas caras, monarchas, atsisakė neribotos savo valdžios ir jos dalį perleido rinktiniam seimui, arba valstybės

*) „Bund" (Sąjunga) — neseniai įsteigtos Lenkijos ir Lietuvos žydų organizacijos vardas. Jos skyrius buvo ir Marijampolėje.

dūmai, be kurios patvirtinimo nė vienas įstatymas neįgyja galios. Taip rašė caras. Bet reikia žinoti, kad Rusijos imperijoje, be caro, yra dar daug monarchistų, kurie darys visa ką, kad tas manifestas būtų kuo mažiausia vykdomas. Tai vienas pavojus naujai konstitucijai iš daugybės įvairių vietinių viršininkų, mažesniųjų carukų (oratorius pavadino juos „samoderžcy für sich allein", taigi, „autokratai vien sau").

Toliau, pasakojo oratorius, nežinia dar, kokią poziciją tuo klausimu užims kariuomenė, ar ji gins konstituciją, ar senąsias monarcho teises. Iki šiol kai kurie kariuomenės daliniai pareiškė nepasitenkinimo tik ekonominiais reikalais (dėl menkos kareivio algos, dėl perkrovimo įvairiais pratimais; reikalavo maisto pagerinimo ir „narų" pakeitimo lovomis). O kai tie armijos reikalavimai bus patenkinti ir kareivio padėtis žymiai pagerės, tai dar nežinia, ar armija neis kaip ėjusi su caru prieš žmones. Šio caro tuoj po tėvo mirties jau buvo pareikšta, kad „naujas bežemių ir mažažemių apdalijimas žeme esąs neišmintinga svajonė." Carą apsupę dvarininkai ir jis pats — didelis dvarininkas — vargu ar sutiks eserų receptu ar kitokiu įstatymu skriausti savo geriausius tarnus dvarininkus; o, be to, ir konstitucijai galiojant, fabrikantai pasistengs naudotis kuo pigiausiais darbininkais. Taigi, baigė oratorius, iškovota konstitucija traukia su savim naujus vargus ir naujas kovas, greičiausia, dar sunkesnes už iki šiol turėtas, ir tai ilgiems metams. Dėl to turime neišleisti ginklo iš rankų ir ruoštis naujoms kovoms, kad apgintume nors tai, ką duoda ši konstitucija.

Kaip toliau parodė gyvenimas, pesimistiniai to oratoriaus pranašavimai netrukus ėmė pasitvirtinti, ir gyventojų laisvė ėjo vis menkyn ir menkyn. Kalbė-

jau ir aš (Marijampolės turgavietėje prie Kęstučio gatvės pradžios). Kiek atsimenu, aš tada buvau pabrėžęs, kad lietuviai, per 40 metų bekovodami dėl savo teisių sulyginimo su rusais, yra jau šiek tiek priartėję prie tikslo, nes susigrąžino spaudą. Bet to negana: dabar, remdamiesi naujuoju manifestu, lietuviai gali tikėtis gausią draugijų, ne tik spaudos, bet ir susirinkimų laisvių, o taip pat asmens neliečiamybės teises. Žinoma, ir lietuviams nereikia nurimti, o priešingai — būti pasirengusiems ginti pasiektus laimėjimus ir siekti naujų laimėjimų. Kova dar nebaigta, o mes, lietuviai, per 40 metų esame įpratę kovoti su priespaudomis.

Šita kalba labai nepatiko pašto viršininkui Smilginui, tur būt, dar lietuvių kalbos nepamiršusiam „rusui". Jis pradėjo skleisti žinias, kad Grinius skelbiąs Lietuvos nepriklausomybę, nes sakęs, jog lietuviai sieksią naujų laimėjimų. Mano paklaustas, kodėl jis iškreipiąs mano žodžius, jisai išsisuko niekam nepasakojęs, kad mano žodžiai reikštų nepriklausomybės siekimą. „Na, gerai, pone viršininke, aš tamstai tikiu, kad čia išėjo nesusipratimas", atsakiau aš, „bet būkit geras mano kalbą, kur galėsite, reabilituoti". Žinoma, Smilgino neįtikinau, tik kiek sudraudžiau. Iš tikrųjų, aš tuo metu svajojau apie nepriklausomą Lietuvą, ir paskiau į 1906 m. Lietuvos Demokratų Partijos programą įrašiau punktą apie nepriklausomybę. Bet viešai prie caro šnipų (tokių Smilginų, Konstantinovų, Zelionkų) aš tyčia vengiau nelegalių, einančių prieš Rusijos įstatymus, baudžiamų sakinių. Mat, ir aš maniau, kad caro valdžia dar atsigriebs, nes plačiosios Rusijos gyventojai dar nebuvo pribrendę „laisvėms".

Šalčius pranašavo socializmą

Buvo ir juokingas atsitikimas tame mitinge. Estrada buvo sukrauta iš prekių dėžių. Žiūrime, estradoje pasirodė nedidelis gimnazijos mokinukas, kuriam kažkas užmetė ant galvos perdidelę skrybėlę, tur būt, kad jo nepažintų šnipai pedagogai. Tai buvo paskiau pagarsėjęs pasaulinis keliauninkas Matas Šalčius, kilęs nuo Prienų, tuomet III klasės mokinys, kokių 14 metų vaikiukas. Jis, besisukinėdamas į visas puses, šūkavo: „Moterys ir vyrai! Ateina socializmo laikai, tas manifestas — tai jo pradžia. To negana, reikia daugiau socializmo. Reikia įsigyti daugiau laisvių. Tegu gi socializmas ir toliau įsiviešpatauja pas mus vis daugiau ir daugiau, ir t. t."

Įdomu, kad jau III klasės gimnazistas labai vertino socializmą, nors pats apie jį, matyti, supratimo dar neturėjo. Tai buvo *signum temporis* (laiko ženklas).

Toliau žydų „Bundas" ir sionistai socialistai (Paleije Cyon) dar suruošė Marijampolės centrinėj turgavietėj, kur paskiau buvo padarytas skveras, po atviru dangum keletą mitingų, daugiausia rusų ir kasdienine žydų kalba. Atsirasdavo oratorių ir iš kitų miestų, kad policija nepažintų. Bet mitingai darėsi vis neįdomesni, nes kalbėtojai pasakodavo silpnąsias manifesto ir naujos numatomos valdymo santvarkos puses. Nuostabu, kad manifestu ir jo niekad Rusijoj negirdėtomis laisvėmis niekas nebuvo patenkintas. Reikalaudavo plačios vietos autonomijos, paleisti politinius nusikaltėlius, sumažinti mokesčius, karinės prievolės atlikimo savo šalyje. Kai kurie mitingai baigdavosi šūkiais „Šalin caro valdžia!" Tad reikalauta Rusijos respublikos.

Grinių mitingas Marijampolėje

Buvau ir aš suruošęs mitingą Marijampolėje. Pasiskolinome iš LSPD raudoną vėliavą su baltu parašu „Šalin caro valdžia", tik aš liepiau tą parašą užsiūti vėliavos atlanke, kad nebūtų matyti. Aiškinau kokiai 1000 susirinkusių žmonių miniai, ką žada duoti ir ko neduoda manifestas. Vienas iš minios, batsiuvys Skučas, paklausė: „O kas bus su mokesčiais, kuriuos taip sunku mokėti, ar reiks juos mokėti, ar ne ?" Na, man kito ko neliko pasakyti, kad mokesčius ir geriausiai valdžiai reikės ir toliau mokėti, o, gal būt, mokesčiai bus dar didesni negu dabar, nes atsiras naujų reikalavimų, be kurių naujoj santvarkoj žmonės neapsieis. Sakysime, užsimanysime turėti daugiau mokyklų, nes dabar jų permaža, o joms statyti ir laikyti reikės naujo pinigo; panorėsime ir geresnių kelių, nes dabar mūsų keliai nepakenčiami, o be naujo pinigo gerų kelių nepravesi ir neužlaikysi; tur būt, žemės valdytojai neapsieis be ūkio gerinimo, nes kitaip nebūtų iš ko daugiau pinigų pasiimti, reikės mokytų agronomų, kad žmones pamokytų geresnio ūkininkavimo, ir tam reikės naujo apsidėjimo mokesčiais. Valdžia turės daugiau rūpintis ir žmonių sveikata, kuri dabar yra labai apleista, žmonės per daug serga ir per daug miršta. Ir tas dalykas pareikalaus naujų mokesčių. Daug dar atsiras naujų naudingų dalykų, kuriuos kitos šalys jau turi, o mes — ne. Sužinoję iš gerų žmonių ir iš spaudinių apie tokias naudingas žmonėms naujienas, mes užsimanysime jas turėti, ir per savo atstovus valstybės seime (dūmoj) reikalausime iš valdžios, kad ir mūsų šalis būtų gerais daiktais aprūpinta. Čia vėl bus reikalingi nauji pinigai ir nauji mokesčiai. Neišmintinga būtų manyti,

kad naujoje santvarkoje būtų galima išsiversti be mokesčių. Tik reikia atsiminti, kad naujoje santvarkoje gyventojai turės pasidaryti turtingesni, derlius turės būti didesnis, darbininko uždarbis didesnis. Jei mes naujame gyvenime nepasidarysime šviesesni ir turtingesni, tai gaila tų rūpesčių, pastangų, kančių, kurie buvo per ištisus dešimtmečius daromi konstitucijai pasiekti. Bet, sakau, mokesčių padidėjimo nėra ko bijoti, nes tuos mokesčius turėsime iš ko mokėti ir po jų apmokėjimo daugiau liks mūsų kišeniuje negu dabar.

Pabaigiau. Tyla. Valstiečiai stovi lyg nusiminę; o jų, bent daugelio, matyt, laukte laukta, kad mokesčiai, esant konstitucijai, bent žymiai sumažės. Paėmė žodį mano žmona, Joana Griniuvienė. Ji kalbėjo, kad iki šiol mūsų vaikai buvo blogai viskuo aprūpinti. „Motinos, tėvai!", šaukė kalbėtoja, „Ar susirgę difteritu neturtingųjų vaikučiai gali būti gydomi įleidžiamais po oda gerais, bet brangiais vaistais? Ne, negali, nes tėvai tiems vaistams neturi pinigų. Valdžia turi apdėti turtinguosius dar didesniais mokesčiais, kad beturčių vaikai turėtų viską, kas vaiko sveikatai ir doram augimui reikalinga. Kas vaikų neturi, nenori savo doros šeimos sukurti, tas turi bent didesnius mokesčius mokėti, kad beturčiai ir mažaturčiai turėtų kuo savo daugiavaikes šeimas dorai išlaikyti. Bežemių ir mažažemių skurdas turi būti sumažintas, bent atliekamą žemę išdalijus (majoratai, kai kurie miškai, per dideli ponų dvarai). Čia buvo kalbėta apie mokesčius, bet nepasakyta, kad beturčiai, maža teuždirbą žmonės turi būti arba visai nuo mokesčių atleisti, arba mokėti jų daug mažiau negu moka pasiturį ir pralobę gyventojai. Ypač reikia tiesiog susirūpinti ne vien tiesioginiais, į kasą įnešamais mokes-

čiais, bet dar daugiau vadinamaisiais netiesioginiais mokesčiais, t. y. tais, kuriuos sumoka pirkėjas, imdamas iš parduotuvės kokį pirkinį. Daugelis net nežino, kad pirkdamas kirvį, šakę, piūklą, skerspiūklį ir kt. reikalingus dalykus, žmogus sumoka ne tik už geležį, plieną , jų parvežimą ir pardavimą, bet ir tą muitą (akcyzę), kurį valdžios tarnautojai liepia muitinėse sumokėti, kai tie daiktai ateina pas mus iš užsienio. Tai ir bus netiesioginis mokestis. Gerdamas degtinę, alų ir duodamas pinigą už tai, kartu apmoki ir šmekerių algas. Žmonės! Atsiminkite, kad, rinkdami atstovus į dūmą, įsakytumėte jiems, kad pasistengtų taip mokesčius sutvarkyti, kad reikalingiausi visiems dalykai, kaip druska, žibalas, spaudiniai, geležis, duona ir kitos tos rūšies prekės, būtų kuo mažiausiai apkrautos netiesioginiais mokesčiais. Tada ir mūsų beturčių šeimos galės įmanomai gyventi ir sveikus, sočius, gerai išlavintus vaikus išauginti". Balsas iš minios: „Prisiskaitei, daktariene, „Genių Dėdės". Griniuvienė: „Taip, aš tą knygutę esu skaičiusi ir sutinku su ja. Bet gana tuo tarpu, kitą kartą kitus dalykus, kurie reikalingi aptarimo, surasime. Artinasi saulutė prie dangaus krašto. Būkite sveiki. Pagalvokite, ar gerai, ar blogai sakiau!" („Gerai, gerai!" — ploja). Aš, kaip mitingo pirmininkas, paklausiau, kas dar norėtų ką pasipasakoti. Tokių neatsirado. Mitingą paskelbiau esant uždarytą.

Gyventojai nesitenkino duotomis laisvėmis

Vincui Mickevičiui — Kapsukui, kuris tame mitinge nedalyvavo, ypač nepatiko, kad vėliavoje buvo paslėptas sakinys: „Šalin caro valdžia!" „Argi jau caro nėra, kad Grinius tą parašą užsiuvo?" klausė Kapsu-

kas savo laikraštyje („Drauge" ar „Darbininkų Balse"). Daugelis tada manė, kad caro valdžia jau nebeatsigriebs ir kad reikia stengtis greičiau ją pribaigti. Manifestas revoliucinio judėjimo nenuramino. Rusijos imperija paskendo mitinguose. Retas tebuvo patenkintas nauja caro konstitucija. Visuose mitinguose pilte pylėsi dar nauji reikalavimai: ne kariuomenės, bet milicijos; atsakingos prieš dūmą (seimą) vyriausybės, plačios žemės reformos, progresyvių mokesčių ir kt., laisvo ginklų nešiojimo, žmonių renkamos milicijos ir kitų renkamų valdininkų, sumažinimo carui ir jo giminėms algų, pačių darbininkų kontroliuojamų fabrikų ir kitų įmonių. Didesni miestai virte virė. Jautresnieji visuomenininkai, kaip Vilniaus Dr. A. Domaševičius, atrodė, belakstydami po mitingus ir komitetus, galvos netekę, iš persidirbimo ir nuovargio gavę nemigą, nesusivokimą ką bekalbą. Mat, visur jie norėdavo pritapti ir duoti savo patarimų. Kiti užkimo, persirėkę mitinguose. Mitinguose daugiausia viešpatavo ne aprimimo, ne susitaikymo su manifestu dvasia, bet priešingai — noras visai nusikratyti carinės santvarkos. Ore jauste jautėsi bręstąs sukilimas, norįs visai nuversti caro valdžią. V. I. Leninas, rodos, 1917 m. pasakė, kad bolševizmui sukelti bandymas buvęs jau 1905 m. padarytas, bet dėl nepribrendusių sąlygų tada bandymas nepasisekęs, o dabar 1917 m. tas perversmas, sąlygoms pasikeitus, pavykęs. Kitos partijos, kaip socialistų revoliucionierių, taip pat 1905 m. norėjo padaryti savo perversmą ir žemes išdalyti tiems, kurie žemę dirba; ir tai ne dūmos priimtais įstatymais, bet sukilimo ir caro valdžios nuvertimo keliu. Caro valdžia jautė, kad sukilimas tvinksta ir gali greit pratrūkti. Ministeris pirmininkas S. J. Wittė ėmė koketuoti su partijomis, duoti suprasti, jog iš

jų galėtų kai kurie asmenys jo vadovaujame ministerių kabinete būti ministeriais. Darbininkija, kaimiečiai, inteligentijos jaunimas, tautinės mažumos laukė ir geidė dar naujo perversmo, o vadinamieji oktiabristai (miestiečių Maskvos burmistro A. I. Gučkovo vadovaujama pirklių ir pramonininkų partija), konstituciniai demokratai (Miliukovo partija) buvo nauja konstitucija beveik patenkinti ir nuraminti; rusų kraštutiniai nacionalistai, Rusų Tautos Sąjunga, manė pamažu apsidirbsią su nenuoramomis, dalį jų sukišę į kalėjimus, kitą — išvarę į Sibirą, kai ką pakorę, kiti patys pabėgsią į užsienį ir... vėl grįšianti tvirta senoji caro valdžia. Valstybės dūmos jie taip pat manė atsikratysią ir be jos išsiversią. Tuo būdu 1905.X.30 (17) d. manifestas suskaldė buvusį per visuotinį streiką revoliucinį vieningumą ir atitraukė nuo naujo perversmo konstitucinius demokratus.

Visuomenės veikėjų suvažiavimas

Susvyravo darbiečiai (rus. „trudovaja gruppa", darbo grupė, valstybės dūmoje) ir patenkino oktiabristus, kurie ir vardą pasiėmė nuo spalio (oktiabriaus) mėnesio manifesto. Per visas keturias valstybės dūmas 1906—1917 m. tos įstaigos priešininkai (nacionalistai, Rusų Tautos Sąjunga) niekados nesudarė jos narių daugumos. Tad valstybės dūma su teise kontroliuoti valstybės biudžetą ir įstatymų leidimą bei valdininkų elgesį (paklausimų ir interpeliacijų teisė) atrodė atitinkanti valstybės gyventojų daugumos norus. Tik po trijų bandymų buvo pasiekta vyriausybei pakenčiama dūma. Konstitucininkai ir oktiabristai 1905 m. rudenį, S. J. Wittės viliojami, sukvietė žemiečių ir miestiečių visuomenės veikėjus Maskvon (rus. sjezd zem-

skich i gorodskich dejatelej). Šį kartą, tur būt, Vilniaus advokato Tado Vrublevskio protekcija, buvo pakviesti ir trys lietuviai. Pakvietimą trims lietuvių atstovams gavo, rodos, P. Višinskis, tada gyvenęs Vilniuje. Varpininkai savo keliu į Maskvos suvažiavimą pakvietė: Višinskį nuo Vilniaus gubernijos, inž. Vincą Bielskį — nuo Kauno ir Dr. K. Grinių — nuo Suvalkų gubernijos. Nuvykę apsistojome Kontinental viešbutyje prie Mochovos gatvės. Prisirinko apie 400 dalyvių, vyravo žemiečiai, o jų tarpe konstituciniai demokratai (kadetai). Svarbiausias suvažiavimo darbų punktas — santykiai su Wittės ministerių kabinetu ir nusistatymas dėl spalio mėn. manifesto. Be to, dar buvo kalbėta, kad bus svarstomas Lenkijos autonomijos klausimas. Charkovo atstovas Kučerovas, tur būt, rusų nacionalistas monarchistas, pačioje pradžioje sukėlė disonansą, pataręs nusiųsti carui nuolankiausių (vsepodannieišich) jausmų ir dėkingumo pareiškimą už duotą manifestą. Didesnė dalis susirinkusiųjų buvo tokių, kurie carui lenktis nenorėjo, o čia buvo nepatogu nesutikti su Kučerovu. Tverės atstovas Petrunkevičius, geras parlamentinės tvarkos praktikas, tuojau likvidavo Kučerovo propoziciją, patardamas įtraukti jo pareiškimą į programą ir apsvarstyti jį, kai ateis eilė. Tuo būdu monarchistinis sumanymas buvo nustumtas į galą ir, rodos, visai nuvyto, nes nebuvo, kas jį palaiko. Prasidėjo begalinės kalbos, kartais neturinčios praktinės reikšmės, be rezoliutyvinės (konkretaus pasiūlymo) dalies. Suvažiavimo vadovybė atrodė norinti tomis kalbomis paalsinti suvažiavimą ir priversti priimti kadetų išdirbtą rezoliuciją. Po trijų dienų ji buvo priimta ta prasme, kad suvažiavimas su dėkingumu priima manifestą, kaip visuomenės iškovotą dokumentą, bet toliau žada eiti prie nau-

jų siekimų, o dėl dalyvavimo Wittės valdžioje nepareikšta nieko tvirto; tiesa, iš Wittės pusės nebuvo aiškaus pasiūlymo. Koks buvo Kučerovo pasiūlymo likimas — neatsimenu. Aš, per tris dienas atlaikęs tą kalbų tvaną, parvažiavau į Marijampolę, sustojęs Vilniuje ir papasakojęs, ką buvau girdėjęs ir matęs. Verta paminėti kai kuriuos suvažiavimo epizodus.

Miliukovas patarė nesiekti autonomijos

Iš mūsų trijų viešai kalbėjo Bielskis ir Višinskis; aš nekalbėjau. Abudu mūsų kalbėtojai pareiškė, kad Lietuva už rezoliuciją, t. y. nežada pasitenkinti manifesto dovanomis, bet žengs prie tautinės autonomijos. Dar visi trys kalbėjome su vienu kadetų vadu — kunigaikščiu Dolgorukovu, įrodinėdami, kad Lietuva turinti elementų savo tautiniam autonominiam gyvenimui sukurti imperijos ribose. Jei tokį KDP pažadą mes trys galėtume namo parsivežti iš šio suvažiavimo, tai tuo pačiu daug ką iš lietuvių pakreiptume prie manifesto šalininkų, atitraukdami nuo revoliucijos, kuriai jie yra pasidavę ir po manifesto. Be autonomijos Lietuva nenurimsianti. Bet Miliukovas, priėjęs prie mūsų, tėviškai patarė nesiskubinti su autonomija, nes lenkų daug didesnė tauta, o ir tai randanti rusų tarpe ne tiek jau daug pritarimo savo autonomijai. „Ot, kai būsite tam reikalui nors tiek, kiek lenkai, pasirengę, tada imkitės žygių tai idėjai realizuoti. Šiame susirinkime jūsų projektas neturės jokio pasisekimo", pasakė Miliukovas atsisveikindamas.

Tą pačią dieną pasimatė su mumis rusų didžiulio monarchinio Petrapilio dienraščio „Novoje Vremia" (Naujasis Laikas) korespondentas, universiteto privatdocentas Pilenko ir užsimanė apklausinėti mus

dėl lietuvių norų. P. Višinskis informavo jį, tarp kita ko, ir apie lietuvių norą gauti autonomiją ir kokią. Pilenko išspausdino „Novoje Vremia" dienraštyje, kad lietuviai, maža tautelė, turinti plačių užsimojimų, nori būti beveik nepriklausoma nuo Rusijos imperijos. Tai esąs pavyzdys, kaip paveikęs manifestas mažąsias Rusijos imperijos tautas. Jei gausianti autonomiją viena kokia tauta, tai netrukus tą patį reikėsią duoti ir kitoms. Kas gi tada liks iš Rusijos imperijos? Austrovengrija? O gal su Rusija būsią dar blogiau? Tai tikrajam rusui visai nepriimtina! — sušunka Pilenko.

Toliau tas korespondentas perspėja rusų visuomenę, kad ji gerai pagalvotų, kaip reikėtų apsisaugoti nuo tokių nesubrendusių mažųjų Rusijos įnamių pretenzijų, o, ko gero, ir nuo jų bandymų. Maždaug taip komentavo Pilenko savo pasikalbėjimą su P. Višinskiu. Pilenko, rusas ir monarchistas, senio Suvorino dienraštyje „Novoje Vremia" 1905 m. ir negalėjo kitaip rašyti. Bet jis neiškėlė kito klausimo: o kas bus su Rusija, jei kitataučių gyvenami pakraščiai, laiku negavę autonomijos, sunkioms imperijai sąlygoms pasidarius, sukils ir visai atsiskirs? Logika reikalavo neužmiršti ir tokio klausimo.

Lietuviai prašė autonomijos

Basanavičius, dvarininkas Donatas Malinauskas ir bajoras aušrininkas Mečislovas Davaina—Silvestravičius buvo nusiuntę carui padėką ir prašė Lietuvai autonomijos. Atskirai tokios pat rūšies pareiškimą visos lietuvių tautos vardu buvo padavęs carui šviesiausias kunigaikštis Jonas, Jono sūnus, Gediminas Klausutis Beržanskis. Iš panašių dokumentų rusų pa-

triotiniai laikraščiai padarydavo vieną išvadą: manifestas kenksmingas imperijai ir net pražūtingas, skubiai reikia grįžti prie senosios tvarkos. Pirmasis tam pradžią padarė Varšuvos generalgubernatorius generolas Skalonas, kuris bene pirmutinis paskelbė karo stovį Suvalkų gubernijos lietuviškoje Naumiesčio apskrityje, o netrukus ir visoje Lenkijos karalijoje. Caras Nikalojus II viešai pagyrė Skaloną, kad jis tikrai supratęs manifesto prasmę. Pasidarė aišku, kad caras gailisi išleidęs manifestą ir darys viską, kad tik sugrąžintų senovę, absoliutizmą. Ir jis tai užsispyręs darė iki paties atsisakymo nuo sosto (1917 m.), nes tik ką prieš tai buvo davęs įsakymą valstybės dūmai paleisti.

Lenkai kėsinasi į Suvalkų sritį

Pirmą Maskvos savivaldybininkų suvažiavimo vakarą mus tris pakvietė lenkų suvažiavimo ratelis (apie 30 delegatų). Susirinkome garsaus Maskvos advokato Lednickio bute. Jau beeinant į susirinkimo vietą, prie manęs prisigretino Lednickis ir ėmė sakyti man komplimentus, kad be manęs jie, lenkai, nieko gero Lenkijai šiame suvažiavime negalėsią padaryti, nes aš esąs Suvalkų gubernijos atstovas, ir suvažiavimas taip nusistatysiąs, kaip aš pasakysiąs. Aš supratau tą Lednickio kalbinimą taip, kad prisipažinčiau, jog Suvalkų gubernija liktų prie Lenkijos, t. y. kad tai Lenkijos, o ne Lietuvos dalis. Aš jam pasakiau, kad Lenkijai autonomijos nepavydžiu, bet Suvalkų gubernija, turėdama absoliutinę lietuvių daugumą*), turi pri-

*) Visose Suvalkų gubernijos apskrityse lietuvių tuomet buvo 57%, kita dalis buvo žydų — apie 15%, gudų (Augustavo aps.), rusų ir lenkų, kurių buvo apie 18—20%. — Duomenys pagal 1897 m. vienos dienos surašymą.

klausyti Lietuvai. Be to, aš esu įsitikinęs, kad rusai (maskoliai), nors šitas suvažiavimas ir pripažintų autonomiją Lenkijai, nesutiks duoti ją be kovos. Tokie dalykai istorijoje ne duodami, bet imami. Aš pasikalbėsiu su Višinskiu ir inž. Bielskiu ir tada pasakysiu, ar protestuosiu suvažiavime prieš Suvalkijos jungimą prie autonominės Lenkijos, ar ne. Pasikalbėję tarpusavyje, mes trys nusistatėme Suvalkijos autonominei Lenkijai neduoti. Lednickis, būdamas šeimininkas, buvo labai užimtas, ir aš negalėjau su juo pasikalbėti. Tad pranešėme savo nuomonę adv. T. Vrublevskiui, kuris buvo tada Lenkijos delegacijoje. Jisai atsakė, kad, jei mes visi trys nesutinkame su Lednickiu tuo klausimu, tai jam, T. Vrublevskiui, aišku, kad lenkai turį išsiversti be Suvalkijos ir kad mes, būdami lietuvių tautos interesų gynėjai, kitaip ir neturėtume pasielgti. Žinoma, jei lietuvių tautai pasirodytų naudinga turėti savo tautos dalį laisvesnėse sąlygose autonominėje Lenkijoje, tai lietuviams telieką tartis su lenkų delegacija, kokiomis sąlygomis lietuviams būtų priimtina taip padaryti. Vis dėlto T. Vrublevskis, nors ir buvo tada Lenkijos delegatas, davė mums gana objektyvių patarimų. Lednickis tokiu mūsų atsakymu buvo labai nepatenkintas, ir pasakė, kad mes skandiną Lenkijos autonomiją. Vieno, ko jie dabar norį, tai, kad Grinius šiame suvažiavime nekalbėtų apie Suvalkijos separatizmą, nes lenkai tuo tarpu nekelsią autonominės Lenkijos ribų, sieksią tik principinio pripažinimo. Su tuo sutikome, nes norėjome palaikyti gerus santykius su lenkais. Ir lenkų realistai (Polska Partja Realnej Politiki), kaip Strasevičius, Dr. Radzivilovičius, tiesiog piršosi mums, lietuviams, kuo galėdami padėti. Mes padėkojome ir pasakėme, kad tuo tarpu nerandame tokių savo reikalų, kuriais lenkai

galėtų būti lietuviams naudingi. Ateityje gal atsirasią tokių reikalų, tada būsią galima realiai apie tai kalbėti.

Antrą suvažiavimo dieną, 10 val. rytą, „Metropolio" viešbutyje, Libickio buveinėje, dar kartą buvo mūsų susirinkimas su lenkais; kai kurie lenkai iš tikro tikėjosi, kad tas suvažiavimas nulemsiąs Lenkijos autonomijos reikalą. Girdėjau kalbant vieną lenką, Vitebsko gubernijos delegatą, kad nemiegojęs naktį, nes jaudinęsis, ar tik neatmes suvažiavimas jo sumanymo. Libickis ramino, kad sumanymas būsiąs vienbalsiai priimtas.

Dėl Libickio reikia pasakyti, kad tuomet jisai generolo Skalono*) buvo tremiamas iš Varšuvos į Archangelsko guberniją, kaip neištikimas caro valdžiai asmuo. Kai kurie rusai, suvažiavimo dalyviai, tarpininkavo dėl Libickio vidaus reikalų ministerijoje, ir jis Maskvoje buvo paleistas. Kartu su Libickiu buvo tremiamas iš Lenkijos dar vienas žymus lenkas, kurio mums neteko pamatyti**) Ir jisai buvo Maskvoje paleistas su teise pasirinkti gyvenamąją vietą. Tai vis buvo pirmosios Skalono paskelbtojo Lenkijoje karo stovio aukos.

---

*) Skalonas 1905 m. buvo Varšuvos generalgubernatorius; įvedęs dešimtyje Lenkijos gubernijų karo stovį, jisai ėmė kraštą energingai „valdyti", tremdamas į Rusijos gilumą lenkus patriotus.

**) Ar tai bus buvęs grafas Tiškevičius? (Gal ekslietuvis, nes Tiškevičių buvo daug Lietuvoje).

Lenkai tikėjosi autonomijos

Vakare konstitucinių demokratų nariai susirinko į specialų posėdį autonominės Lenkijos klausimui aptarti. Žinomas Lenkų Tautinės Demokratinės Partijos organo „Przegląd Wszechpolski" redaktorius Balinskis (?) įrodinėjo, kad autonominė Lenkija šachuosianti augančią Vokietiją, patrauksianti Poznanės lenkų simpatijas Rusijos pusėn, taip pat ir Galicijos lenkai būsią palankesni konstitucinei Rusijos monarchijai. Kiti oratoriai nušvietė autonominės Lenkijos (po konstitucinio Rusijos monarcho sparnu) ekonominę padėtį. Suvažiavimo plenume kunigaikštis Eugenijus Trubeckoj karštai palaikė Lenkijos autonomiją, pasakęs: „Jei mes paleidžiame lenkus iš šio suvažiavimo be autonomijos, tai mes tuo pačiu jiems sakome: žinokitės su savo autonomija, ieškokite jos, kaip patys išmanote, t. y. renkitės sukilimui!" Autonomija buvo priimta. Kaip parodė ateitis, valstybės dūma apie Lenkijos ir kitų autonomijas nė girdėti nenorėjo. Dūma buvo panaikinusi net Suomijos autonomijos (nuo 1809 m.) likučius. Tik 1917—20 m. lenkai su ginklu rankose laimėjo ne tik autonomiją, bet ir visišką nepriklausomybę. Valstybės dūmoje ministeris Durnovo kartą ciniškai išsitarė: „Mes esame užkariavę imperijos tautines mažumas ir pasielgsime su jomis, kaip norėsime!" Taip galvojo ne vienas Durnovo, bet ir labai daug maskolių (rusų). Lygiai taip galvoja maskolių patriotai ir dabar, neišskiriant ir kairiųjų, kaip Kerenskio ir Molotovo. Tad lenkai visai bergždžiai pasitikėjo 1905 m. Maskvos žemiečių ir miestiečių veikėjų suvažiavimu. Taip pat tuščias

buvo kai kurių lietuvių pasitikėjimas caro gerumu 1864—1904 m. kovoje dėl lietuvių spaudos grąžinimo*).

Rodos, advokato R. Lednickio buvo vieną vakarą sukviestas suvažiavimo dalyvių autonomistų susirinkimas, buvęs gana gausus, apie 200 žmonių. Pasirodė, kad autonomijos nori ne tik imperijos kitataučiai, bet

---

*) Žinomas Lietuvos Valstiečių Liaudininkų veikėjas prof. Karolis Žalkauskas, 1948 m. atsikėlęs į JAV, štai ką papasakojo:

„1916 m. baigęs Maskvoje teisių fakultetą, turėjau stotį į kariuomenę. Tada, pasimokius 8 mėnesius karo mokykloje, galima buvo gauti pirmąjį karininko laipsnį. Aš, tuos kursus išėjęs, buvau paskirtas karininku į Sibire stovėjusį pulką. 1917 m. Kerenskio vadovaujama Rusijos vyriausybė ištrėmė į Tobolsko miestą priverstą atsisakyti sosto carą Mikalojų II su šeima. Aš buvau komandiruotas į sargybą, kuri turėjo žiūrėti, kad caras nepabėgtų. Aš beveik kasdien matydavau carą bevaikščiojant kieme, ir kai kada jis mane pakalbindavo. Kartą pulkininkas Romanovas (šitaip sargyba vadindavo Mikalojų II) klausia mane:

— Kaip tamstos pavardė?

— Karl Vikentjevič Žalkovskij, — atsakiau.

— Vy poliak? (Tamsta lenkas?)

— Net, gospodin polkovnik, litovec. (Ne, pone pulkininke, lietuvis).

— Kuria kalba jūs kalbate namie?

— Lietuviškai.

— Argi lietuviai dar vartoja savo lietuvių kalbą? — nustebęs klausia pulkininkas Romanovas.

— Taip, ir gana plačiai.

— Tur būt, Kauno gubernijoje?

— Taip, ir Kauno, ir Vilniaus, ir Suvalkų, ir Gardino, ir Kurliandijoje, o taip pat Vokietijos Rytprūsiuose.

— Šitaip, teisybė, aš buvau pamiršęs, — sumišęs pratarė buvęs lietuvių valdovas".

Šitas epizodas rodo, kad Mikalojus II buvo silpnos atminties žmogus, nepažinęs Rusijos gyventojų. Kai jo vyriausybės per keletą metų buvo svarstomas lietuvių spaudos klausimas, tai carui nekartą ministeriai pranešinėjo apie lietuvius. Ir jisai, Rusijos caras, mano, kad lietuviai kalba lenkiškai, ne lietuviškai.

ir tikrieji maskoliai (naugardiečiai, tveriečiai, nekalbant jau apie ukrainiečius, gudus). Lednickis ypač sveikino rusus separatistus, norinčius skirtis nuo Maskvos, nes tik po maskolių tautinio masinio suskilimo palengvėtų lenkų autonominis gyvenimas. Čia Lednickis teisingai pastebėjo, kad maskolių tautinio masyvo vyravimas yra Rusijos monarchinės santvarkos priežastis ir visokių prispaudimų versmė. Maskovitai (maskoliai, rusai) yra carų imperijos griaučiai, skeletas, ir iki jis bus sveikas ir stiprus, tos valstybės despotizmas nesibaigs.

Leonas nepatenkintas Miliukovu

Autonomistų susirinkime mes, lietuviai, nekalbėjome. Dabar man atrodo, kad be reikalo. Reikėjo lietuviams pasirodyti, pasireklamuoti. Mat, dar nemokėjome politinio meno. Basanavičius po metų ar dar vėliau, kartą man užėjus į senovinį Niškovskio viešbutį Vilniuje, pasipasakojo, kaip jisai buvęs, rodos, kažkokiame Suomijos mieste konstitucinių demokratų suvažiavime ir iškėlęs Lietuvos autonomijos klausimą. Kadetų (taip dar vadindavo tą partiją pagal inicialus) vadas Miliukovas Basanavičiui pasakęs, kad dabar, po Basanavičiaus pranešimo, jam lietuvių klausimas kiek labiau paaiškėjęs. Tiesa, anot Miliukovo, jau 1905 m. žemiečių ir miestiečių suvažiavime Maskvoje vienas jaunuolis lietuvis (suprask, P. Višinskis) aiškinęs tą klausimą, bet nepakankamai. Basanavičius, lyg pasigirdamas man savo kalbos efektu kadetų tarpe, davė suprasti, kad jau 1905 m. (be jo būdami) mes trys tą dalyką buvom pagadinę, ir jam tekę tuo klausimu rūpintis, bet buvę per vėlu. Tarde venientibus ossa (pasivėlavusiems — kaulai) — užbaigė su ma-

nim tą temą Basanavičius, t. y. ir jo, Basanavičiaus, įsikišimas į tą reikalą niekais nuėjęs, nes per vėlai jisai tegalėjęs prie to dalyko prisidėti. Reikia suprasti, kad Basanavičius buvo nepatenkintas, kodėl jisai nebuvo į Maskvą pakviestas. Man jis lyg norėjo pasakyti: ar matai, kaip negerai padarėte, nenusiuntę ir manęs į Maskvą: pačioje pradžioje nemokėjote pasinaudoti palankiomis mūsų autonomijos klausimui išjudinti sąlygomis, pražiopsojote gerą laiką, o dabar ir aš negaliu jūsų klaidų pataisyti. Aš čia įrodinėjau, kad nors ir buvo kiek palankus tautinėms ir provincinėms autonomijoms 1905 m. maskvinis suvažiavimas, bet lenkų autonomijos klausimo teigiamas sprendimas nieko nepagelbėjo. Tai ko čia laukti mums, bent dešimt kartų mažesniems už lenkus, teigiamos paramos iš kadetų, kurie, man rodos, į tautines mažumas kartu su nacionalistais, oktiabristais žiūri taip, kaip generolas Trepovas, ministeris Durnovo ir kt. tikrieji rusai. Ir patys kadetai valstybės dūmoje daugumos neturi ir niekam autonomijos duoti negali; jie to ir nenori. Mano nuomonę paskiau patvirtino ateitis mūsų varpininko teisininko Petro Leono pavyzdžiu. Leonas, būdamas dar Turkestane Naujojo Margelano apygardos teismo nariu ar jo vicepirmininku, buvo įsirašęs į kadetų partiją ir, valstybės dūmos atstovu būdamas, priklausė dūmos kadetų frakcijai, nes jų programa atrodė esanti demokratiška. Leonas bandė kadetų tarpe išjudinti Lietuvos autonomijos reikalą, bet ilgai nesulaukė aiškaus atsakymo. Pagaliau vadovybė jam pasakė, kad Lietuvos autonomijos ji nepalaikysianti, nes tai dar per ankstyvas esąs dalykas, ir lietuviai ne tik nepriklausomybei, bet ir kultūrinei autonomijai nesą pribrendę. O kadangi P. Leonui Lietuvos autonomija (Rusijos imperijos ribose) buvo pa-

grindinis gyvenimo reikalas, tai Leonas iš kadetų partijos išėjo. Ir tarp kadetų buvo atskirų asmenų, kurie federatyvinei imperijos santvarkai, vadinasi, ir tautinėms autonomijoms, pritardavo, bet daugumas manė, kad mažesnės imperijoje gyvenančios, tautos turinčios sutirpti rusų jūroje. Štai Viktorovas net buvo leidęs autonomistinį laikraštį „Narody i Oblasti Rossii" (Rusijos Tautos ir Sritys). 1916 m. jisai buvo sukvietęs tautinių mažumų atstovų susirinkimą Maskvoje. Atsimenu Latvijos atstovo, valstybės dūmos nario, rodos, Gailyčio (Gailits), kalbą, kad latviai nei apie politinę autonomiją, nei apie nepriklausomybę nesvajoją. „Mums pakaks", sakė Gailytis „jei gausime vietinę savivaldybę, kurią turi 32 pagrindinės Rusijos gubernijos. Tada latvių tauta, turėdama savivaldose daugumą, lengvai apsidirbs su vietos vokiečiais". Gruzijos, Armenijos, Lenkijos, Lietuvos (P. Leonas) atstovai reiškė nepriklausomybės norą. P. Leonui ir man teko dalyvauti Viktorovo sušauktame susirinkime. Bet tokių Viktorovų ne tik tarp kadetų, bet ir kitose partijose (rusų) buvo nedaug. Tik darbininkija pripažindavo federatyvinę Rusiją, ir tą santvarką po 1917 m. revoliucijos įvykdė. Bet mes žinome, kaip tos „autonomijos" atrodo.

Ukrainiečiai skundėsi priespauda

Ryšium su 1905 m. Maskvos žemiečių ir miestiečių suvažiavimu reikėtų dar paminėti nacionalistų oktiabristų vado, Aleksandro Ivanovičiaus Gučkovo*), ro-

*) A. I. Gučkov buvo III valstybės dūmos pirmininkas. Jisai girdavo monarchinę santvarką, bet ir jis pagaliau negalėjo pakęsti Mikalojaus II valdymo, ir patsai, kaip delegacijos pirmininkas, 1917 m. pareikalavo caro atsisakymo nuo sosto.

dos, tuometinio Maskvos burmistro, arba miesto galvos (rus. garodskoj golova), kalbą, kurioje jisai apibūdino maskolių tautą. „Manifestui pasirodžius, aš su savo bendraminčiais sumaniau leisti dienraštį savo programa; mes parašėme programinį tam organui pranešimą. Po visuotinio streiko įmonės perėjo į darbininkijos kontrolę. Kai aš nunešiau tą mūsų laikraščio prospektą spausdinti, tai darbininkų komitetai vienur visai atsisakė spausdinti, o kitur sutiko su sąlyga, kad jie pridėsią savo paaiškinimus. Dabar pagalvokime, kaip išaiškinti, kad liberališkiausi pagal savo programą elementai naudojasi tais pačiais metodais, kaip žandarų korpo rotmistrai. Aš randu vienintelį patikimą aiškinimą. Mūsų darbininkija susideda iš tų pačių rusų, su ta pačia psichologija, kaip ir kiti rusų tautos elementai. Tai yra žmonės tokio pat kaulo ir tokio pat kraujo, kaip ir kiti rusai (maskoliai): „kost' ot kosti, krov' ot krovi russkago naroda". Cenzūra neišvengiama. Gali būti, kad darbininkija mus valdys. Tada kitaip galvojančių žmonių spaudinius braukys darbininkijos cenzoriai lygiai taip, kaip iki šiol braukydavo kairiuosius spaudinius vyriausiosios spaudos valdybos agentai. Tai numatydamas, aš jau užsisakiau Suomijoje slaptą spaustuvę, kad galėčiau išsiversti be nepakenčiamų man darbininkijos cenzorių". Ateitis visiškai patvirtino A. J. Gučkovo spėliojimą. Teroristinė valdymo sistema tenai neišvengiama, nepaisant valdančiųjų sluoksnių pasikeitimo.

Tautiniais ukrainiečių reikalais buvo kalbėjęs tame suvažiavime ukrainietis Šrakas; jis sakė, kad ukrainiečių spauda ir tauta slopinama. Niekas į tai nieko neatsakė, tik kadetas De - Roberti iš vietos ukrainiškai pratarė, pašiepdamas kalbėtoją: „Breše troški" (truputį meluoja).

Geriausi kalbėtojai buvo kadetų (J. J. Petrunkevič, Rodičev), o taip pat kunigaikštis E. Trubeckoj ir lenkas Lednickis bei lietuvis T. Vrublevskis. Apie vieną gruziną, kažkokį kunigaikštį (pavardės nebepamenu), laikraščiai rašė, kad jisai savo kalba uždegęs suvažiavimą. Jisai darkyta rusų kalba (Kaukazo žargonu) prisispyręs klausdavo, kas davęs teisę caro valdininkams (žandarams) uždrausti daryti gera kenčiantiems žmonėms. Palūkėjęs atsakydavo patsai, kad niekas jam negalįs užginti daryti gera kitiems. Kalbėtojas statė vieną priešais kitą — caro valdininką prispaudėją ir revoliucionierių. Vienas esąs visokių blogybių ir nelaimių versmė, kitas — jo priešpriešis (antitezė), lyg senovės persų Ormuzdas ir Arimanas. Kalba, pasakyta jausmingai skambiu balsu, nors ir darkyta tartimi, darė įspūdį. Gruzija tuo metu buvo išvariusi caro valdininkus prispaudėjus, visa susiorganizavusi į dvi dideles partijas, užvaldžiusi turtingiausias pasaulyje mangano kasyklas ir, turėdama iš jų gražių pajamų, neblogai laikėsi.

Gandai apie antrą streiką

Jau bevažiuojant į Maskvą, vagonuose plito gandai, kad rengiamas antrasis visuotinis streikas, nes Wittės vyriausybė pradėjusi valdyti imperiją karo stoviu (Varšuvos Skalonas). Tie gandai vis augo, ir, suvažiavimui beposėdžiaujant, daugelis ėmė laukti naujo streiko. Dėl to iš dalies ir aš buvau išvažiavęs iš Maskvos suvažiavimui dar nepasibaigus. Kiti jau kalbėjo, kad Maskvoje rengiamas sukilimas, kuris kasdien galįs prasidėti. O tuo tarpu visoje imperijoje, kaip katile, virte virė, kunkuliavo. Prasidėjo įvairūs Tikrųjų Rusų Sąjungos išsišokimai, eisenos su caro

atvaizdais, su „ikonomis" gatvėse, susirėmimai. Estijoje, Latvijoje, Sibire jau pradėjo veikti policijos instruktuojami kareivių baudžiamieji būriai, prasidėjo sušaudymai ir juodašimčių judėjimas. Taip vadindavo ginkluotas reakcionierių šimtines, kurių tikslas buvo priešintis revoliucijai ir palaikyti caro valdžią. Daug būdavo gaisrų, vieni kitų turtus degindavo, daug užmušinėdavo. Tvarkdarių nebuvo. Ėmė viešpatauti anarchija. Jau bekeliaudami į Maskvą, matėme Minske namų sienose daug kulkų pėdsakų. Tenai savo žiaurumu pasižymėjo gubernatorius Kurlovas. Ir Maskvoje buvo žymu, kad čia būta riaušių, langų ir parduotuvių vitrinų daužymo. Kai kur išdaužytos vitrinos buvo apkaltos lentomis. Jauste jautėsi, kad tas naikinimo procesas atgis iš naujo.

Teko tada pasimatyti ir su Maskvos lietuviais, buvusiais Maskvos lietuvių studentų draugijos nariais, kaip antai: su provizorium Baltrum Čepuliu, evangeliku reformatu, kilusiu nuo Biržų, Tadu Naruševičium, (Maskvos elektros tramvajų kūrėju), Jeronimu Raliu, Homero vertėju į lietuvių kalbą, Jurgiu Baltrušaičiu, medicinos studentu, ir kt. Tada lietuvių studentų draugija, rodos, rengėsi iš slaptosios virsti atvirąja, ar jau buvo legalizuota; lietuviai bene buvo jau įžengę ir į lenkų katalikų bažnyčią su lietuvių kalba. Naruševičius (Norus, dzūkas nuo Krokalaukio) sakė, kad turėsią legalizuotą lietuviams moksleiviams šelpti draugiją. Žodžiu, lietuvių tautinio judėjimo kilimas buvo jaučiamas ir Maskvoje. Buvau pasimatęs ir su studentais lietuviais. Tarp jų buvo daug socialistinės (LSDP) „krypties" šalininkų, bet buvo ir „demokratų patriotų".

Parvažiavau optimistiškai nusiteikęs, bet ėmiau ir abejoti, ar Rusija, o kartu ir Lietuva, pajėgs išvežti į

lygų kelią paskelbtą demokratinę santvarką. Buvo galima regėti, kaip organizuojasi reakciniai elementai, kaip valdžia duoda armijai lengvatą po lengvatos, kaip visuose kampuose kuriasi Tikrųjų Rusų Sąjungos skyriai, kaip pravoslavų dvasininkai šaukia žmones pravoslavijos ir caro gelbėti, kaip atnaujinami senoviški šūkiai — pravoslavija, monarchija, rusų tautybė, arba — už tikybą, carą ir tėvynę! Arba ir visai vulgariai: „Mušk žydus, gelbėk Rusiją" (Bej židov, spasaj Rossiju).

Tikrųjų Rusų Sąjungos skyrelių pasirodė ir Lietuvoje: Vilniuje, Marijampolėje, Dusetose, kur net buvo surengta kruvina pirtis (pogromas) žydams. Tokios rūšies kruvinų puolimų, tik daug baisesnių, žydai susilaukė Kišiniove, Oršoje, Odesoje, Kijeve ir kitur. Teisingumo ministeris Ščeglovitovas teismams įsakė remti, kiek tik galima, valdžią. Jisai atleido iš tarnybų kairesniųjų pažiūrų valdininkus, pradėdamas nuo konstitucinių demokratų. Juo ėmė sekti ir kiti ministeriai.

Mano pirmasis ištrėmimas.

Kai Varšuvos generalgubernatorius, aišku, caro Mikalojaus II palaimintas, įvedė Lenkų Karalijoje karo stovį, kaip jau esu minėjęs, pirmiausia lietuviškose Sūduvos apskrityse, tai jis pradėjo tremti į tolimas Rusijos gubernijas žymesnius asmenis, taip tariant, pačios revoliucijos išprovokuotus. Jau rašiau, kad Maskvos suvažiavime dalyvaudami mes, trys lietuvių delegatai, buvome sutikę iš Varšuvos tremiamą į Archangelską bene žurnalistą Libickį kartu su grafu Tiškevičium. Netrukus po to, kai buvau parvažiavęs iš Maskvos, vietos žandarų viršininkas Tarasovas nakčia sučmė mane ir, perskaitęs naujai paskirto Suval-

kų karo generalgubernatoriaus generolo Gulkovskio įsakymą, etapo tvarka trėmė mane visam karo stoviui iš Marijampolės į Poltavos miestą. Dar rotmistras Tarasovas pakuždomis slaptai pasakė mano žmonai, kad generolas Gulkovskis esąs išrūpinęs man lengvatą, atsižvelgdamas į mano silpną sveikatą, nes pirmasis man paskyrimas buvęs apsigyventi Archangelsko gubernijoje (ne Poltavoje). Įsodino mane į žydelio pasažierinę karietą, kokios važinėdavo iš Marijampolės į Vilkaviškio geležinkelio stotį, viduje, šalia manęs, pasodino tris palydovus kareivius su šautuvais, ketvirtasis atsisėdo su vežėju ant „ožio", ir atvežė į Kauną! Pusiaukelėje, paplentinių Gudelių karčiamoje (25 km nuo Marijampolės), pasiganėme, užsakiau kareiviams arbatos ir degtinės. Po to jie pasidarė smagesni, ir ėmė reikšti nepasitenkinimo esama valdžia: „Kas tai per tvarka, manifestu neva laisvių žmonėms duoda, o čia, žiūrėk, karo stovis, ir visos laisvės eina ant šuns uodegos (rus. na smarku); kad ir tave, dėde, juk net nepasako, už ką veža ten, kur nė Makaras niekad veršių nevarinėjo (kuda Makar teliat negonial). Į ką tai panašu? Negali įvykdyti, tai nežadėk. Štai ir mūsų kareivio ne dalia, bet katorga, o kai reik japošką mušti, tai mūsų generolai moka tik trauktis. O kokias mūsiškių žmonių eibes Mandžūrijoje paguldė." Čia kitas kareivis pridėjo: „Ne, mūsų viršūnės visai supuvo ir ėmė dvokti (naši verchi sovsiem pognili i protuchli)". Bet toliau, tur būt, degtinės garai išgaravo, ir mano palydovai nutilo, du snausti pradėjo, o trečiasis dar į mano žodžius trumpai, lyg nenoromis, atsakinėjo.

Paryčiu atvažiavome prie Kauno kalėjimo (dabar Mickevičiaus gatvėj). Čia mane priėmė kažkoks apsusęs raštininkėlis, iškrėtė visą, įrašė į knygas ir nu-

vedė į vienutę kamerą. Lovos apsoduose buvo įdėti rėmai su storu, viduryje praplyšusiu audeklu (dugnu), pro skylę dalis čiužinio prasiveržda vo, darėsi duobė, gulėti buvo nepatogu. Bandžiau užmigti, skrandą užsimetęs, bet buvo jau prasidėjęs kalėjimo gyvenimas: durų varstymas, prižiūrėtojų riksmai, geležinių pančių ant katorginių kojų žvangėjimas, o čia po langu kaliniai malkas piaustė ir skaldė. Prižiūrėtojas atnešė drėgnos, blogai iškeptos juodos duonos gabalą, apie 12 val. atgabeno katilą karšto viralo ir įpylė geroką samtį į mano lėkštę. Buvo tai geriausia visos savaitės sriuba, rusiškai „okroška" vadinama, t. y. sriuboje buvo smulkiai sukapotų žarnokų ir mėzdrų gabalų ir labai skystai kruopų. Kaip patyriau, maistui vienam kaliniui skirdavo po 8 kapeikas per parą, o kalėjimo viršininkas dar iš to susitaupydavo. Suprantama, kad kaliniai blogai atrodė, veidai buvo lyg žeme apsinešę ir, kaip sakė kalėjimo gydytojas Pranas Grodeckis, daugelis kalinių sirgo džiova. Štai Sūduvos Kalvarijos kalėjime vienam kaliniui buvo skirta mitybai 13 kap., o kas tvirtoviniame kalėjime sėdėjo (taip vadindavo politiniams kaliniams teismo bausmes — „nuteistas tvirtovės kalėjimu"), tam duodavo 20 kap. parai į rankas ir maistui pirktis iš šalies. Po pietų (tai buvo ketvirtadienis) atėjo Dr. Grodeckis, mano pažįstamas, ir, suradęs kažkokį jo prasimanytą susirgimą, rodos, pradinę plaučių džiovą, perkėlė mane į kalėjimo ligoninę, kur gavau patogią, švarią lovą. Ligoninėje duodavo parai 1 litrą virto pieno, baltą prancūzišką bulką, košės, arbatos su cukrum. Rytojaus dieną atvažiavo žmona ir, nuėjusi pas Kauno gubernatorių Veriovkiną, išrūpino man teisę laisvai, ne etapu, keliauti į Poltavą. Gubernatoriaus raštinėje žmona sužinojo, kad karo stovis Lenkų Karalijoje būsiąs greit panai-

kintas ir mano trėmimas sustabdytas. Parvažiavusi į Marijampolę, ji gavo iš apskrities viršininko gubernatoriaus įsakymą, kuriuo buvo atšauktas įsakymas ištremti. Šeštadienio vakarą atsivežusi tokį įsakymą, parodė kalėjimo viršininkui, ir aš tuojau buvau paleistas. Nuvažiavę į Kauno geležinkelio stotį, norėdami važiuoti per Vilkaviškį į Marijampolę, stotyje radome daug pažįstamų marijampoliečių, važiuojančių į Didįjį Vilniaus Seimą. Jie tuoj ėmė kalbinti mudu abudu su žmona važiuoti į Vilnių. Bet aš buvau labai pavargęs, rodos, ir persišaldęs, neturėjau kuo padoriau apsirengti, kaip pridera svečiui. Dėl to tame seime man neteko būti.

Kai žmona ruošėsi eiti pas Kauno gubernatorių, tai kažkas jai patarė pasiteirauti Kauno darbininkų komitete, kuris turėjo savo raštinę su budinčiais ten revoliucijos veikėjais, dažniausiai studentais. Jie nemokamai suteikdavo reikalingų informacijų ir net medžiaginės pagalbos nukentėjusiems. Kai žmona tame komitete išdėste savo reikalą, t. y. pasisakė prašysianti leisti į ištrėmimo vietą, tai buvęs tada raštinėje studentas paklausė, ar turime pinigų kelionei į Poltavą ir gyvenimui ten pirmomis dienomis. Jei pinigų neužtenką, tai komitetas galįs suteikti negrąžinamą pašalpą. „Ne", pasakė mano žmona, „jis pašalpos nereikalingas, bet gal komitetas duotų savo atstovą, kad su gubernatorium būtų kalbama prie kitų žmonių". Komitetas tuojau pakvietė du studentus ir davė raštą, kuriuo gubernatorius buvo prašomas išklausyti Griniuvienę. Mat, tada buvo persilaužimo laikotarpis ir dar nežinia buvo, kas valdys Rusijos imperiją — caras, ar Sąjungų Sąjunga. Kauno Komitetas ir buvo vietinis anos galingosios sąjungos organas. Ta Sąjungų Sąjunga privertė carą įsakyti Skalonui panaikinti karo

stovį, paskelbtą dešimtyje Lenkų Karalijos gubernijų.

Gubernatorius, šiaip gero būdo žmogus, mano žmoną ir dviejų studentų delegaciją mandagiai priėmė ir be jokio pasipriešinimo sutiko leisti man pačiam laisvai keliauti į Poltavą.

Didysis Vilniaus Seimas

Pirmutinis, sumanęs tą seimą kviesti, buvo Jonas Kriaučiūnas, 1891 — 1895 m. buvęs „Varpo" ir„Ūkininko" redaktorius. Jisai, būdamas „Vilniaus Žinių" redaktorium, patsai vienas savo parašu 1905 m. vėlų rudenį tame dienraštyje paskelbė, kad visos Lietuvos atstovams vertėtų suvažiuoti ir pasitarti savo šalies reikalais. Tokiam sumanymui pritarė tuomet Vilniuje gyvenęs dr. Jonas Basanavičius ir jo palydovai, susibūrę apie jį ir padešinėjusias „Vilniaus Žinias". Basanavičius, jausdamas, kad jo grupė tokio darbo nepajėgs įvykdyti, sukvietė visų Vilniuje dirbusių lietuvių organizacijų atstovus. Kairioji pusė (Liet. socialdemokratai ir lietuvių demokratai) su J. Kriaučiūno — J. Basanavičiaus numatoma programa nesutiko. Mat, Basanavičius buvo sumanęs būsimąjį seimą paversti seniai jo išsvajotos Lietuvių Mokslo Draugijos užuomazga. Tam jau buvo kai kam užsakyta ruošti mokslo pranešimus. Žinau, kad Mečislovas Davaina Silvestravičius buvo apsiėmęs parašyti pranešimą apie lietuvių tautos pradžią. Kairieji tarė, kad seimas turėtų daugiausia dėmesio kreipti į aktualiuosius Lietuvos reikalus: į lietuviškas mokyklas, autonomiją, į taktiką, derantis su Rusijos vyriausybe. Bet sunku buvo perkalbėti užsikirtusį Basanavičių ir liet. socialdemokratus. Lietuvių Demokratų Partijos atstovė F. Bortkevičienė buvo sukalbamesnė. Seimui kviesti

kolektyvo susirinkimai gana dažnai būdavo gerokai triukšmingi, bet darbas ėjo tolyn, ir pačioje 1905 m. pradžioje seimas susirinko. Čia dar kartą pasisakau, kad aš, tik ką paleistas prieš patį seimą iš Kauno kalėjimo, seime nedalyvavau, ir rašau apie jį iš kitų lūpų.

Vilniaus Seimas — žingsnis į savivaldą

Jau iš vakaro, sekmadienį, buvo prisirinkę į didžiulę Vilniaus miesto salę nemaža jo dalyvių. Tuomet jau LSDP narys Vincas Mickevičius — Kapsukas suruošė priešseiminį mitingą ir agitavo, kad susirinkę dalyviai neleistų rytoj skaityti seime mokslinių referatų. Pirmadienį, Basanavičiui seimą atidarius, tuojau kilo didelis triukšmas dėl prezidiumo rinkimų. Atsirado keturios grupės, norėjusios vadovauti: Basanavičiaus satelitai, liet. socialdemokratai, lietuviai demokratai ir krikščionys (kunigai). Pagaliau prezidiumas, daugiausia advokato A. Bulotos kalbų dėka, buvo išrinktas iš keturių grupių. Pirmininkavo J. Basanavičius, bet jo pateikta programa buvo triukšmingai seimo atmesta ir po trijų dienų buvo priimti politiniai nutarimai. Svarbiausias tų nutarimų — reikalavimas įvesti valsčiuose demokratinį lietuvišką valdymą ir lietuvių kalbą, laisvus valsčių pareigūnų rinkimus, išvaryti įsibrovusius maskolius, įvesti į pradžios mokyklas dėstomąją lietuvių kalbą. Lietuvos miestuose to seimo nutarimai nebuvo vykdomi. Tai buvo realus pratimas, pasirengimas šalies nepriklausomybei. Tame seime lietuvių tauta rado savo centrą, kurio klausyti visi sutiko. Jei caro gvardija 1905-1906 m. nebūtų numalšinusi Maskvos sukilimo, tai Lietuva būtų tada laimėjusi plačią tautinę auto-

nomiją. Platus ir vieningas seimo nutarimų vykdymas, sukurtų nepriklausomų valsčių, kai kur — autonomijų išsilaikymas mėnesiais parodė žmonėms, kad Lietuva gali valdytis be maskolių prispaudimo. Rusijos valdžia buvo labai nustebusi dėl tokio, iki šiol negirdėto, vieningo visos šalies sąjūdžio.

Bet neilgam užteko laimėjimų. Kai caro vyriausybei įvairiomis duotomis privilegijomis pavyko nuraminti kariuomenę ir pasilaikyti ją savo pusėje, kai kariams, dalyvaujantiems sukilėlių malšinime ir egzekucijose, buvo pakeltas atlyginimas, kai maskolių tautos dauguma, bijodama nustoti savo privilegijų ir susilaukti suvienytos ir nedalijamos Rusijos (rus. jedinoj i nedelimoj Rossii) subyrėjimo, mažumų atsiskyrimo, tai maskoliai ėmė nuo revoliucijos atslūgti, pasitenkindami spalio manifestu ir laukdami, ką parodys 1906 m. turinti susirinkti valstybės dūma. Jau 1905 m. Maskvos žemiečių-miestiečių suvažiavimas buvo patenkintas caro manifestu arba „visuomenės laimėjimais" (taip tie laimėjimai buvo pavadinti suvažiavimo rezoliucijoje). Atskiri asmenys buvo išsitarę, kad rusų tauta savo istorijoje esanti parodžiusi didelį valstybingumą ir dėl to reikią tikėtis, kad ir šį kartą ji neleisianti sugriūti valstybei, išsiskirstyti į sudėtines dalis. Tiesa, vienu metu su žemiečių —miestiečių suvažiavimu Maskvoje posėdžiavęs valstiečių susirinkimas per atsiųstą į aną suvažiavimą delegaciją išpeikė savivaldybių suvažiavimą ir oportunizmą (pataikavimą caro valdžiai) ir už atsisakymą nuo revoliucijos tęsimo (už jos išdavimą). Bet tai buvo valstiečiai, beteisiai pusproletariai, ir dūmoje jie nelaukė persvaros. Rusijos gyventojai dėl caro manifesto buvo suskilę į tris dalis: vieni manė, kad reikia pasitenkinti manifestu ir atsisakyti nuo revoliuci-

jos; kiti, kad nereikia manifesto paisyti ir versti caro valdžią toliau iki proletariato diktatūros, iki dvarininkų žemių išdalijimo tiems, kurie ją dirba savo rankomis; tretieji norėjo manifestą kuo greičiau panaikinti ir sugrįžti prie senosios monarchinės caro valdžios. Dar buvo ir ketvirtieji: tai tautinės mažumos ir rusai autonomistai. Šie ketvirtieji duotu manifestu nebuvo patenkinti, nes jis autonomijų ir savivaldybių davimo neminėjo, bet, bandymams sukilti nepavykus (Gruzija, Latvija), manifestą pripažino, priėmė ir tikėjosi savo lūkesčių pasieksią ir per būsimą valstybės dūmą. Kariuomenė, gaudama lengvatų, daugiausia ekonominio pobūdžio, pamažu ėmė nurimti ir pasiduoti įsakymams, drausmei. Slapti revoliucionierių karo komitetai (rus. vojennyje komitety) buvo daugiausia iškilę iš socialistinių partijų, bet, matyti, buvo nelabai stiprūs, ir Maskvos sukilimas parodė nedidelį karo komitetų pajėgumą. Lietuvoje po manifesto ir po Didžiojo Vilniaus Seimo revoliucinis judėjimas ne visai teatslūgo. Tiesa, katalikų kunigija su savo šalininkais caro manifestu buvo patenkinta, bet žydai, LSDP, LDP manifestu nelabai tesidžiaugė. Socialistai ir toliau tebesilaikė šūkio: „Šalin caro valdžia!"

Dono pulkas neprisidėjo prie revoliucijos

Tur būt, daugiausia Vinco Kapsuko — Mickevičiaus iniciatyva dar prieš manifestą buvo iškeltas sumanymas patraukti į revoliucijos pusę Marijampolėje stovintį pėstininkų Dono pulką ir Marijampolės turgavietėje jį iškilmingai prisaikdinti tarnauti revoliucijai. Dono pulkas jau buvo kiek surevoliucintas, daugelis kareivių sakydavo, jog reikia revoliuci-

jos, kad bežemiai ir mažažemiai gautų žemės, nes kitaip — be revoliucijos — nieko doro tuo reikalu nebūsią padaryta. Be to, doniečiai jau kartais pardavinėdavo revoliucionieriams ginklus iš karo sandėlio. Vieną turgaus dieną, parvažiavęs nuo ligonio, radau savo kabinetą pavestą pirmosios karo pagalbos punktu; antrasis punktas buvo įtaisytas Bartlingo vaistinėje (kur plentas sukasi į Vilkaviškio pusę). Buvo jaučiama, kad kažkas ruošiama. Žmona man pranešė, kad sukilimas neįvyko, bet dabar negaliu tikrai pasakyti, kas sukliudė doniečius atsitraukti nuo caro — ar žydų Bundo pasipriešinimas, ar doniečių atsisakymas, ar kas kita. Kapsukas „Atsiminimuose" (Amerikos leidinys) aiškina kitaip, negu aš rašiau 1926 m. „Varpe" išspausdintuose „Atsiminimuose". Tada ir dabar man atrodė, kad doniečių prisaikdinimas revoliucijai būtų mums, lietuviams, labai blogai pasibaigęs. Kitas Marijampolėje stovėjęs, Elizavetgrado husarų, pulkas buvo aiškiai už carą ėjęs; ne be to, kad ir vietos kariuomenės vadovybė būtų galėjusi atsiųsti iš Kauno, Suvalkų, Kalvarijos arba Alytaus kitų dalių doniečiams malšinti. Sukilėliai Marijampolėje būtų neturėję jokios atramos, jokio sustiprinimo arba tvirtesnės bazės. Prisidėję prie tos avantiūros, pasauliečiai revoliucionieriai būtų buvę išgaudyti ir pakarti arba būtų turėję sprukti užsienin. Perbrangi rizika. Jei Maskvos sukilimas buvo numalšintas, tai ką jau bekalbėti apie marijampolinį. Bet Kapsukas ir dar keli LSDP veikėjai tam sumanymui buvo pritarę, ir ne jų kaltė, jei tasai prisaikdinimas neįvyko. Kaip Kapsukas savo „Atsiminimuose" aiškinasi, buvę atkeliavę delegatai nuo Latvijos sukilėlių, prašydami LSDP daryti visa, kad caro valdžia negalėtų siųsti į Latviją vietos kariuomenės dalių. Latviams

pradžioje sukilimas sekėsi, apie Šloką sukilėliai buvo paėmę nelaisvėn vieną Marijampolės husarų pulko eskadroną, rotmistro Šteino vadovaujamą. Latviai bijojo, kad tas pulkas saviškiams vaduoti gali atsiųsti daugiau kareivių. Tur būt, dėl to ta latvių delegacija buvo atvykusi pas LSDP. Bet Lietuva po Manifesto ir ypač po Didžiojo Vilniaus Seimo ir be latvių prašymo sustiprintu tempu tebevarė mažąjį karą su caro valdžia: ėjo valstybinių degtinės parduotuvių naikinimas, uždarinėjimas, jų kasų ekspropriavimas; pašto transportai buvo puldinėjami; mokyklos uždaromos; valsčių raštinės draskomos; nuginkluojami ir išvejami policininkai; šaudomi girių pareigūnai, šnipai; papiaunami telegrafo stulpai; ginkluojami revoliucionieriai; nevykdomi rusų valdžios įsakymai; visur varomi lauk iš Lietuvos caro šalininkai; šalinama rusų kalba; pačių žmonių, be caro vyresnybių palaiminimo, vykdomi viršaičių, mokytojų, policininkų, eigulių ir kt. rinkimai ir perrinkimai. Trūko tik suorganizuotų ginkluotų būrių, vadinasi, lietuvių kariuomenės, kad tasai mažasai karas būtų virtęs tikruoju didžiuoju karu tarp lietuvių ir caro valdžios. Prie to neprieita, tur būt, dėl pinigų ir ginklų trūkumo, o gal dėl to, kad nebuvo tinkamo vadovo kario ir karininkų kadro. Tad ir be latvių delegacijos prašymo visa Lietuva, Didžiojo Vilniaus Seimo atsišaukimų sujudinta, 1905 m. lapkričio mėn. buvo kaimuose sukilusi prieš caro santvarką ir perėjusi prie mažojo karo. Tuo pačiu ji neleido vietoje buvusiai Rusijos kariuomenei operuoti kur kitur. Kapsuko sumanymas pasirodė blogai apgalvotas ir nereikalingas. Gera, kad jis nebuvo įvykdytas.

Kunigai nustojo įtakos, nors maža jų dalis bent iš bažnyčių sakyklų buvo perskaitę Didžiojo Vilniaus

Seimo nutarimus ir tuo buvo gerokai sulaužę šv. Povilo ir caro įsakymus.

Greitu tempu organizavosi Valstiečių Sąjunga. P. Ruseckas buvo man atsiuntęs tos sąjungos įstatų projektą, aš jį buvau iš pagrindų pertaisęs ir nusiuntęs atgal į Vilnių. Deja, to rašinio niekur paskiau negalėjau surasti.

Visi trokšte troško visuomenės labui dirbti. Bet kartu ir „jonvaikių"*) priviso. Plėšimų padažnėjo.

Vėl paskelbtas karo stovis

Japonų karas buvo baigtas Rusijos nenaudai, vokiečiams buvo duota arba bent jau pažadėta naudinga muitų sutartis su Rusija. Rusija visaip ramino esamus ir galimus priešininkus, kad tik galėtų apsidirbti su savo vidaus priešais, kad tik išsilaikytų nors ir apkarpyta caro valdžia.

„Varpas", „Ūkininkas", brošiūros, atsišaukimai, kaip demokratų, taip ypač liet. socialdemokratų, pilte pylėsi iš Tilžės ir Amerikos, o taip pat buvo slaptai hektografuojami ir šioje pusėje. LSDP pagaminti rašiniai ir tos partijos 1905 m. veikla yra aprašyti K. Bielinio išleistoje atskiroje brošiūroje: „1905 metai".

Varšuvos generalgubernatorius Skalonas antru kartu paskelbė Lenkijos Karalijoje karo stovį apie 1905 m. gruodžio pradžią. Tuoj pradėjo bastytis raitųjų husarų būriai ir policijos vado kpt. Tomaševi-

---

*) „Jonvaikiai" — plėšikai, kurie pastoja kelią paprastiems gyventojams. Pasakodavo, kad tas vardas atsiradęs nuo stambaus vaikingo valstiečio Jono, gyvenusio į Vilkaviškio pusę. Jo vaikai patvirkėliai pirmieji ėmė varyti tokį nedorą darbą. Tas vardas buvo paplitęs apie Marijampolę jau 1875 m. ir buvo tebežinomas dar 1944 m.

čiaus nurodymais ėmė gaudyti revoliucionierius, vaikyti mitingus, gąsdinti žmones. Kunigai tuoj nuo revoliucijos atšoko, kai kurie pamoksluose ėmė šmeižti revoliucionierius, kad jie daug žmonių įkišę, o patys užsienin pabėgę, palikę kentėti paprastus žmonelius. Tur būt, kai kurie dvasininkai ir jų talkininkai ėmė vykdyti prel. Antanavičiaus aplinkraštį, t. y. bendradarbiauti su policija, įdavinėti revoliucionierius ir padėti malšinti „kramolą", kaip paskiau buvo išsitaręs Rusijos valstybės dūmoje Sūduvos atstovas kun. Jz. Laukaitis. Revoliucionieriai stengėsi revoliuciją varyti, mitingavo, drąsino žmones, susišaudydavo su policija, leido revoliucinius raštus, bet dalykai vistiek krypo caro valdžios naudai. P. Grigaitis su kitu vaikinu buvo nuvykę revoliucinti Veiveirių mokytojų seminarijos moksleivių. Pritarimo rado. Grįžtant iš Veiverių, vežikas sustojo paplentėje esančioje karčiamoje. Šalia vežiko sėdėjęs vienas keleivis išlipo, kiek pasikalbėjęs su karčiamos šeimininke, toliau jau nebevažiavo. Marijampolėn sugrįžę keleiviai patyrė, kad tą dieną mieste buvo mušami vagišiai. Prie vežiko žydelio sėdėjęs keleivis, karčiamoje iš moters patyręs apie mušimus Marijampolėje, į miestą nevažiavo. Mat, patsai, tur būt, jautėsi priklausąs vagišių grupei. Dėl to į Marijampolę tas vagišius bijojo važiuoti. O tą dieną buvo Marijampolėje didis turgus. Kažkam nuo vežimo vagišius prekyvietėje buvo nudžiovęs sermėgą. Kilo pasipiktinimas ir garsus pūrijimas ant vagių. Kažkas riktelėjo: „Išmušt visus vagišius!" Minia su lazdomis, aptiekoriaus Vl. Bartlingo mažojo brolio nurodoma, ėmė landžioti po vagišių butus ir rastus vagišius primušinėti ir užmušinėti. Ypač nukentėjo Marijampolės priemiesčio Degučių ilgarankiai. Vienas prūsas buvo užmuštas, keli sumušti.

Netrukus P. Grigaitis su kitu LSDP dalyviu buvo vienkinke „drončka" bevažiuojąs į Gudelių valsčiaus Budkos (Ąžuolų Būdos) mitingą, kuriam vadovauti turėjo sasnavinis Jonas Luobikis. Pavažiavę apie 6-8 km Kauno plentu, revoliucionieriai pavijo kpt. Tomaševičių su husarų būriu. Juodu buvo suimti, kareivių sumušti ir pradžioje pasodinti Marijampolės areštinėje. Sužinoję apie tai, nutarėme su žmona, kad man reik nueiti pas apskrities viršininką Cvakunovą ir pasiteirauti, ar negalima nors už užstatą suimtųjų paleisti. Jau sutemus, radau Cvakunovą kabinete besitariant su Tomaševičium ir žandarų rotm. Tarasovu. Mano prašomas Cvakunovas atsisakė suimtuosius paleisti — perdaug svarbūs jie esą nusikaltėliai. Sumuštas Grigaitis, kiek pagijęs Marijampolės areštinėje, buvo pervežtas į Suvalkų kalėjimą, iš kurio 1906 m. vasarą pabėgo į Šveicariją, o čia, baigęs Ciuricho universiteto teisių fakultetą, po kelerių metų persikėlė į Chicagą, Ill., kur ilgus metus redaguoja socialdemokratų dienraštį „Naujienas" ir yra daug gerų sumanymų Lietuvai įvykdęs. Netrukus toks pat likimas, kaip Grigaičio, ištiko ir Antaną Garmų kartu su V. Kapsuku - Mickevičium. Juodu buvo nukeliavę į Triobiškių kaimo Bielskų seklyčią, žinoma, revoliucijos reikalais pasitarti. Čia jie buvo kareivių būrio suimti ir pas vieną jų rasta tuščia revolverio makštis (kobūra). Tai jau buvo nusikaltimas, nes, karo stoviui esant, ginklų be policijos leidimo visai negalima buvo laikyti. Nuėjau suimtųjų laisvinti pas III pėstininkų Dono pulko vadą plk. Staškevičių. Jisai pasakė, kad įrodymas prieš suimtuosius — tik tuščia makštis, bet tai leidžią įtarti, kad ji nevisada buvo tuščia; paleisti jų jis dar negalįs, bet manąs, kad, kiek pasėdėję, galėsią išeiti, jei tik neatsiras ko nauja prieš juos. Tad ir ši misija man

nepavyko. Abudu buvo nugabenti į Kalvarijos kalėjimą, iš kur tik 1906 m., bene birželio mėn., Suvalkų karo generalgubernatoriaus buvo paleisti kartu su keliolika kitų, taip sakant, dėl atsargumo laikytų be nusikalstamos medžiagos. Mat, generolo Skalon buvo įsakyta suiminėti visus įtartinus bruzdėtojus ir laikyti net be tardymo iki naujo įsakymo. Tokių profilaktinių kalinių prisirinko Kalvarijos kalėjime 1905 m. pabaigoje ir 1906 m. pradžioje kelios dešimtys. Dalis jų buvo paleista 1906 m. vasarą; turėjau ir jų nuotrauką. Pamenu joje A. Garmų, Jer. Švedą, P. Rusecką, F. Bacevičių, F. Vitkauską, žydelį Sobolį, kirpėją Berelį.

Pas Suvalkų gubernatorių Gulkovskį

Apie 1905 m. gruodžio mėn. vidurį gavau per apskrities viršininką Cvakunovą pakvietimą apsilankyti husarų pulko vado plk. Černota-de-Bojdry-Bojarski bute (kareivinėse) pas Suvalkų generalgubernatorių generolą Gulkovskį ir gubernatorių P. P. Stremeuchovą. Priėmė pulko vado pavaduotojas plk. Čečeta ir supažindino su anais dviem pareigūnais. Kalbėjomės apie dienos įvykius. Stremeuchovas klausė, kodėl Vilniaus seimas taip nusistatęs prieš gminos teismus — juk tai esąs beveik trečiųjų teismas; kam kviečiąs gyventojus rinktis pareigūnus be valdžios atsiklausimo, nors valdžios dabar daug nusileista; ar nebūtų geriau tokius dalykus atlikti su valdžios pritarimu? Aš atsakiau, kad rusų pareigūnai ir rusų įstaigos su nesuprantama gyventojams kalba per ilgą laiką taip įsipykusios, jog, progai atsitikus, gyventojai instinktyviai protestuoją prieš visa, kas rusiška; tai yra vaisius 40 metų kovos dėl neišmintingo valdžios potvarkio,

uždraudusio lietuvišką spaudą. „Taip, taip", pritarė Gulkovskis, „tas potvarkis dėl lietuvių spaudos yra kažkoks liūdnas rusų administracijos nesusipratimas. Reikia tikėtis, kad, valstybės dūmai esant, tokios juridinės anomalijos nepasikartos". Aš dar pridėjau, kad dėl trėmimo į Poltavą Didžiajame Vilniaus Seime nedalyvavau ir jo nutarimų tikrai nežinau. Čia iš kito kambario išėjo Suvalkų apygardos teismo prokuroras Cholščevnikovas, jau įgijęs lietuvių tarpe menkaverčio žmogaus vardą.

Žemai man nusilenkdamas, abiem delnais paspaudęs mano dešinę, tuojau paklausė: „Kodėl, gerbiamasis daktare, lietuviai yra nusistatę ne tik prieš rusus, bet ir prieš savo katalikų kunigus?" Pasakiau, kad apie tai aš negalvojau, bet tai yra tiesa, o priežasčių tam gali būti keletas: lietuviai pirmučiausia yra ne tik politinės revoliucijos išvakarėse (savo tautos teisių praplėtimo stadijoje), bet, gal būt, ir tikybinei reformacijai ruošiasi. „Tai man nauja", pakraipė galvą Cholščevnikovas, „originalus aiškinimas". Prokuroras tur būt, sėdėjo pasislėpęs kitame kambaryje ir protokolavo pasikalbėjimą, bet neiškentė ir pats į jį įsikišo. „Kitos kunigijos nekentimo priešastys gali būti dar šios: daug kunigų yra dar lenkiškos orientacijos, o lietuvių daugumas jau patriotai prozelitai; trečia priežastis — kunigų netolerantiškumas, o inteligentiškas lietuvių jaunimas yra jau nutolęs nuo katalikybės ir indiferentus tikybos reikalams; kunigai linkę į diktatūrą, o studentai — į demokratiją". Pagaliau Gulkovskis prabilo, kad jis numatąs, jog aš būsiąs pirmas kandidatas nuo Suvalkų gubernijos į valstybės dūmos narius, kad jisai pats nieko prieš mane kartu su Petrovičium neturįs, bet dabartiniu metu jisai „nepatarsiąs" gyventi man Marijampolėje, nes netrukus

galį būti netikėtumų (neožidannosti). Man neliko nieko kito, kaip padėkoti generolui už perspėjimą, nes iš jo žodžių neabejojau, kad netrukus bus nemaža preventinių (profilaktinių) areštų, kas paskiau ir pasitvirtino. Aš po kokios savaitės buvau Vilniuje ir ten švenčiau Kalėdas. Apie antrąjį mano ištrėmimą parašysiu daugiau 1906 m. atsiminimuose.

Gulkovskis ir Stremeuchovas buvo abudu gero būdo, nepikti žmonės. Dėl to Suvalkų gubernija revoliucijos metais išsisuko palyginti be didesnių administracinių ekscesų.

Buvo dar viena priežastis, dėl kurios man pravartu buvo kuriam laikui išsikraustyti iš Marijampolės. Nugirdau, kad policijos viršininkas kpt. Tomaševičius kažkam prasitaręs, jog, jei kada nors dr. Grinius įkliūsiąs, tai jis jam parodysiąs, kur „vėžiai žiemoja" (rus. gdie rak izimujut), t.y. jis mane suimsiąs ir liepsiąs sumušti, kaip buvo padaręs su P. Grigaičiu. Reikia žinoti, kad įsiutę caro policininkai visoje imperijoje, suėmę politinį nusikaltėlį, dažnai jį patys sumušdavo arba įsakydavo mušti palydovams. Tai buvo, tur būt, nerašytas, bet plačiai taikomas metodas politiniams suimtiesiems.

Įsteigė „Šviesos" draugiją

1906 m., rodos, kovo mėnesį, man teko iš Vilniaus vėl grįžti Marijampolėn. Sunki pasidarė revoliucijos iškonspiruotų politinių, pirmiau slaptų o dabar paaiškėjusių, veikėjų padėtis. Jie buvo žandarų policijos suregistruoti ir sekami, paimti slapton policijos priežiūron, įtraukti į juoduosius jos sąrašus. Tokių asmenų laiškai buvo skaitomi, o svarbesni — kartais fotografuojami. Gera dar, kad atsirasdavo nemaža lega-

laus visuomeninio darbo. Gubernatorius buvo gavęs teisę leisti veikti gubernijoje tam tikroms draugijoms pagal tam tikrą jų įstatymą.

Mano pirmoji žmona sumanė įkurti švietimo draugiją Marijampolėje. Gyvenęs tada pas mus advokato padėjėjas Liudvikas Ciplijauskas, mano žmona ir aš sudarėme „Šviesos" draugijai provizorinius įstatus ir, nesiklausdami valdžios, 1905 m. pabaigoje sukvietėme savo bute steigiamąjį susirinkimą. Prisirašė apie 100 žmonių, jų tarpe keliolika uolių katalikų. Kai rinkome valdybą, tai vietos siuvėjas Antanas Staugaitis, kilęs nuo Griškabūdžio, vyskupo Justino Staugaičio brolis, pasiūlė į valdybą būtinai įtraukti vieną kunigą dorovės tarėju. Susirinkimas tą pasiūlymą atmetė, nes jo nariai savo dorovei prižiūrėti jautėsi nereikalingi tarėjų. Kai atėjo kitas, visuotinis „Šviesos" susirinkimas, A. Staugaitis, matyti, su kunigais pasikalbėjęs, pareiškė, kad katalikui tokia draugija esanti nepakeliui, ir jisai atsisakąs būti „Šviesos" nariu; o jis, rodos, buvo išrinktas ir į jos valdybos narius. Katalikai ne tik iš „Šviesos" išstojo, bet A. Staugaičio lūpomis paskelbė jai kovą. Tai pareiškė atvirai A. Staugaitis „Šviesos" susirinkime.

Tuoj iš sudovanotų knygų sudarėme biblioteką, aš apsiėmiau paskirtomis dienomis ir valandomis išdavinėti knygas skaitytojams. Veronika Milčinskaitė (paskiau daktarienė Mickuvienė), turėdama pradžios mokyklos mokytojos cenzą, sutiko mokytojauti „Šviesos" mokykloje. 1905 m. gruodžio mėnesį Balkūno name, priešais miesto sodą, netoli senųjų kapinių, buvo atidaryta pradžios mokykla be valdžios leidimo. Prisirinko apie 40 mokinių, daugiausia Kalkinės ir Tarpučių priemiesčio beturčių vaikų. Iš „Šviesos" narių mokesčių nupirkome stalų, suolų, vadovėlių, są-

siuvinių ir ėmėme mokyti lietuviškai. Višinskio elementorius buvo lietuvių kalbos vadovėlis. Visi buvome patenkinti. Be to, šventadienio popietėmis dažniausiai inž. Petras Vitkauskas mūsų bute arba mokykloje dailiai nupasakodavo kai kurias fizikos įdomybes (apie magnetizmą, apie žemės rutulio masės suradimą). Ir aš kartą padariau pranešimą apie kūno švaros palaikymą. Bet po naujų 1906 m. atėjo mano žmonos vardu iš apskrities viršininko pranešimas, kad jos laikoma Marijampolės mokykla turinti būti uždaryta, nes nesanti Suvalkų gubernijos pradžios mokyklų direkcijos pripažinta. Toliau paaiškėjo, kad viena Marijampolės lenkė, Sofija Rutkauskaitė, turėdama mokytojos cenzą, prašė apskrities viršininką, kad leistų jai atidaryti Marijampolėje lenkišką pradžios mokyklą. Kai viršininkas pareiškė, kad vargu galima būsią tai padaryti, nes lenkų esą nedaug, tai panelė Sofija pasipiktinusi sušuko: „Kur aukščiausioji manifesto visiems paskelbtoji lygybė, jei Griniuvienei leidžiama lietuvišką mokyklą atidaryti ir laikyti, o man, lenkei, ne."

Viršininkas gal nežinojo apie Griniuvienės mokyklą, o gal pro pirštus į tai žiūrėjo, bet, gavęs iš Rutkauskaitės šį pranešimą, susirūpino, paklausė Suvalkų direkciją; o sužinojęs, kad tokia Griniuvienės mokykla neregistruota, liepė ją uždaryti. Didelis buvo vaikų ir jų tėvų liūdesys, kai teko tos mokyklos atsisakyti. Na, ir „Šviesą" reikėjo legalizuoti, nes iš apskrities viršininko raštinės ateidavo žinių, kad tenai jau kalbama apie neregistruotą „Šviesos" draugiją. Kaip su „Šviesa" toliau buvo — priklauso jau 1906 ir tolesniems metams. Ten ir rašysiu. Čia tik trumpai pasakysiu, kad Marijampolės „Šviesa" buvo gubernatoriaus įregistruota 1907 m. pradžioje; buvo susilaukusi apie

19 susikūrusių ir besikuriančių skyrių. Toje draugijoje buvo susibūrę beveik visi kairieji lietuviškosios Sūduvos susipratėliai, bet ji buvo peikiama klerikalinės pusės žmonių, daugiausia susispietusių katalikiškame „Žibury", turėjusiame panašius įstatus, kaip „Šviesa". Tai buvo dvi konkuruojančios ir besiriejančios lietuvių draugijos; bet jų konkuravimas gyventojams buvo naudingas. 1908 m. rudenį vyriausybė uždarė „Šviesą", ir 1911 m. pabaigoje ji buvo likviduota.

Policija seka veikėjus

Grinių namai prie bažnyčios, tik per gatvę nuo šventoriaus, darėsi Sūduvos politinio švietimo ir veikimo centru. Dr. K. Grinius buvo nuo seniau žymus Lietuvių Demokratų Partijos veikėjas, o Joana Griniuvienė 1905-08 m. buvo Sūduvos LSDP komiteto narys. Be to, tuose namuose gyveno žymūs veikėjai: stud. Pijus Grigaitis ir adv. padėjėjas L. Ciplijauskas, dar palėpiniuose kambariuose dvejetas aukštesniųjų klasių gimnazistų, kaip Pr. Dovydaitis, Skrinska, Jon. Pridotkas, Vinc. Akelaitis. Suprantama, kad politinė policija, kitaip žandarmerija, kai ji po per trumpo revoliucinio apsvaigimo atsikvėpė, pradėjo daugiau domėtis Grinių veikla.

1905 m., jau po manifesto, apsilankė pas mane kažkoks apsuseęs pusponis, iš pradžių pasisakęs nesveikuojąs, greit padūstąs, turįs galvos skausmų. Atrodė iš nosies ir visos išvaizdos alkoholikas besąs, kiek ištyręs, pasakiau, kad reikia atsisakyti nuo svaiginamųjų gėrimų ir rūkymą sumažinti iki trečdalio (buvo bronchito žymių). Medicinos patarimas duotas, turėtų sau išeiti, bet lūkuriavo, nėjo. Pagaliau pašnabždomis paprašė duoti jam revolverį, jis brangiai užmokėsiąs.

Čia aš priminiau, kad neseniai apsilankęs pas mane A. Panemunės vikaras kun. J. Bridžius, kilęs iš marijampolinių Degučių kaimo, pasakojo, kad į jo butą A. Panemunėje per langą įlindęs vagišius, kuris buvo sučiuptas. Jo pavardė Šiaučiūnas, kažkoks lenkelis, be pastovaus užsiėmimo. Būsiąs dar teismas pas Marijampolės taikos teisėją, o tuo tarpu Kauno tvirtovės komendantas, pagal policijos pranešimą, tą tipą, kaip neturintį pastovaus užsiėmimo, ištrėmęs iš Kauno tvirtovės rajono, kuriam priklausė ir A. Panemunė. Mano pacientas lietuviškai negrynai kalbėjo. Dingt man galvon, kad pas mane atėjo tas pats vagišius kurį sugavo kun. Bridžius, o dabar yra vietos žandarų šnipu pasidaręs. Išgirdęs jo norą gauti revolverį, aš sumaniau tą šiaučiūną pagąsdinti. Užsirakinau duris ir sakau: „Esi vagišius, bandei A. Panemunėje kun. Bridžių apvogti, o dabar bandai su revolveriu mane žandarams įskųsti. Tuoj kviečiu policiją, tegu tave suima!"

Jisai sumišęs ėmė manęs prašyti, kad paleisčiau. „Susimylėjęs" paleidau, palydėjęs patarimu: „Pranešk tam, kuris liepė pas mane revolverio ieškoti, kad esu gydytojas ir revolveriais nesiverčiu". Paskiau tą šnipą kelis kartus esu sutikęs Marijampolėje, jis iš tolo nusiimdavo kepurę.

Šnipai

Žandarų viršininkas tada buvo rotm. Tarasovas, kuris, kaip jau minėjau, didesnio tarnybinio uolumo neturėjo ir buvo nei blogo, nei pikto būdo. Vėliau atsiradęs piktybinis viršininkas, rotm. Kislinskis, buvo prie manęs pristatęs du šnipus. Vienas iš Kauno atkeliavęs elegantiškas, dailus jaunuolis, dalyvavęs Mari-

jampolės „Šviesos" draugijos chore, matyti, turėjo uždavinį susekti, kas pas mane vakarais ateina, su kuo aš tariuosi, kam duodu įsakymus. Tasai šnipukas taikydavosi aplankyti mane jau sutemus, apsimesdamas sunkiai vidurių diegliais susirgęs ir prašydamas medicinos patarimo. Jo nelaimei niekad jokio svečio jam nepavyko pas mane rasti. Manau, kad jo pranešinėjimai žandarų viršininkui buvo bergždi, bent apie mane. Toliau jisai iš Marijampolės buvo išnykęs.

Antrasis Kislinskio šnipas buvo mano gimnazijos bendramokslis prasigėrėlis Zigmas Zelionka, keliais metais už mane jaunesnis. Jo tėvas buvo kadaise apskrities iždininkas, o jo šeimos dalis buvo visai padori: du sūnūs išėjo į gydytojus, tėvas su motina buvo darbštūs, dori senukai, uolūs lenkai katalikai, visų gerbiami. Bet vienas sūnus pasidarė valkata, girtuoklis, kitas sėdėjo kalėjime ir buvo Sibiran ištremtas, neatsimenu, už ką; duktė, kalbėdavo, buvusi dr. Vinco Pietario sužadėtinė, bet ji neištekėjo, pasidarė psichopatė (pasakojo gydęs ją Vilkaviškyje dr. Petras Matulaitis), o jauniausias sūnus Zigmas buvo girtuoklėlis ir net šnipu pasidarė. Jis pas mane nesilankė, tik dažnai valkiodavosi paskui mane iš tolo, tur būt, sekdamas, pas ką aš einu.

Apie kitus šnipus, kaip Bartuška, Leveckas, Dabrila, Lietuvos Respublikos karininkas Lubickas, rašė „Judošių maišas" ir kt. Kas pakliūdavo į žandarų tardymą, tas paprastai būdavo kalbinamas ir net verčiamas į šnipų tarnybą. Silpnesnės valios asmenys, bailiai, dažnai žandarų pinigais arba pelningomis tarnybomis vilojami, o kartais gąsdinami, pakliūdavo į šnipų kadrus. Ir man žandarų viršininkas Kislinskis taip pat buvo pataręs viską nuoširdžiai pasisakyti, suprask, apie save ir kitus išpasakoti. Aš, pyktelėjęs,

nesusitūrėdamas, į tai atsakiau: „Ne, rotmistre, ačiū už nuoširdumą, leiskite ir man duoti jums taip pat nuoširdų patarimą: pasakykite man, kokiu baudžiamuoju straipsniu mane kaltinate, nes savo tardymo protokole jūs, tur būt, užmiršote tai padaryti ir man pasakyti". Tai buvo 1908 m. pabaigoje, kai aš buvau Kalvarijos kalėjime tardomas dėl „Šviesos" bylos. Jei Kislinskis drįso man, inteligentui, tokį patarimą kišti, tai ką jau bekalbėti apie mažiau išlavintus ir nepatyrusius asmenis. O žandarams, tur būt, vidaus reikalų ministerijos aplinkraščiu buvo įsakyta tokiu būdu verbuoti šnipus. Tad sunku yra griežtai smerkti visus šnipus. Jei sakoma, kad tinginiavimas yra daugelio nelaimių ir nusikaltimų tėvas, tai bailumą galime vadinti ne mažesne už tinginiavimą įvairių niekšybių priežastimi. Reikėtų vaikus iš mažens nuo bailumo atpratinti. Nors mano velionis tėvas sakydavo, kad tik durnius nieko nebijo, bet galima ir bailumo naudingumu abejoti.

Veiklus katalikų kun. A. Petrauskas

Kalbant apie 1905 m. įvykius ir nuotaikas, negalima nepaminėti kun. A. Petrausko. Jį pažinau 1905 m., o gal kiek vėliau, kai jisai buvo atsiųstas vikaru į Marijampolę. Jisai buvo karštas, veiklus „krikščionis", uolus „Žiburio" Draugijos šulas ir tuo pačiu metu Marijampolėje veikusios „Šviesos" draugijos priešininkas. Obalsis buvo „in contrariis partibus". „Krikščionys" buvo agresoriai, o „šviesiniai" nuo jų gindavosi.

„Šviesa" Marijampolėje buvo išsinuomavusi savo būstą tada vadinamoje Liudvinavo gatvėje, Dambrauskienės name, ir tenai kartais suruošdavo šokių vakarus. Susirinkdavo vyresniųjų klasių mokinių, dar-

bininkų, tarnaičių. Šiems vakarams vadovaudavo mano žmona Joana Pavalkiūtė-Griniuvienė. Vieną sekmadienį šis kun. A. Petrauskas pasakė Marijampolės parapijos bažnyčioje eilinį pamokslą, kuriame labai išpeikė „Šviesos" draugiją, kaip bedievišką, nedorą organizaciją.

— Žiūrėkite, — sakė kun. Petrauskas iš sakyklos, — kaip „Šviesa" tvirkina mūsų jaunimą! Štai gimnazijos mokiniai „Šviesos" patalpose šoka su paleistuvėmis merginomis.

Į tokį kun. A. Petrausko kaltinimą mano žmona, neiškentusi, atsiliepė, rodos, „Vilniaus žiniose" maždaug šitaip: Esą kun. Petrauskas, prasilenkdamas su Kristaus mokslu, viešai iš sakyklos šmeižia „Šviesos" salėje šokančias merginas. Kristus nepasmerkė atviros paleistuvės Magdalenos ir neleido jos akmenimis užmušti. Iš kur kun. Petrauskas žino, kad „Šviesos" vakarėlyje buvo paleistuvių merginų? Juk jis patikrinimo komisijoje nedalyvavo?

Tokia polemika dar labiau padilgino kun. Petrauską į kovą su „Šviesa" ir su Griniais. Už kiek laiko Marijampolėje ir aplinkiniuose bažnytkaimiuose pasirodė dideli paklodiški plakatai su kaltinimais Dr. Griniui ir Griniuvienei. Turinys tų kaltinimų maždaug buvo toks: Marijampolės gimnazistai yra Grinių ištvirkinti, į Seinų seminarijos klierikus jie neina. Dėl to tėvai turį savo vaikus iš gimnazijos atsiimti, o pačią gimnaziją stengtis uždaryti. Toliau plakato autoriai patarė tikintiesiems nesinaudoti jokiais Griniaus patarimais, ir jo vengti.

Vox populi kalbėjo, kad tas plakatas buvęs kelių kunigų darbas. Jų tarpe buvęs ir kun. Petrauskas. Tas plakatas buvęs atspausdintas Seinų „Šaltinio" spaustuvėje, kai tą laikraštį redagavo kun. Juozas Vailokai-

tis. Jis, kai „Lietuvos Ūkininkas" išpeikė plakatą, „Šaltinyje" teisino plakato autorius, kad jie esą buvę bedievių įerzinti ir išėję iš lygsvaros. O dėl gimnazijos tenka pasakyti, kad ji buvusi nelaiminga. Rusintojas jos direktorius P. K. Serna — Solovjevič apie 1885 m. stengėsi ją paversti žemės ūkio mokykla dėl to, kad ji gaminanti klierikus ir kunigus katalikams, o katalikas kun. Petrauskas gimnaziją kėsinosi uždaryti dėl to, kad mokiniai einą prieš kunigus ir prieš rusų valdžią.

Veliau kun. Antanas Petrauskas išvažiavo Amerikon. Ten parašė ir 1934 m. Chicagoje išspausdino savo atsiminimus iš pervyventų laikų, pavadindamas juos „Praeities pabyros"*. Šių „Praeities pabyrų" įžangoje autorius pasakoja, kad jis surašęs savo „arba man papasakotų kitų asmenų" išgyvenimus. Pasisako, kad dienoraščio jis nevedęs, nei aprašytų įvykių nuodugniai netyrinėjęs, bet padavęs juos palaidoje formoje, „tiek kiek jie užsiliko mano atmintyje". Atrodo, kad jis daugiau vadovavosi kitų pasakojimais, nes įvykius netiksliai aprašė ir neteisingai juos vertina.

Lietuvių 1905 m. revoliucinis judėjimas kilo dėl caro pralaimėjimų japonų kare, dėl Rusijoje kilusių suiručių ir dėl visoje imperijoje pasireiškusio didelio nepasitenkinimo caro santvarka ir pačiu caru. 1905 m. gruodžio 2 ir 3 d. d. Vilniuje buvo sukviesta lietuvių atstovų didelė konferencija. Tame Vilniaus seime nedalyvavusieji lietuviai gruodžio pradžioje laukė žinių iš Vilniaus. Kun. Petrauskas tuo metu buvo jaunu kunigu mažame Krokialaukio bažnytkaimyje. Tais laikais Krokialaukio valsčius priklausė Kalvarijos apskričiai. Lietuvos nepriklausomybės pradžioje Kalva-

*) Kun. A. Petrauskas, M.I.C., „Praeities Pabyros" (1905—1914 m.), Chicago, Illinois, „Draugo" leidinys, 192 psl.

rijos apskritis buvo išskirstyta tarp Alytaus ir Marijampolės apskričių.

„Kaip šiandien atsimenu tą sekmadienį, kai būdamas jaunu kunigu mažame Krokialaukio bažnytkaimyje, kartu su savo parapijonais po pamaldų laukėme atvykstančių revoliucijonierių" (5 psl.) „Netrukus, teisybė, nuo Daukšių pusės pro Krokialaukio dvarą ant vieškelio pasirodė žingine važiuojantieji revoliucijoneriai ... Tuo tarpu pirmutinis vežimas su penkiais ar šešiais vyrais, apsiginklavusiais medžiokliniais dvivamzdžiais šautuvais, arba kaip žmonės tuomet juos vadindavo „dubeltaukomis", ir revolveriais - brauningais ar kitokiais, privažiavo prie šventoriaus vartų ir sustojo. Pavyjum paskui pirmąjį atsiyrė ir antrasis taip pat pilnas ginkluotų vyrų" (6 psl) „Žmonėms susirinkus aplink kalbėtoją, jis pasistojo ant akmens kiek aukščiau ir pradėjo savo kalbą: „Atsiprašau šią šventą vietą, bet jūs vaitas, tai rupūžė!" (7 psl.).

Autorius pasakoja, kad revoliucionierių vadas buvo didele ruda barzda. Manau, kad tai buvo Stebuliškių Andrius Matulaitis, o gal Panausupio Juozas Ambrazevičius, dabar gyvenantis Brooklyne, N. Y. Kalbėtojas toliau išpasakojo caro valdžios lietuviams daromas skriaudas. Vėliau revoliucionieriai užėję į valsčiaus raštinę. Ten sudraskę caro portretus ir išmetę į purvyną. Nuėję į mokyklą padarė tą patį, o išvažiuodami prisakė sekančią dieną rinkti naują vaitą.

Apskrities viršininkas Gorielovas

Tuo metu Kalvarijos apskrities viršininkas buvo Gorielovas. Jis buvo paskelbęs viršaičių rinkimus savo apskrityje. Kitur jau buvo išrinkti nauji viršaičiai, bet Krokialaukyje dar tebebuvo sulenkėjęs viršaitis

Vigrzbovskis, kurį kun. Petrauskas neteisingai vadina Virbausku. Lietuviai Vigrzbovskio nemėgo. Tame susirinkime buvo nutarta sekančią dieną rinkti viršaitį. Pirmadienį viršaičiu buvo išrinktas Antanas Aliulis, geras ir pavyzdingas ūkininkas. Vienbalsiai išrinkus naują viršaitį, reikėjo pasirašyti protokolas, bet jį pasirašė tik 5 balsuotojai, o kiti pasišalino. Protokolų knyga su penkiais parašais buvo palikta valsčiaus raštinėje, t. y., senojo viršaičio žinioje. Visiems buvo aišku, kad pasirašiusieji turės atsakyti. Niekas nežinojo, kaip tas knygas iš raštinės išgauti ir protokolą sunaikinti. Buvo paruošti keli planai, pats kun. Petrauskas patarė prievartos nevartoti, bet pora drąsuolių vis dėlto dienos metu užėjo į valsčiaus raštinę, ginklu pagrasinę viršaičiui gavo knygas, protokolus išsiplėšė ir, raštinėje buvusių žmonių beveik nepastebėti, išėjo. Tuo būdu dėl valsčiuje padarytų rinkimų įrodomos medžiagos valdžia neturėjo.

Vėliau Kalvarijos apskrities viršininkas vienas atvažiavęs į Krokialaukį vaito rinkimams tvarkyti. Kun. Petrauskas pasakoja, kad jis buvęs labai žmoniškas, prie žmonių nesikabinėjęs ir mandagiai su visais elgęsis. O mano žmona man pasakojo, kad Gorielovas turėjęs su ja pasikalbėjimą apie revoliuciją ir jai prižadėjęs nekeršyti revoliucionieriams, jei šie nedarysią daugiau išsišokimų.

Tuo metu revoliucijos veiklai vadovavo Lietuvių Socialdemokratų Partijos Marijampolės Komitetas. Mano žmona buvo to komiteto narys. Veikliausias revoliucinis valsčius buvo Padovinio, kuris ilgiausiai išlaikė savo demokratinę valdžią. Bene 1906 m. sausio mėnesį Gorielovas prašė, kad Joana Griniuvienė padarytų jam protekciją Padovinio valsčiuje. Tai buvo vienintelis valsčius, kurio viršininkas nedrįsęs be kariuo-

menės lankyti. Per mano žmonos tarpininkavimą Gorielovas be jokių priepuolių bene 1906 m. vasario mėnesį aplankė Padovinio kaime valsčiaus raštinę. Tuo būdu buvo likviduota Kalvarijos apskrities revoliucija.

Kalbėti apie Gorielovo žmoniškumą, kaip savo atsiminuose kalba kun. Petrauskas, nėra jokio pagrindo. Apskrities viršininko mandagus elgesys buvo tiktai pataikavimas, nes tuo metu Suvalkų gubernatorium buvo P. P. Stremeuchovas, o karo gubernatorium buvo generolas Gulkovskis. Abu buvo liberalai ir, turi būti, nelabai patenkinti caro santvarka. Iš kitos pusės, 1906 m. Gorielovas nebuvo tikras, ar nesugrius ta santvarka, ar Lietuva negaus autonomijos... Tais dar revoliucijos metais Gorielovas buvo aplankęs kuone visas apskrities gminas, bet apie du mėnesiu be kazokų bijojo nukeliauti į Padovinio valsčių ir prašė mano žmonos, kad Padovinyje padarytų jam protekciją, kad be palydovų galėtų nuvažiuoti į tą valsčių. Mano žmona tokią protekciją jam padarė, ir Gorielovas be kazokų pagalbos visoje apskrityje pravedė valsčių viršaičių rinkimus.

Ši apskrities viršininko elgsena gubernatoriaus buvo įvertinta ir Gorielovas buvo pakeltas į visos gubernijos visų policijos viršininkų viršininkus, gubernijos vadovybėje Suvalkuose. Kun. Petrausko giriamas Gorielovo gerumas buvo tik jo priemonė karjeros kopėčiomis aukštyn kopti ir savo kailiui saugoti.

Apskrities viršininkas Gorielovas, pirma negu jis gavo paskyrimą į Kalvariją, buvo Kudirkos Naumiesčio, paskiau Šakių aps., policijos viršininkas. Kudirkos Naumiestyje jis buvo aršus maskolintojas, ir savo sieloj toks ir pasiliko. Kiek jis tame mieste ir apskrityje iškrėtė knygnešių ir lietuvių spaudos platintojų!

Kiek jų suėmė! Tiesa, jis visuomet buvo oficeriškai mandagus ir dažnai japoniškai šypsodavosi...

Gorielovą aš gerai pažinojau. Kai kurie lietuvių, atsimenu, gyrė jį už tai, kad jis 1899 m. lapkričio 19 d. dalyvavo Dr. V. Kudirkos lydėjime į kapus, kaip velionies pažįstamas. Aš tą jo elgseną supratau kitaip. Tai buvo policijos tarnautojo taktika — suregistruoti palydovus ir sužinoti, ar kas nors ta proga neprasitars, ką Gorielovas galetų įrašyti į amžinąsias policijos knygas. Jo „žmoniškumą", reiškiamą 1905 ir 1906 metais ir net vėliau vertinu, kaip lapės politiką. Ne kieno kito, bet to paties Gorielovo įsakymu 1902 metais pasamdyto šaltkalvio Zaleskio Meištų (K. Naumiesčio) kapinėse buvo iškapotas Dr. Vinco Kudirkos paminkle lietuvių Tautos Himno tekstas.

Kubiliaus nušovimas

Kun. A. Petrauskas tuose pačiuose atsiminimuose 28 pusl. rašo:

„Prasidėjo lankymasis po klebonijas, po ūkininkus, po dvarininkus savo rūšies kolektorių, arba „aukų" rinkėjų. Geros aukos, su revolveriu išreikalautos!

„Berenkant tas „aukas", atsitikdavo visko. Štai, pavyzdžiui, Vinčuose, netoli nuo Marijampolės, dėl tų „aukų" net žmogui gyvybė atimta. Buvo štai kaip:

„Vinčų kaimelyje nuo senų senovės gyveno keli žydeliai ir laikė paplentėje karčiamas, kad keleiviams būtų kur sustoti ir ypač žiemą sušilti. Keleiviai, kaip keleiviai, o vietiniai mėgėjai paimti po burnelę tai nuolatos tenai susirinkę laiką praleisdavo prie stiklelio ir kortų.

„Taigi, „kolektoriams" tokia vieta labai patogi. Vieną dieną jie ir užeina. Randa užėjusį vietos gyventoją

Kubilių. Nepamenu, kuo jis buvo vardu. Jau pačiame smagume. Pradeda „kolektoriai" savo darbą. Pareikalauja revoliucijos reikalams „aukų". Kubilius atsikerta ir nenori duoti. Šie reikalauja varu grasindami revolveriais. Galimas daiktas, kad ir „kolektoriai" po kokį gurkšnelį dėl šilumos buvo išmaukę. Prasideda ginčai, stumdymaisi. Pagalios Kubilius ištraukia „kolektoriams" iš rankų „aukų" sąrašą, perplėšia ir meta šalin. Šie paspaudžia revolverio gaidelį, pykšt ir Kubilius guli negyvas."

Be to, revoliucionieriai uždraudę Kubilių katalikiškai laidoti. Žmona su vaikais Kubilių palaidoję be kokių bažnytinių apeigų. Net varpais neskambinę. Skambintojai, bijodami revoliucionierių keršto, pasislėpę. To negana, revoliucionieriai visos apylinkės, ir Sasnavos, kunigams įsakę nelaidoti Kubiliaus. Tegu, girdi, jį šunes suėda. Tuo metu, rodos, Sasnavos klebonu buvo kun. Stanislovas Čėsna ir vikaras Draugelis.

Nuostabiausia, kad kunigai paklausę revoliucionierių įsakymo. Kubilių nuvežė į kapus moterys ir vaikai, be jokių bažnytinių patarnavimų. Net varpininkas pabūgęs ir pabėgęs. Niekas nei varpu nepaskambino Kubiliui.

Ar Kubilius buvo rusų naudai dirbęs šnipas, iš kun. Petrausko knygos neaišku. Bet iš aštrios Kubiliui baudos ir iš net po mirties paskelbto keršto, t. y., uždraudimo žmoniškai palaidoti, kas lietė jau ne vien negyvą Kubilių, bet ypač jo gimines, galima manyti, kad jis buvo ne tik nuobradas, mėgstąs išgerti, bet ir slaptas maskolių agentas.

Kun. Petrauskas tvirtina, kad revoliucionieriai buvo paleidę po žmones savo agentus kolektorius pinigams rinkti, kad tie agentai turėdavę lakštus. Į tuos lakštus rinkėjai įrašydavę arba patiems aukotojams

duodavę pasirašyti, kiek revoliucijos reikalams duota pinigų. Iš klebono St. Čėsnos ir vikaro Draugelio kolektoriai išreikalavę po 2 rubliu. Be to, įrašė jų pavardes į aukotojų sąrašą. Kolektoriai buvo dar aplankę Plutiškių, Veiverių, Skriaudžių ir Garliavos klebonijas. Kolektoriai buvę pas Šunskų ir Daukšių klebonus, bet pas juos nieko nepelnę. Revoliucionieriai buvo apdėję visus gyventojus revoliucijos reikalams pagalve, po vieną rublį nuo galvos.

Vėliau policija sučmusi kolektorius ir į jos rankas patekęs aukotojų sąrašas. Sasnavos klebonas St. Čėsna tame sąraše buvo įrašytas, kaip aukotojas. Jis turėjęs daug bėdos, kol išsiteisino prieš policiją ir tardytoją. Vikaras, kaip ir klebonas, revoliucijai buvo davęs 2 rubliu, bet lakšte jis pasirašė slapyvardžiu, tai jo ir netardė. Kas buvo Kubiliaus užmušejai, kun. A. Petrauskas savo knygoje nemini pavardėmis.

Kun. Petrauskas rašo (33 psl.), kad revoliucionieriai, pataikaudami žmonėms, buvo paskelbę, kad visiems turi būti leista naudotis giriomis. Aš tokio paskelbimo nesu girdėjęs. Atvirkščiai, ne vienos valstiečių kuopos buvo paskelbta, kad girias reikia saugoti nuo išnaikinimo. Tiesa, keletas girių saugotojų buvo pašauta, bet visai kitais sumetimais. Marijampolės urėdijoje buvo keletas tokios rūšies aukų. Padzemkavoje iš dvivamzdės šratais lengvai buvo sužeistas iš Suvalkų atsiųstas revizorius Andrejevas. Simokų eigulys Šuopys kulka per krūtinę buvo peršautas, bet pasveiko. Paukštynės obješčikas Biegliukas per krūtinę buvo peršautas, bet ir jis pasveiko.

Kun. Petrauskas tvirtina, kad obieščikas Šiugžda buvęs nušautas namie. Tuo tarpu jis, namie atsišaudydamas nuo užpuolikų, pašovęs revoliucionierių Janušauską, kuris kiek pasirgęs, mirė. Šiugždos nušo-

vimas pas kun. Petrauską neteisingai aprašytas. Jis buvo nušautas ne miške, bet kelyje nuo Pilviškių, netoli Vinčų. Jonas Luobikis dėl šiugždos nušovimo buvo suimtas, kareivių muštas, kalintas, ištremtas, nors buvęs mažiausiai kaltas. Šiugždą nušovęs revoliucionierius, turėjęs slapyvardį Pijušėlis.

Kun. Petrauskas, pasiremdamas Sasnavos vikaro Draugelio pasakojimais, tvirtina, kad Sasnavos parapijoje buvęs smarkiausias revoliucijos judėjimas. Bet man atrodo, kad Liudvinavo — Padovinio valsčiuose revoliucinis judėjimas buvo dar smarkesnis.

Kun. Draugelį vežę pas šiugždos pašautą Janušauską, bemirštantį lovoje. Jam tekę keliauti telegrafo stulpais nuklotu plentu. Kun. Draugeliui bevažiuojant pas ligonį stulpai paplentėje dar stovėję. Grįždamas jis jau radęs juos nugriautus. Kun. Petrausko datos sumaišytos, sunku susigaudyti. Stulpus juk piaustė apie Kalėdas, gruodžio mėnesį. Matyti, kad kun. Draugelis buvo labai pavargęs ir miegojo. Jis buvo prikeltas ir, greičiausiai, išvežtas ne pas Januševičių, bet pas kitą ligonį.

Kun. A. Petrausko tiek dar prasilenkta su teisybe, kad parašyta (43 psl.), jog vyriausybė už stulpų piaustymą paplentinius valstiečius apdėjo 5 rublių bauda, tuo tarpu kai ta suma buvo nubausti ne tik paplentiniai valstiečiai, bet ir viso paplentinio kaimo gyventojai. Mano tėvas Vincas Grinius 1906 m. sausio mėn. sumokėjo 5 rublius, nors jam į tą plentą buvo 2 kilometrai. Jo kaimas galu priėjo prie plento, tai ir buvo nubaustas. Pačių stulpų piovėjų caro valdžia nesusekė. Matyti, kad jie buvo iš toliau atsiųsti.

Dar apie vagių mušimą

Tolimesniame (47) kun. A. Petrausko atsiminimų puslapyje tvirtinama, kad pradžią vagims mušti davęs Narto Naujienos valstietis, kuriam buvo išvogta daug turto. To valstiečio kantrybę išsėmusi paskutinė vagystė buvusi ta, kad buvo išvogtos visos jo antys. Valstietis, Marijampolės turguje sutikęs vieną vagilių, smogė jam branktu ir riktelėjo: „Muškim vagis!" To smūgio užtekę, kad žmonės pultų pamatytus vagišius, o vėliau ieškotų jų po namus.

Iš savo pusės pridedu, kad mušeikų vadu pasidarė paauglys vaikas Bartlingutis, kuris labai gerai pažinojo Marijampolę. Jo tėvas, rodos, laikė traktierių, kuriame tas vaikas turėjo progos pažinti ten besirenkančius vagišius. Bartlingutis, puikiai žinodamas, kur kas gyvena, vedžiojo mušikus ir rodė, kas yra vagis. Žinau, kad savo bute buvo užmuštas Degučių priemiestyje gyvenęs vienas stambus rudas prūsas. Kas tuo metu iš viso nukentėjo, nežinau.

Marijampolėje tuo metu stovėjęs pėstininkų pulkas tokiu minios sauvaliavimu buvo pasipiktinęs. Mieste buvo padaryta pulko kareivių eisena. Tai buvo protestas prieš turgun suvažiavusių sauvalę. Vagių mušeikos buvo suimti ir apygardos teismo teisiami, bet pats iniciatorius buvo pabėgęs į Jungtines Amerikos Valstybes.

Ne visai teisingai atsiminimų autorius atpasakoje vagių kalbas. 46 psl. jis rašo:

„Tiek jie (vagys) buvę įsidrąsinę, kad viešai rinkoje, kartu su revoliucionieriais, ant bačkos pasilypėję daug maža panašias prakalbas kalbėdavę: Vyrai, girdi, nekultūringas, esą, darbas spynomis rakinėti klėčių ir gyvenamųjų namų duris ar spintas...

Bereikalingai tik mėtote, esą, pinigus ir mums (suprask: vagims) darbą sunkinate... Nelaikykite šunų, nes jų išlaikymas daug kaštuoja jums patiems, ir mums taipogi... Kam tie kalėjimai? Kam policininkai? Kam tas viskas?"

Marijampolėje kalbą sakė vagišius profesionalas Jablonskis. Sako „pamokslą" jis sakė ne taip juokingai, kaip kun. A. Petrauskas aprašė. Ta Jablonskio kalba buvo sukarikatūrinta, ir aš tą karikatūrą girdėjau Marijampolėje. Ne kartą kalėjime sėdėjusį vagišių Jablonskį aš mačiau. Jo kalbą, pasakytą miesto rinkoje prie Krokuvos viešbučio, iš žydų karetkos ožio, man kiek kitaip perpasakojo vienas klausytojas. Vagišius Jablonskis, gyvenęs Kalkinėje, Marijampolės priemiestyje, tada rinkoje maždaug taip kalbėjo:„Dabartinė santvarka negera. Jeigu būtų geriau aprūpinti neturtėliai, tai argi jie eitų vogti? Vagia ne iš gero, bet iš bėdos. Ir prasigeria ne iš gero, bet iš vargo. Reikia taip padaryti, kad žmonės būtų turtingesni, tada jie daug mažiau vagišiaus". Jablonskis, matyt, kalėjime susipažinęs su kai kuriomis socialistų skelbiamomis mintimis, visai kitaip kalbėjo, negu aprašo kun. Petrauskas.

Jablonskis kalbėjo iš karetkos priešakinės pasostės. Jam bekalbant, vienas žydų vaikėzas iš užpakalio pastūmėjo karetką, ir oratorius suklupo. Publikoje tatai sukėlė juokus, ir kalbėtojas, kalbos neužbaigęs, nuo „bačkos" nušoko.

Kun. Petrauskas sumaišė vardus

Kun. A. Petrauskas, aprašinėdamas įvykius ties Mikų kaimu, sumaišė įvykio dalyvių vardus. Jis tvirtina, kad 1905 m. Gavaltavos kaime, po Mikais, revoliucionierius privertė pamesti vežimą su arkliais Ma-

Bereikalingai tik mėtote, esą, pinigus ir mums (suprask: vagims) darbą sunkinate... Nelaikykite šunų, nes jų išlaikymas daug kaštuoja jums patiems, ir mums taipogi... Kam tie kalėjimai? Kam policininkai? Kam tas viskas?"

Marijampolėje kalbą sakė vagišius profesionalas Jablonskis. Sako „pamokslą" jis sakė ne taip juokingai, kaip kun. A. Petrauskas aprašė. Ta Jablonskio kalba buvo sukarikatūrinta, ir aš tą karikatūrą girdėjau Marijampolėje. Ne kartą kalėjime sėdėjusį vagišių Jablonskį aš mačiau. Jo kalbą, pasakytą miesto rinkoje prie Krokuvos viešbučio, iš žydų karetkos ožio, man kiek kitaip perpasakojo vienas klausytojas. Vagišius Jablonskis, gyvenęs Kalkinėje, Marijampolės priemiestyje, tada rinkoje maždaug taip kalbėjo:„Dabartinė santvarka negera. Jeigu būtų geriau aprūpinti neturtėliai, tai argi jie eitų vogti? Vagia ne iš gero, bet iš bėdos. Ir prasigeria ne iš gero, bet iš vargo. Reikia taip padaryti, kad žmonės būtų turtingesni, tada jie daug mažiau vagišiaus". Jablonskis, matyt, kalėjime susipažinęs su kai kuriomis socialistų skelbiamomis mintimis, visai kitaip kalbėjo, negu aprašo kun. Petrauskas.

Jablonskis kalbėjo iš karetkos priešakinės pasostės. Jam bekalbant, vienas žydų vaikėzas iš užpakalio pastūmėjo karetką, ir oratorius suklupo. Publikoje tatai sukėlė juokus, ir kalbėtojas, kalbos neužbaigęs, nuo „bačkos" nušoko.

Kun. Petrauskas sumaišė vardus

Kun. A. Petrauskas, aprašinėdamas įvykius ties Mikų kaimu, sumaišė įvykio dalyvių vardus. Jis tvirtina, kad 1905 m. Gavaltavos kaime, po Mikais, revoliucionierius privertė pamesti vežimą su arkliais Ma-

rijampolės policijos viršininkas rusas Pokrovskij. Bet tikrovėje ginkluotiems vyrams kelią pastojo ir susišaudė Marijampolės policijos nuovados viršininkas kapit. Tomaševičius ir nuovados vyresnysis policijos viršila Daroninas. Įvykis po Mikais betarpiškai nėra surištas su įvykiais Budkoje ir su užmušimu prie gminos raštinės per valsčiaus sueigą vyresniojo Veiverių apylinkės policininko Valicko, ir su sužeidimu Budkos (tais laikais raštuose žymimos Dembova Budka vardu, o nepriklausomoje Lietuvoje vadinamos Ąžuolų Būda) žemesniojo policininko.

Valickis buvo nušautas 1905 m. liepos 1 dieną, o susišaudymas po Mikais vyko rudenį, kai keliai buvo pašalę, gruoduoti, t. y., kokiais keturiais mėnesiais vėliau. Teisybė, kad po Mikais dalyvavo J. G. (Juozas Gabrys — Paršaitis). Ta ekspedicija buvo Lietuvos Demokratų (vėliau liaudininkų) darbas. Iš Vilniaus atvažiavęs Gabrys susidėjęs su Žilių kaimo Strimaičiu — Strimavičium ir dar keliais vaikinais, Domeikų (ne Domeikių) kaime, tuomet priklausiusiam Vilkaviškio aps., Paežerių vls., gavo ilgavežimį su pora arklių. Visa kompanija apvažinėjo Paežerių, Gižų, Keturvalakių ir Sasnavos ratą ir tose apylinkėse „sutvarkė' — sulietuvino kelias mokyklas. Jie sudraskė mokyklose buvusius carų paveikslus, o mokytojams liepė vaikus mokyti tik lietuviškai arba visai nemokyti.

Begrįždami keliu nuo Vinčų į Domeikus, po Mikais neperbridę Šešupės, vyrai susitiko su minėtais žandarais, ir susišaudė. Iššaudę visus šovinius ir pralaimėję mūšį, tie vyrukai turėjo pabėgti. Tiktai jie pateko ne į Bebrininkų kaimą, bet išlindo kažkur Bagotšilio pusėje. Gabrys buvo lengvai sužeistas į kaktą. Po oda jam buvo įstrigę bene trys šratai. Rytojaus

dieną po to mūšio man teko teikti medicinos pagalbą nukentėjusiems. Tur būt, tą pačią dieną Gabrys iš Kazlų Rūdos stoties išvažiavo į Vilnių, kur baigė gydytis.

Kudirkos Naumiestyje iš revoliucionieriaus rankų ištraukė revolverį ir tuo pačiu ginklu nušovė pasikėsintoją ne Pokrovskis, kaip kun. Petrauskas rašo, bet Lavrentjevas, kuris vėliau, po Gorielovo, buvo Kalvarijos apskrities viršininkas.

Bene po 1930 metų Juozas Gabrys — Paršaitis tą įvykį „po Mikais" yra aprašęs savaitraštyje „Naujoji Romuva". Taip pat 1905 m. pabaigoje tas susišaudymas Joanos Griniuvienės buvo aprašytas bene „Vilniaus Žiniose".

Gyventojų gąsdinimas laiškais

Kur. A. Petrauskas tuose pačiuose atsiminimuose plačiai rašo apie gyventojų gąsdinimus laiškais. Jis kalba apie buvusio eigulio, o vėliau ūkininko, gyvenusio šalia Kauno plento, gautą Bebruliškių socialistų kuopos laišką. Bebruliškės buvo kaimas, stovįs prie Pilvės upelio. Anksčiau Pilviškių urėdijos urėdas Bebruliškės kaime turėjęs savo pasodą ir raštinę. Tais laikais Bebruliškės priklausė Marijampolės apskričiai, Antanavo valsčiui. Kun. Petrauskas 56 psl. rašo:

„Vieną dieną gauna jis (ūkininkas Š.) iš pašto laišką, kuriame socialistų vardu reikalaujama sumokėti revoliucijos reikalams apie vienas tūkstantis, rodos, rublių. Raštas pažymėtas socialistų antspaudu. Jei nesumokėsiąs, busiąs mirtimi nubaustas. Taip Bebruliškių revoliucionierių teismo nutarta esą.

„Nežinau kas, noredamas jį gelbėti, pataria tą laišką siųsti į Vilnių, „Naujosios Gadynės redakcijai, ir

paklausti, argi tikrai socialista. tokiu nešvariu būdu renka aukas? Tai žmogelis per vietinius kunigus ir nusiunčia. „N. Gadynės" redaktorium tuomet kaip tik buvo šiandien plačiai pagarsėjęs Rusijos lietuvių bolševikų vadas Vincas Kapsukas (Mickevičius). Gavęs tąjį laišką, Kapsukas įdeda visą, nieko nekeisdamas, į „N. Gadynę" ir po juo prideda prierašą, kad socialistai tokiais darbais neužsiiminėję. Tai esą „giltiniečių" — užpuolikų darbas.

„Jei taip, tai kodėl tie grasintojai, ar tai perskaitę tą jų šefo pastabą, ar net gal gavę iš jo tiesioginį paliepimą liautis su tokiais darbais, atsimainė ir savo grasinimų tam žmogui neišpildė..."

Kun. A. Petrauskas mano, jog vis dėlto buvęs ryšys tarp „Giltinės" ir LSDP, nors viešai LSDP nuo „Giltinės" atsirubežiuodavusi. Jis taip mano dėl to, kad po „N. Gadynės" sudraudimo iš ūkininko š-to tūkstančio rublių niekas nereikalavęs. Toks kun. Petrausko galvojimas labai silpnai paremtas.

„Giltiniavimas" ir revoliuciniai šantažai atsiradę vėliau, maištininkams prisižiūrėjus į revoliucionierių praktiką. Kunickis ir Pr. Paršaitis anksčiau buvę dori revoliucionieriai. Nukrypimas į savanaudišką plėšinėjimą pas juos atsirado dalimi dėl prasigėrimo, dalimi dėl plintančios keistos filosofijos, kuri tvirtino, kad buržujai yra kraugeriai, beturčių proletarų skriaudėjai ir kad jie valdo ne savo tiesioginiu darbu uždirbtus turtus, bet plėšimais, nors ir teisėtais, pelnytus: V. I. Lenino daug vėliau, jau 1917 metais, paskelbtoji formula: grab' nagrablennoje (grobk priplėšta) jau tais laikais lietuvių tarpe turėjo namaža šalininkų.

Giltinietis K. Č., mano užpultas dar apie 1906 -7 metus, šitaip teisinosi, kodėl jis iš revolverio gyveno:

— Mes revoliucijai atsidėję tarnavome ir daug pasidarbavome, nieks mums už tai nieko neatlygino. Rizikavome ne tik savo laisve, bet ir gyvybe. Todėl dabar norime, kad pasiturinčioji visuomenės dalis mums atlygintų. Juk kovojame su slegiančia caro valdžia ne kieno kito, kaip tosios visuomenės naudai. Jei mes iškovojome teisę leisti lietuviškus laikraščius, galimumą susijungti į draugijas, teisę šaukti laisvus susirinkimus ir kitokias teises, tai ta visuomenė tegu dabar mus šelpia. O jei ji nenori to daryti geruoju, tai revolveriu mes ją priversime.

Kunickis dar J. Kriaučiūnui savo organizacijos funkcijas šitaip papildė: nauja „Giltinės" organizacija žiūri, kad galingieji neskriaustų silpnesniųjų bejėgių žmonių, t. y., „Giltinė" dar pasiėmė ir teismo pareigas. Giltiniečiai ir kitoki ekspropriatoriai buvo atsipalaidavę nuo tūkstančiais metų nusistovėjusios tradicinės moralės nuostatų (Dešimt Dievo įsakymų). Jie jau tada sudarė pagrindą būsimam bolševizmui. Socializmas davė jiems stipresnį pagrindą.

Višakio Rūdos koplytėlės apiplėšimas

Kun. A. Petrauskas 63 psl. rašo:

„Taip pat su šio kampo revoliucionieriais jungiama įvairių kitokių dalykėlių, kaip pvz.: Višakio Rudos koplytėlės apiplėšimas. Žinoma, menkas tai faktelis, bet vis žmonių mintyje ligi šiol yra užsilikęs. Kai pradės pasakoti apie anuosius laikus, tai būtinai primins ir Rūdos koplytėlės išplėšimą".

Toliau jis pasakoja, kad koplytėlėje mažai pinigų galėjo būti, nes žmonės įmesdavę po trečioką ar dvylekį; iš viso gal ten surinkdavę kokį rublį, kitą. Kas

tą koplytėlę apiplėšęs, tikrai neišaiškinta, bet pagal kun. Petrauską garbę gavę revoliucionieriai, nors vox populi rodė vieną gudragalvį ūkininką tą padarius.

Buktiškių tragedija

Kudirkos Naumiesčio, nepriklausomoje Lietuvoje Šakių aps., Griškabūdžio parapijoje, yra Buktiškių kaimas. Tame kaime gyveno pasiturįs valstietis Baltrušaitis. Jis, rodos, turėjo tris sūnus, o gal ir daugiau. Visi gabūs vyrai, „bedieviškų" Tilžės laikraščių („Varpo", „Ūkininko", o vėliau ir „Darbininkų Balso") bendradarbiai. Kunigų jie neklausydavo. Toje apylinkėje ir daugiau panašaus jaunimo buvo. Jie protestuodavo net prieš kunigų paskutinio patepimo atlikinėjimą...

„Viena tokių revoliucionierių kuopa buvo įsikūrusi ir Buktiškių kaime," — rašo kun. Petrauskas 67 ir kituose puslapiuose. „Čia rinkdavosi iš plačios apylinkės laisvų pažiūrų jaunimas ir darydavo mitingus. Turėdavo net savas bibliotekas — knygynus, kur būdavo laikomos įvairiausio turinio revoliucionieriškos ir prieštikybinės knygos. Didžiuma jų buvo didžlaukių ir turtingųjų ūkininkų vaikai.

„Prieš rusų carą ar daug ką gero toji kuopa yra nuveikusi — nepasakysiu. Rodos, labai mažai. Prieš tikėjimą ir dorą, tai jos veikla buvo labai plačiai išplėsta. Kai kurie ištisi kaimai buvo jos įtakoje ir liovėsi lankęsi bažnyčion. Kai kurie visiškai pertraukė santykius su tikėjimu...

„Kadangi ši kuopa veikė revoliucionierių vardu, tai rusų valdžia, pradėjus kovą prieš revoliucionierius, neaplenkė ir jos. Kareivių būrys vieną dieną netikėtai užklupo jų sueigos vietą — B-čių namą. Ne-

pasakysiu dabar, ar užtaikė ant jų sueigos ir tarybų, ar tik vienus B-čių namiškius rado, tik tiek, kad įvyko susišaudymas. Vienas šeimininkų sūnus, nesurasdamas, kur pasislėpti nuo kareivių kulkų, įlindo į kaminą... Kareiviai paleido kelis sutartinus šūvius, ir kaminas pasidarė it ylomis subadytas. Pasislėpęs jame B-ukas rastas nebegyvas."

Kun. A. Petrausko šios tragedijos aprašymas yra tendencingas, katalikiškas; kiek kitoks, negu tikrovėje buvo. Ir Baltrušaičių vaidmuo kovoje su caro skriaudomis, ir 1905 metų revoliucijos paruošimas yra nemažas. Jie bendradarbiavo slaptai leidžiamuose laikraščiuose, juos platino, vedė propagandą prieš nedorą caro valdžios politiką su lietuvių tauta. Tai vis nemažas įnašas.

Vaclovas Biržiška „Rašytojų kalendoriuje" apie nušautąjį Andrių Baltrušaitį (1885.IV.21 — 1906.II. 1) rašo, kad jis buvęs „Ūkininko" ir „Naujienų" bendradarbis, Ciprijono Viskantos slapyvardžiu parašęs net kelias apysakaites. Apie Juozą Baltrušaitį, Andriaus brolį, gimusį 1875. VIII. 16, kad jis buvęs „Ūkininko" ir „Darbininkų Balso" revoliucinis poetas, pasirašinėjęs slapyvardžiu J. Mėmelė. Vėliau jis yra buvęs „Vienybės Lietuvininkų" redaktorius. Žmonių knygyno ir Pittsburge leidžiamų „Dilgėlių" steigėjas ir redaktorius, parašęs daug kitų spaudinių.

Balbieriškių ūkininkų kova su raštininku

Kun. A. Petrauskas, pasirašydamas savo pavardę, to meto „Šaltinyje" aprašė Marijampolės apygardos teismo sprendimą, kuriuo Balbieriškio valstiečius nubaudė už valsčiaus raštininko įžeidimą žodžiais. Balbieriškio valsčiaus valstiečiai, suėję į legalų susirin-

kimą, nutarė prašyti vyriausybę perkelti valsčiaus raštininką į kitą valsčių, bet raštininkas, norėjęs pasilikti Balbieriškių valsčiuje, atsisakęs įrašyti šį sueigos nutarimą į protokolą. Dėl nenoro įrašyti šio nutarimo į protokolą, pasikeista griežtesniais žodžiais su raštininku, ir dėl to buvo iškelta byla ne raštininkui, bet valstiečiams.

„Šaltinyje" pasirodęs aprašymas buvo išverstas į rusų kalbą ir gubernatoriaus pasiųstas apskrities viršininkui ištirti. Apskrities viršininkas Patkovskis pasiuntė į Balbieriškį savo pavaduotoją Martyną Rėklaitį, kad apklausinėtų abi puses ir paruoštų raportą. Rėklaitis apklausinėjo raštininką, nubaustus valstiečius, o vėliau pridėjo, kad korespondentas teisingai aprašė teismo procedūrą. Apskrities viršininkas Patkovskis, persiųsdamas gubernatoriui Rėklaičio pranešimą, vis dėlto siūlė korespondentą nubausti. Gubernatorius P. P. Stremeuchovas nerado galima bausti korespondentą už teisybės paskelbimą.

Bet aps. viršininkas Patkovskis atkeršijo kun. Petrauskui, kai jis vyskupo buvo pasiūlytas Varšuvos apygardos karo kapeliono pareigoms. Naujas gubernatorius Kuprianovas karo ministeriui davęs blogą atestaciją apie kun. Petrauską, kad jis kritikuojąs vyresnybę ir teismą. Tik karo ministerijoj atsiradęs kun. Petrausko užtarėjas, ir jis vis dėlto buvo paskirtas Varšuvos karo kapeliono pareigoms.

Kun. Petrauskas, atpasakodamas šį įvykį, nepaminėjo tuo metu veikusio teisingumo ministerio Ščeglovitovo įsakymo, liepiančio teismui stengtis nežeminti valdžios įstaigų bei valdininkų autoriteto. Tik rusų karo žinyba šio įsakymo neklausė.

Bendrai reikia pasakyti, kad kun. A. Petrauskas revoliucijos vaisius vertino labai siaurai, žiūrėdamas

tik vietos gyventojo akimis. Jis klausia, ką iš revoliucijos pelnė Krokialaukio valsčius? Biaurusis senas vaitas lenkelis ir toliau pasilikęs savo vietoje ir tebeenges gyventojus.

Viena gera revoliucijos pasėka buvusi ta, kad gubernatorius labiau ėmė kreipti dėmesį į valstiečių skundus. Seniai valstiečiai prašinėję gubernatorių, kad lieptų uždaryti vietos dvarininko laikomą karčiamą, bet nieko negelbėdavę, nes dvarininkas apskrities ponus palenkdavęs savo pusėn. O dabar, girdi, paprašius keliems gyventojams, kad ta karčiama būtų uždaryta, gubernatorius tuojau liepė sukviesti valsčiaus sueigą, kurios nutarimu buvo uždarytos visos to valsčiaus karčiamos. Autorius dar teisingai prideda, kad 1905 m. iš Vilniaus Seimo išėjusi revoliucija buvo svarbia priežastimi ir 1918 metais paskelbtos nepriklausomybės, bet paprasti valstiečiai esą to nesupratę.

Dvarų supirkinėjimas ir parceliavimas

1906 m. rusų imperijos ministeriu pirmininku ir vidaus reikalų ministeriu buvo paskirtas Piotr Arkadijevič Stolypin. Anksčiau Stolypinas buvo Kauno gubernijos bajorų pirmininkas, o vėliau kurį laiką jis ėjo Gardino gubernatoriaus pareigas. Iš Gardino jis buvo paskirtas Saratovo gubernatorium, o iš tų pareigų jau buvo pakviestas į Petrapilį ir paskirtas ministeriu pirmininku. Stolypinas gana gerai pažino Lietuvą, jos gyventojus ir ekonominius krašto reikalus. Stolypinas, siekdamas greičiau surusinti Lietuvą, sugalvojo šiam tikslui naujus planus. Koki tie planai buvę? Kun. A. Petrauskas 77 ir kt. puslapiuose šitaip juos nusako:

„Gi išpirkti iš Lietuvos dvarininkų dvarus ir juos išdalyti partrauktiems iš Rusijos kacapams. Kadangi Lietuvoje visi geresnieji laukai dar nuo baudžiavos laikų pagrobti lenkų arba sulenkintų lietuvių dvarininkų, tai juos supirkus, visa Lietuva atsidurtų beveik vienų rusų ateivių rankose... (Stolypinas) steigia Žemės Banką, kurio tikslas supirkti Lietuvos dvarus ir paskui išdalyti juos rusams ateiviams... Kiek lenkų ar parsidavėlių lietuvių pasiskubino Žemės Bankui savo dvarus parduoti,dabar tikrai negalėčiau pasakyti, bet atsirado nemažai. Kauno krašte daugiau, Suvalkijoje aš žinau tik vieną, būtent Svetošino dvarą, netoli nuo Žemosios Panemunės ir Žūklijos, ant pat Nemuno kranto. Dvaras bematant išparceliuotas ir išparduotas, ar geriau pasakius, išdalytas iš Rusijos gilumos pargabentiems rusams. Vietos gyventojams neparduota nė vieno sklypelio. Mūsiškiams, norintiems pirktis žemės, siūloma buvo jos pirktis kur Rusijos gilumoje, kaip Čiornoje Padinoje, ar kur panašiai...

Aš dar aptikau sentikiams nuo Vendžiogalos išparceliuotą dvarelį Pakaunėje, prie Kačerginės. Ten dar apie 1934 metus buvo apsigyvenę aštuoni sentikiai ir devintasis lietuvis. Netoli nuo Lapių, Ibėnuose, apie 1935 m. radau 30 ūkininkų rusų. Jų tarpe jau buvo įsimaišę bene trys lietuviai.

Stolypino metais rusams buvo išparceliuotas vienas dvaras Paprūsėje, Vilkaviškio aps. Laikraščiai rašinėjo, kad Stolypinas nori rusais kolonizuoti ypač Lietuvos Paprūsę. Jeigu Stolypinas nebūtų buvęs Bagrovo užmuštas, jeigu jis būtų pavaldęs Rusiją ilgiau negu ketveris metus, gal jis būtų ir daugiau maskolių priveisęs Lietuvoje.

Šia proga verta prisiminti, kad buvo kilusi mintis

Lietuvoje buvusius dvarus parceliuoti lenkams. Lenkininkai norėjo išparceliuoti lenkams atėjūnams šalia Ochotnikų esantį Jonavičių dvarelį. Bet kun. Juozas Vailokaitis suorganizavo „Brolių Vailokaičių Banką" ir nupirko šį dvarelį. Lenkų kolonistai jo jau negalėjo gauti. Tai buvo tikras kovos būdas su Lietuvos parceliuotojais.

Nors 1914-18 metų karas ir kiti įvykiai tą kovą pakreipė žemės reformos pusėn ir apgynė Lietuvą nuo lenkų kolonistų, bet kun. Vailokaičiui tenka to reikalo pradžios garbė. Tiesa pasakius, Vailokaičių Bankas neilgai gyveno ir nedaug dvarų teišparceliavo, o į žemės reformą tas sumanymas neturėjo įtakos, bet kun. Juozui Vailokaičiui tą garbę reikia pripažinti. Jis padarė pirmuosius žingsnius telkti lietuvių kapitalus į banką, t. y., steigti lietuviškus bankus.

Pirmas didesnis lietuviškas bankas 1919 m. buvo įsteigtas Martyno Yčo. Jis vadinosi Lietuvos Prekybos ir Pramonės Bankas. Gaila, kad ta gera Yčo iniciatyva blogai pasibaigė. Tas Yčo bankas, neišgyvenęs nei dešimt metų, nusibankrutavo, o teismas Yčą pasmerkė.

Aleksandras, Teodoro sūnus, Hilferdingas

Prisiminus P. A. Stolypino įsteigtą žemės banką Lietuvos rusinimo sumetimais, verta dar tarti kelis žodžius ir apie Elžbietiškio dvarą įsigijusį Aleksandrą Feodorovičių (Teodoro sūnų) Hilferdingą (1814 — 1890). Tai buvo aprusėjęs vokietis etnografas, už įvairius patarnavimus gavęs dvarą iš caro Aleksandro II. 1861 m. panaikinus baudžiavą ir pravedus žemės reformą, 1863 m. praėjus lenkų sukilimui, sukrėtusiam kaip Rusiją, taip lenkus ir lietuvius, senai begu-

linčius inercijoje, A. F. Hilferdingas pirmas rusų spaudoje rimtai iškėlė lietuvių klausimą.

1863 m. jis pirmas rusų spaudoje paskelbė ilgoką straipsnį „Litva i Žmud". („Lietuva ir Žemaitija"). Jis rašė, kad nei lenkai, nei vokiečiai, nei rusai laisvu savo noru lietuviams nieko gero nėra padarę. Rusai galėtų lietuvių tautos simpatijas pelnyti ne priespauda, bet geruoju. Dėl to pravoslavų šventikai ir rusų pareigūnai Lietuvoje turi išmokti lietuviškai ir švelniai elgtis su lietuviais. Tuo būdu lietuviai pamažu būsią atitraukti nuo lenkų kalbos ir nesilenkinsią, kaip tai dėjosi iki šiol. Rusija yra padavusi ranką visom Pabaltmario tautom, ji paduosianti ją ir lietuviams.

Hilferdingo straipsnis pradžioje buvo išspausdintas viename rusiškame žurnale, o vėliau įtrauktas į jo raštų rinkinį "Sobranije sočineniji", 1868 m. išleistą St. Peterburge. II tomas, 361 - 85 psl. Štai būdingesnės Hilferdingo mintys:

1831 m. lietuvių ir žemaičių dalis, eidama išvien su lenkais, narsiai kovėsi prieš maskolius. Tada lenkai buvo į savo pusę patraukę dalį lietuvių dėl to, kad sulenkėję bajorai ir kunigai galėję betarpiškai susikalbėti ir kad kunigai buvo suagitavę katalikus lietuvius prieš atskalūnus maskolius. „Mūsų (rusų) užduotis šiame lietuvių krašte," — rašė Hilferdingas, — „per tinkamas administracijos ir vietos savivaldybių įstaigas (rusiškai: zemstvas) turėtų išlaisvinti ūkininkus iš lenkų ponų valdžios ir įtakos. Bet tie organai turi būti tautos organais, o ne lenkų bajorų. Antroji rusų užduotis šiame nerusiškame krašte bus atitraukti lietuvius ir žemaičius iš lenkų įtakos. Mums labai daug kenkia nesupratimas vietinės kalbos. Kitas, mums, rusams, kenkiąs dalykas, tai katalikų tikyba, duodanti lenkiškai ir sulenkėjusiai kunigijai dide-

les lenkiškai propagandai varyti galimybes. Sunku atitraukti lietuvius ūkininkus, jei ne medžiagiškai, tai dvasiškai priklausančius nuo lenkų dvarininkų. Dar sunkiau įvesti tautinį elementą valstiečių savivaldybėse. Reikia gi, kad valsčių savivaldybėse lietuviai sueitų su rusais veidas į veidą, be lenkų tarpininkavimo. Reikia atidaryti lietuviams kelius į lietuvių apšvietimą, bet tie keliai auksčiau už liaudį iškilusių lietuvių inteligentų neturi vesti į rusams priešingą lenkų kultūrą. Negana lietuvių kalbos katedrų kai kuriuose rusų universitetuose, reikia paruošti lietuvių inteligentų, kurie žiūrėtų tikros lietuvių tautos naudos, o nesektų senosios Respublikos padavimus.

„Mes negalvojame apie separatizmą, jį visiškai atmetame. Kad lietuvių tauta negalvotų apie separatizmą, pirmiausia jai reikia įskiepyti tautinio susipratimo. Lietuvių tauta, įsprausta tarp trijų tautų, dėl savo mažumo negali svajoti apie separatizmą. Tik kartu su Lenkija ji gali to laukti, ne savo naudai. Rusijos vyriausybė, toleruodama Lietuvoje lenkų mokyklas, pati rūpinasi, kad lietuviai taptų lenkais.

„Lietuvių kalbos katedros universitetuose ir privalomas lietuvių kalbos dėstymas Vilniaus, Kauno ir Suvalkų gubernijų mokyklose yra, kartojame, viena geriausių priemonių tiems žmonėms prirengti prie lietuvių ir rusų tautų susiartinimo. Mes, rusai, norėdami pažinti Lietuvą, neturėtume reikalo naudotis vokiečių ir lenkų knygomis, nes tada atsirastų lietuvių, kurie spaudoje nušviestų Lietuvos ir lietuvių reikalus. Mes, rusai, trokštame, kad tame krašte plistų švietimas maskoliška kalba ir maskoliškąja dvasia. Ir ne tik Rusijos vyriausybės, bet ir to krašto naudai. Sakome, kad dera gudus mokyti maskoliškai, nes jų kalba yra artima maskoliškai kalbai, bet Lietuvoje

turime reikalo su visai kita, ne slaviška kalba. Lietuvio vaikas nė žodžio rusiškai nesupranta. Dėl to pradžios mokyklose dėstomoji kalba turi būti lietuvių kalba, o mūsų kalba, — tik vienas dėstomųjų dalykų.

„Prūsija savo valstybės lietuvių apgyventajai daliai jau prieš pusantro šimto metų yra įvedusi pradžios mokyklose lietuvių dėstamąją kalbą, nors kitose vokiškose vietose vokiečių tarmių ten visai nepaisoma ir pradžios mokyklose iš karto imama mokyti tik Hoch Deutsch. Ir Prūsų lietuviai yra labai palankūs savo karaliaus vyriausybei. Jeigu mokyklose dalykų dėstymas būtų rusų kalba, tai lietuviai nelankytų tų mokyklų ir neapkęstų rusų kalbos, ir, žinoma, pasiliktų lenkų ir kunigų globoje.

„Kai kurie (rusai) sako, kad lietuvių kalba esanti neapdirbta, neišlavinta ir dėl to ta kalba net pradžios mokyklose neįmanoma dėstyti. O tie asmenys nežino, kad lietuviai turi geresnę gramatiką, negu rusai", — baigia savo rašinį Hilferdingas, turėdamas galvoje čekų mokslininko Schleicherio išspausdintą Lietuvių kalbos gramatiką. Jis nurodo, kad lietuvių kalba esą rimtų istorijos veikalų. Matomai, jis turėjo galvoje Simano Daukanto „Būdą" ir vysk. M. Valančiaus „Žemaičių vyskupiją". Jei mokykloms vadovėlių dabar ir trūksta, tai Hilferdingas manąs, kad netrukus jie galį būti pagaminti. Prūsų mokyklos pakankamai jų turinčios.

Pagal „Apšvietoje" išspausdintą straipsnį „Priedėlis prie lietuviško klausimo", štai ko Lietuva, anot Hilferdingo, reikalaujanti iš rusų:

„1. Kad mes, rusai žiūrėtume į lietuvius ne kaip į lenkus, bet kaip į visai skirtingą nuo lenkų tautą.

2. Kad mes, rusai, bendraudami su lietuviais, kalbėtume ne lenkų, bet lietuvių kalba.

3. Kad mes, rusai, įvesdami lietuvių kalbą į lietuvių mokyklas, duotume progos rusams išmokti lietuviškai.

4. Kad įvestume lietuvių kalbą į gimnazijas ir į kitas vidurines mokyklas.

„Bendrai kalbant, lietuviai norėtų, kad mes, rusai, įsteigtume lietuviškas tautines mokyklas, kuriose lietuviai, nevartodami lenkų kalbos, galėtų apsišviesti ir pramokti rusų kalbos, kuri jiems taip reikalinga," — rašo Hilferdingas*.

Šį „Apšvietos" straipsnį rašė J. Šliupas, pasirašydamas jį J. Sapaliaus slapyvardžiu. Jis sako, kad lietuviai turėtų būti Hilferdingui dėkingi už tokį palankumą lietuvių tautai. Jei Hilferdingo patarimai būtų buvę vykdomi, tai lietuvių tautos klausimas 1892 m. būtų buvęs visai kitoks. J. Šliupas neabejoja, kad lietuviai turėtų būti Hilferdingui dėkingi už tai, kad 1. gimnazijose buvo įvesta lietuvių kalba; 2. kad prie Maskvos Universiteto buvo paskirtos stipendijos Suvalkų gubernijos abiturientams lietuviams; ir 3. kad 1864 m. įstatyme apie pradžios mokyklas („Položenije o narodnych učiliščach") pasakyta, kad Suvalkų lietuvių dalyje pradinis mokymas turi būti dėstomas lietuvių kalba.

Prie šių J. Šliupo pastabų aš dar norėčiau pridėti 4. kad, tur būt, ne be Hilferdingo prisidėjimo Marijampolės apskrities mokykla (progimnazija) 1867 m. buvo paversta gimnazija. Per 50 metų (1867 — 1917 ji Lietuvai yra davus tokių aukštų darbuotojų, kaip J. Adomaitis — Šernas, Jonas Basanavičius, vysk. Pranas Bučys, kun. M. Gustaitis, Jonas Jablonskis, P. Kriaučiūnas, A. Kriščiukaitis, Dr. V. Kudirka, prof.

*) „Apšvieta", literatūros ir mokslo žurnalas, 1892 m. spausdintas Tilžėje ir Plymouth, Pa., 844 psl. Redagavo Jonas Šliupas.

Petras Leonas, poetas J. Mačys, Pranas Mašiotas, arkivysk. Jurgis Matulaitis, Dr. Vincas Pietaris, rašytojas Putinas - Mykolaitis, Dr. Jonas Staugaitis, vysk. Justinas Staugaitis, poetas Pranas Vaičaitis, poetas Jonas Žilius ir kt.

Be to, taip pat su Hilferdingo žinia apie 1867 m. buvo įsteigta Veiverių mokytojų seminarija, kuri taip pat buvo išleidusi keletą žymių lietuvių patriotų, kaip Ksaveras Sakalauskas — Vanagėlis, Vincas Palukaitis, J. Damijonavičius, kun. M. Krupavičius, Pranas Dovydaitis.

Kartu su J. Šliupu galima pasakyti, kad nevykusi Rusijos administracija nesugebėjo tinkamai pasinaudoti Hilferdingo patarnavimais. Bet vienas Hilferdingo patarimas lietuviams liks neužmirštinas. Jis patarė rusų valdžiai pabandyti pritaikyti lietuvių spaudai rusų raides. Teisybė, prieš Hilferdingo norą, ši priemonė neišmintingos Rusijos administracijos per 40 metų (1864 — 1904 barbarišku būdu buvo taikoma lietuviams. Ji buvo virtusi lietuvių tautos sloguciu, privertusi lietuvius pakelti daug bereikalingų kančių, ir, anot Šliupo, idiotiškiems rusų biurokratų sugalvotiems planams buvo priversta pakloti begales aukų ir atlaikyti priverstiną 40 metų atžangą. Ir tai mūsų tautos ir žemės nelaimei pradžią yra davęs ne kas kitas, o Hilferdingas, nors jis pats nė spaudos draudimo, nė tam draudimui taikytų priemonių niekada nebuvo piršęs. Bet iš Hilferdingo iniciatyvos vis dėlto išėjo Juozo Tumo — Vaižganto „Pragiedruliuose" pavaizduotos aibių aibės „diejatelių — zapadnykų", kurie biauriausiomis priemonėmis per 40 metų stengėsi neleisti lietuvių tautos pažangai augti. Jiems rūpėjo ne tiek rusinimas, kiek Lietuvos niekinimas,

jos gyventojų dvasios slėgimas ir vertimas pasiduoti Azijos despotizmui.

Hilferdingas mirė 1890 metais. Jis turėjo progos stebėti savo idėjų likimą. Ar jisai protestavo? Ar jis buvo sutikęs su jų žlugimu? Nežinau. Negirdėjau.

Muravjovo raportas carui

Rusijos teisingumo ministeris Muravjovas buvo įteikęs carui Mikalojui II nužemintą raportą apie 1892 — 1900 metais vykusį Revoliucinį Sąjūdį Lietuvoje. Nežinau tikrai, ar carų šnipyno profilaktikas Burcevas, ar kas kitas, gavęs tą slaptą dokumentą, atspausdino, o prof. Vaclovas Biržiška jį sutraukė „Mūsų senovėje". Ministeris Muravjovas, besivadovaudamas gubernijų prokurorų pranešimais, perpasakojo susektus to laikotarpio revoliucinius veiksmus ir padarė gana teisingą viso reikalo vaizdą.

Originali Muravjovo išvada yra ta, kad pati Rusijos vyriausybė yra išauginusi Lietuvos revoliucionierius. Savo pinigais dviejose gimnazijose ji yra įtaisiusi lietuvių kalbos dėstymą, per Veiverių mokytojų seminariją vyriausybė yra išleidusi kelis šimtus pradžios mokyklų mokytojų lietuvių. Taip pat Maskvos universitete kasmet Varšuvos mokyklų apygardos lietuviams skiriamos stipendijos per 30 ir daugiau metų (1868 — 1902) padėjo aukštuosius mokslus išeiti ne vienam lietuviui. Tas Muravjovas, turėdamas visa tai galvoje, ir kaltino pačią Rusijos vyriausybę, kam ji šelpusi ir gaminusi lietuvius inteligentus, iš kurių išaugo nemaža lietuvių patriotų revoliucionierių.

Reikia pripažinti, kad Muravjovas ne pro šalį meta savo priekaištus pačiai Rusijos vyriausybei už Lietuvos surevoliucionėjimą. Rusų vyriausybės teikiamos Lietuvos inteligentams šalpos išėjo ne Rusijos reika-

lų naudai. Pati Rusijos vyriausybė, matyt, su Muravjovo priekaištais sutiko ir nuo 1902 m. rudens Maskvos universitete studentams lietuviams stipendijas sustabdė, tur būt, pagal Muravjovo patarimą.

Iš viso Muravjovai lietuvių tautai kenkė. Vilniaus Muravjovo 1863—64 metų veikla yra žinoma. Teisingumo ministeris Muravjovas panaikino Maskvos ir Petrapilio universitetuose buvusias aštuonias lietuvių stipendijas. Trečiasis Muravjovas buvo užsienių reikalų ministeris, ir jisai tarėsi su Vokietijos ministerija dėl Vokietijoje spausdinamų lietuvių laikraščių ir knygų, kritikuojančių caro valdžios veiklą, persekiojimų. Mikalojus II ir Vilhelmas II tuo reikalu buvo susitarę, bet Tilžės spaustuvininkai užprotestavo, susitarimas jiems esą gadinąs biznį, todėl tas susitarimas nuėjęs niekais.

Sukilimas Maskvoje

Maskvos sukilimas, kurio jau nuo paties manifesto pasirodymo daugelis laukė, pagaliau įvyko 1905 m. gruodžio mėn. Jo centras buvo Maskvoje, Priesnės gatvėje, Prochorovo manufaktūros fabrikuose, netoli Zoologijos sodo. Jis tęsėsi kelias savaites. Jam malšinti buvo atsiųsta Petrapilio gvardija, nes Maskvos įgula, matyti, buvo neištikima arba palaikė sukilėlių pusę. Sukilėlių tarpe vyravo Maskvos darbininkija, vadovavo kaukaziečiai (gruzinai) ir rusai karininkai. Jau tada buvo skelbiama bolševikų šūkiai. Jei tas sukilimas būtų pasisekęs, tai tada Rusijos monarchinė imperija būtų virtusi, tur būt, proletarine respublika. 1905 m. spalio 17 (30) d. manifestas su pažadėta valstybės dūma atitraukė nuo revoliucijos geroką dalį gyventojų ir patiems bežemiams davė vilties per dūmą įvyk-

dyti žemės reformą. Vienu metu su Maskvos sukilimu ėjo didelis sukilimas Sibiro geležinkelyje, kurį žiauriai malšino generolas Renenkampfas; Latvijoje naikino latvius Meller; Ukrainoje ir Kaukaze — Zakomelskij (masinis dvarų deginimas); Lenkijoje, na ir Lietuvoje — vadinamas mažasis karas. Bet sukilėliai revoliucionieriai būdavo visur nugalimi. Tai vis buvo tikrosios reakcijos stiprėjimo žymės ir caro šalininkų įsigalėjimas, kuris nuosekliai turėjo nustatyti ir reakcinį valdymo kursą, t. y. nusikratyti demokratine valstybės dūma ir visu 1905 m. spalio 17 (30) d. manifestu. Įdomu, kad kai kurie vietos valdininkai jau 1905 m. beveik atvirai niekino caro duotąjį manifestą. Mat, tur būt, iš pačių viršūnių buvo duotas nerašytas įsakymas priešintis manifestui.

Tuometinis Marijampolės pradžios mokyklos mokytojas Motiejus Andziulaitis 1905 m. pabaigoje man pasakojo apie savo pasikalbėjimą su Suvalkų gubernijos pradžios mokyklų direktorium, rodos, Nenadkevičium. Jisai, M. Andziulaičio paklaustas, kaip tą manifestą taikyti, prisikišęs prie Andziulaičio ausies, atsakė: „Visai netaikyti, nes tai ne manifestas, o spauste išspaustas š. . .s; caras jo nenorėjo, bet ministeris Wittė išveržė iš jo (rus. ne manifest, no vynuždennoje g. . .no). Caro ir jo biurokratijos linija manifestui slopinti buvo išlaikyta iki Mikalojaus II atsisakymo nuo sosto. Čia ir buvo caro Mikalojaus II didžiausia klaida, kuri privarė jo imperiją prie didžiausios katastrofos.

1905-1906 m. Vilniuje įvyko stambių permainų. Dr. Jonas Basanavičius sugrįžo. Jaunas gydytojas, emigravęs legaliu būdu bene 1879 m. į Bulgariją, Basanavičius vis tiek buvo caro vyriausybei nusikaltęs, nes dar „Aušros" metais, būdamas to laikraščio redaktorius,

buvo prašęs Rusijos valdžios leisti „Aušrą" perkelti į Kauną. Tik caro amnestija leido jam sugrįžti į Lietuvą. Neapsiėjo jisai be žandarų apklausinėjimų ir įtarinėjimų. Kaip tai atsitiko, yra jo autobiografijoje („Mano ligos istorija") aprašyta.

1905 m. iš užsienio parvažiavęs, Dr. J. Basanavičius apsilankė Marijampolėje pas mano mokytoją Petrą Kriaučiūną*), kuris svečią atsivedė pas mane į butą.

Basanavičius svečiuose pas Grinius

Aš pamačiau labai dailų barzdotą, vidutinio ūgio, apie 50 m. su viršum amžiaus vyrą. Atrodė nuvargęs, lėtai, be veivos, kalbąs, lėtai galvojąs žmogus. Tuoj buvo pradėjęs ilgą pasakojimą apie „levus" lietuvių mitologijoje. Nuobodu buvo klausyt. Mano opozicijos nepakėlė, tuoj susiraukė ir nutilo. Aš ekspromtu bandžiau oponuot, kad lietuviai su levais (liūtais) galėjo pasipažinti ne pietų šalyse, bet iš Lietuvos žydų, kurių paminklai kapinėse dažnai esti liūtų atvaizdais papuošti. Žinoma, Basanavičius su tuo nesutiko, ir aš pats manau, kad mano argumentas buvo nelabai stiprus. Su Basanavičium toliau pasimatydavau, nuvažiuodamas į Vilnių arba jame begyvendamas. Neilgai laukus, po 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo, teko man užeiti į Niškovskio viešbutį pas Basanių. Jis gulėjo sofoje ir skundėsi dar neatsipeikėjęs po tų pirčių, kurias buvo seime jam sukūrę visokie Siručiai, Kairiai ir kiti kairieji elementai. „Jų balsas dar ir dabar man galvoje girgžda, tegul juos dievai!" besišypsodamas tarė Basanavičius. Čia sėdėjęs Lentvario (Lentvara-

*) Kiti rašo jo pavardę Kraučūnas. Man taip pat atrodo, kad turėtume taip rašyti, nes ir patsai tas garsusis mūsų prisikėlimo apaštalas rašydavo Kraučūnas (nuo „krauti"). Žr. M. Gustaičio „P. Kriaučiūną".

vo) vinių fabrikantas, nekalbąs lietuviškai lietuvis Daujotas (Dowiat), patylėjęs pratarė lenkiškai: „Na, coz, doktorze, dales jeden akord dla Litwy, ale tego malo, trzeba zaczętą melodiję prowadzic wytrwale dalej" (Na, ką, daktare, davei Lietuvai vieną akordą, bet to maža, reikia pradėtą melodiją varyt ištvermingai toliau!). Daujotas, tur būt, manė apie lietuvių padėkos pareiškimą carui ir apie prašymą, kad būtų atstatyta Didžioji Lietuvos Kunigaikštija ir kad Rusijos caras nuolatos vadintųsi Didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu. Tokio maždaug turinio telegrama ar pareiškimas netrukus buvo iš Vilniaus carui nusiųstas bene nuo Basanavičiaus, M. Davainos-Silvestravičiaus, D. Malinausko, Daujoto. Dėl Daujoto pasiūlymų, man viešbuty bebūnant jo kambary, nutylėjo, bet iš veido buvo matyt, kad jis prašyte prašo duoti jam kiek pailsėti po trijų dienų seimavimo. Aš greit atsisveikinau, o Daujotas, atrodęs man, kaip „wielki nudziarz" (didelis nuobodulių pasakotojas), pasiliko kamuot Basanavičių savo „melodijomis".

Kalbėtojas Basanavičius buvo gana monotonus, kalbėdavo per ilgai, per dusliai, be energijos, be karščio, bet kalbėdavo turiningai ir dažniausiai gerai pasiruošęs. Kur kas maloniau būdavo skaityti jo rašinius. Susirinkimų pirmininkas jisai buvo vidutinis, bet susirinkimus savo kantrybe ir ištverme baigdavo tvarkingai. Tą techniką jisai mokėjo. Apie save Basanavičius buvo geros nuomonės, matėme mano šiuose „Atsiminimuose" minėtą jo nuomonę apie Bielskio, Griniaus ir P. Višinskio atliktą vaidmenį 1905 m. Maskvos savivaldybininkų suvažiavime. Jam rodės, kad be jo prisidėjimo nieko gera Lietuvai negali būti. Skulptorius Petras Rimša man pasakojo, kaip Basanavičius kišęsis į pirmosios dailės parodos rengimą Vilniuje apie

1907 m. Lietuvių Dailės Draugija buvo išrinkusi parodai rengti savo komitetą iš savo narių žymesniųjų dailininkų, kaip Žmuidzinavičius-Žemaitis, P. Rimša, bet Basanavičius nebuvo išrinktas. Tur būt, laikydamas dailininkus vaikais, Basanavičius užsimanė jiems „padėt" tą parodą rengti. Anot Rimšos, jisai iš pat ryto ateidavo į parodos būstą ir liepdavo pagal savo nuožiūrą perkabinėt ir perstatinėt iš vietos į vietą eksponatus. P. Rimša sako, kad tas jiems, žinoma, nepatikdavę ir jiems laiką be reikalo jis gaišindavęs. Tada jie nutarę nuo Basanavičiaus užsidaryti. Kai kitą dieną atėjęs Basanavičius, tai niekas jam durų neatidaręs. Kiek paskambinęs ir paklabinęs, manydamas, kad elektros įtaisas sugedo, Basanavičius, nuėjęs ir, sutikęs kažkokį dailininką, prašęs parodos komitetiniams pasakyt, kad jie kiaulės. —Taip man pasakojo apie 1936 m. skulptorius Petras Rimša.

Basanavičiaus palydovai

Apie Basanavičių sukinėdavosi Vilniuj visa eilė palydovų, kaip Jonas Kriaučiūnas, Pranas Klimaitis, Daujotas, kun. Ambražas; atlankydavo jį daugelis provincijos lietuvių. Kaip, Romoje būnant, privalu aplankyt popiežių, taip, atkeliavus į Vilnių, lietuviui patriotui reikėdavo pamatyti Basanavičių. Tik socialdemokratai į Basanavičių žiūrėdavo su tam tikra pašaipa, kaip į kokią senieną; bet, kai reikėdavo rinkti Lietuvių Mokslo Draugijos vadovybę, tai ir jie atiduodavo Basanavičiui balsus. Vienas avantiūristinio pobūdžio LSDP narys, A.J., buvo parašęs paskvilį apie Basanavičių, kaip apie kildinantį lietuvius iš frigų, trakų, dakų žemių. Basanavičius dėl to paskvilio buvo labai susijaudinęs, jo jautrūs nervai nemokėjo to-

kios pašaipos pakęsti, ir net ilgesnį laiką sielojosi dėl to raštpalaikio. Kiti lietuviai stengdavosi neužgaulioti Basanavičiaus, gailėdavosi jo, saugodavo, nekrimsdavo.

Atsimenu vieną juokingą atsitikimą su Basanavičiaus iškasenomis. Jisai buvo apsipažinęs su antropologija ir archeologija ir buvo išsirausęs iš vieno senkalnio kelias didokas lentines skrynias su kaukolėmis. Su dideliu vargu parsigabenęs jas į Vilniaus pranciškonų mūrus, kur tuomet buvo Lietuvių Mokslo Draugijos muziejus, savo iškasenas pasidėjo nerakinamoje muziejaus priemenėje. Kažkokie vagišiai, rodos, vieną dėžę nakčia išsinešė į netolimą viešąją išvietę ir čia atplėšę, tartum, norėjo grobį pasidalyti. Gali įsivaizduoti grobikų išgąstį, kai jie pamatė pavogę žmonių galvas. Dienai atėjus, pakviesta policija taip pat, tur būt, buvo nustebusi ir ėmė ieškoti turto savininko, bet nerado, nes Basanavičius buvo kažkur ilgesniam laikui išvažiavęs. Buvo tas įvykis aprašytas ir Vilniaus laikraščiuose, iš kurių tai sužinoję lietuviai ir nurodė negyvėlių kaukolių savininką. Basanavičius buvo labai patenkintas, suradęs savo turtą.

Ar Basanavičius yra parašęs kokį mokslo rašinį apie savo kaukolių rinkinį, nežinau; rodos, ne. Basanavičius turėjo nuo seniau pusėtiną kaukolių rinkinį. Skundėsi kartą, kad kažkas pavogęs keletą kaukolių, vėdinamų apatiniuose languose. Kelios dingusios kaukolės, anot Basanavičiaus, buvusios gana retos ir brangintinos.

Basanavičius pamažu buvo surinkęs į Lietuvių Mokslo Draugijos muziejų daugokai senienų, rankraščių, knygų. Atsimenu, kaip bene 1909 m. kun. A. Dambrauskas tą Basanavičiaus kuriamą įstaigą niekino savo „Draugijoje". Taip pat jaunas karo laivyno gydytojas ir pradedąs archeologas Vl. Nagevičius, atva-

žiavęs iš Liepojos į Vilnių, labai neigiamai atsiliepė apie Basanavičiaus rinkinius. Juodu abudu apsiriko.

Pakeitė „Vilniaus žinių" redaktorių

„Vilniaus žinios", inž. Petro Vileišio 1904 m. gruodžio mėn. pradėtos, susilaukė didelio pritarimo ir buvo pasiekusios 6,000-7,000 prenumeratorių. Bet inž. Petro Vileišio nesugebėta suvokti tos gadynės dvasios. Kai tam dienraščiui vadovavo tokie žmonės, kaip Jonas Jablonskis, Povilas Višinskis, tai jis tiko jaunuomenei. Bet leidėjui netiko radikalus dienraščio tonas; be to, jis bijojo, kad radikalai neįveltų jo į kokį konfliktą su rusų valdžia. Ir katalikų kunigijai „Vilniaus žinios", P. Višinskio vadovaujamos, nelabai tiko. O čia pasitaikė tarp bendradarbių pataikūnų, kaip Jonas Kriaučiūnas, kuris, besilenkdamas P. Vileišiui, susilaukė jo visiško pritarimo, ir P. Višinskis su Jablonskiu turėjo pasitraukti. To dienraščio dirigentu pasidarė Jonas Kriaučiūnas, ir „Vilniaus žinios" ėmė smukti.

Radikalai, pasitraukę iš „Vilniaus žinių", sukūrė dvi spaudiniams leisti bendroves: P. Višinskio vadovaujamoji buvo pasirinkusi „Aušros" vardą, o LSDP narių — „Šviesos". Bet abiem bendrovėm nesisekė, tur būt, dėl to, kad per maža teturėjo kapitalo. Išleidusios po keletą knygučių, bendrovės užmigo. „Aušrai" nesisekė dar ir dėl to, kad jos dvasia, t. y. P. Višinskis, sunkiai sirgo plaučių džiova ir 1908 m. pavasarį mirė. Kad jo būtų buvusi geresnė sveikata, tai, tur būt, „Aušra" būtų buvusi išvesta į tikrą kelią.

Lietuvių Demokratų Partija 1905 m. nutarė Tilžėje leidžiamus partijos laikraščius — „Varpą" ir „Ūkininką" — uždaryti ir jų vietoje Vilniuje leisti kas sa-

vaitę „Lietuvos Ūkininką". „Ūkininko" buvo išleista tik 10 numerių, ir nuo lapkričio 1 d. jis nebesirodė. Jo prenumeratoriams už du paskutinius 1905 m. mėnesius buvo atlyginta dviem „Lietuvos Ūkininko" numeriais. Pirmasis 1905 m. „Lietuvos Ūkininko" numeris buvo P. Višinskio suredaguotas, o antrasis — bene prisidėjus Jonui Jablonskiui. Išleistieji 1905 m. gruodžio mėn. du „Lietuvos Ūkininko" numeriai publikai patiko. Bet P. Višinskis sirgdamas toliau neapsiėmė to laikraščio redaguoti. Buvo čia ir principinio pobūdžio kliūčių. Mat, „Lietuvos Ūkininkas" buvo Jono Vileišio nuosavybė, ir jis norėjo palikti teisę redaktorių kontroliuot; su tuo P. Višinskis nesutiko. Tuo būdu nuo 1906 m. pradžios „Lietuvos Ūkininką" teko redaguoti Jonui Jablonskiui, agronomui studentui Juozui Tūbeliui padedant. Kiek vėliau prie to darbo pritapo ir A. Smetona. Žodžiu, „Lietuvos Ūkininkui" teko vadovauti ramiųjų žmonių kompanijai. Išėjo graži kalba, bet lėtas, nekaringas tempas; tai neatitiko gadynės dvasios. Bet tai jau 1906 m. dalykai. Leidėjas J. Vileišis būdavo nepatenkintas anos 1906 m. kompanijos vadovaujamu „Lietuvos Ūkininku". „Man jis išrodo tartum išromytas eržilas", sakydavo J. Vileišis, „karingumo, veržlumo trūksta jame." 1905 m. išėję du numeriai dar buvo Višinskio kvapo, ir P. Vileišis jų nepeikė.

Gegužinė Šiauliuose

1905 m. vasarą, per Jonines (VI.24), buvo Šiauliuose tradicinė gegužinė. Aš buvau atvažiavęs iš Vilniaus po varpininkų susirinkimo, kuriame dalyvavo nuo užsienio varpininkų komiteto Zauniūtė (vok. Saunus). Ji taip pat buvo nukeliavusi į Šiaulių gegužinę. Na, ge-

gužinė išėjo didelė, prisirinko daug lietuvių jaunimo, Šiaulių gimnazijos mergaičių, studentų, vyresniųjų gimnazistų; buvo dvaro kluone gyvųjų paveikslų, deklamavimų, dainavimų, skrajojąs paštas, serpentinų, konfeti ir šokiai. Vakare Šiaulių miesto teatre (miestas jau turėjo neblogą savo teatro būstą su galerija), kur buvęs, kur nebuvęs, atsirado ir Kapsukas su sėbrais. Vaidinimui pasibaigus, prasidėjo šokiai. Kapsuko kompanija išmėtė prieš carą nukreiptų atsišaukimų, o policija dvejetą mėtytojų suėmė. Girdžiu iš teatro galerijos balsą: „Ne laikas šokti, liaukitės su šokiais, kai nekalti žmonės suiminėjami ir kalėjime kankinami. Visi iš teatro lauk!" Publika paklausiusi išsiveržė į gatvę ir ėmė grupuotis būreliais. Jaunimas nerimavo dėl suimtųjų ir į nakvynes nesiskubino. Į policininkus šnairavo. Studentai užkabinėjo policiją žodžiais. Pavaikščiojęs dar kiek, apie 12 val. nakties nuėjau į viešbutį miegot. Negalėjau užmigt, nes jaunimas gatvėje po viešbučio langais triukšmavo. Tame pačiame viešbutyje buvo apsistojusi ir M. Zauniūtė. Ir ji nemiegojo. Mudviejų kambariai buvo gretimi.

Galėjo būti jau gerokai po 12 val. nakties. Jau buvau kiek užmigęs, kai išgirdau gatvėje po viešbučio langais garsiai kalbant, rėkaujant, besibarant. Pakilęs iš lovos, dirstelėjau pro langą: žiūriu, apie 10 vyrukų, kiti studentų švarkais, apsupę policijos karininką, garsiai ginčijasi rusų kalba. Už sienos ir M. Zauniūtė nemiega, vaikščioja po kambarį ir klausia mane per sieną: „Ar tamsta matei, kas gatvėje darosi?" — „Man, tur būt, kaip ir tamstai, matyt, nes iš balkono žiūrėjau. Gal nori arčiau pažiūrėti, tai ateik tamsta į mano balkoną", sakau. Atėjo. Buvo 4 val. ryto, prašvitus. Mudviem iš balkono į gatvę bežiūrint, vienas studento uniforma vyrukas kaip smogs poli-

cijos karininkui su plyta į krūtinę: tas tik pasviro, bet neparpuolė, ir pasileido bėgti, o jo persekiotojai vytis. Vienas iš studentų nuo gavusio plytos smūgį tik grybšt kalaviją (šoblę) ir ištraukė, policininkas tik su makštimis nubėgo. M. Zauniūtė nustebusi lyg pastiro ir sušuko: „Na, dabar kas bus? Juk už policininko užgavimą daug metų pestungės!" Sakau jai, kad gal bus kas, o gal nieko nebus, nes policijos karininkui ginklą ištraukė iš rankų, tai vyresnybė bijos skandalą kelti,išeis gėda prieš visą Rusijos imperiją. Bet mes, bent aš, galiu būt pakviestas liudininku, galėjo policijos atstovas mudu balkone matyti. „Na, reik greičiau namon važiuoti", sako M. Zauniūtė. Bet traukinys tik iš ryto išeina apie 9 valandą; dar buvo gražaus laiko. Persiskyrę nuėjome į savo kambarius.

Kaip paskiau sužinojau, ta jaunimo grupė policijos karininko nepavijo, bet kalėjime duris išlupo ir suimtuosius paleido. Maniau, kad stotyje bus suėmimų, bet nieko nebuvo, daug studentų sėdo į traukinį. Mudu su Zauniūte susėdome į vieną vagoną, aš važiavau iki Vilkaviškio, ji — iki Eitkūnų. Bevažiuodamas traukiniu, sudariau įvykusio Vilniuje varpininkų susirinkimo protokolėlį, kuris turėjo būti išspausdintas „Varpe". Paminėjau ir Šiauliuose regėtus įvykius ir perdaviau M. Zauniūtei nuvežti. Mauručiuose įsėdo senas Veiverių seminarijos mokytojas Tomas Ferdinandas Žilinskas. Jam įdaviau kažkokius pinigus, priklausančius Pilviškių pardavėjai Kačergienei, nes Žilinskas važiavo per Pilviškius į savo tėviškę, į Domeikų kaimo Žilinskus. M. Zauniūtė buvo nustebusi, kad man taip greit sekasi savo pareigas atlikti.

Kaip valdžiai nepatinkančių lapelių mėtymas ir policijos karininko sumušimas, taip ir kalėjimo durų atplėšimas apsiėjo be jokių bylų bei tardymų. Poli-

cija ir valdžia buvo tuomet jau nusilpusios; be to, nenorėjo, kad tie įvykiai būtų aprašyti laikraščiuose. Gal čia vietinę vyresnybę buvo paveikęs vietinis magnatas, grafas Vladimiras Zubovas, nemažas mokslus einančio jaunimo bičiulis.

Išvengiau tarnybos caro armijoje

Dar iš 1905 m. atsitikimų paminėtina mano kelionė į Suvalkų gubernijos naujokų ėmimo komisiją. Tai buvo 1905 metų pradžioje. Kai 1904 m. pradžioje įsiliepsnojo Rusų Japonų karas, tai aš, kaip ir kiti atsarginiai karo gydytojai, buvau gavęs kvietimą atvykti pas Marijampolės karo viršininką įsirašyti į kariuomenės gydytojus (gauti reikalingus raštus, uniformai pasisiūdinti skiriamus pinigus) ir važiuoti į Mandžiūriją. Komisijos gydytojai, mano seni pažįstami, mane per pažintį pripažino turint širdies ligą ir kariuomenės tarnybai esant netinkamą. Pasirodė, kad gydytojų kariuomenei buvo per maža, dėl to caro įsakymu liepta buvo dar kartą peržiūrėti gubernijos komisijoje visus, apskričių komisijų atmestus, gydytojus. Nors širdyje dažnai jausdavau skaudenimų, spaudimų, drebėjimų, bet organinės širdies ligos neturėjau. Tad Suvalkuose galėjo mane ir paimt. Aš to jokiu būdu nenorėjau. Bent nuo 1883-84 m. įsijungęs su mano mokytojo Petro Kriaučiūno palaiminimu į lietuvių kovos su caro valdžia sūkurius, aš maniau, kad toje kovoje turiu laikytis, kaip kariaujanti šalis, pagal dėsnį: kas tau gera, tai man bloga, ir atvirkščiai. Atgyjančiai Lietuvai naudingiau buvo, kad aš gyvenčiau Lietuvoje, o ne Mandžiūrijoje. Dėl to, nuvažiavęs į Suvalkus, dar kelias valandas prieš komisijos posėdį, „Europos" viešbutyje užsisakiau visą kvortą (apie litrą) stip-

rios juodos kavos ir pamažu išgėriau. Komisijoje, apklausęs mano krūtinę, senukas gydytojas Nonevičius (ar Bakinauskas?) patylomis mane lenkiškai paklausė: „Ar žinai, kolega, koks pulsas?" „Manau, kad apie 120 tvinksnių per minutę", atsakiau. „Sto szesdziesiąt" (160), nuliūdusiu balsu tarė Nonevičius. Komisija pripažino mane kariuomenėje tarnauti visai netinkamą, ir visam amžiui atleido nuo tos pareigos. Po manęs buvo apžiūrėtas marijampolietis Dr. D. Škudskis. Jis buvo priimtas. Atėjęs iš komisijos, jis man pranešė, kad Dr. Nonevičius išsitaręs, jog nelaimingas esąs tas Dr. Grinius, tokią širdį turėdamas: jo gyvenimas esąs neilgas.

Apsidirbęs su naujokų komisija, suėjau restorane su vietos lietuviais — Jonu Kasakaičiu, Juozu Marčiulioniu, teisininku Žukausku. Jonas Kasakaitis papasakojo apie naujas vietos pradžios mokyklų gubernijos direktoriaus žabangas, rodos, apie sumanymą skirt mokytojais tik rusus. Klausia, kaip į tai reaguot lietuviams. Aš jam sakau: „Duok 5 rublius, čia tuojau parašysime atsišaukimą apie mūsų mokyklų maskolinimą ir pagrasinsime, kad vyresnybė nedrįstų to daryt, o lietuviai — kad tokių mokytojų nepriiminėtų." J. Kasakaitis, perskaitęs čia pat mano parašytą atsišaukimą, pagyrė jį, ir jis po dviejų savaičių jau kursavo gubernijoje. Paskiau iš J. Kasakaičio sužinojau, kad Suvalkų gubernijos pradžios mokyklų direktorius (tas pats, kuris Marijampolėje mokytojui M. Andziulaičiui sakė, kad X.17 (30) caro manifestas š...s), prašęs jo tą atsišaukimą išversti į rusų kalbą. „Tai, mat, kaip atsitiko, kad pusautoriui reikėjo ir savo rašinio vertiku būti", pasakė J. Kasakaitis, kuris tuo metu, rodos, vietos berniukų gimnazijoje dėstė lietu-

vių kalbą. Kai apskrities naujokų ėmimo komisijos gydytojas Ponomarevas sužinojo, kad gubernijos komisija radusi manyje tą pačią širdies ligą lygiai, kaip ir jis, tai šyptelėjo ir pratarė: „Nelaukiau, kad kolega taip gerai moki apdirbinėti komisijas!" Aš atsakiau, kad nei kokio apdirbinėjimo nebuvo, tik mano buvo išgerta kvorta kavos ir pulsas pakeltas iki 160. „O kuo paskui nuraminai pulsą?" paklausė Dr. Andrej Andrejevič Ponomarev, III pėstininkų Dono pulko vyresnysis gydytojas. „Išgėriau du Kaukazo Kislovodsko natūralaus purkščiančio „Narzano" vandens buteliuku ir po valandos turėjau normalų pulsą". „Na, 'golubčik' (mielasis), su savo 'pagadinta' širdim pragyvensi 90 metų", palaimino mane nusigėręs Ponomarevas. Matyt, jisai visai netikėjo, kad mano širdis būtų buvusi nesveika.

Taip aš ir išsisukau iš karinės prievolės. 1917 m. ta prievolė vėl man grasino. Mat, Didžiojo karo pabaigoje frontuose išvarginti gydytojai buvo pakėlę riksmą, kad užnugariuose karą išbuvę gydytojai turį pakeisti frontinius. Sako, jau buvęs paruoštas įstatymas, kad visi, nesulaukę 50 metų, gydytojai, vis vien, ar jie ėmimo komisijų buvo pripažinti ar nepripažinti tinkami kariuomenės tarnybai, turį būti iš naujo patikrinti ir, rasti sveiki, siunčiami į fronto tarnybą. 1917 m. kilusi revoliucija ir frontų griuvimas tam įstatymui nelėmė gyventi. Kai kurie lietuviai 1914-1918 m. karo metu mirė Rusijos gilumoje. Adomas Sketeris — Jaltoje, Kazys Pietaris (aušrininko Dr. Vinco Pietario broliavaikis) — Maskvoje, įžymus Varšuvos okulistas; Varšuvos varpininkų Kudirkos grupės narys, Dr. Baltrus Vabalas, sumaskolėjusio Prūseikos dėdė (tėvo brolis), pabaigė savo dienas Saratove.

Grinių namai

Kleofas Jurgelionis, paskiau Čikagos „Lietuvos" savaitraščio redaktorius ir Liet. Enciklopedijos sumanytojas, būdamas LSDP dalyvis, buvo policijos padėtas į Vilkaviškio tardymo kalėjimą, iš kurio jam pavyko pabėgti. Tiesiai iš Vilkaviškio jisai atkeliavo pas mane, bet reikėjo jįjį kuogreičiausiai iš mūsų namų išleisti. Jis pats prašėsi su tuo paskubėti. Su knygnešio Andriaus Verbylos pagalba pavyko prie Marijampolės, Kalvarijos pusėje esančiame Kumelionių kaime, surasti patikimą asmenį Kalėdą (šešmargį), kuris už pinigą vienaarkliu vežimėliu nuvežė jį į Vilnių. Tai buvo nearti, apie 120 kilometrų (80 mylių).

Marijampolės Grinių namas buvo revoliucionierių užeiga, čia jie būdavo apnakvinami ir kartais ir ilgesnį laiką palaikomi. Čia buvo gyvenę Pr. Mažylis, P. Grigaitis, Jonas Grinius, A. Garmus, L. Ciplijauskas. Grinių namai Marijampolėje, rodos, išlikę per abudu pasaulinius karus, 1904-1914 m. yra gerai patarnavę revoliucijos reikalams. Namas stovėjo šalia bažnyčios, didoko neužstatyto žemės ploto atskirtas nuo kitų trobesių. Policijai ir šnipams nebuvo iš kur gerai sekti, kas ateina, kas išeina, juo labiau, kad lankydavosi pas mane nemaža ir paprastų ligonių. Grinių name mokydavosi ir chorai, teatrinės grupės, „Šviesos" draugijos ir vyko Marijampolės Ūkininkų Draugijos valdybų ir narių ir visumos posėdžiai. Tame name kilo ir subrendo nevienas lietuvių tautos labui sumanymas, kaip antai: lietuvių chorui ir vaidintojų grupei suorganizuoti, bažnyčios gegužiniams mišparams sulietuvinti, „Šviesos" draugijai, Marijampolės Ūkininkų Draugijai sukurti, atsišaukimams atmušti, telegrafo stulpams piaustyti, mitingams įvairiose vie-

tose surengti, prelato Antanavičiaus aplinkraščio iš bažnyčios sakyklos skaitymui sutrukdyti. Žodžiu, Grinių namas buvo įmonė, kur fabrikavosi sumanymai tautiniam ir revoliuciniam lietuvių sąjūdžiui kelti. Jei nepriklausomoji Lietuva 1918-1940 m. tiek daug yra gavusi naudingų veikėjų iš Sūduvos*), tai to nuopelno nemaža dalis priklauso 1904-1914 m. Grinių namo auklėjimui, ypač mano žmonos Joanos įtakai. Jeigu atsiminsime, kad tame name kurį laiką buvo Marijampolės „Šviesos" draugijos buveinė ir centro valdyba, o taip pat ir Marijampolės Ūkininkų Draugijos tokie pat organai ir kad tos abidvi organizacijos turėjo apie 30 skyrių su apie 2000 narių, tai suprasime, jog tenai beveik per 10 metų buvo visos kairiosios Sūduvos vadovavimas. Pasisekimas drąsina, jėgų duoda.

Sūduva ir jos įtaka

Sūduva su savo kokiais 350 tūkstančių lietuvių gyventojų, tik apie 14% viso krašto gyventojų, savo valstybine veikla neproporcingai gerai buvo pasirodžiusi. Iš čia bendrinė kalba ir rašyba, jos kūrėjas Jonas Jablonskis, tautos atgijimo tėvas Jonas Basanavičius, stambaus varpininkų—demokratų sąjūdžio auklėtojas Petras Kriaučiūnas, varpininkas Vincas Kudirka, didis organizatorius teisininkas Petras Leonas, vyskupai Oleka, Staugaitis, Bučys, Borisevičius, ilgametis „Medicinos" laikraščio redaktorius ir seimo pirmininkas Dr. Jonas Staugaitis, talentingi

*) Dr. K. Grinius antru kartu buvo Marijampolėje apsigyvenęs 1902 m. rudenį; tame name prie bažnyčios jisai gyveno 1904—1914 m. Tą namą 1908 m. dr. K. Grinius nusipirko už 5000 rublių, 1928 m. jį pardavė K. Varkalai už 33,000 litų.

finansistai Juozas ir Jonas Vailokaičiai, pasižymėję skulptoriai Velioniškis (Kumelionių, prie Marijampolės), lenkų pramintas Velionskiu, P. Rimša, botanikas J. Aleksandravičius (Aleksa), dailininkas Žemaitis Žmuidzinavičius, poetai — Pranas Vaičaitis, Jonas Žilinskas-Žilius (Putino Mykolaičio lyginamas su Maironiu), M. Gustaitis, Višteliauskas, Jonas Mačys, S. Norkus (Norkevičius), rašytojas Mykolaitis-Putinas, Antanas Kriščiukaitis (Aišbė), Dr. V. Pietaris, politikai M. Krupavičius, St. Lozoraitis (jo tėvas sūduvietis), P. Klimas, B. Balutis, V. Sidzikauskas.

Sudūvos kolonizacija vėlai prasidėjo, tik nuo XVI a. antrosios pusės. Pirmiau tai buvo labai mažai tegyvenama šalis (žr. kun. Jon. Totoraičio „Suvalkijos — Sūduvos istorijos I d.). Bene pirmasis Sūduvos lietuvių rašytojas buvo kun. Tatarė (jo biografija yra kun. Mot. Gustaičio parašyta ir išleista). Tatarės raštai iš spaudos išėjo apie 1830 m. (D. Poškos gadynė). Kitas senesniųjų metų Sūduvos lietuvių rašytojas buvo Mikalojus Akelaitis, rašęs 1860-1885 m., gimęs 1829 m. Iš dii minores, dar senesniųjų priešaušrinių Sūdavijos rašytojų, minėtini: Igliaukos klebonas kun. Kačergius (iš Pasienių k., nuo Sasnavos), Gudelių klebonas kun. Stelmokas (Stelmachovskis), Pajavonio kun. Senkus (poetas, liaudies dainų rašytojas. Žr. Vacl. Biržiškos „Lietuvių bibliografiją"). Iš tikybinių lietuvių rašytojų bene daugiau yra prirašęs Sudargo klebonas kun. Martynas Sideravičius ir jo kurį laiką buvęs talkininkas ir knygvežys Juozas Antanavičius (nesumaišyti su prelatu Juozu Antanavičium, buvusiu apie 1905 m. Seinų vyskupijos administratorium, 1905 m. pagarsėjusio „raminamojo" aplinkraščio autorium). Šitas Juozas Antanavičius, dar knygvežiu vadintas, yra minimas Prano Kriaučiūno „Atsiminimuose". Ji-

sai buvo ne kunigas, bet lenkiško auklėjimo bažnytkiemio ponelis, besiverčiąs užsieniniais lietuvių spaudiniais. Pralobęs jisai senatvėje įsitaisė dailų ūkelį su gražiu nameliu Lukšių bažnytkiemyje, 7 km į rytus nuo Šakių, kur baigė savo dienas, atgailaudamas, kad platinęs „Varpą", „Ūkininką" ir kitus „bedieviškus" spaudinius. Jo plunksnai priklauso labai daug tikybinių knygų, parašytų kartu su kun. M. Sideravičium ir be jo. Jz. Antanavičius, kurį laiką bendradarbiavęs su kun. M. Sideravičium, paskiau su juo susipyko ir atsiskyrė. Prie kun. M. Sideravičiaus kompanijos buvo prisidėjęs buvęs vyresnysis policininkas ir dvarelio savininkas kaunietis Kušeliauskas. Jie trys (Sideravičius, Antanavičius ir Kušeliauskas) buvo daugiausia išleidę maldaknygių ir kitokių tikybinių spaudinių, maždaug pradeėdami nuo 1870 m. Kurį laiką ta lietuvių literatūra buvo tartum koksai tos trejukės monopolis. Sūduvietis kun. A. Brundza bene buvo pasiekęs rekordą su savo elementorium. Kun. Ant. Brundza buvo vysk. Valančiaus talkininkas. Jisai buvo (pagal Šolkovičiaus „Sbornik statej razjasniajuščich polskoje dielo") apie 1870 m. pasišalinęs į Prūsus, kur, vysk. Valančiaus protekcija, Tilžės katalikų dekano kun. Zabermano buvo paskirtas Mažosios Lietuvos pasieny klebonu, iš kur platindavo Rusijos caro valdžios persekiojamą, daugiausia Valančiaus leidžiamą, lietuvių literatūrą. Kun. A. Brundzą Prūsų valdžia išdavė rusų policijai, ir jis buvo apie 1870 m. byloje nubaustas, išvežtas į Rusiją ir tenai mirė. Ar parašė ką — nežinau. Dar pamenu, kad sūduvietis kun. Marcinskis buvo parašęs lietuviams lenkišką gramatiką ir jos prakalboje pasisakė manąs parašyti ir lietuvių kalbos gramattiką.

Pagal tarmę Sūduvai priklauso kairiosios Nemuno

pusės Mažosios Lietuvos rašytojų dalis, kaip pvz. kun. Donelaitis; bet tos dalies veikėjų tradicijos nesiekė tikrosios Sūduvos rašytojų (kita tikyba, kitas raidynas, kita valdymo tvarka).

Seniau Sūduva nemaža žymių vyrų davusi lenkų kultūrai: vyskupus Oleką (nuo Pilviškių, iš Kriauniškių) ir Ruškį-Ruškevičių iš Dženčialaukos, 7 km į Kauno pusę nuo Marijampolės, skulptorių Velioniškį-Velonskį iš Kumelionių prie Marijampolės, J. Aleksą-Aleksandravičių iš Kumečiškių, tarp Marijampolės ir Kalvarijos, kun. Prūselaitį, lenkų tikybinį literatą.

Reikia čia priminti, kad 1708-1711 m. maras (pestis ir kitos ano meto epideminės ligos) buvo išnaikinęs apie du trečdalius gyventojų, ir Sūduvą reikėjo antru kartu iš naujo kolonizuoti. Sūduva kitą kart priklausė dviem vyskupijom — Vilniaus ir Žemaičių — ir buvo kolonizuota po 1708-11 m. epidemijų iš Žemaitijos, iš Vilniaus ir iš Mažosios Lietuvos. Savo keliu kolonizavimas ėjo ir iš pietų pusės, nuo Mozūrijos ir Lenkijos, kur buvo tankiau gyventojų ir didesnis jų prieauglis (daugiau gimimų).

Mokyklų po maro buvo Lomžoje (liciejus), paskiau Seinuose (szkola obwodowa ar net kurį laiką wojewódzka), kur paskiau Suvalkuose gimnazija ir Marijampolėje szkola powiatowa (apie 1840 m. atkelta iš Seinų). Dar seniau turėjo kiek aukštesnę lotynų dėstomąja kalba mokyklą Virbalio dominikonų vienuolynas. Marijampolės marijonų vienuolynas turėjo tik žemesnę mokyklą, kuri bandė prasimušti į aukštesnę, bet Virbalio domininkonai, bijodami konkurencijos, pasistengė skundais jai kelią pastoti, ir marijampoliškė liko žemesniojo tipo mokykla, nors joje mokiniai, kaip matyti iš išlikusių dokumentų, išmokdavo lotyniškų pasveikinimų, bet, tur būt, nelegaliai. Tai

matyt iš Totoraičio „Suvalkijos — Sūduvos istorijos".

Kai ėjo labai dažni kryžeivių puolimai (XIII-XV a), tai Sūduva, paskiau Suvalkija, buvo labai skystai gyvenama, ir tenai augdavo labai plačios girios. Lenkų rašytojai vadindavo ją „Kraj Zapuszanski" (Basanavičiaus lietuviškai išversta: Užgirinis Trakas, nes lenkiškai dar vadindavo „Trakt Zapusczanski"). Basanavičiaus vertimu galima abejoti. Vytauto derybose su kryžeiviais tas kraštas lotyniškai vadinamas „Sudavia" („De sudavia non est disputandum", rašo Vytautas). Tada tas kraštas siekė Mozūrijos sieną, ir jam priklausė Lomžos gub. dalis. Visa šalis priklausė didžiajam kunigaikščiui, kuris turėdavo medžioklių prižiūrėtojų ir medžiotojams rūmų, kuriuose su svečiais apsistodavo. Žinomi „Olitskije Choromy" (Alytaus Rūmai), tur būt, netoli Liudvinavo, Buktos dvaro vietoje. Žygimantas Senasis, 1569 Liublino unijos kūrėjas, tuos rūmus pavedė savo gydytojui, arba cirulnikui, žydui Vulfui už gerą didžiojo kunigaikščio ir karaliaus sveikatos priežiūrą. Šalis buvo skirstoma girininkijomis, seniūnijomis. Tų padalinių valdytojai išskaldydavo „dvarus" į valakus ir juos už atidirbimą dienomis arba atlyginimą natūra perleisdavo valstiečiams. Taip vedė apgyvendinimą arba kolonizavimą Buktoje Vulfai, karalienė Renata, Bona ir kt. Tai buvo sparčiau pradėta daryti nuo XVI a. antrosios pusės. Kolonizavimas ėjo iš rytų, iš Vilniaus, Trakų, iš žemaičių vietovių, iš pietų (Mozūrijos) ir iš Prūsų. (Žr. Totoraičio „Istoriją"). Matyt, toje šalyje po 1708-1711 m. epidemijų gyventojų skaičius nelabai tedidėjo. Kažkokia 1861 m. rusiškai atspausdinta caro ministerijos knyga rašo, kad rytinė Suvalkų gub. dalis žemės dirbimui dėl balų ir pelkių labai maža tetinkanti. Seniau dar klampiau tenai buvo, ir žmonės tokiose

vietose apsigyventi nenorėdavo. Senų miestų Sūduvoj nėra. Dar mano atminimu apie 1870 m. buvo iškirsta Sasnavos apylinkėje dvi didokos girios, trečia netoliese buvo iškirsta kiek pirmiau. Tai rodo, kad 1860 m. Sūduvoj ėmė sparčiau daugėti gyventojų. Čia galima pabrėžti tą istorinę tiesą, kad Lietuva blogoje vietoje guli: per ją Europos Vakarai ir Rytai besiginčydami su savo kariuomenėmis kartas nuo karto čia į vieną, čia į antrą pusę žygiuoja ir šalį naikina, atneša antmetinių ligų (marą, cholerą, šiltines, kruviną-ją) ir neleidžia gyventojams veistis. Ir XX a. tą taisyklę patvirtino.

Dar keletas žinių iš 1905 m. gyvenimo.

VARŠUVOS GENERALGUBERNATORIAUS SKALONO BANDYMAS SULAUŽYTI GYDYTOJŲ PRIESAIKĄ

Vietos prokuroro pavaduotojas, baronas Raden, aplankė visus Marijampolės gydytojus ir pranešė, kad pagal Lenkijos generalgubernatoriaus įsakymą gydytojai turi jam, von Radenui, pranešinėti apie kiekvieną sužinotą šautinį žmogaus sužeidimą. Gydytojai tokias žinias suteikinėti atsisakė, remdamiesi tradicine gydytojų priesaika, kad gydytojas niekad ligoniui nekenks ir jo sužinotų paslapčių niekam neišduos. Ta priesaika, arba bent jos pagrindai, siekia Hipokrato gadynę (IV-V a. prieš Kristų) ir viso pasaulio gydytojų yra perdėm pripažįstama ir vykdoma. Kai pas mane atėjo Radenas, manęs nebuvo namie, ir aš iš kitų gydytojų sužinojau to vizito tikslą. Pas Radeną su revizitu nėjau. Kaip tik po to aš buvau pakviestas pas giltinietį Žiūrį, kuris, beekspropijuodamas kartu su Kunickiu netoli II Gudelių žydo dvarininko Blankštei-

no Ivoniškių dvare, jo svečio buvo peršautas per krūtinę. Jisai gulėjo vieno smulkaus valstiečio svirnelyje, Senojoje Kelmynėje, Sasnavos apylinkėje. Kulka buvo iš priešakio perėjusi per apatinę dešinio pūslo*) (plaučio) dalį ir atsidūrusi žemiau dešiniosios mentės. Nežinau, kokiu būdu tardytojas buvo tą mano apsilankymą pas Žiūrį suuodęs, ir pakvietė pasiaiškinti. Aš, remdamasis gydytojo priesaika, Rusijos įstatymų pripažįstama, atsisakiau suteikti kokių nors žinių apie savo ligonius ir kartu apie Žiūrį. Pasakiau, kad Skalono potvarkis neteisėtas, nes administratoriaus įsakymas negali laužyti įstatymo, o tik jį aiškinti. Tardytojas neprieštaravo, tik sakė, jog karo stovis, tuo metu antru kartu Skalono paskelbtas, galįs atsiliepti ir mano ir jo, tardytojo gyvenimui. Dėl to jisai pasiūlė tą bylą baigti kompromisiniu mano atsakymu, kad aš tokio įvykio savo medicinos praktikoje neatsimenąs. Aš po tokiu protokolu pasirašiau, ir ta byla daugiau į viršų nebeiškilo. Tardytojo būta žmogaus juokdario. Jis čia pat papasakojo anekdotą, kaip rusų kariuomenės vyriausias vadas generolas Kuropatkinas ar Annenkovas, bebūdamas Turkestano generalgubernatorium, išleido kovai su kuprių (verbliūdų) maru įsakymą, kad visi kupriai patinai turį būti kuo greičiausiai išskapinti: tada maras pranyksiąs, nes skapai ta liga nesergą. Tasai įsakymas buvo iškabintas viešose vietose. Vienas žydas, perskaitęs tokį generalgubernatoriaus įsakymą, susidėjęs į maišą reikalingiausius daiktus, išėjo iš Samarkando ir dūlina keliu tolyn nuo miesto. Sutinka pažįstamą. „Maušiau, kur eini?" klausia pažįstamasis. „Einu sau iš miesto, kad nepritaikytų man naujo generalgubernatoriaus įsaky-

*) „Plautis" pavadinimas nevykęs, geresnis — „Pūslas".

mo", atsako Maušius. „Kaip tai?" klausia pažįstamasis, „juk tas įsakymas ne tau, bet verbliūdams„. „Nesuk man galvos", ginčijasi Maušius: „išskapins tave, o paskui įrodinėk jiems, kad tu ne verbliūdas". Tolimesnių komentarų tardytojas nedarė, bet ir be jų buvo aišku, ką jisai norėjo pasakyt: nepaklausysim Skalono, jis ištrems iš Lenkijos arba suims, o tu ten paskiau įrodinėk, kad įsakymas negalėjo būti taikomas, nes jisai prieštarauja caro įstatymams.

Panašų įsakymą buvo išleidęs ir Nepriklausomosios Lietuvos tribunolo prokuroras, rodos, Kalvaitis. Jisai gydytojams buvo įsakęs pranešinėti prokuratūrai sužinotus persileidimų (abortų) atsitikimus. Žinoma, ir čia dėl ligonio paslapties išlaikymo, rodos, nei vienas gydytojas apie sužinotą abortą prokuratūrai nepranešė. Čia kova buvo lengvesnė, nes gydytojas galėjo pasiteisinti, kad jisai ligonę ne dėl persileidimo, bet dėl paprasto gimdos kraujavimo gydęs. Vyriausiasis prokuroras savo įsakymo neatšaukė, bet už jo nevykdymą nė vieno gydytojo nenubaudė.

MARIJAMPOLĖS GIMNAZIJOS DIREKTORIAUS VOLKOVSKIO PASIŪLYMAS

Kai 1905.V.28 (15) rengėme spektaklį, nepriteko naujai improvizuotoje salėje kėdžių. Nuėjau pas berniukų gimnazijos direktorių pasiskolinti vienam vakarui kokių 50 kėdžių. Davė. Gimnazistai tuomet jau nerimavo, darė chemines obstrukcijas mokytojams ir viešųjų paskaitų dėstytojams, stengdamiesi nelankyti pamokų ir paskaitų. Gimnazija pačių moksleivių buvo vedama prie uždarymo. Buvo reikalaujama, kad gimnazijoje dalykai būtų dėstomi mokinių gimtąja kalba. Direktorius ir Varšuvos apygardos mokyklų

globėjas nustoti gimnazijų nenorėjo. Marijampolės gimnazijos direktorius tuomet buvo Volkovskis, žmogus dar nesenas, kokių 50 m. amžiaus, bet ligūstas, sirgo sifilio pasėka, strėnų smegenų vytimu (medic. — tabes dorsualis). Kai jis vaikščiodavo, tai kojos pindavosi, nelabai jos jausdavo po savim dugną. O patamsiu jisai beveik visai negalėdavo vaikščioti, nes negalėdavo regėjimu kontroliuoti savo eisenos. Bet intelektą Volkovskis dar pilną turėjo, bent man taip atrodė.

„Ar žinote, ką aš noriu tamstai pasakyt? Visi pergyvename neramius laikus, patys mokiniai viską daro, kad gimnazija, jei nebus įvesta lietuvių dėstomoji kalba, būtų uždaryta. Nei mano vyresnybė, nei aš, nei mokytojai gimnazijos uždaryti nenorime ir, iš mano pusės bus daroma, kas galima, kad gimnazija neužsidarytų. Ir mokiniams nėra išmintingo reikalo stengtis, kad gimnazija užsidarytų. Juk nuo to nukentės jie patys ir jų tėvai. Tamstos moksleiviai klauso, aš tai gerai žinau. Paveik tamsta juos, kad mestų griežtą savo nusistatymą. Valdžia galėtų nusileisti. Aš galiu štai ką pasiūlyti, kad mokiniai būtų nuraminti: įvesti Marijampolės gimnazijoje privalomą lietuvių kalbos ir literatūros dėstymą, be to, privalomą atskirą Lietuvos istorijos ir geografijos dėstymą. Tų dalykų būtų mokoma lietuvių kalba. Kad visi dalykai būtų dėstomi lietuvių kalba, kaip to reikalauja opozicininkai, valdžia nesutiks, nes tai būtų per staigus sistemos laužymas. Pagalvokite, daktare, apie tai ir savo nusistatymą praneškite man", baigė pasikalbėjimą Volkovskis.

Aš pasitariau su L. Ciplijausku, P. Kriaučiūnu, su žmona. Jie Volkovskiu nepasitikėjo — norįs apgaut, susilaukti nusiraminimo ir nieko neduot; reikia, esą, maskolių pribaigti, matyt, jau jam visai smunkančios

kelnės; tad Volkovskio pasiūlymas atmestinas, varyt toliau kovą dėl visiško gimnazijos ir Veiverių seminarijos sulietuvinimo, nekalbant apie rusų raugo išvarymą iš pradžios mokyklų. Dar P. Kriaučiūnas paabejojo: o gal vertėtų Volkovskio pasiūlymo neatmesti? Tik tegul daro tuojau tam pradžią, tegul gauna iš Varšuvos nuo globėjo to turinio popierių. Žodžiais, sako P. Kriaučiūnas, čia negali pasitikėti. Teko Volkovskiui pranešti, kad aš nesijaučiu galįs suvaldyti pakilusios moksleivių nuotaikos, ir dėl to atsisakau nuo tokios intervencijos. Bet man rodos, kad valdžia tokias gimnazijos reformas galėtų ir be manęs tuojau pradėti, nes jos galėtų bent lietuviškąją moksleivių dalį nuraminti, ir opozicija valdžiai sumažėtų. Be to, visi matytų, kad valdžia rimtai nori padaryti kompromisą, ir tada opozicija, tur būt, suskiltų: vieni pasitenkintų zyle rankose, o kiti — sumištų. Volkovskis netrukus buvo pakeistas kitu direktorium, o kai revoliucija ėmė slūgti ir senosios santvarkos šalininkai ėmė galvas aukštyn kelti, tai apie panašias reformas valdžios atstovai neužsimindavo. Galima buvo prileisti, kad Volkovskiui, turint „tabes dorsalis", pradėjo reikštis greta dar kita liga — „paralysis progressiva", sukelianti didybės maniją: žmogus ima peržengti savo realias kompentencijas. Galima abejoti, ar aukštesnioji mokyklų vyriausybė (ministeris pirmininkas, švietimo ministeris, Varšuvos mokyklų globėjas) man padarytus pasiūlymus buvo jau priėmęs. O gal tai buvo tik nesveikos Volkovskio vaizduotės padarinys? Koks buvo Volkovskio tolesnis likimas — nesužinojau. Gal jį ir iškėlė iš Marijampolės, kai jisai apygardos mokyklų globėjui paraportavo, kokius pasiūlymus davęs daktarui K. Griniui.

Turgaus stabdymas

Kai žmonės po žandaro Valickio žlugimo ėmė maskolių policiją guite guiti, jos visai neklausyti, kai ji pati ėmė bėgti į apskrities miestus, tai Marijampolės apskrities policijos viršininkas kpt. Tomaševičius buvo pradėjęs kalbėti: „Žiūrėsim, kaip jie be policijos apsieis, kai policija pasišalins, o jomarkus, turgus tegul prisižiūri patys revoliucionieriai; tada jie policijos reikšmę gal ir supras ir įvertins; artimiausias turgus tai parodys".

Tomaševičiaus samprotavimas buvo teisingas. Vietos, Sūduvos LSDP komitetas (kuriam priklausė ir mano žmona Joana) susirūpino, kas reikėtų daryt, jei per jomarką policija pasišalintų. Nutarta atšaukti jomarkas ir turgus. Visuose miesto privažiavimuose buvo pastatyti vyrukai, kurie važiuojantiems į mugę rėkė, kad grįžtų atgal, nes policijos nebūsią ir būsią vagišiavimų, peštynių ir žudynių. Bet žmonės nei klausyti neklausė — kas atvažiavęs buvo, tas ir nudardėjo į jomarką. Jomarkas buvo, policija savo darbą po senovei darė, nieko ypatingo neatsitiko. Matyt, gubernatorius nepritarė Tomaševičiaus sumanymui.

Šnipas Sobolis

Revoliucijos metais be kitų vietinių žydų, išsikišo į viršų jaunas Marijampolės žydukas, pavarde Sobol. Ypač dalyvavo žydų spektakliuose, taip pat viešuose ir slaptuose mitinguose. Pasižymėdavo jisai savo radikalumu. Žodžiu, Sobolis 1905 m. pagarsėjo ir žydų ir lietuvių tarpe. 1906 m. jisai su kitomis revoliucijos įžymybėmis buvo įkištas į Kalvarijos kalėjimą, kaip pavojingas visuomenės rimčiai asmuo.

Tuos preventyvius areštus aš jau pirmiau minėjau. 1906 m. vasarą paleistų tos rūšies veikėjų foto atvaizde yra ir Sobolis. Apie jį tuojau pasklido gandų, kad jisai esąs žandarų prikalbintas ir papirktas šnipas. Ir toliau ta Sobolio „garbė" vis kilo. Praėjo dar kiek metų, Sobolis vėl ėmė garsėti žydų teatrininku. Nepriklausomybės pabaigoje radau laikraščiuose žinią, kad buvusi paminėta Sobolio teatrinio darbo ar ne 25 metų sukaktis. Maža to, Sobolis buvo įrašytas į nusipelniusiųjų Lietuvai vyrų skaičių, ir jam Respublikos prezidento buvo paskirta pensija. Na, pamaniau sau, tegul Sobolis naudojasi pagarba ir pensija. Matyt, jisai atgailavo dėl savo nuodėmių ir naujais nuopelnais susigrąžino gerą vardą. Jisai, rodos, buvo vokiečių nužudytas 1941 m.

Icihokų, kitaip Ichokų, šeima

Tėvai Marijampolėje, Vytauto gatvėje, turėjo mūro namą, pirmiau versdavosi, karčiamą laikydami bene penketas vaikų. Vienas buvo medicinos studentas, kitas gimnaziją bebaigiąs ir paskiau pasidaręs gana garsiu phthisiatru (džovaligės specialistu), Paryžiuje. Dvi dukterys buvo gimnaziją išėjusios, penktasis buvo batsiuvio gizelis. 1905 m. tos šeimos jaunimas vadovavo žydų revoliucionieriams: rengdavo mitingus, eisenas, dalyvaudavo žydų spektaklių ruošime, slaptos literatūros platinime, žodžiu, tai buvo šeima, kurios jaunoji karta buvo sudariusi Marijampolės žydų revoliucionierių štabą ir 1905 m. buvo labai veikli. Gal būt, kad Ichokas Abromas (medicinos studentas) dalyvavo ir revoliucinėje kariuomenės organizacijoje. Bet, kai Maskvos sukilimas buvo numalšintas, tai Ichokų šta-

bas 1906 m. pradžioje greit išnyko — stud. med. Abromas atsidūrė Archangelske, dukterys bene Odesoje ir, kai žandarai dėl saugumo pradėjo suiminėti revoliucinę vadovybę, tai Ichokai nepakliuvo, nes toli nuo Marijampolės buvo nuvažiavę — ten, kur jie buvo visai nepažįstami. Ir žydų revoliucionieriai Marijampolėje netrukus beveik pranyko. Šerių darbininkai (ščetininkai) ir kiti žydų proletarai dar kiek tebekovojo dėl ekonominių laimėjimų, bet žydų revoliucinė inteligentija pranyko. Kiek patvaresnis žydų revoliucionierius pasirodė kirpėjas Barela, taip pat buvęs preventyviame arešte Kalvarijoje 1906 m. pirmojoje pusėje. Jį 1922 m. radau Kaune. Jis laikėsi tų pačių, „Bundo" socialdemokratų organizacijos seniai nustatytų, pažiūrų ir nepriklausomybės metais: nesiliovė kovojęs dėl geresnės proletarų ateities. Toliau, rodos, jis buvo perėjęs į bolševikus.

Lietuvių revoliucinės šeimos

Apie anuos metus tarp lietuvių buvo pasireiškusių keletas revoliucinių šeimų. Jose revoliucinė nepriklausomybės dvasia laikėsi gana pastoviai ir ilgai.

Iš tokių revoliucinių šeimų, kurių nariai aktyviai dalyvavo 1905 m. lietuvių judėjime, minėtinos Stebuliškių dviejų brolių Matulaičių (Juozo ir Jurgio). Jaunoji to laiko padermė — viso abiejose šeimose buvo apie 8-10 revoliucionierių: I. Juozų šeimos: 1. P. Matulaitis, 2. Andrius, 3. Ona Matulaitytė-Aglinskienė, 4. Matulaitytė-Rimšienė; II. Jurgių šeimos: 1. Dr. St. Matulaitis, 2. Juozas Matulaitis, 3. Sergijus Matulaitis, Jurgių Matulaičių duktė, ištekėjusi už Paežerėlių Akelaičio, susilaukusi dviejų sūnų revoliucionierių — Juozo ir Vinco; 4. Liudvikas Matulaitis.

Putriškių Vitkauskai paleido į pasaulį bene 5 žymius lietuvių tautinio judėjimo veikėjus: 1. inž. P. Vitkauską, 2. Pijų Vitkauską, 3. Viktorą Vitkauską, 4. Feliksą Vitkauską ir 5. Pranę Vitkauskaitę-Lepšienę.

Lozoraičių (Baltrušių) šeima išaugino tris gerus visuomenės veikėjus: Motiejų, Juozą ir Joną Lozoraičius.

Kriščiukaičiai (Būgnų) turėjo du — Antaną ir Joną.

Leonų (Liaskavos) tris: Petrą, Silvestrą, Joną.

Griniai (Selemos) keturis: Kazį, Joną, Oną*) ir Kazio žmoną;

Rimšai (Naudžių) keturis: Juozą, Petrą, Jurgį ir jų seserį.

Bagdonai (Slibinų) tris.

Panausupio Ambraziejai yra davę keletą veiklių lietuvių patriotų, jų tarpe žinomą Brooklyno, N.Y., veikėją Juozą Ambraziejų. Iš tos padermės ir Vilniaus lietuvintojas kun. Jz. Ambrazevičius-Ambražas.

Baltrušaičių namai (Buktiškių) gali pasigirti trimis savo sūnumis, kurių vienas žuvo revoliucijos metu nuo maskolių kulkos.

Lingių (Samsoniškės) buvo du vyrai — daktaras Antanas ir Pranas.

Putriškių Bulotai du, o su dėde Jonu iš Smalinės — tris veikėjus.

Strimaičiai (Žečkalnių) davė tris veikėjus.

Bielskai (Balsupių) du: Vincą ir Pijų.

Kriaučiūnai nuo Nemuno du brolius — Antaną ir Joną.

---

*) Anų dviejų Griniukų ir Griniūtės tėvo motinos pusbrolis buvo Mikalojus Akelaitis (1829 —1887), 1863 m. sukilėlis ir lietuvių rašytojas.

Matulaičiai (Domeikų) du: Vincą, buv. valstybės kontrolierių, ir Matą.

Matulaičiai (Orinų) du: Andrių ir Jurgį (arkivyskupą).

Ciplijauskai (Šunskų) du: Liudviką ir Juozą.

Grigaičiai (Zanavykų) davė Dr. Pijų ir tris kunigus.

Mašiotai (Pustelnikų): tėvą ir du sūnus — Praną ir Joną.

Pietariai (Ž. Gudelių) du: abudu gydytojai.

Jablonskiai (Rygiškių): Jonas, jo žmona.

Po vieną veikėją yra davę, nepriklausomybės siekdami:

Basanavičiai (Ožkabalių), Kraučiūnai*) (Papečkių, Vištyčio pusėj), Jasiulaičiai (Vilkaviškio pusėj), Kudirkai (Paežerių), Būčiai, Dubinskai, Žilinskai (Jurkšelių), Lingiai (nuo Gižų), du Stikliai (Liepalotų), Vaičaičiai (Sintautų), Daniliauskai (nuo Sintautų), Račiūnai (Bajoraičių), Staugaičiai (Turgalaukio), šlekiai (Mokolų), Grinevičiai (Kirkiliavos), Aleksai (Kumeciškės), trys Klimai (Kušliškio), 3 Mickevičiai (Būdviečių, nuo Pajavonio), Garmai (Tursonių), Arminai, Palukaičiai (Spraulių). Čia paminėti tik tie politikos ir kultūros veikėjai, kurie pasidarbavo tautos reikalams 1904-1914 revoliucijos metais ir savo veikla pasirodė Sūduvos žemėje. Įvardinti ne visi, tik tie, kuriuos atsiminiau, rašydamas šiuos atsiminimus.

---

*) Iš Petro Kriaučiūno brolių buvo mokslus išėjęs vienas kariuomenės pulkininkas, lietuvių reikalams nepasitarnavęs, ir jauniausias Kazys, persikėlęs į JAV, teisininkas.

Gimnazijos moksleivių tėvų ir globėjų susirinkimas

Kai mokiniai ne tik Marijampolėje, bet ir kitose vidurinėse ir aukštosiose mokyklose vis labiau bruzdėjo ir kėlė savo kartais iš tikrųjų neįvykdomus reikalavimus, vietos valstybinės berniukų gimnazijos direktorius, rodos, jau nebe Volkovskis, nusistatė sukviesti moksleivių globėjų susirinkimą, kad padėtų sugrąžinti mokyklai buvusią rimtį. Paprastai iki tol moksleivius tvarkė pedagogų taryba ir vadovybė (direktorius, inspektorius, klasių auklėtojai). Inspektoriaus žinioje dar buvo du klasių auklėtojų padėjėjai. Mokinių tėvų komitetų, kaip kad buvo Nepriklausomojoje Lietuvoje, tuomet visai nebuvo. Nebuvo taip pat ir mokyklinių komitetų, nors ir šelpiamųjų, bent Marijampolėje. Jokių moksleivių kolektyvų Rusijos caro valdžia nepakentė, ir jie būdavo tik slapti ir tuo pačiu pagal įstatymus baustini. Man bebūnant VIII (išleidžiamojoje) klasėje, kai kurie mano bendraklasiai buvo susitelkę į 3-5 asmenų būrelius ir sumestais pinigais pirkdavosi cenzūros leistų knygų rusų kalba, norėdami daugiau prasilavinti. Toj slaptoj moksleivių bibliotekoj buvo Michailovskio, Pisarevo, Dobroliubovo, Korolenkos veikalų, kurie būdavo laisvai pardavinėjami viešosiose knygų parduotuvėse ir caro valdymo santvarkos negriovė. Carų valdžia labiausiai bijojo organizacijų ir laisvojo žodžio (spaudos). Ne be reikalo pasakose pasakojama, kad didvyriai raganiai ir raganos žino žodį, kurį ištarus, galima pražudyti numatytą žmogų. Jau tada, 1905 m., lietuvių toksai žodis buvo surastas ir pradėtas vartoti; o tas žodis buvo „Lietuvos nepriklausomybė", „laisvė", „Lietuva — lietuviams!" Kiti manė, kad tas žodis, anot

Mato Šalčiuko, bus „socializmas ir taip toliau", „Žemė ir laisvė". Caro valdžia visomis, gana brangiomis priemonėmis stengėsi, kad tokie galingi žodžiai Rusijos imperijoje nebūtų vartojami. Senajai carų santvarkai karas su Japonija buvo jau mažiau pavojingas, negu amžinas karas su spausdintu arba hektografuotu popierium, kur anie stebuklingieji žodžiai yra kartojami.

Ne kas kita, kaip tie žodžiai, gimnazijos mokinių kartojami, privertė gimnazijos vadovybę sukviesti jau čia minėtų tėvų komitetą. Tėvai pirmiausia buvo susirinkę gimnazijos mūre ir čia patvirtino savo vaikų reikalavimą, kad mokyklose dėstymas eitų mokinių gimtąja kalba ir kad mokiniams būtų leista pedagogų priežiūroje turėti savo organizacijas, o taip pat, kad tėvų komitetas, visų tėvų rinktas, turėtų darbuotis su pedagogų taryba, kurioje turi būti ir tėvų komiteto atstovas. Tos rūšies buvęs to tėvų susirinkimo protokolas ir, rodos, buvo išrinktas 5 asmenų ir tėvų komitetas. Mano žmona Joana dalyvavo tame tėvų susirinkime ir buvo išrinkta į tėvų komitetą. Ji su poručiku Juozu Stankūnu (kilusiu iš Lauckaimio) dar papildomai pasikvietė apie 30 tėvų į mūsų butą pasitarti gimnazijos reikalais. Dalyvavo: Jz. Stankūnas, štabrotmistras Strielkovskis iš Kataučiznos*), pasienio kareivių kordono viršininkas, rusas, liberalas, Klementina Bučinskaitė (lenkė), Seinų seminarijos profesorius kan. Narjauskas, Joana Griniuvienė, Dr. K. Grinius, Aleksiūtė (iš Kumeiškių), P. Grigaitis (?), L.

*) Kataučizna vadinosi dvaras palei K. Naumiestį; tuo pačiu vardu buvo pasienio sargybos užtvara, kuri buvo Strielkovskio žinioje. Tas vardas yra atsiradęs nuo dvarininko Kot pavardės. Jisai klaidingas: turėtų būt "Katynas" arba "Katynė".

Ciplijauskas. Kilo klausimas, kuria kalba turėtų būt mokoma Marijampolės gimnazijoje. Paprašyta buvo tuo reikalu išsitarti, kaip bešališką žmogų, rotmistrą Strielkovskį. Jisai pareiškė, kad per kelerius metus, pamažu, Marijampolės gimnazija turėtų būti visai sulietuvinta, nes aplinkui per kelias dešimtis varstų (varstas turi 15/14 kilometro) gyvena beveik vieni lietuviai. Į tai su ašaromis atsiliepė isterišku balsu Kl. Bučinskaitė, kad tai būtų didžiausia skriauda lenkams, ir ji, kaip lenkė, negalinti su tokiu pasiūlymu sutikti, ir turinti protestuoti. Kan. Narjauskas bandė Bučinskaitę nuraminti, sakydamas, kad lenkų čia yra tik 1-2 procentai ir kad gimnazijoje tos tautybės mokinių taip pat labai maža; kad lenkai savo entnografinėje teritorijoje turėsią pakankamai lenkiškų gimnazijų; pagaliau; kad ir Marijampolėje ir Kalvarijoje toliau galį atsirasti privačių lenkiškų gimnazijų. Į tuos argumentus Bučinskaitė suriko: „Ale čia Lenkų Karalija, ir gimnazijoje turi būti mokoma ir lenkiškai ir lietuviškai". Tada aš prasitariau, kad lenkams ir lietuviams dar nėr ko taip aistringai to klausimo nagrinėti, nes voverė dar medyje, ir kam jos kailiukas atiteks — dar nežinia. Atšaldykime savo temperamentus ir demokratiškai pripažinkime, kad tuo tarpu mokyklose turi būti dėstomoji kalba ta, kuria namie kalba aplinkiniai vietos gyventojai ir mokyklos mokiniai. Pamažu tokią reformą vykdant, tautinių mažumų mokiniai turės laiko prisitaikyti, ir skriaudos nejus.

Susirinkusieji ėmė skirstytis kas sau, ir posėdis pasibaigė be rezoliucijos. Žinoma, susirinkusiųjų daugumas būtų balsavęs už Strielkovskio pasiūlymą, bet taktas reikalavo, kad lenkai svečiai iš mūsų namų išeitų nevisai nuliūdę ir supykę, nes bendrasis lietu-

vių ir lenkų priešas, Rusijos absoliutinė santvarka, dar nebuvo nugalėta.

1905 m. spauda

Policijai silpstant, „pasileido" ir imperijos spauda. Cenzūra (vyriausioji spaudos valdyba) nebesuvaldė spausdinių. Iš Petropilio, Maskvos, o ypač iš Rostovo prie Dono ėmė greitu tempu, kaip iš maišo, piltis šimtai knygučių tokio turinio, kaip ir užsieninių necenzūruojamų leidinių. Humoristiniai žurnalai ėmė atvirai šaipytis iš ministerių ir net tuomet galingo S. J. Wittės. Rostove atsirado jau minėtas turtuolis Paramonovas, kuris bene visą nemažą savo turtą atidavė revoliucinei literatūrai leisti. Nemaža gerų knygučių išėjo ir lenkų kalba. Lietuviai taip pat pasinaudojo jomis ir, keliolika išsivertę, išsispausdino.

Kažkoks rusų žurnalistas buvo apsilankęs pas tuomet jau persenusį Pobedonoscevą, kuris nuo caro Aleksandro III įsicariavimo (1881 m.) buvo beveik Rusijos viešpatijos diktatorius. Nors ir labai pasenėjęs, jisai ir 1905 dar nevisai buvo nustojęs savo galybės. Ir Mikalojus II jo patarimų klausydavo. Žurnalisto paklaustas, ar galima išsižabojusią viešpatijos spaudą suvaldyti, Pobedonoscevas atsakė, kad jisai esąs tikras, jog tai artimiausiais metais įvyksią, nusikalstamo turinio spaudiniai, girdi, bus policijos išrinkti, konfiskuoti, spaustuvės bus įspraustos į įstatymų nustatytas ribas, kaltininkai bus nubausti ir įsigalės tikroji tvarka. Tas žurnalistas savo komentaruose šaipėsi iš Pobedonoscevo pranašavimų, bet jie jau 1906-1908 metais buvo išsipildę. Nesuvaldoma spauda buvo paskiau vėl policijos (cenzūros) pamauta ir pažabota. Tiesa, suvaržymai, kurie būdavo spaudai taikomi prieš 1905

m., nevisai sugrįžo, nes atsiradusi valstybės dūma (seimas) to padaryti neleido: atstovų kalbos dūmoje būdavo beveik nevaržomos ir jų stenogramos laikraščiuose spausdinamos. Tuo būdu per kairiuosius dūmos atstovus galima buvo visam pasauliui pasiskųsti dėl įvairių imperijos biurokratų daromų priespaudų. Ir mūsų atstovas A. Bulota iškėlė dūmoje rolę provokatoriaus Azefo, kuris patsai organizavo aukštųjų valdininkų užmušimus ir kartu įdavinėjo revoliucionierius žandarams, pasipelnaudamas iš abiejų pusių.

Lietuvių spauda 1905 m. buvo dar silpna. Vilniuje buvo inž. Petro Vileišio leidžiamas dienraštis „Vilniaus Žinios", buvo įrengta jo spaustuvė, lietuvių knygų parduotuvė ir, be to, rengiama mechaninė dirbtuvė. Tuo būdu inž. P. Vileišio buvo pritraukta į Vilnių keli šimtai lietuvių, jų tarpe daug inteligentų. „Vilniaus Žinios" ėmė eiti karo su Japonija metu. Laikraštis iš pradžių lietuvių buvo labai skaitomas, ir jo tiražas buvo pasiekęs apie 6,000—7,000 egzempliorių. Jo vadovybė pradžioje buvo Jono Jablonskio ir P. Višinskio rankose. Antraeilėje vietoje buvo bendradarbiai, kaip Jon. Kriaučiūnas, inžinierius K. Puida, kun. Jz. Tumas. Jonui Kriaučiūnui pataikavimu teko įsigyti inž. P. Vileišio pasitikėjimą, ir Jon. Jablonskis, P. Višinskis, Šlapelis turėjo atsistatydinti. Leidėjui ir nominaliniam „Vilniaus Žinių" redaktoriui radikalus dienraščio tonas netiko. Bet konservatorių rankose dienraštis ėmė smukti, nustoti skaitytojų. Jon. Kriaučiūnas turėjo užleisti vietą kitam pataikūnui K. Puidai, o paskui — kun. Jz. Tumui, bet dalykai vis tebėjo blogyn, tiražas krito. 1909 m. inžinieriaus Vileišio žmona, atėjusi į spaustuvę, išbarstė surinktas „Vilniaus Žinias" ir išvaikė tarnautojus su kun. Jz. Tumu priešа-

kyje, tuo pasielgimu aiškių aiškiausiai išspręsdama pirmojo lietuvių dienraščio likimą.

Rodos, kad 1905 m. buvo pradėjęs eiti Vilniuje kun. Jz. Ambražo „Bitininkas", bet be didesnio pasisekimo. Petrapilyje nuo 1904 m. pabaigos buvo rusų šnipo A. Smilgos leidžiamas „Lietuvių Laikraštis" (savaitraštis), K. Račkausko redaguojamas, kun. Maironio-Maciulevičiaus talkinamas. Ir šiam spaudiniui nesisekė. 1906 m. jis jau nebesirodė. Tokiu būdu pradinė lietuvių spauda netikėtai pasirodė vertelgdoms nuotolinga. 1905 m. lietuvių demokratų užsieninius laikraščius nutarta buvo uždaryti: „Ūkininką" su Nr 10, o „Varpą" — su Nr. 12. „Varpas", reikalui esant, turėjo būti atnaujinamas, o „Ūkininką" nuo 1905 m. gruodžio 1 d. turėjo pakeisti vilniškis „Lietuvos Ūkininkas". Visas užsieninis varpininkų palikimas atiteko „Lietuvos Ūkininkui". Jo svarbiausia globėja F. Bortkevičienė netrukus parsigabeno iš Tilžės leistus Rusijos imperijos ribose platinti varpininkų spaudinius ir per knygininkus paleido į platesnę apyvartą. Buv. varpininkai, arba Lietuvių Demokratų Partija (nuo 1902 m.) spaudai sugrįžus, išėjo su nuostoliu: buvo tuo tarpu netekę laikraščio inteligentams, kurio susilaukė tik 1909 m. („Lietuvos Žinios"). Mat, per maža tebuvo inteligentijos, miestiečių, nedaug tebuvo pašto įstaigų, ir laikraščiams sunku buvo išsilaikyti: per maža skaitytojų, per maža skelbimų. 1905 m. Kauno lietuvių laikraščiai („Nedeldienio Skaitymai", paskiau „Vienybė", „Garnys", „Draugija") buvo katalikų kunigų rankose.

KELETAS DOKUMENTŲ SEINŲ VYSKUPYSTĖS ISTORIJAI (1813—1823 m.)

Seinų vyskupystės, scilicet šių dienų Suvalkų gub lietuvių, praeitis labai mažai ištirta. Žinome, kad žūnant Lenkijos valstybei 1794 — 1795 metais, šitasai kraštas perėjo į prūsų valdžią, tokiu būdu ši Lietuvos dalis tapo atskirta nuo Didžiosios Lietuvos ir nuo to laiko veda jau šiek tiek kitokį gyvenimą, negu Žemaičių ir Vilniaus vyskupysčių lietuviai. 1807 m. Napoleonas I, atėmęs tą kraštą nuo prūsų, prideda prie Lenkų kunigaikštystės; 1813 metais, Napoleonui karą pralaimėjus, tenka šita kunigaikštystė Rusijai, po kurios globa 1815 m. pavirsta autonomiška Lenkų Karalyste, kurios likimu suvalkiškiai lietuviai dalinasi kartu su lenkais ir iki šiai dienai. Perėjo tokiu būdu 100 metų su viršum, taip sakant, atskiro suvalkiškų lietuvių gyvenimo. Verta pasižiūrėti, kokios įvyko čionai permainos per tą laiką.

Pirmučiausiai reikia pasakyti, kad suvalkiškiai lietuviai iki pusės pereito šimtmečio lietuvių kultūkos gyvenime buvo užėmę vieną iš paskutinių vietų. Iki 1833 metų nėra nei vienos, rodos, knygos, parašytos ir išleistos suvalkiškio lietuvio, kuomet visų lietuvių

kalba rašytų knygų jau buvo pagal Baltramaitį 303. Pirmutinis, suvalkiškis lietuvis rašytojas buvo Pranciškus Marcinskis, kurio 1833 m. atspausdinta „Grammatyka polska dla Litwinów". Antras gi lietuvių rašytojas buvo kun. A. Totorius (Tatarė), kuris 1836 m. paleido iš Suvalkų į viešumą „Pamokslus iszminties ir teisibes" ir 1848 m. maldaknygę: „Žiburys rankoje duszios".

Palyginimui pažiūrėkime, kas dėjosi tuo laiku kitose Lietuvos dalyse. Didžiojoje Lietuvoje tuomet dirbo vyskupas. I. Giedraitis, kanauninkas Rupeika, kun. A. Straazdas, D. Poška, kun. A. Savickis ir kiti. Iš lenkiškai rašančių tais laikais lietuvių rašytojų paminėtini: Ksaveras Bagušis (Bohusz), T. Narbutas. Prūsuose gi matome besidarbuojantį Rėzą, Mielckę. Suvalkų (Augustavo) — gi gubernijoj per pirmus 30 metų praėjusio šimtmečio nesurandame nei vieno lietuvių rašytojo. Mokyklų taip pat būta čionai daug mažiau, negu kitose Lietuvos dalyse.

Kad parodžius, kaip tais pačiais laikais Žemaitijoje gyventa, pateikiu keletą ištraukų iš „Opis Żmudzkiey Dyecezyi przez kan. katedr. Stanisława Czerskiego. Wilno 1830". Žinios, kurias čion iš Čerskio*) semiame priklauso XIX šimtmečio trims dešimtims metų.

Apie žemaičių pasiturėjimą štai kaip ten parašyta: „W wiadomości statystycznéy, podanéy apostol. przez biskupa żmudz, hrab. Antoniego Tyszkiewicza, w r. 1745, stan dyecezeyi i Żmudzi całej niepomyślny jeszcze wystawiony... liczba mieszkańców bardzo niewielka, czyni się wzmianka o ubóstwie mieszkańców tudziez liczba duchowieństwa calie mała (p. 7)...

*) Kun. Čerskis, gimęs Vidžemėje, buvęs Salantų klebonu, 1825 m. pakeltas į Varnių kanauninkus, mirė 1832 m.

aż dopiero za panowania Stanisława Augusta zaczęło się dziać lepiey na Żmudzi, zaprowadzono rolnictwo (1764 — 1786 lepsze, lepiey się wieśniak zabudował i odział, korzystał z blizkości portów, zaczął smakować we własności, jakoż i do dziś dnia większa część wieśniaków posiada wlasne mieszkania, których wartość kilkaset talarów wynosiła niekiedy, i które mogą sprzedac drugiemu. Lecz naylepszy byt Żmudżi byl od r. 1807, od którege przez lat kilka nadzwyczaynie wysoką ceną sprzedawała płody do Pruss (p. 8)... W r. 1812 w czasie nayścia Francuzów, gdy Litwa tyle poniosla, Żmudż nic nie ucierpiała, spowodu utrzymaney karności woyskowey przez Magdonalda" (p. 9).

[1] (Numeruotų citatų vertimus rasite knygos gale).

Apie Žemaičių apšvietimą vėl pasakyta: „pospólstwo w większey połowie umie czytać, ma, prócz xiąg do nabożeństwa, nowy testamet... tudzież świeże dziełka: Jan ze Swisłoczy i pismo o chowie pszczól. — (p. 4). „Szkoły: gymnazyum w Krożach, szkoła w Chwałoyniach xx. Karmalitów, szkoła w Kalwaryi xx. dominikanów, Telszach xx. bernardynów. Szkółki parafialne wszędzie się dobrze utrzymują lecz daje się czuć niedostatek pensyy dla panien". (p. 5). „Seminaryum na Żmudzi założone okolo r. 1570 naprzód w Krożach, przeniesiono je potem do Worń 1741. kleryków bywa przeszło 50... (p. 16 ir 17). „Pospólstwo bardzo dobrze przekonane o korzyści ze szczepienia ospy." (p. 18).

„Liudność dyecezyi wpznania katolic oboiey plci moze wynieść popól miliona". (p. 18). [2].

Taip būta aplamiai visoje Žemaičių vyskupystėje. Apie Skuodo dekanatą randame dar smagesnes žinias. „Pomimo nieurodzajność gruntu, wieśniak atoli dobrze się ma po większey części i mieszka wygodnie,

mieszkanie ma własne, które może sprzedawać; niema tu dymników, lecz się dym z pod kaptura pod dach na dwór wypuszcza, gdzie nie gdzie są kominy, piece dobre, okna szklanne... parobek z pensyi i przysiewków może mieć rocznie do rub. sr. 20 niekiedy; parobkinie biorą rocznie do rub. sr 10; kobiety nadzwyczaynie pracowite... Nosi się wieśniak czysto i stroyno... Łuczywa tu nie znają, lecz używane są świece lojowe domowe... bydła się chowa dużo... wozy kute parokonne; lud żyje z handlu i przemyslu... nadzwyczay tu dużo lnu sieją... lud bardzo sposobny do mechaniki i natrafiają się w pospólstwie malarze, snycerze, dosyć trafni bez znajomości prawideł, dosyć rzemieślników Niemców z Pruss ale wszyscy niedouczeni... Drogi wyborne... (pp. 19 ir 20). Szkółki parafialne uczęszszane i pilnie utrzymywane, ledwo nie wszyscy umieją czytać, lud nobożny i oświecony". (p. 21). [3].

Iš šito matome, kad Žemaitijoje prasti žmonės tais laikais buvo gana gerai pasiturintieji, kad bent pusė jų mokėjo skaityt, (buvo kam lietuviškas knygas skaityt, kad parapijų mokyklos buvo prie parapijų bažnyčių, kad 500 tūkstančių gyventojų buvo vidurinės mokyklos, kad kunigai ir inteligentija išeidavo iš tų pačių gyventojų.*) Kitaip buvo tuo pačiu metu dabartinėje Suvalkų gubernijos Lietuvoje: žmonės pavargę, tamsūs, mokyklų maža — parapijines mokyklas tik pradėjo steigt, kunigai ir inteligentija žmonėms svetimi.

Tolimesnis nusmukimas Žemaičių apšvietimo galima išaiškinti tuo, kad po išnaikinimo Vilniaus universiteto ir kun. Čartoryskio mokymo sistemos, Žemai-

*) „Kalwarya przedtem Gordy. Utrzymują tu xx. dominikani szkołe powiatową liczną, z którey ma naywięcey młodziezy seminaryum zmudzkie". Loc. cit. p. 33.

tija neteko savo mokyklų. Suvalkų gi gub. lietuviai pakilo po 1863 m., kai valstiečiams teko gana daug žemės, kai buvo įtaisytos Marijampolės gimnazija, Veiverių mokytoju kursai.

Kad paaiškinus tuos suvalkiškų snūdulio laikus pateikiu čionai keletą dokumentų.*). Priežastis tokio snūdulio be abejo, tai bloga gyventojų materialinė padėtis, ir šitos priežasties dėlei visiška lietuvių inteligentijos stoka. Suvalkų gubernijos (tuomet Augustavo vaivadystės) skurdų lietuvių gyvenimą parodo iš dalies ir šitas dokumentėlis, kurio citavimu čionai ir pradedame.

Konsystorz zawiadamia Duchowieństwo, że. W. Pasterz zapatrzywszy się na dzisieszy niedostatek dokuczający naybardziey gospodarzom polecil konsystorzowi oświadczyć Duchowieństwu, że litując się nad stanem nędznym proboszczów, aby wykaryuszowie mniey zl. 300 dowolney umowy z proboszczem kontentowali się przez wzgląd na niedostatek proboszczów. Urdomin d. 12 Lutego 1823 r. Marciejewski. [4].

Tais laikais lietuvių knygas beveik vieni kunigai rašė. Iš pasaulietiškųjų to laiko lietuvių rašytojų paminėtinas tik D. Poška. Iš suvalkiškių lietuvių tarpo kunigų tuomet labai maža tebūta ir tų pačių, rodos maža apšvietimo turėta. Pati Vygrių Augustavo vyskupystė buvo laikoma labai menka. Vyskupas Kl. Gołaszewskis viename savo laiške, Varšuvoje gruodžio

*) Aš juos esu gavęs 1902 m. iš velionio Juozo Senkaus, b. Marijampolės bažnyčios vargonininko. Paimti jie iš Marijampolės vienuolyno archyvo. Iš viso sąsiuvinyj įrašyta 153 kopijos vyskupų, konsistorijos dekanų ir valdžios įsakymų ir pranešimų į kunigiją. Pirmutinis dokumentas turi datą balandžio 26 d. 1813 m., paskutinis gi balandžio 9 d. 1823 m., taigi apima 10 metų be 17 dienų. Dabar tas sasiuvinis yra Lietuvių Mokslo Draugijos archyve. Dokumentus čion apskelbiant palaikyta, kiek galima, visur jų rašyba ir klaidos.

19 d. 1818 m. rašytame, apie ją šitaip kalba: „która (diecezya) oprócz Imienia i Biskupa nic więcey niemiała, ani rozległości właściwey, ani Katedrv, ani Kapituły, ani Seminaryum, ani funduszów i porządków przynależnych". Suprantama, kad tokioj, sakytum, paskutinėj vyskupystėje nėr ko laukti ir šviesių kunigų. Čia tuojau pateikiamas ištisas Augustavo vyskupystės konsistorijos aplinkraštis (balandžio 3 d. 1820 m.) parodo, koksai žemas buvo tuomet čionai lenkų ir sulenkėjusių kunigų apšvietimas.

KONSYSTORZ JENERALNY DYECEZYJ AUGUSTOWSKIEY D. 3 KWIETNIA 1820 R.

Z Rapportow przeszłorocznych o Kongregacyach Dekanalnych niektóre szczeguły nieszczęśliwie tyczące się Duchowieństwa ledwie się osmiełno komunikować JW. Pasterzowi, gdyż byly takowe, które niemogły tylko jak naybolesniey zasmucić szule. Cnotliwe Serce swiątobliwego Pasterza, jako to, że niektórzy z xx. wikaryuszow Katechizmu nawet Chreściańskiego nieumieją niektórzy przy Administracyi Sakramentow SS. przepisanego Ritum niezachowuią pod tem uleganiem żądaniu rozno wiernych, albo lekceważeniem, niektórzy ani Brewiarza, ani inney Książki powołaniu i obowiązkom swoim potrzebney nieczytaią — Są (? K. Gr) pędządni w samych Zabawkach Swiawych. Są takze xx. Proboszczowie, którzy mimo Ludnosci Parafialney i potrzeby Swiątecznemi Dniami, nietylko cząstki polowiczney jak należy posługi Duchowney na siebie niebiorą wszystek ciężar zrzucaiąc na xx. wikaryuszów, lecz zaięci zabawa w. Stancyi z cywilnemi do Kosciola niezayrzą i t. d. Po stosunkach w tey mierze z JW. Pasterzem, y po bolesnym przez niego rozważeniu

tey tak straszney w Duchowieństwie Demoralizacyi Celem jakiegokolwiek sprostowania porządku i Obowiązków powolania naszego. Konsystorz obwieszczaiąc niniejszym wolę JW. Pasterza wszystkiemu Duchowieństwu, stosownie do teyże samey woli, wzywa niniejszym tymże samym ww. xx. Dziekanow, ażeby w następuiących Kongregacych Duchownych rocznych postępowali jak następuie.

1. Trzema pierwiey Miesiącami wyznaczą dwa lub Trzy Traktaty z Teologij Moralney z których kaplani przy Kongregacyi examinowanemi będą przy tymże Examinie ściśle badanemi bydz maią ex Reditibus Administrationis Sacramentor, oraz Teologicznie zdawać sprawę jak i kiedy takowych obrzędow część opuscic można — Do tegoż każdy zapytywany bydz ma o codziennie odprawianie Kanonieznych Pacierzy, o sposobie odprawowania; o Autorow Teologicznych i Katechystycznych, których się radzi, o sposobie pożytecznego dla Ludu Katechizowania etc.

2. Przeznacza podobnież kilka Artykułow przynaymiey z Teologij Pastoralney nayduiącey się z r. 1810 przy każdym prawie Kosciele Jxx. Rządcow Parafiow, ażeby przy Kongregacyi Dekanalney oprócz Kazusow Teologicznych odpowiadali Examinatorom, przyzem zapytany każdy Jx. Proboszcz bydz powinien, jaka część posługi Duchowney sam wypelnia, a jaką wikariuszowi swoiemu wyznacza, oraz o zachowaniu Kaplanow wespół z nim mieszkaiących, o czem przez wzaiemne zapytanie i odpowiedzi JXX. Proboszczowi wikariuszow naylepiey W. W. XX Dziekani przekonaia się.

3. Po Dekanalney Kongregacyi za ustąpieniem Kapłanow ww. xx. Dziekani wraz z iednym przynaym niey przybranym Kaplanem z weteranow Proboszc-

zow zdanie swoie o każdym zosobna Kapłanie spólnie podpiszą — wszyscy zaś imiennie przy tey okoliczności kwalifikowani bydz mają.

4. Ostrzega temże ninieyszym wszystkie Duchowieństwo, że jest wolą JW. Pasterza, iż gdyby w Rapportach następuiących pokazali się tacy, którzy nie, albo bardzo lekko umieją — Naukę powołania swoiego, albo obowiązkom swoim zadość nieczynią lub niepokaplańsku sprawuią się: wikariuszowie będą odesłani do Seminarium na koszt własny, y zostawac maią tam przez czas, jaki Sam JW. Pasterzz Rapportu Dekanalnego oznacy: JJ. XX. zaś Proboszczowie, którzy by się niepamiętnemi na swoy Urząd i Obowiązki wykazali wyrokiem tegoż. JW. Pasterza przez czas jaki on sim oznaczy ab offici et Beneficio suspendowanemi będą i na Rekollekcye do Seminarium lub do Klasztoru będą skazanemi.

Ninieyszą Odezwę z rozkazu JW. Pasterza WW. XX. Dziekani zaleciwszy wpisanie Oney do Księgi Zalecen Duchownych, przez swoje respective Duchowieństwo wszystkie okolnie przeszlą.

Dan w Urdominie d. 9. Marca 1820 Roku.

X. A. P. Marciejewski. B. Suffr. Off. D. Augustowskiey. X. J. Soroka Sekr. [5].

Toliau einantieji aplinkraščiai rodo, kad lenkų kunigija ne tik kad buvo tamsi, bet ir dideliai ištvirkusi. Atminti reikia, kad ištvirkimas ne vien pas mus tuomet didelis buvo, bet tas pats darėsi dar labiau ir visoje Europoje. Buvo tada didelis visuomenės persilaužimas, naujų sąvokų visokiose gyvenimo šakose įsikūnijimas, žodžiu — visuotinė revoliucija. Karalių sostai, tikėjimų tikrybė, dorybės tvirtybė, įstatymų galybė — viskas buvo išnaujo perkratinėjama, griaunama ir naujais, ar tik panaujintais, pamatais

statoma. Tai buvo laikai begalinių karų, sumišimų ir visokių perturbacijų. Visuomet tokiais laikais pas visus žmones ir ištvirkimas didėja, nes žmogui nelengva pasidaro atskirti, kas leista ir ko neleista daryti. Štai aplinkraščiai, iš kurių matyt, kaip buvo nusmukusi kunigų disciplina ir dora.

Joannes Clemens Gołoszewski DEI et Apostolicae Sedis Gratia Episcopus Vigrensis, Senator Regni Poloniae, Abbas Commendatorius Tremesensis Eques Ordinis S Stanislai 1-mae Classis.

Ad Universum Clerum Dioscesis Nostrae Vigrensis. Ad notitiam Nostram pervenit, inter Sacerdotes Cleri Nostri non paucos quidem reperiri, qui digne ambulant vocatione, qua a Deo vocati sunt, quos omnes peramanter in Domino complectimur, Sed pariter haud deesse cum eodem bono Semine permixtam Sisaniam. Presbiteros scilicet, qui obliti vocationis et disciplinae, ad perversi potius hujus Saeculi normam se Conformant, quam ut regulas Cononicas, quibus sub poena amittendae Salutis obstringuntur consectari malint. Nos vero pro munere Officii Nostri attendentes, quam multum promoveat aedificationem fidelium recta et Sancta Conversatio Sacerdotum, quamqu contra multa mala et Scandala emergi necesse est, ubi levitas, negligentia, dissolulio, vel alias diformis ab observantia Ecclelsiastica Clericorum vita, oculos populi perstringit, qui ut passim observatur, nisi bono exemplo Ecclesiasticor: doctrina innitatur eorum potius moribus quam verbis ducitur; ut proinde quantum in Domino possumus ea saltem mala quae ipsimet dignoscimus de medio tollamus, ne tacendo et dissimilando, ipsi Nos in tremendo Dei judicio negligentiae arguamur; nonnula Nobis Fratres in Ch-to dilecti in memoriam revocanda, praecipienda, atq, ad observantiam dedu-

cenda in animum induximus, prout actu praesenti Edicto munitoriali revocamus, praecipimus et observari mandamus. Et quidem.

1-o. Quoniam audimus aliquot Sacerdotes, qui recitationem Officij Divini parvi pendendo aut penitus intermittunt aut raro nec quotidie, ut in consciencia obligantur, absolvunt, tum longe plures alios qui et si persolvere videantur, sed non curatione, quam Divinus cultus exigit perfunctorie, festinater, praecipitanter, non cum debita attentione, devotione, verbor, ac Sententiar integritate, non loco, non tempore, non Situ ac modo ad Deum Orandum praescripto, quibus omnibus quicunq, illi sint in mentem reducimus antiquissima jura S. Ecclesiae ut in Cap: Presbit: Dolent, q. de Cel. et in Concil. Basilens: 21 §: quocunq, et specialiter Constitutionem Pij 5. quae innovat Const: Conc: Lateranen. Sub Leone 10. quorum jurium tenore non modo Presbiteros sine exceptione sive benaficiati Sint, sive non sint, Sed Clericos omnes in majoribus Ordinibus Constitutos praeter peccatum mortale quod propter omissionem vel malam recitationem Divini officii incurrunt, teneri Singulos ex emolumentis, quae de Ecclesia percipiunt pro rata omissionis Ecclesiae vel pauperibus restituere nec absolvi posse nisi dieta restitutione facta aut efficaciter appromissa. Nec iten melioris notae alias esse judicamus, qui ex Religionis Ordinibus per Nos exempti et praevia dispensatione apostolica Clero Nostro adnumerati, ac proinde praefato Clero informari in omnibus obstricti, illi tamen plerumq retento Suo Breviario ac ritu Religioso nec officium Divinum nec Missar. Sacrificia cum eodem Clero ritu Romano, sed suo Monachali absolvunt, quae sane difformitas quantae est inconsequentiae, quam incongrua et intollerabilis, nemo Sanae

mentis dubitabit Qua propter Ill: Decanis enixe mandamus, singulos supra designatos, sicubi ejusmodi animadverterint inprimis iterum iterumq, admoneri deinde si admoniti minime resipiscuerint Constorio Nostro nominatim deffere, ut mutati ac poenis ad officium reducantur.

2. Cum Compertum habeamus, ea eadem ratione quod Clerus Noster, Seminario Dioecesano tamdiu destitutus majori nunc parte ex Religiosis dispensatis Conflatus sit, illos vero pro diversitate ordinum ex quibus Sunt assumti, diversum a consveto rubro Clericali ritum, etiam inter eosdem ipsos discrepanter observare, multos nihil sollicitos, ut pro Statu et Officio moderno edoceantur, quae autem praefata diversitas ac discrepantia in omni publico Servitio Divino, ubi plures Sacerdotes congregari necesse est, quam inconcinna sit, quamq, multum impediat devotionem et dignitatem Officij Divini quam deniq, eandem disconvenientiam Sacerdotum ejusdem Dioecesis, oculis et auribus praesentium fidelium displicuere oportet, nemo est qui non advertat.

Itaq, mandamus item Ill: Decanis, ut in unoquoq respective Decanatu, sive ipsi sint si velint et possint, sive loco sui alium Sacerdotem ex Parochis vel etiam vicarijs dummodo hac in re idoneis, designent in Magistrum Ceremonior. Decanalem cui specialiter in cuneo et in congregatione Decanali, omnes sigillatim Confratres exreligiosos instrere, examinare, probare de vilibus in recitatione Breviarij, in Celebratione Missarum, in administratione Sacramentor, in Officijs Sacris publice exequendis, nec non de Cantu et tono pro diversitate temporis et rationis observandae.

3-tio. Sed nihil magis nos Solicitat, quam id, quod inter ala accepimus, modestian scilicet et disciplinam

Ecclesiasticam haud ab omnibus ut par est observari. Quare eodem Sdicto renovando ea omnia quae SS. Canonibus et alias. Provincialibus, Metropolitanis et Dioecesanis Constitutionibus tam Salubriter hac in parte Sancita sint, volumus et mandamus lisdem Ill. Decanis, ut non modo pro tempore visitationis, sed alias eteim ubi occasio et oportunitas detur omnem diligentiam adhibeant ad videntum et Cognoscendum num uusquisq. Sacerdotum praeter devotam recitationem Divini Officii sacrae meditationi de mane operam navet, num Libros pios ac vocationi accomodos legat ac revolvat, num singuli habeant copiam eorum Libror: sine quor: adminiculo, tot obligationes munia Sacerdotum recte exerceri et adimpleri nequeunt, uti sunt libeli meditationum et ascetici. pro refocillando proprio Spiritu, tum Cathehistici Morales Theologiae et praecipue S. Scriptura ad docendum populum apti atq. necessarij. Nisi enim is qui Curae animae, addictus ett, per saluberimam meditationem ac devotionem spiritu Chi ipse viviticatus divinisq. Scripturis instructus exista sacro munere suscepto non satis, faciet neqffciet id quod Deus omnibus nobis praecepit ut cutis et Fructum afferatis et et.

4-o. Eodem ut praemisimus intuitu sbricti muneris Ill. Decanor, ac Officii Nostri Genlis volumus ac declaramus esse attento animo observare uniuscujusq. Sacerdotis. Statum habitum, incessum, Conversationes, ut in omnibus ad modestiae, decentiae iuxta SS. Canonum praescripta se Corfoment, veste talari induti et cum colore pro more Diaeceseos, semper incedat, etiam dum itinere existant, quo et si palio aut alio superno tegumento Cooperiantur subtus tamen praefatam vestem talarem et Colore retinere necesse est. Comam ne nutriant, neve crines super frontem relin-

quant, eosq. more saecutari in partem detorqueant, vel in oculos demittunt, se Capillitium Romano antiquo ritu sit decontertonsum, et ipsam tonsuram sive Coronam, quae praecipum inisigne est Clelicor. omnes sine exceptione defferant, quae praefata obligatio Sacerdotibus nusquam apparendi aliter quam in modo dicto habitu Clericali, a SS. Concil. Trident: Sess: 14. Cap. 6 et Sess. 22. Cap. 1, de Reformatione, adeo stricti juris esserta est, ut Eppi Loci Ordinarij severe obstricti Sint, animadvertendi gravioribus etiam poenis in eos, qui praefatum Clericalem decorem et habitum observare neglexerint. Item Sacerdotes per tora et compita ne vagentur, a mundanis mercationibus, negotiationibus et Comsimilibus rebus abstineant, Nemo militans Deo implicat se negotiis Saecularibus, ait D. Paulus unde S. Aug: Mercimonia exercens negotiator est non Clericus. Causis, quaerelis, processibus, frequentatione tori Civilis non implicentur, nisi Solius Ecclesiae necessitate exiente. Maxime autem ratio habenda est circa domicilia Consortia et familiaritates Sacerdotum quomodo et quibus Commorentur, ne Famulas aut famulos, Scandalosos Criminosos, vel aliter malae notae aput se retineat, cum mulieribus sub codem tecto no cohabitent, nemo illas juniores quousq. praetextu aput se habeant, et Conservent eum ex mente SS. Canonum. Solae non nisi feminae in 1-mo et 2-do duntaxat Consanguinitatis gradu retinendae permimituntur. Seeus si consanguineae desint, et ratio ac necessitas domus absolute id exigat, non aliae mulieres, quam provectae-aetatis ad minimum 50-genariae, honestae, piae, et religiose, cum scitu loci Ordinarij assumiae retineri possunt. Ceterum Fratres in Chto dilecti erigite ipsimet oculos et animum — Videte quo Saeculo vivimus — Quae hora est in qua dictum

nobis est, ite et vos in vineam meam. Qui nunc sunt homines, quae tempora, qui mores, omnia in peius usque quaq. ruunt quotidie, et interea scitis tamen Ecclesiam Dei vivi, quae est Columna et firmanentum veritatis. Sine discrimine tempor permanere in aeternum Cum itaq, proculdubio eadem instarunt iam tempora quae longe olim praedixit D. Paulus, periculosa tore, inteligamus eundem Apostolum in persona Thimothei omnibus nobis singullatim praecepise. In vero permone in eis quae didicitis, sciensa quo didliceris — Vigilate igitur sobrii estote, orate et exemplo bonorum operum forma gregis effecti et verbo et opere efficite, et Saltem gregibus Nostris, qui Nobis adhuc adherent existimemur esse, quod Nobis sub poena aeternae danmationis incumbit, ut simus Ministri scilicet et dispensatores Mysteriorum Dei.

Dattum in Consistorio Nostro Generale Urdominae — 16. Iunij 1817 Anno. Augustinus P. Marciejewski C. Vigr. Judex Pr. Gr. in Spr. Vicar, et Off. Vigr. [6].

KONSYSTORZ JENERALNY DYECEZYI AUGUSTOWSKIEJ

Po tylu odezwach JW. Pasterza i Monitach w latach przedniezych od siebie wydanich, iakoż kolwiek widzial wielu wspulbraci Kapłanów bez duchu y skromności Stanowi Duchownemu tak potrzebney, nie wątpił atoli iż Bóg, który ze Skał y Kamieni Synów Abrahamowych uczynić iest mocen otworzy oczy tym z nazwiska Kapłanom i da uczuć ważność obowiązków Jch powołania y Stanu. — Takiey nadziei pełnym będąc, iest że dziś w stanie bez boleści serca wspomnieć w co się oczekiwanie to zamieniło i iakie skutki przyniosło? Ledwie znaleść Kapłana, który by pilno-

wał stancyi, książki y Brewiarza, y owszem zdaie się że szarzać się po Mieście, wycierać wszystkie kąty, wdawać się w znaiomości y przyiazni bez braku a nawet względu na stan, płeć y moralność osob: wpadać w dyskursa niedorzeczne, wygadywać na Stan swój, zwierzchność współ — Braci, Religię, obrzędy y obowiązki, a niekiedy samych nawet Swieckich w nieskromności przewyszszyć, i równe iak oni bluznierstwa wyrzygać; to iest obowiązkiem znaczney przynaymniej części Naszych Braci Duchownych. — Tym strasznieyszym iest Obraz wystawiony dopiero, że nie samych Wikarijuszow opuszczenie się w karności Kościelney i demoralizacye obeymuie. — odbiera („wiadomości gorszące"? — K. Gr.) od podwładnych Urzędów Duchownych, omdlewa świątobliwy Pasterz, gorszą się bogoboyni Cywilni równie iak Duchowni, sami nawet rozpustni y nieprzyiaciele Religij Chrystusowey zdumiewaią się, iak niektórzy z niedawno przysięgłych Plebanów, zamiast przywiązać na wstępie Lud do siebie przez skromne postępowanie i zbudomać dobrym przykładem, swoyą niecierpliwością: złorzeczeniem i t. p. odstręzaią y gorszą. — Kontenci że się staią samowolnemi uiąwszy maskę zdradliwey y obłudney dotychczasowey obyczayności y obserwancyi, rzucili w kont poważną suknią y Ubior swoiego Stanu, a w Surducie po kolana y rozciętym, włosem naieżonym, y wypomodowanym, w Furazerkach czy też w Kapeluszkach stroynych wykwintnych y na bakier. — W Komży nieiakiey używaney w tutejszey okolicy do iakiey tylko lud przyzwyczaiony, — ale niesięgaiącey bioder, podobno żeby żółty Nąkin z pod Surduta Fanwaronskiego lepiey był widziany; niespuszczonemi oczyma y złożywszy ręce w nieupokorzoney, skromney y świętobliwey postacyi. — Co Kapłana wykazuie y

dowodzi, ale w minię junackiey nakształł Arlekinów ważą się zbliżać do Ołtarza inne funkcye Kapłanskie sprawować, a na meysce zwyczayney Bursy, procz którey wzelka inna wzbudza smiech raczey, y Szyderstwo iak poszanowanie — złożywszy S. S. w wodne y. Stroyne Woreczki iakich tylko Damy, lub Balwierze do z łożenia swoich narzędzi używać zwykli, z podobnąż iak wyżej fantazyą y z podobną obrazą oczu Bogoboynych, a oczewistym urąganiem z Katolików, a ieszcze bardzey z kruszonych y rozwięzłych iadą do Chorych, wybieraiącym się do wieczności posilek Duchowny niosą. Domyślić się, można że te szczęśliwe Geniusze, te mocne Duchy y oswiecicele Duchowieństwa tuteyszego uczyniwszy taki postęp w Filozofyi dzisieszey wskażą nam niebawnie Nowe Kapy, Nowe Ornaty, Nowe Alby, y Nowym Kroyem cały Aparat y Zarząd Kościelny będziemy pewnie mieli wkrótce z ich Łaski Nowy Kanon y Nową Mszę y Nowe to wszystko czego bezbożność od tad dawna żąda. — Rozeszlą Ninieyszy List Monitoryalny. J. X. X. Dziekani do Rządców Kościelnych sobie podwladnych, po wpisaniu onego do Ksiąg zwyczaynych, dopilnuią scisle, aby we wszystkim był zaskutecznionym, w przypadku zas wykroczenia które czysz Dziekani sumiennie donieść natychmiast są obowiązani, nie tylko, że wykraczaiący, co dziś iedynie dla miłości Braterskiey ieszcze się nie czyni, po nazwisku Dyecezyi Rozpóblikowany będzie, ale pozwany przed Sąd Konsystorski, wyrokiem Jego karę przykładną odbierze.

Dan dnia 24 Maia 1819. (pod.) X. A. Marciejewski.

N 527. Konsystorz Jeneralny Dyecezyi Augustowskiey z polecenia JW. Pasterza podaie do wiadomości wszystkiemu Duchowienstwu niektóre Uwagi Pasters-

kie przy cząstkowey wizycie rozney Kościołow poczynione jak następuie: Naprzód: z Mogił wioskowych na Parafiach Tabelarnie do Konsystorza podanych, obowiązuje JW. Pasterz Jchme. XX. Proboszczów ażeby cztery lub naywięcey pięć naylepiey opatrzonych podług obszerności i rozłożenia Parafij respective swoiey wybrali, y do grzebania zmarłlch wiernych przy należytym zastrzeżeniu Dochodu pakładnego używali stosusiąc one do wygody mieszkanców tak ażeby z każdey wioski nad pół mili niebylo daley ubogim ludziom do mogily używalney: które też mogily nietylko muszą być należycie ogrodzone, poswięcone i znakiem Religiynym opatrzone, lecz z czasu na czas przez Dozor mieyscowego Pasterza naprawowane y w całości utrzymywane, kosztem i pracą przykładaiących się Parafianów. Inne zaś wszelkie przy wioskach mogily i mogiłki, albo maią bydz zupełnie wykassowane i zprofanowane, zwłaszcza gdzie zostaią dawno zaniedbywane, albo też ieżeli gdzie mieszkance poblizci przez uszanowanie S. mieysca i pamięć na zwłoki swoich oycow jakożkolwiek w uczciwości trzymaią, ażeby utrzymuiąc znak Religiyny były tak ogrodzone lub okopane, iżby do nich żadnego wstępu lub weysćia nie bylo — w czem wszystkiem WW. X. X. Dziekani przy wyzytach Kosciołów i Parafiów rocznie dadzą baczną uwagę, ażeby ta S. Dyspozycya Pasterska skutecznie zachowaną była.

Powtóre. Dostrzegłszy JW. Pasterz że przy odprawowaniu Nayswięt. Ofiar Ołtarzowych nie wszyscy Kapłani są dosyć pouczonemi, albo przynaymniey nie dosyc bacznemi na przepisy Rubrykowe, gdyż niektórzy zbyt prędko odprawuią. Kwadransu czasu przynaymniey, jaki jest przepisanem przy Ołtarzu niebawiąc,

niektórzy znowu nie z tą skromnością, ani z tą postawą pobozną i gestami, jakie są in Rubro Missalis zastrzeżone, a niektórzy ieszcze nie w Kapłanskim ubiorze, w Surdutach Kolorowych bez Xięzey Sutany do Ołtarza przystępuią. Zaleca przeto JW. Pasterz wszystkim Kapłanom ażeby stosownie do Reguły Kanoniczney raz przynaymniey na rok, kiedy nie więcey, Rubrum Missalis de Sacrificio Missae odczytali. Przy tymże mocno zalecie kazał wszystkim Kapłanom przy Kosciołach Parafialnych na ustawicznych usługach Duchownych zostaiącym, ażeby od rana aż dowieczora odziani sutaną Xięża, zaszpiloną do dołu in Veste talari chodzili, gdyż inaczey do Administracyi Sakramentow SS. przystępować nie należy: a Surdutow do podróży tylko, lub w stosunkach Cywilnych, oprócz Kapłańskich Duchownych posług używali i co wszystko także baczności WW. XX. Dziekanow i Jchmc. XX Proboszczow usilnie poruczyc zalecił.

Po trzecie. Dowiaduie się JW. Pasterz, iż czasu Odpustow przy licznieyszym Zgromadzeniu się Kapłanów bez własney Komży i Stuły przybyłych w Uboższych na Sprząt Zakrystyiny Kosciołach, wychodzą niekiedy Xięża na Koscioł po pochwyceniu Komż i Stuł przez pierwszych, z ładaczyią porwaną i wstrętnym widokiem dla wiernych, z tego powodu zaleca JW. Pasterz ażeby każdy bez wyjęcia Kapłan stosownie do Kanonicznego porządkowego przepisu miał swoią własną Komżę i Stułę, takową we własney stancyi ku gotownosci posługi Duchowney zawsze utrzymywał oraz z sobą w potrzebie posługi Duchowney w innych Kosciołach zabierał, wozil czego mocno dostrzegać manią WW. XX. Dziekani.

Po czwarte. Spostrzegł JW. Pasterz iż wielu iest Kapłanow ktorzy albo nigdy nieczytali Ceremoniale albo nawet nie informowali się i nieuczyli się, jak Biskupowi Mszę S. odprawiaiącemu assystować, jak się znaydować w Kosciele, kiedy w nim jest Biskup, a zwłaszeza in Episcopalibus. Zaleca przeto wszystkim, ażeby postarali się miec Ceremoniale w Seminaryach używane, albo przynaymniey w niedostatku tey książki od umieiących i wiedzących Obrzędy Duchowne poinformowali się i nauczyli się, gdyż przystoynoscii przywoitosci Hierarchiczney służby Duchowney dla całego Kościoła Katolickiego przepisaney tey obserwancyi koniecznie wymaga.

Nakoniec poleca usilnie JW. Pasterz WW. XX. Dziekanom i po nich JJ. XX. Proboszczom dozor i czuyność nad podwładnemi, a zwłaszcza młodszemi Kapłanami ażeby przyzwoicie po Kapłansku przybierali się, Koscioła i Domu pilnowali, między swiatem i w miasteczkach nie szarzali się, wszędy skromność Kapłanską zachowywali, Zabaw własciwych stanowi, Modlitwy i czytania pilnowali, Pacierze Kanoniczne pobożnie i w czasie należytym odprawiali, pamiętali oraz, ażeby in Sortem D-ni vocati, quae D-ni sunt et aedificationis, non quae Seculi et mundanae corruptionis, scisle dostrzegali.

Ninieysza Dyspozycyą JW. Pasterza WW. XX. Dziekani przeczlą do wszystkiego Duchowieństwa, w Kopiach przepisaną utrzymywać zalecą, oraz do należytego skutku przywodzić niezaniedbaią. Dan w Urdominie dnia 12 Lipca 1822 r.

Biskup Suff. Off. Jrlny Dyece. August.

X. A. P. Marciejewski.

Sekr. X. G. Babinowicz. [7].

Nors tarp išleidimo šių aplinkraščių praėję 6 ir 4 metai, bet kunigijos nuodėmės nepasikeitė. Vyskupas ir konsistorija neįstengia priversti kunigų dėvėti habitus. Matyt, kad giliai buvo suirutė kunigijoje įsiviešpatavusi.

Toliau dar spausdiname dokumentus, kurie parodo, kad kunigai labai lupdavo žmones. Tiesa, klebonai tuomet mažai kuo nuo dvarininkų skyrėsi. Kiekviena klebonija, kiekvienas vienuolynas savo dvarelį turėdavo, prie kai kurių tokių dvarelių būdavo „bravorai" degtinei varyti.*)

Dziekan Prenski. Z pomiędzy wielu pism przeswiet. Konsystoza, pod dniem 21 Pazdz r. b. (1814) wydanych w Urdominie*) a doszłych Dziekana w dniu 28, komunikuie calemu duchowieństwu Dekanatu Preńskiego co następuje...2) Ubolewa JW. Pasterz w pismach swoich z przycyny, iż przybywające znakomite osoby z Powiatów Litewskich do miasta stołecznego Warszawy cywilne nader złą opinią zanoszą do JW. Pasterza o postępkach tutejszego Duchowienstwa, iako to: o zdzierstwie i extorsyi od biednego ludu za posługę duchowną, o pianstwie, wolnym życiu i t. d. [8].

Kad sumažinus kunigų lupimus už tikėjimo patarnavimus, pasaulietiškoji valdžia ir vyskupai priversti buvo išleisti tam tikrą taksą. Štai ištisas tam įsakymas:

---

*) Seinų vysk. Strašinskio 1838 m. dekrete Slavikų klebonui mini, kad "Bravorėlis Yra". Ir Marijampolės Marijonų vienuolynas apie 1860 m. turėjo bravorą ir karčiamą. DKG.

---

*) Rudamina, Kalv. pav.

Konsystorz Generalny Dyecezyi Augustowskiey

Maiąc sobie nadesłane od JW. Pasterza postanowienie wysokiey Komissyi Rządowey wyznań Religiinych i Oswiecenia publicznego względem Opłat Iura Stolae zwanych, wraz z wyszczególnieniem na osobnem ile się ma brać od czego, przesyła przy ninieyszym w Kopij poswiadczoney, y wzywa naymocneiy wszystkich JJ. XX. Proboszczow i pod iakimkolwiek bądz nazwyskiem Rządcow Kosciołow i Parafij, aby każdy po zakomunikowaniu sobie takowych przez W. J. X. Dziekana scisłe odtąd do nich stosował się pod naysurowszą odpowiedziałnoscią przed Zwierzchnością Cywilną i Duchowną.

Dan w Urdominie d. 9 Lutego 1819 r.

X. A. Maciejewski.
Off. D. Aug.
Sekretarz X. Soroka.

Komissya Rządowa wyznan Religiynych i Oswiecenia Publicznego

Chcąc zapobiedz wzsyśtkim nieporozumieniom między Proboszczami, lub pod jakimkolwiek Tytułem Rząd Kosciołow Parafialnych Katolickich utrzymuiącemi, a ich Parafianami z powodu opłat Jura Stolae zwanych y zważając potrzebę, aby takowe opłaty w całym Kraju Królestwa Polskiego iednakowe były wprowadzone, po zasiągnieniu zdania JWW. XX. Biskupow następujące stanowi przepisy.

1.

Opłaty akcydensow Koscielnych zastosowane będą do stanu Maiątku opiacaiących, w tym względzie dzielą się Parafianie na trzy Klassy —

do pierwszey Klassy

Należą właściciele, dożywotni posiadecze, y dzierżawcy dóbr wiesek i odrębnych folwarkow, Profesorowie, Urzędnicy, Oficyalisci Cywilni, y Woyskowi od naywyższych biorac aż do stopnia, do którego pensya złt. dwatysiące iest przywiązana. Właściciele Domow po miastach, rachuiących ludności nad 2,400 dusz, wszyscy Kupcy, Kapitaliscy, Fabrykanci, Lekarze, Aptekarze, Artysci, lub Professyi pięknych kunsztow utrzymujący się w miastach większych Komissarze i Urzędnicy włosci więcey niż z iedney wsi złożonych

do 2-giey Klassy

Należą Właściciele i Dzierżawcy cząstkowych Ziemskich Maiątkow, właściciele domow lub gruntow po Miastach mnieyszych, wszyscy Nauczyciele i Oficyalisci rządowi, niższą niz 2,000 złt. pensyą pobierający, Oficialiscy po Dobrach prywatnych pierwszą Klassą nieobięci, wszyscy rzemieslnicy i fabrykanci w Miastach i miasteczkach mieszkający, młynarze i piwowarowie po wsiach i miasteczkach małych, osadnicy i pod iakimkolwiek nazwiskiem, wiecznicy prawem na czyncz Zbożowy lub pieniężny, grunta nadane maiący.

do 3-ciey Klassy

Należą włościanie panszczyznę odrabiaiący, Chałupnicy, wyrobnicy po wszystkich Miastach. Czeladz Gospodarska, y wszyscy służący niższego rzedu y rzemieslnicy wieyscy i Żołnierze.

2.

Nad postanowienie ninieyszym urządzeniem Taxy niemoże Duchowny żądać, co jednak obbieraią-

cemu od niego usługę religiiną niema tamować dobrey chęci w ofiarowaniu wyższey opłaty, również podług Klassy, każdy stotownie do oznaczoney Taxy winien opłatę złożyć, zostanie się jednak do woli Duchownego dla szczegulnych wypadkow kontentować się mnieyszą opłatą.

3.

Ktoby sobie życzył nie w własnym Parafialnym Kosciele, lecz w innym brać slub, albo umarłego chować za uzyskaniem na to pozwolenia, powinien wyznaczoną Taxę od slubu, lub pochowania opłacić własnemu plebanowi.

4.

Wszyscy w szpitalach utrzymywani i inni ubodzy maiący od Zwierzchności właściwe zaswiadczenie ubustwa, wolni są od wzselkiey opłaty.

5.

Od spisu ludnosci, wydawania kartek do spowiedzi wielkanocney, tudzież zaswiadczeń wieku do popisu woyskowego żadna opłata, ani żądaną, ani dobrowolnie ofiarowana bydz braną niepowinna.

6.

W czasie zwyczajnym wyzytowania Parafianow, żadney składki, ani ofiary pod nazwiskiem kolędy wymagać, ani duchownym, ani Koscielnym niewolno.

W Warszawie Dnia 30 Grudnia 1818 r.
Minister Prezyd. (podpisano) S. Potocki.
Sekr. Generalny (podpisano) Głuszynski.

Uszynski.
Za zgodność X. Jaworowski.
Swiaczę Sekr. Kon. X. Soroka.

Taxa Opłat zwanych Jura Stolae	Klassa I		Klassa II		Klas. III	
	Złt.	Gr.	Złt.	Gr.	Złt.	Gr.
Chrzest bezpłatnie	—	—	—	—	—	—
Od Zapisania Metryk Urodzenia . .	3	—	1	15	—	20
Od Zapowiedzi kazdey	2	—	1	10	—	20
Od Slubu	18	—	8	—	2	—
Od wywodu	1	—	—	20	—	10
Chowanie ciche bezpłatnie	—	—	—	—	—	—
Za pochowanie ze spiewem od osob nad 15 lat.	12	—	6	—	3	—
Od osob niższego wieku	8	—	4	—	2	—
Zapisanie Kościelney metryki smierci Koscielnym czwarta część powyższej taksy	2	—	1	—	—	15
Od wystawienia katafalku większego	6	—	3	—	2	—
Od wystawienia katafalku mnieyszego	3	—	2	—	1	—
Za Exportacyą	4	—	2	—	1	—
Od wigilij spiewanych . . . . . Koscielnym trzecia część tax wyżej wyrażonych	3	—	3	—	3	—
ZE Mszą czytaną	2	—	2	—	2	—
Za Mowę pogrzebową według umowy stron.	—	—	—	—	—	—
Za każdą swiece przy pochowaniu .	—	20	—	20	—	15
Za każdą Lampę	—	10	—	10	—	10
Za dzwonnego raz ieden, gdy więcey jak 2 dzwony	2	—	1	10	—	10
Gdy dwa tylko, lub jeden dzwon .	1	—	—	20	—	10
Od wydania każdey metryki . . .	3	—	1	15	—	20
Pokładne do Skrzynki na Fundusz Cmentarze opłacać maiąca						
Od Osob wieku nad lat 15	4	—	2	—	1	—
Od Osob młodszych nad lat 15 . .	2	—	1	—	—	15

Minister Prezyduiący w Komissyi Rządowey wyznań Religijnych i Oswiecenia publicznego.

(Podpisano) S. Potocki (L. S.)

S. Jener. Głuszynski.

w Warszawie 30 Grudnia 1818 roku.

Za Zgodność (podpisano) Uszczynski.

Za zgodnośc Sekretarz Radzynski. [9].

Nors tokiu būdu, taksa buva apskelbta, bet ne visi kunigai taksos žiūrėdavo. 1822 m. gegužės 6 d. (N 2387) valdžios. Komisija rašo į Augustavo diecezijos vyskupą:

Dostrzegając, iż niektórzy Plebani obok taxy imien. Stolae Urządzeniem Komm. Rządowey z dnia 30 Grudnia 1818 r. przypisaney pabierają nadto opłaty zapewnione Dekret. Króla Imci Saskiego z d. 23 Lut. 1809 r. dla urzędników Stanu Cywilnego — przekłada JW. Biskupowi Dyecez. Aug., że wydane zalecenia do wszystkich Plebanów..., aby żadnych innych opłat nad przepisane rzeczoną Taxę od Komm. Rząd. wydaną niepobierali.

Minister: Grabowski.
(neperskaitoma). X. Butkiewicz.
Za zgodnośc X. Szymborski. [10].

Negana to, kad kunigai buvo tamsūs, pasileidę ir lupikai, bet jie kuone perdėm buvo lenkai arba sulenkeję lietuviai. Daugelis jų ir lietuviškai tur būt nemokėjo. Patsai vyskupas Gołaszewskis, rodos, laikė savo diecezijos lietuvius lenkais. Bent pranešdamas visai vyskupystei laišku 1814 m., sausio 26 d. apie kunigaikščio J. Poniatowskio mirtį jisai šitaip rašo: „Zachodzi nam naysmutnieysza wiadomość, która sercu nas i wszystkich*) Polakow bolesnie przenikla... poległ ów zaszczyt i chluba Imienia Polskiego JO. Xiąże Jegomość Jozef Poniatowski". [11]. Iš to laiško išeina, kad vyskupas kreipiasi į lietuvius lygiai taip, kaip į lenkus, nedaro tarp jų nei kokio skirtumo.

Taip pat vyskupas Gołaszewskis per konsistoriją įsakė pakeisti užsilikusią bažnyčiose nuo seniau lie-

*) Mano pabraukta.

tuviška maldų tvarką pagal lenkišką būdą. Štai tasai įsakymas:

Konsystorz Jeneralny Dyecezyi Wigierskiey

Porucza w. Jx. Dziekanowi przyprowadzenie do skutku następuiących rzeczy z wyższych władz do exekucyi podanych — Nayprżód. JW. Pasterz dowiedziawszy się iż w Litwie w Kościołach Parafialnych Nieszpory i Jutrznia w Swiąteczne dni niebywa odprawiona, lecz bywaią zastąpione Litaniami, albo godzinkami — Reskryptem swoim do Kosystorza wydanym z d. 21 Czerwca zaleca wszystkim Rządcom Kosciołow Parafialnych, ażeby stosownie do Kanonicznych przepisow Prowincyonalnych i Dyecezalnych Synodow Polskich, oraz stosownie do powszechnego zachowania się Polskich Kościołow w każdym Kosciele tuteyszey Dyecezyi bez wyięcia Parafialnym w kazdą Sobotę wieczor przed Niedzielą, y w każdą wigilią Swiątecznego Dnia nieszpory, y podobnież niedzielami i Swiątecznemi Dniami z rana Jutrznia uroczysta, a wieczor także Nieszpory po zadzwonieniu przez Kapłana odprawione były, y gdzie lud zgromadnieyszy ma zwyczay zbierac się na Nieszporach druga Nauka Duchowna oprócz ranney do Ludu by powinna — Jakowe zalecenie Pasterskie nayswiątobliwsze, y na prawie powszechnym Koscioła Swiętego zagruntowane W. JX. Dziekan usilnie dopilnuje.

Powtóre zawiadamia Duchowieństwo, iż wszelkie od Duchownych na pismie podania do Ministerium do Generalney Prokuratoryi, a nawet y przełożenia do Konsystorza, jeżeli takowe powyższym władzom Krajowym kommunikowane bydz maią, nie inaczey, jak na stęplowym Administracyinym Ceny złt. dwa podawane bydz powinne.

Potrzecie. Zawiadamia także wszystkich xx. Proboszczow utczymuiących Książki Metrykalne Chrzestne, iż wydawane Metryki chrzestne osobom do poipisu woyskowego należącym z Oryginalami swemi w mieyscu weryfikowane będą, a każde by naymnieyszc dostrzeżenie fałszu, czy to w wyiątku Metryki, czy w Księdze metrykalney jakożkolwiek bądz obrotnie dopełnionego, że kryminalnie zato Pleban pociągany, sądzony y karany będzie. Wysoka Komissya Rządowa wyznań Religijnnych wszystkim Dyecezalnym Biskupom z dnia 27 Czerwca r. b. oswiadczyła, a Biskupi Pasterze pospieszaią o tem uprzedzic swoie respective Duchowieństwo, ażeby się na potym w wypadkach nikt niewiadomoscią niewymawiał się.

Dan w Urdominie dnia 13 Lipca 1818 r.
X. off. DW. A. Marciejewski.
Sekr. X. Soroka. [12].

Teisybę reikia pasakyti, kad kunigai tiek turėdavo visokių reikalų atlikti, jog pašaliniams užsiėmimams nedaug galėjo laiko turėti. Neskaitant grynai tikėjimo ir bažnyčios pareigų ant kunigų dar buvo uždėta: 1) špitolės (elgėtnamiai), 2) parapijinių mokyklėlių steigimas, užlaikymas ir mokymas jose, 3) topolių ir kitų medelių veisimas ir tarp žmonių jų platinimas, 4) civiliškų knygų vedimas, 5) aiškinimas žmonėms per pamokslus valdžios įstatymų, pranešimai apie būsiančias muges, apie licitacijas, 6) gyventojų surašinėjimas ir dar kiti dalykai.

Tai tokių būta anuomet Seinų vyskupystės kunigų... Pasaulietiškoji šio krašto inteligentija, tai dvarininkai, valdininkai ir miestelėnai — perdėm lenkai. arba sulenkėję lietuviai. Ši krašto inteligentijos dalis, žinoma, negalėjo prisidėti prie lietuvių tautiškojo

kultūros kėlimo. Juos traukte traukė prie lenkų kultūros. — Iš kai kurių dokumentų aiškėja kad pasaulietiškoji inteligentija, paklusdama savo laiko dvasiai, buvo prieštikėjiminės pakraipos. Taip 1818 m. sausio 9 d. klausia konsistorija tarp kitų dalykų: „Z uczęszych y więcey czytających kapłanów, którzy by byli sposobnieyszemi do traktowania po religiinemu materyow filozoficznych, y razem do zbiiania gęsto dziś przyjętych po Miastach y Dworach błędów przeciwko religii nie wfaciwie filosofią ochrzezonych". [13].

Lieka dar kaimo žmonės, arba liaudis. Be įrodymų jau galima pasakyti, kad šita dalis buvo tamsi, pilna prietarų ir girtuoklystei atsidavusi. Yra ir dokumentai, kurie tai patvirtina. Viename jų vyskupas, dėlei didelio girtuokliavimo „veselijų" laiku, turėjo uždrausti davinėti moterystės apžadus šventomis dienomis. (Nuo to pradžia — imti moterystės apžadus antradieniais. Štai tas dokumentas:

Jan Klemens Gołaszewski z Bożey y S-tey Stolicy Apostolskeiy Łaski Biskup Wigierski Senator Xięstwa Warszawskiego Opat Kommendataryusz Trzemieszynski.

Wszystkim JJ. XX. Proboszczom y wszelkim Rządzcom Kosciołow Parafialnych Dyecezyi Naszey Wigierskiey Pozdrowienie y Pasterskie Błogosławieństwo. Długosmy się bez przygany zapatrywali na zwyczay wprowadzony w tuteyszey Dyecezyi naszey zawierania ślubow Małżenskich w dni Niedzielne, albo inne Świątecne, myśląc pobożnie, iz przez to wielkiemu temu w Kościele Bożym Sakramentowi (iak nazywa Paweł S. Apostoł) chciano Samą Swiętoscią dnia, i uroczystoscią publicznego nabożeństwa przydac słusznego uszanowania jak zapewnic wpierwiastkach, y za pobożnieyszych czasow tym Celem tak wprowadzo-

no — Lecz kiedy oglądamy się dzisia, jak przy powszechnym prawie ostygnieniu Wiary S-tey, y ogromnym w każdym stanie ludzi upadku pobożności, y Chrzescijanskich obyczaiow, zwyczay ten jakozkolwiek z piewiastkow chwalebny Stał się nietylko nieodpowiednim Celowi y pierwotney ustawie swoiey, ale niezmiernie szkodliwym, y oczewiscie krzywdzącym Swiętość Boskiey Religij Naszey, y Kościoła Bozego: kiedy lud wieyski zapomniawszy się na obowiązki powołania Chrzesciańskiego, y pobożności Oycow Swoich, przez nadużycie wspomnianego zwyczaju, dni Swięte ku Chwale Boskiey y Nabożeństwu całodziennemu od Samego Boga ustanowione, obraca na weselne przybory, niespokoyne biesiady, przebrzydłe pijanstwa, a tym nieszczęsnym nałogiem zaczynaiąc w dniu Swiętym weselny obchod od Samego rana, przyiezdzaią pospolicie do Kościoła z Nowożeńcami juz pijani, trafiaią naś albo na koniec, albo iuz po nabożeństwie, a tym sposobem y sami weselnicy, y Nowozeńcy do Wielkiego Sakramentu przychodzący, którym do tey tak Swiętey sprawy Nayczyścieysze miec Summienie Religia zaleca, opuszczaią Mszę S. Kazdemu z Chrzesciam wysłuchac przykazaną, a co straszniejsza trunkiem odurzeni ludzie, pod Kościołem odprawuią Skoki, nieuczciwie bluznią y spiewaią, hałasem y krzykiem napełniaią ulice, place, Koscielne, Cmętarzi, y w Samym Kosciele czasu administracyi S-go Sakramentu, bezprzytomni z pijanstwa Swiadkowie y assyśtenci, tysiącznym rodzaiem naygrubszey nieskromności obrazaią Majestat przytomnego w Swiątyni Boga, słowem, dopuszczaią się w tych dniach roswiązłości niekiedy w dzikim nawet pogaństwie niesłyszanych — Gdy przeciwko obrzydłemu nadużyciu temu, nayusilnieysza gorliwość, y upomnienie JJ. XX. Plebanow, iak od-

bierami wiadomość, dotąd żadnego skutku wziąść niemogły, rozważywszy mocno te niezmiernie zasmuciącą Serce Nasze okoliczność, osądziliśmy, iz byłoby ucnybie Swiętemu Urzędowi y powinnosci Naszey, którą za wszystkich was Bogu odpówiedzialni iestęsmy, ażebyśmy wtey mierze całey Biskupiey y Pasterskiey Naszey powagi y Mocy nieużyli.

Dla czego przekonawszy się, iz naduzycia, y złe nałogi od dawna zaciągnione y zastarzałe, zwłaszcza między prostotą nieoswieconą, niełatwo y nieprędko daią się wytępiac, na które iednak, jako nayogromnieysze przestępstwa Boskich Przykazań, Wy Bracia Kochani! Całą gorliwością powstaiąc nieustawaycie wołac, y ile zdolności umnieyszac przynaymniey, a z czacem przy Boskiey pomocy, do sztętu wytępić usiłuycie; My tym czasem, ile z Nas winniśmy Celem ochronienia dni Swiątecznych y Kosciołow Boskich od tak gorszącey profanacyi, oraz ażeby dla weselnych biesiad i piiaństwa w dni Swięte wspomnione Msza S. dla tak nikczemnych przyczyn opuszczoną niebyła, Mocą y Powagą Naszą Pasterską, postanawiamy przez ninieyszy List Nasz okolny raz na zawsze, y ogłaszamy, azeby od daty ogłoszenia tegoz ninieyszego w żadnym Kosciele, y w żadney Parafij śluby Małżeńskie dniami Niedzielnemi, lub Swiątecznemi zawerane niebyły, lecz ku otrzymaniu Błogosłowieństwa Religijnego na Dzien powszedni, jako to, Wtorek lub Czwartek, a na koniec wszelki inny powszedni umowionemi z Wami bydz maią — Ustawę ninieyszą, tak dalece za scisle obowiązuiąca y zachowaną miec chcemy, ażby nigdzie, nikomu, pod żadnym pretextem, y bądz dla iakichkolwiek ważnych przyczyn od niey oddalic się niedozwolono, a to zpowodu nayskuteczznieszego, iżby pozwolenie iednym wydane, niestało

się okazyą uprzykrzenia się, o toż Samo drugim; a tak ażeby tez same nadużycia, które znosiemy y wytępiamy, zwolna i niepostrzegaiąc się do dawnego zdrozności stanu niepowróciły — Zaklinamy was przytym Bracia Kochani! na miłość powołania wascezebsż w całey mocy gorliwosci Kapłanskiey nieustawali wystawiac ludowi ową tak okropną Szkaradność piiaństwa, jako słowie Bożym czytacie tak potęznie zawsze y w każdey okazyi pod utratą zbawienia Zakazanego, a mianowicie dawac mu do przekonania, ze w Chrzescianstwie Gody Młżenskie bydz powinne, we Wszelkiey poboznosci i Skromonosci, okraszone tylko skromnym a przystoynym weselem, dalekim od wszelkiego pijaństwa, krzykow, y rozwiązlości — Dla czego Aktach Godowych w dni powszedne, jako też y przy innych Sakramentow lub jakich obrządkow Religiynych administracyi. Słuszną żarliwością y uszanowaniem ku Majestatowi Boskiemu w Swiątyniach Naszych przytomnemu ujęci y przeniknieni, pijanym ludziom do Kosciola wchodzic, i tam nieskromnie znaydowac się żadną miarą niedopuszczaycie — Polecamy na koniec Konsystorzowi Naszemu Jeneralnemu, ażeby List Nasz ninieyszy Pasterski, i ustanowczy do wszystkich Kosciołow Parafialnych okolnie rozesłał, a Kazdemu Rządzey Kosciola y Parafij Kopią onego wiernie przepisaną zatrzymać i przez trzy Niedziele po sobie idące ludowi przeczytac i ogłosic zalecił, wzywaiąc ku nalezytemu w tey mierze zaskutecznieniu bacznosci y pilności JJ. XX. Dziekanow, ażeby nad wykonaniem ninieyszey ustawy Neszey Pasterskiey, usilnie y mocno czuwali, a nieposłusznycn iey, lub letkomyślnie biorących Kapłanow do Konsystorza Naszego za kazdym przestępstwem donosili. Dan

na Konsystorzu Naszym Jeneralnym w Seynach dnia 26 Czerwca Roku 1815.

V. Off. Jen. D. Wig. X. A. P. Marciejewski.
(L. S.)
Sekr. J. X. B. Beniaszewicz. [14].

Kitas dokumentas parodo, kad lietuvių tuomet tyčia būdavo negesinama ugnelė nuo perkūno įtrenkimo: „N 575. Konsystorz gdy obebrał od Rządu Wojewódzkiego o nierostropnym przesądzie Litewskiego ludu wzdrygającego się ratunku przy zdarzaniach Ognia Piorunowego, jako się pokazało w obwodzie Maryampolskim, gdzie głupio odezwano się: iż gdzie od Boga z Nieba jest Ogień, tam człowiek niepowinien przeszkadzać; ażby takowy przesąd w prostocie wybić z umysłu i serca prostoty, wzywa Duchowieństwo, iżby przy naukach w Kościele przekonywali Ludz, że to iest uprzedzenie nierozumne, że w każdym razie y przypadku, gdzie Ogien idzie na szkode ludzką, Bóg sam ratunek dawać blizniemu przykazał, że zatem pilnując się przesądu, przy Ogniu Piorunowyn nie ratować, jest być obojętnym na szkodę bliźniego, a zatem przestąpić przykazanie miłości, jest to słowem: Obrazić Boga: Mocno i usilnie nauczać tego trzeba. Dan w Urdominie d. 30 Lipca 1822 r.

Bisk. Suffr. Off. Jener. Dyecez. August.
X. A. P. Marciejewski.
Sekretarz X. I. Babinowicz. [15].

Noriu dar paminėt mažą ištrauką iš Konsistorijos aplinkraščio 1818 m., sausio 9 d. kuri parodo, kad Seinų vyskupystės archyve galima rasti nemaža folkloro medžiagos iš praeito šimtmečio pradžios. Tame dokumente Konsistorija klausia tarp ko kito kunigų: W każdej Parafji, jakie są przesądy i uprzedzenia zadawnione, zabobony superstycye i inne t. p. rzeczy uwłaczające czystosći nauki Chrystusowiej i Jego Koscioła, które zabobony y superstycye, jako praktyczne, y w szczegółach y iasnie spisać potrzeba.

2-o. W Każdej Parafij, jakie występki y wykroczenia są gęscieyszemi Nałogowemi, panującemi, a przeciwne karności obyczajow Ch-shich". [16].

Jeigu pasisektų suieškoti nusiųstus konsistorijai į šiuos klausimus atsakymus, tai tur būt, tikrai pamatytume, kaip tų metų suvalkiškių lietuvių tarpe buvo visokių prietarų pilna ir dar prie stabmeldystės artima.

Kad tais lietuvių tautiško snūdulio laikais šiame krašte nebuvo kas tautos kūlturą kelia, savos inteligentijos neturint, taipogi iš tų dokumentų matoma.

Užbaigdamas norėčiau šiuo rašiniu atkreipti visos mūsų inteligentijos akis į bažnyčios archyvus. Tegu kiekvienas, kuris gali prie jų prieiti, paskubina suvartoti mokslo naudai tą medžiagą, kurios ten yra.

K. Grinius.

NUMERUOTŲ CITATŲ VERTIMAI

[1] „Statistinėse žiniose, žemaičių vyskupo grafo Antano Tiškevičiaus pateiktose Apaštališkam Sostui, 1745 m. vaizduojamas dar nepalankus diecezijos ir visos Žemaitijos stovis... gyventojų skaičius labai nedidelis, užsimenama apie gyventojų neturtą, dvasininkų skaičius visai mažas (p. 7)... tik valdant karaliui Stanislovui Augustui (1764—1795) pradėjo Žemaitijoje gerėti. Gerėjo žemės ūkis, kaimietis pradėjo statytis geresnius trobesius ir geriau rengtis, naudojosi uostų artumu, jam pradėjo patikti turėti nuosavybę. Daugumas kaimiečių iki šios dienos turi nuosavus namus, kurių vertė kaikada siekė kelių šimtų talerių ir kuriuos gali parduoti kitam. Bet geriausia žemaičių būklė buvo nuo 1807 m., nuo kada per keletą metų parduodavo žemės ūkio gaminius į Prūsus labai aukštomis kainomis (p. 8)... Kai 1812 m. Lietuva labai nukentėjo nuo prancūzų invazijos, Žemaitija visai nenukentėjo dėl Makdonaldo karinės drausmės" (p. 9).

[2] „prasti žmonės daugumoje moka skaityti, turi be maldaknygių Naująjį Testamentą ir naujai išleistas knygeles: „Jonas iš Svisločės" ir leidinį apie bičių auginimą" (p. 4). Mokyklos: gimnazija Kražiuose, tėvų karmelitų mokykla Klovainiuose, tėvų domininkonų mokykla Kalvarijoje, tėvų bernardinų mokykla Telšiuose. Parapinės mokyklos išsilaiko visur gerai, tačiau jaučia-

mas trūkumas mokyklų mergaitėms" (p. 5). „Seminarija Žemaitijoje įsteigta 1570 m. pirmiausia Kražiuose, paskui 1741 m. perkelta į Varnius... Klierikų būna virš 50 (p. 16 ir 17)", „Prastuomenė yra geros nuomonės apie skiepijimą nuo raupų" (p. 18).

„Vyskupijos gyventojų katalikų, abiejų lyčių gali būti iki pusės miliono" (p. 18).

[3] „Nors žemė nederlinga, bet kaimiečių daugumas gyvena gerai ir patogiai, turi nuosavus namus, kuriuos gali parduoti, nėra čia dūmtraukių, bet dūmai išleidžiami iš kaptūro per stogą į lauką, kaikur yra kaminai, pečiai geri, stiklo langai... bernas gali užsidirbti metams algos ir natūra iki 20 sidabrinių rublių, gi mergos iki 10 sid. rublių, moterys labai darbščios... Kaimietis rengiasi švariai ir puošniai... Balanos čia nežinomos, bet vartojamos namų darbo lajinės žvakės.. galvijų auginama daug... kaustyti poriniai vežimai, žmonės gyvena iš prekybos ir pramonės... čia sėjama labai daug linų... žmonės labai sumanūs mechanikai, pasitaiko tarp prastuomenės tapytojų ir drožėjų, gan gabių, nors be specialaus mokslo, yra pakankamai amatininkų vokiečių iš Prūsų, bet jie visi nedamokyti... Keliai puikūs... (p. p. 19 ir 20). Parapinės mokyklos lankomos ir gerai užlaikomos, beveik visi moka skaityti, žmonės pamaldūs ir apsišvietę" (p. 21).

[4] „Konsistorija praneša dvasiškijai, kad Ganytojas atsižvelgęs į šios dienos neturtą, kurį labiausiai jaučia ūkininkai, pavedė Konsistorijai pranešti dvasiškijai, jog pasigailėdamas klebonų vargingos padėties, kad vikarai tenkintųsi 300 auksinų mažesniu atlyginimu sutartu su klebonu. Rudamina. 1823 m. vasario m. 12 d. Marciejewski".

[5] **Augustavo Vyskupystės Generalinė Konsistorija** 1820 m. balandžio 3 d.

Iš raportų apie praeitų metų Dekanalines Kongregacijos kaikurias detales, nelaimingai liečiančias dvasiškiją vos išdrįsta pranešti Gerb. Ganytojui, nes buvo tokių, kurios galėjo skaudžiai nuliūdinti tauriąją šventojo Ganytojo širdį, nes kaikurie kun. vikarai nemoka net krikščioniško katekizmo, kaikurie neprisilaiko nustatyto ritualo teikiant šv. Sakramentus ar tai kitatikiams reikalaujant ar dėl apsileidimo, kaikurie neskaito nė brevioriaus, nė kitos knygos, kaip reikalauja pašaukimas ir pareigos. Yra tokių kunigų, kurie leidžia laiką pasaulietiškuose pasilinksminimuose. Yra taip pat klebonų, kurie neatsižvelgdami parapiečių ir savo pareigų, ne tik neatlieka šventomis dienomis dvasinių patarnavimų, kuriuos turėtų atlikti, bet užkrauna juos vikarams, o patys užimti klebonijoje pramogomis su civiliais nepasižiuri į bažnyčią ir t. t. Pasitarus tuo reikalu su didž. gerb. Ganytoju ir jam skausmingai apsvarsčius tokią baisią dvasiškijos demoralizaciją, kad kaip nors pataisyti mūsų pašaukimo tvarką ir pareigas, Konsistorija šiuo skelbia visai Dvasiškijai Didž. Gerb. Ganytojo valią, kuri sutinka ir su jos valia, ir kreipiasi į gerb. dekanus, kad ateinančiose dvasininkų metinėse kongregacijose elgtųsi taip:

1. Per pirmus tris mėnesius turi parinkti du ar tris traktatus iš moralinės teologijos, iš kurių kunigai bus egzaminuojami per Kongregaciją ir griežtai kvočiami ex Reditibus Administracionis Sacramentor ir turės pareikšti nuomonę teologiniu atžvilgiu, kaip ir kada nurodytų apeigų dalį galima apleisti. Be to kiekvienas turi būti klausinėjamas apie kasdien kalbamas kanoniškas maldas, apie jų atlikimo būdą, apie teologinius ir katechetinius autorius, kuriuos skaito, apie naudingą žmonių katechizavimo būdą ir t. t.

2. Be to skiria bent kelis straipsnius iš Pastoralinės Teologijos, kuri nuo 1810 m. yra beveik prie kiekvienos parapijos valdytojo bažnyčios, kad dekanalinės kongregacijos metu be teologinių kazusų atsakinėtų ir iš jos egzaminatoriams; be to kiekvienas klebonas privalo būti klausinėjamas, kurią dalį dvasinio patarnavimo pats atlieka, o kurią skiria savo vikarui, taip pat apie elgesį kunigų kartu su juo gyvenančių, apie ką dekanai geriausiai gali įsitikinti klausinėdami klebonus ir vikarus.

3. Pasibaigus dekanalinei kongregacijai, kun. dekanai privalo pareikšti raštu savo nuomonę dėl kunigų pasitraukimo apie kiekvieną atskirai kartu bent su vienu iš pasirinktų veteranų klebonu; šia proga visi turi būti kvalifikuojami nurodant pavardes.

4. Dvasiškiai įspėjami apie gerb. Ganytojo valią tuo atveju, kai raportuose atsiras tokių, kurie visai nemoka savo pašaukimo Mokslo, arba labai mažai, kurie nevykdo savo pareigų arba elgiasi ne kunigiškai: vikarai bus pasiųsti į seminariją savo lėšomis ir išbus ten paties gerb. Ganytojo paskirtą laiką pagal dekanalinį raportą, gi klebonai, kurie nežiūri savo vietos ir pareigų, bus suspenduoti to paties gerb. Ganytojo jo paskirtam laikui at officio et beneficio ir pasiųsti rekolekcijoms į seminariją ar vienuolyną. Didž. gerb. Ganytojo įsakymu šį atsišaukimą kunigai dekanai aplinkraščių keliu turi patarti įrašyti savo gerb. dvasiškiams į dvasinių patarimų knygą.

Rudamina, 1820 m. kovo m. 9 d.

Kun. A. P. Marciejewski, Augustavo Diecezijos B. Suffr. off. kun. J. Soroka, sekr.

[6] Jonas Klemensas Gološevskis, Dievo ir Apaštališkojo Sosto malone Vygrių Vyskupas, Lenkų Karalys-

tės senatorius, komendatorinis Tremos abatas, šv. Stanislovo pirmojo laipsnio ordino riteris.

Visai Mūsų Vygrių diecezijos dvasiškijai. Mus pasiekė žinia, kad tarp musų dvasiškijos kunigų gan gausu, tiesa, tokių, kurie kilniai vykdo savo pašaukimą, kuriam juos Dievas pavadino. Juos visus visišku atsidavimu karštai mylime Viešpatyje. Bet lygiai nestinga su šia gerąja sėkla ir įmaišytos nevaisingos, t. y. kunigų, kurie, užmiršę savo pašaukimą ir drausmę, elgiasi veikiau pagal šio paiko pasaulio mastą, negu noriau uoliai vykdo kanonų nuostatus, kurių laikytis juos įpareigoja išganymo praradimo bausmė. Mes tačiau iš pareigos kreipiame ypatingą dėmesį į tai, kaip labai stiprina tikinčiųjų dvasią deramas ir šventas kunigų gyvenimas ir iš kaip gausių ydų ir papiktinimų reikia išbristi, kai lengvapėdiškumas, apsileidimas, nesusivaldymas bei šiaip su Bažnyčios drausme nesuderinamas dvasiškių gyvenimas žeidžia akis žmonių, kurie, kaip paprastai, tevertina tik gerą dvasiškių pavyzdį. Religijos mokslas tesiremia veikiau jų dorove, negu raginimu žodžiais. Tad, kiek Viešpatyje išgalime, šalinkime iš gyvenimo bent tas ydas, kurias Mes patys pastebime, kad nutylėdami ir veidmainiaudami Mes patys baisiajame Dievo teisme nebūtume pakaltinti apsileidimu. Įsitikinome, kad kai kas mums, mylimieji broliai Kristuje, primintina, nurodytina ir įsidėtina, ir pagal tai primename, nurodome ir pavedame laikytis. Ir būtent:

1. Kadangi girdime, jog kai kurie kunigai, kunigiškų maldų skaitymą mažai tevertindami, arba jas visai apleidžia, arba retai ir ne kasdien, kaip pagal sąžinę privalo, atlieka, be to, kur kas daugiau kitų, kurie, kad ir atrodo, jog atlieka, bet nerūpestingai, kaip Dievo garbinimas įpareigoja, paskubomis, galvotrūkčiais, be reikiamo dėmesio, pamaldumo, nepilnais žodžiais ir saki-

niais, ne Dievo maldai nustatytoje vietoje, laiku, laikysena ir būdu, tai šiems visiems, kas jie bebūtų, primename seniausius Šv. Bažnyčios teisinius nuostatus, kaip skyriuje: Presbyt. Dolent, q. de Cel. ir Bazelio susirinkimo 21§: visur ir ypačiai Pijaus V potvarkį, kuris atnaujina Laterano susirinkimo potvarkį Leonui X popiežiaujant. Pagal šių teisinių nuostatų dvasią ne tik kunigai be išimties, ar jie būtų lenkininkai, ar ne, bet ir visi aukštesniųjų laipsnių dvasiškiai be mirštamos nuodėmės, kuria nusideda praleisdami ar blogai savo maldas skaitydami, paskiri įpareigojami dalį iš Bažnyčios gaunamųjų pajamų pagal apleidimo dydį grąžinti Bažnyčiai bei beturčiams, ir tegalima jiems atleisti tik atlikus kalbamąjį grąžinimą arba tvirtai pasižadėjus. Ne geresniais laikome taip pat ir kitus, kurie iš religinių ordinų Musų išjungti ir ankstesniu apaštališkuoju potvarkiu prie Mūsų dvasiškijos priskirti ir todėl įpareigoti visais atžvilgiais derintis prie kalbamosios dvasiškijos. Jie tačiau daugiausia pasilaikę savo brevijorių ir religines apeigas, kaip savo maldas, taip ir Šv. Mišių aukas atlieka ne drauge su ta pačia dvasiškija romėniškosiomis, bet savo vienuoliškosiomis apeigomis. Joks sveiko proto žmogus, žinoma, neabejos, kiek šis nevienodumas nenuoseklus, kaip nedarnus ir nepakenčiamas. Todėl švies. dekanams įsakmiai pavedame, kad, kai tik ką panašaus pastebės, pavienius aukščiau pažymėtuosius pirmiausia pakartotinai įspėjinėtų, toliau, jei įspėti nesusipras, kad vardais praneštų Mūsų konsistorijai, kad kitaip nuteikti ir baudžiami paklustų drausmei.

2. Kaip gerai žinome, tas nevienodumas turi tą patį pagrindą kaip ir Mūsų dvasiškijos, taip ilgai stokojusios diecezinės seminarijos, dabar didžiąja dalimi sutelktos iš priskirtųjų vienuolių. Juk jie, būdami perimti iš skirtingų ordinų, laikosi skirtingų nuo įprastinių raudonų-

jų dvasiškių apeigų, net jų pačių skirtingai atlikinėjamų. Daugelis visai nebuvo paraginti iš pagrindų susipažinti pagal dabartines aplinkybes ir įpareigojimą. Kas tačiau nepastebės, kaip negrabus ir kaip trukdo maldingumą ir pamaldų orumą šis kalbamasis skirtingumas ir prieštaravimas, neišvengiamas visose viešosiose pamaldose, kur tik susiburia daugiau kunigų, ir kaip, pagaliau, ta pati tos pačios diecezijos kunigų nedarna turi nepatikti dalyvaujančių tikinčiųjų akims ir ausims.

Tad pavedame taip pat Švies. dekanams, kad kiekviename dekanate atitinkamai arba patys apsiimtų, jei norėtų ir galėtų, arba savo vietoje skirtų kitą iš klebonų ar net iš vikarų, kad tik šiam reikalui tinkamą, dekanato apeigų vadovą, kuris ypač kriptoje ir dekanato susirinkime visus brolius buvusius vienuolius paskirai pamokytų, tikrintų, nemokšas paverstų tinkamais skaityti brevijoriui, laikyti mišioms, teikti sakramentams, laikyti viešoms pamaldoms, taip pat, žinoma, ir giedoti ir laikyti tonui, atsižvelgiant į skirtingus laiko bei tvarkos reikalavimus.

3. Tačiau dėl nieko Mes daugiau nesisielojame, kaip dėl to, jog, kaip tarp kitko patyrėme, ne visi kaip dera laikosi Bažnytinio klusnumo, t. y. drausmės. Todėl kartodami tą patį ediktą ir visa, kas Šv. Kanonų ir šiaip provincinių, metropolinių ir diecezinių potvarkių taip išganingai šiuo reikalu nustatyta, patvarkome ir pavedame tiems pat Švies. dekanams, kad jie ne tik lankydami, bet taip pat ir šiaip, kur bepasitaikytų tinkama proga, ko uoliausiai stengtųsi patirti ir teirautųsi, ar kiekvienas kunigas, be dievoto maldų skaitymo, iš ryto rimtai atlieka šventą apmąstymą, ar skaito apmąstinėdamas dievotas ir savo pašaukimui deramas knygas, ar paskiri kunigai turi pakankamai tokių knygų, be kurių negalima tiek tarnybinių kunigų pareigų dorai atlikti. Tokios yra

apmąstymų ir asketikos knygelės savo paties dvasiai atgaivinti, toliau, tinkamos ir būtinos žmonėms mokyti katechetinės moralinės teologijos knygelės ir ypač Šv. Raštas. Sielos ganymu įpareigotasis tik apmąstymu ir pasišventimu, pats Kristaus dvasios atgaivintas ir Šv. Rašto pamokytas, patenkinamai atliks savo apsiimtąją šventą pareigą ir įvykdys, ką Dievas mums visiems įsakė, kad parūpintumėte pasigėrėjimą ir vaisių.

4. Įsakome ir skelbiame, kad tuo pat, kaip nurodėme, griežtu švies. dekanų, kaip ir Musų bendruomeniniu tarnybos pareigingumu privalo uoliai vykdyti kiekvienas kunigas: nustatytu drabužiu, eisena, pašnekesiais, kaip ir visu kuo kitu kuklumui ir padorumui teprisiderina prie Šv. Kanonų nuostatų. Visada tevaikšto kulkštiną siekiančiu įprastinės diecezijai spalvos drabužiu, net keliaudami, kada nors ir apsiaustu ar kitokiu išviršiniu apdangalu tektų apsigaubti, po apačia tačiau būtina pasilaikyti minėtąjį kulkštiną siekiantį nustatytos spalvos drabužį. Ilgų plaukų teneaugina, jų viršum kaktos tenepalieka ir pasauliečių papročiu teneverčia į šalį ar ant akių tenenuleidžia, bet tekerpa juos senoviniu romėnų papročiu. Pačią tonsūrą arba vainiką, ypatingą dvasiškių žymę, teturi visi be išimties. Šis sakytasis įpareigojimas kunigams visur tesirodyti ne kitaip, kaip tik ką minėta dvasiškiui privaloma išroda Šv. Tridento susirinkimo posėdžio 14 skirsnio 6 ir posėdžio 22 sk. 1 apie reformavimą taip įsakmiai nuostatu išreikštas, jog vyskupai jiems pavestosiose diecezijose griežtai įpareigoti net gan sunkiomis bausmėmis bausti tuos, kurie nesistengs laikytis sakytojo dvasiškiams privalomo padorumo ir išrodos. Taip pat tenesibasto kunigai po turgavietes ir viešąsias aikštes, tesusilaiko nuo pasaulietiško prekiavimo, prekybinių verslų ir panašių dalykų. „Niekas tarnaudamas Dievui nesileidžia į pasaulietiškus vers-

lus", sako šv. Povilas. Todėl šv. Augustinas sako: „Verčiąsis prekėmis pirklys nėra dvasiškis". Tenejsivelia į ginčus, skundus, bylinėjimąsi, pasaulietiškų teismo bylų lankymą, nebent tik pačios Bažnyčios būtinam reikalui ištikus. Tačiau labiausiai reikia kreipti dėmesį į kunigų butus, bendravimą ir bičiulišką santykiavimą, kaip ir su kuo turėtų pasilikti. Pas save tenelaiko piktinančių, priekaištingų ar kitokiomis nedarybėmis susitepusių tarnaičių ar tarnų, tenegyvena su moterimis bendrai po vienu stogu, niekas tenelaiko pas save jų jaunesniųjų, kokia bebūtų dingstis, ir teprisilaiko to pagal Šv. Kanonų dvasią. Leidžiama laikyti vien tik pirmojo ir antrojo giminystės laipsnio moteris. Priešingu atveju, jei giminių nėra ir namų padėtis ir reikalas būtinai verčia, galima laikyti ne kitokias, kaip tik vyresnio amžiaus, mažiausiai penkiasdešimtmetes, doras, sąžiningas ir dievobaimingas, su savo vyskupo žinia priimtas.

Šiaip jau, mylimieji broliai Kristuje, pakelkite akis ir pažadinkite dvasią. Žiūrėkite, kokiame pasaulyje gyvename. Kokia valanda, kurią mums pasakyta: „Eikite ir jūs į mano vynuogyną". Kokie dabar žmonės, kokie laikai, kokie papročiai: nuolat viskas visur kasdien blogėja ir tačiau, kaip žinote, gyvojo Dievo Bažnyčia, tiesos šulas ir ramstis, be laiko skirtumo išlieka amžinai. Tad, kadangi neabejotinai jau atėjo laikai, kurie, kaip seniai kadaise pranašavo šv. Povilas, bus pavojingi, supraskime, kad tasai apaštalas Motiejaus asmenyje pamokė visus mus paskirai. Ištverk teisybėje tuose dalykuose, kuriuos išmokai, žinodamas, iš ko juos išmokai. Tad budėkite, būkite blaivūs, melskitės ir gerų darbų pavyzdžiu būdami brandus būrys, kaip žodžiu, taip ir darbu įvykdykite, kad bent mūsų bandos, kurios iki šiol mūsų laikosi, laikytų mus tuo, kas amžino pa-

smerkimo bausme mus įpareigoja, kad būtume tarnai, tad ir tvarkytojai Dievo misterijų.

Išleista Mūsų Vyriausiojoje Konsistorijoje Rudaminoje 1817 metais birželio 16 d.

Augustinas P. Marciejewskis.
(Iš lotynų k. išvertė dr. A. Rukša)

[7] **Augustavo Diecezijos Generalinė Konsistorija**

Nors gerb. Ganytojas per paskutinius metus tiek daug kartų išleido atsišaukimus ir priminimų, tačiau matė daugelį brolių kunigų be dvasininkų luomui prideramo kuklumo ir dvasios, neabejoja tačiau, kad Dievas gali padaryti iš uolos ir akmens Abraomo sūnus, atvers akis ir tų tik iš vardo kunigų ir leist pajusti jiems jų pašaukimo ir luomo pareigų svarbą. — Būdamas kupinas tokių vilčių ar gali šiandien prisiminti be širdies skausmo, kuo virto jo laukimas ir kokias pasekmes atnešė? Sunku surasti kunigą, kuris leistų laiką klebonijoje prie knygos ar brevioriaus; jie verčiau vaikšto po miestą, trina visus kampus, susideda su asmenimis, nekreipdami dėmesio į jų padėtį, lytį ir moralę, įsivelia į diskusijas pilnas nesąmonių, burnoja dėl savo luomo, prieš vyresnybę, kitus kunigus, tikybą, apeigas ir pareigas, kaikada viršija savo nekuklumu net pasauliečius ir vienodai, kaip ir anie blevyzgoja; štai tokios yra pareigos bent didesnės dalies musų brolių dvasiškių. Tuo baisesnis yra ką tik nupieštas vaizdas, kad apsileidimas bažnytinėje drausmėje ir demoralizacija apima ne tik vikarus. Gauna (papiktinančias žinias? K. Gr.) nuo jam pavaldžių dvasinių įstaigų, alpsta dievobaimingas Ganytojas, piktinasi pamaldūs civiliai ir dvasiškiai, net patys pasileidėliai ir Kristaus tikėjimo priešai stebisi, kaip kaikurie neseniai prisiekę klebonai užuot pradžioje pri-

smerkimo bausme mus įpareigoja, kad būtume tarnai, tad ir tvarkytojai Dievo misterijų.

Išleista Mūsų Vyriausiojoje Konsistorijoje Rudaminoje 1817 metais birželio 16 d.

Augustinas P. Marciejewskis.
(Iš lotynų k. išvertė dr. A. Rukša)

[7] **Augustavo Diecezijos Generalinė Konsistorija**

Nors gerb. Ganytojas per paskutinius metus tiek daug kartų išleido atsišaukimus ir priminimų, tačiau matė daugelį brolių kunigų be dvasininkų luomui prideramo kuklumo ir dvasios, neabejoja tačiau, kad Dievas gali padaryti iš uolos ir akmens Abraomo sūnus, atvers akis ir tų tik iš vardo kunigų ir leist pajusti jiems jų pašaukimo ir luomo pareigų svarbą. — Būdamas kupinas tokių vilčių ar gali šiandien prisiminti be širdies skausmo, kuo virto jo laukimas ir kokias pasekmes atnešė? Sunku surasti kunigą, kuris leistų laiką klebonijoje prie knygos ar brevioriaus; jie verčiau vaikšto po miestą, trina visus kampus, susideda su asmenimis, nekreipdami dėmesio į jų padėtį, lytį ir moralę, įsivelia į diskusijas pilnas nesąmonių, burnoja dėl savo luomo, prieš vyresnybę, kitus kunigus, tikybą, apeigas ir pareigas, kaikada viršija savo nekuklumu net pasauliečius ir vienodai, kaip ir anie blevyzgoja; štai tokios yra pareigos bent didesnės dalies musų brolių dvasiškių. Tuo baisesnis yra ką tik nupieštas vaizdas, kad apsileidimas bažnytinėje drausmėje ir demoralizacija apima ne tik vikarus. Gauna (papiktinančias žinias? K. Gr.) nuo jam pavaldžių dvasinių įstaigų, alpsta dievobaimingas Ganytojas, piktinasi pamaldūs civiliai ir dvasiškiai, net patys pasileidėliai ir Kristaus tikėjimo priešai stebisi, kaip kaikurie neseniai prisiekę klebonai užuot pradžioje pri-

į knygas; turi griežtai prižiūrėti, kad griežtai būtų įvykdytas; bet jei bus nusižengta, dekanai privalo apie taij sąžiningai pranešti (kas šiandien dėl broliškos meilės dar nedaroma), o nusižengę ne tik kad vyskupijoje vardiniai bus paskelbti, bet dar pašaukti stoti prieš Konsistorijos Teismą, kur gaus pavyzdingą bausmę.

1819 m. gegužės 24 d., kun. A. Marcijewski.

No. 527. Augustavo vyskupijos generalinė Konsistorija, gerb. Ganytojo pavedama praneša visiems dvasiškiams kaikurias Ganytojo pastabas, padarytas bevykdant dalinę metinę bažnyčių vizitaciją:

Pirma: Gerb. Ganytojas įpareigoja g. kun. klebonus, kad iš parapijose esančių kaimo kapinių, užregistruotų konsistorijoje, parinktų su tinkamu mokesčių užtikrinimu savo nuožiūra mirusiems laidoti keturias, o daugiausia penkias geriausiai sutvarkytas pagal dydį ir padėti parapijoje, taip kad žmonių patogumui iš kiekveino kaimo neturtingiems žmonėms iki naudojamų kapinių nebūtų toliau pusės mylios. Tos kapinės privalo būti ne tik tinkamai aptvertos, pašventintos ir tikybiniu ženklu pažymėtos, bet karts nuo karto vietos Ganytojo rūpesčiu taisomos ir užlaikomos, talkininkaujančių parapiečių lėšomis ir darbu. Visos gi kitos kaimo kapinės ir kapinaitės arba turi būti visiškai panaikintos ir suprofanuotos, ypač senai apleistos, arba ten, kur vietos gyventojai gerbdami šv. vietą ir savo tėvų palaikus užlaiko kapines tvarkingai, jos būtų aptvertos ar apkastos ir pažymėtos tikybiniu ženklu, kad į jas nieks negalėtų įeiti. Gerb. kun. Dekanai lankydami kasmet bažnyčias ir parapijas turi atidžiai sekti, kad šis Ganytojo parėdymas būtų sėkmingai vykdomas.

Antra: Gerb. Ganytojas pastebėjo, kad ne visi kunigai atnašaudami šv. Mišių auką yra pakankamai pamokyti arba bent nesilaiko pilnai Rubrikos taisyklių,

nes kaikurie pergreit atlaiko pamaldas, neišbūdami prie altoriaus nė bertainio, kaip nustatyta, kiti vėl ne su kuklumu ir gestais in Rubro Missalis nurodytais, o kaikurie prieina prie altoriaus ne kunigiškai apsivilkę, su spalvotais švarkais, be sutanos. Todėl gerb. Ganytojas paveda visiems kunigams, kad prisilaikydami Kanonų regulos, bent kartą į metus, jei ne dažniau, skaitytų Rubrum Missalis de Sacrificio Missae. Be to liepė primygtinai pakartoti visiems kunigams nuolatos atliekantiems dvasinius patarnavimus prie parapinių bažnyčių, kad nuo ryto iki vakaro vilkėtų kunigo sutaną užsegtą iki apačios, in veste talari, nes kitaip negalima vykdyti aprūpinimo šv. Sakramentais. Surdutus (švarkus) gali dėvėti tik kelionėje arba civiliniuose santykiuose; visa tai pavedė gerb. dekanų ir klebonų dėmesiui.

Trečia: gerb. Ganytojas patyrė, kad atlaidų metu, kai sueina daug kunigų be nuosavų kamžų ir sutanų, būdami bažnyčiose su mažesne zakristijos atsarga, kaikurie jų išeidami į bažnyčią pagriebia pirmą pasitaikiusią sudraskytą kamžą ar stulą papiktindami tikinčiuosius biauriu vaizdu. Gerb. Ganytojas pataria, kad kiekvienas be išimties kunigas pagal kanonų tvarkos nuostatus turėtų nuosavą kamžą ir stulą ir laikytų ją visuomet savo kambaryje paruoštą dvasiniams patarnavimams ir nešiotų ar vežiotų su savim, vykdamas į kitas bažnyčias dvasiniams patarnavimams. Gerb. Dekanai privalo tai atidžiai prižiūrėti.

Ketvirta: Gerb. Ganytojas pastebėjo, kad daug kunigų niekad neskaitė Ceremoniale ir niekad nesiteiravo ir nesimokė kaip asistuoti vyskupui atnašaujančiam šv. Mišias, kaip elgtis bažnyčioje, kuomet joje vyskupas, ypač atnašauti pačiam vyskupui. Todėl pataria visiems, kad turi Ceremoniale vartojama seminarijose arba jos neturėdami pasiteirautų bent ir pasimokytų iš mokan-

čių ir žinančių dvasines apeigas, nes padorumas reikalauja prisilaikyti hierarchinio dvasinio patarnavimo nustatyto visai katalikų bažnyčiai.

Galop gerb. Ganytojas primygtinai paveda g. kun. Dekanams ir po jų g. kun. klebonams, kad budriai prižiūrėtų jų žinioje esančius kunigus, ypač jaunesnius, kad rengtųsi padoriai kunigiškai, laikytųsi bažnyčios ir klebonijos, nesitrintų tarp visuomenės ir miesteliuose, visur žiūrėtų kunigiško kuklumo, prisilaikytų jo luomui tinkamų pramogų, kalbėtų maldas ir skaitytų knygas, pamaldžiai ir tinkamu laiku atliktų kanoniškas maldas ir griežtai žiūrėtų, kad butų griežtai prisilaikoma pasirinkto Dievo pašaukimo bei auklėjimo, o nekryptų į pasauliečių sugedimą.

[7] Šį gerb. Ganytojo potvarkį (dispoziciją) gerb. dekanai turi persiųsti visiems kunigams, patardami laikyti jo nuorašus, kaip nustatyta, ir jį tinkamai vykdyti.

Rudamina, 1822 m. liepos 12 d.

Vysk. A. P. Marciejewski
Sekr. kun. G. Babinowicz.

[8] **Prienų Dekanas.** Iš daugelio konsistorijos raštų, rašytų Rudaminoje š. m. (1814) spalių m. 21 d., o dekano gautų 28 d. pateiksiu Prienų dekanato dvasiškijai štai ką: ...2) Gerb. Ganytojas apgailestauja savo raštuose, kad žymūs civiliniai asmenys atvykstantieji iš Lietuvos apskričių į sostinę Varšuvą reiškia gerb. Ganytojui blogą nuomonę apie vietos dvasiškiją, tarp kitko apie lupimą iš neturtingų žmonių už dvasinius patarnavimus, apie girtavimą, palaidą gyvenimą ir t. t.

[9] **Augustavo Diecezijos Generalinė Konsistorija.**

Turėdama gerb. Ganytojo prisiųstą Vyriausios valdžios tikybų ir švietimo Komisijos nutarimą, liečiantį

mokesčius vadinamos Jura Stolae su atskira lentele mokesčių už patarnavimus, siunčia patvirtintą nuorašą ir kreipiasi primygtinai į gerb. klebonus ir parap. bažnyčių valdytojus, kad kiekvienas gavęs jį iš dekano griežtai jų nuo tol prisilaikytų, nes priešingu atveju gali būti griežtai baudžiamas civilinės ir dvasinės vyriausybės.

Rudamina, 1819 m. vasario 9 d.

Kun. A. Marciejewski
Sekr. kun. Soroka

Tikybų ir švietimo valdžios komisija

Norėdama išvengti visų nesusipratimų tarp klebonų ar kitaip tituluojamų katal. parapijų valdytojų ir jų parapiečių dėl ėmimo mokesčių Jura stalae vadinamų ir esant reikalui įvesti šiuos mokesčius vienodus visoje Lenkijos Karalystėje, atsiklaususi gerb. Vyskupų nuomonės nustato šias taisykles.

1.

Bažnytinių patarnavimų mokesčiai turi būti pritaikyti prie mokėtojo turtingumo ir todėl parapiečiai dalinami į tris klases:

Pirmai klasei priklauso dvarų, kaimų ir atskirų palivarkų savininkai valdytojai iki gyvos galvos ir nuomininkai, profesoriai, valdininkai, civiliniai tarnautojai ir kariškiai pradedant nuo augščiausio laipsnio iki laipsnio, už kurį mokama du tūkstančiai auksinų. Savininkai namų miestuose, turinčiuose virš 2,400 gyv., visi pirkliai, kapitalistai, fabrikantai, gydytojai, vaistininkai, artistai ar gyvenantieji iš dailiųjų menų didesniuose miestuose, komisarai ir valdininkai nekiln. turto, susidedančio daugiau negu iš vieno kaimo.

Antrai klasei priklauso dvarų dalies savininkai ir nuomininkai, namų ar sklypų savininkai mažesniuose

miestuose, visi mokytojai ir valdžios tarnautojai (oficialistai) su alga, mažesne už 2,000 auks., tarnautojai privačiuose dvaruose, neįeinantieji į pirmą klasę, visi amatininkai ir fabrikantai, gyvenantieji miestuose ir miesteliuose, malūnininkai ir aludariai gyvenantieji kaimuose ir maž. miesteliuose, viensėdininkai ir valdą žemes su amžinų javų ir piniginiu činšu.

Trečiai klasei priklauso ūkininkai baudžiauninkai, trobelninkai, miesto darbininkai, ūkininkų tarnai ir visi žemesnės eilės tarnai, kaimo amatininkai ir kareiviai.

2.

Dvasininkas negali reikalauti daugiau, kaip taksos nustatyta, tačiau gaunantis nuo jo patarnavimą nėra varžomas mokėti daugiau, taip pat kiekvienas privalo mokėti pagal nustatytą taksą, tačiau dvasininko valioje yra tenkintis ypatingais atvejais mažesniu atlyginimu.

3.

Kas pageidautų tuoktis ar laidoti mirusį ne savo parapijos bažnyčioje, bet kitoje, gavęs leidimą, privalo nustatytą už sutuoktuves ar laidotuves mokestį mokėti savo klebonui.

4.

Visi išlaikomi špitolėse ir kiti neturtėliai, turintieji nuo vyresnybės atitinkamą neturto pažymėjimą yra laisvi nuo bet kokių mokesčių.

5.

Nuo gyventojų surašymo, išdavinėjimo kortelių velykinei išpažinčiai ir amžiaus pažymėjimų karinei tarnybai joks mokesnis negali buti reikalaujamas, o siūlomas negali būti priimamas.

6.

Paprasto parapiečių lankymo metu negali būti daromos rinkliavos ar reikalaujama aukos kalėdojimo titulu nei dvasiškio, nei bažnyčios tarnų.

Varšuva, 1818 m. gruodžio 30 d.

Ministeris Pirm. E. Potocki

General. sekr. Gluszynski

Mokesčių, vadinamų Jura Stolae, lentelė	I klasė		II klasė		III klasė	
	Zlt.	Gr.	Zlt.	Gr.	Zlt.	Gr.
Krikštas nemokamai	—	—	—	—	—	—
Giimo Metrikų įrašymas	3	—	1	15	—	20
Kiekvieni užsakai	2	—	1	10	—	20
Jungtuvės	18	—	8	—	2	—
Laidotuvės be giesmių nemokamai	—	—	—	—	—	—
Vyresnių, kaip 15 m., asmenų laidotuvės su giesmėmis	12	—	6	—	3	—
Jaunesnių asmenų laidotuvės . . .	8	—	4	—	2	—
Mirties metrikų įrašymas bažnyčioje	2	—	1	—	—	15
Bažnyčios tarnams nurodytų kainų ketvirtadalis	2	—	1	—	—	15
Didesnio katafalko išstatymas . .	6	—	3	—	2	—
Mažesnio katafalko išstatymas . .	3	—	2	—	1	—
Išlydėjimas	4	—	2	—	1	—
Budynės su giesmėmis	3	—	3	—	3	—
Bažnyčios tarnams nurodytų kainų trečdalis						
Už skaitytines mišias	2	—	2	—	2	—
Už laidotuvių kalbą pagal susitarimą						
Už kiekvieną žvakę prie laidotuvių	—	20	—	20	—	15
Už kiekvieną lempą	—	10	—	10	—	10
Už skambinimą vieną kartą, daugiau, kaip dviem varpais . . .	2	—	1	10	—	10
Jei tik vienas arba du varpai . .	1	—	—	20	—	10
Už kiekvienos metrikos išdavimą .	3	—	1	15	—	20
Aukos, dedamos į dėžutę, kapinių fondui						
Iš asmenų, vyresnių, kaip 15 m. . .	4	—	2	—	1	—
Iš asmenų, jaunesnių, kaip 15 m. .	2	—	1	—	—	15

Tikybinių reikalų ir švietimo Valstybinės
Komisijos pirmininkas, ministeris
(Parašas) S. Potocki (L. S.)

Generalinis Sekretorius Gluszynski
Varšuva, 1818 m. gruodžio 30 d.

Tikrumą tvirtina (parašas) Uszczynski
Tikrumą tvirtina Sekretorius Radzynski.

[10] Pastebėjęs, kad kai kurie klebonai be vadinamų Stalae mokesčių, nustatytų valstybinės komisijos 1818 m. gruodžio 30 d., ima papildomus mokesčius, nustatytus Saksonijos karaliaus 1809 m. vasario 23 d. civiliniams valdininkams, siūlo Augustavo vyskupijos vyskupui pareikšti visiems klebonams pageidavimą, kad neimtų jokių kitų mokesčių be valstybės komisijos nurodytų mokesčių lentelėje.

Ministeris: Grabowski.
(neišskaitoma). X. Butkiewicz.
Tikrumą tvirtina X. Szymborski.

[11] "Pasiekė mus liūdniausia žinia, skausmingai pervėrusi mūsų ir visų lenkų širdis . . . žuvo lenkų vardo garbė ir pasididžiavimas. Šviesiausias kunigaikštis Jozef Poniatowski".

[12] **Vygrių vyskupijos generalinis konsistorius**

Paveda gerb. Dekanui įvykdyti sekančius dalykus, aukštesnės valdžios nurodytus. **Pirma:** Gerb. Ganytojas patyrė, kad Lietuvoje parapinėse bažnyčiose mišparai ir rytinės pamaldos nelaikomos šventomis dienomis, o jų vietoje atkalbamos litanijos arba godzinkos. Savo raštu konsistorijai birželio mėn. 21 d. siūlo visiems parapinių bažnyčių valdytojams, kad prisilaikydami Lenkijos provincijų ir diecezijų Sinodų kanoniškų nuostatų ir derindami prie visos Lenkijos bažnyčių papročio

kiekvienoje šios diecezijos bažnyčioje kiekvieną šeštadienį ir kiekvienos šventės išvakarėse turi būti kunigo atlaikomi mišparai, o sekmadieniais ir šventadieniais iš ryto iškilmingos rytmetinės, o vakarais irgi mišparai, o kur žmonės gausiai susirenka į mišparus, turi būti pasakomas kitas (be rytinio) pamokslas. Šį ganytojišką švenčiausią patarimą, šventos Bažnyčios visuotine teise paremtą, gerb. kun. Dekanas turi atidžiai vykdyti.

Antra — praneša dvasiškijai, kad visi dvasiškių prašymai, paduodami ministerijai, generalinei prokuratūrai ir net konsistorijai, jei jie turi būti persiųsti nurodytoms krašto įstaigoms, turi buti surašomi dviejų auksinų žyminiame lape.

Trečia — praneša taip pat visiems klebonams, vedantiems krikšto metrikų knygas, kad gimimo metrikos, išduodamos asmenims, stojimo į kariuomenę reikalu, turi būti patikrinamos pagal originalą; už kiekvieną kad ir mažiausią metrikų ištraukos ar metrikų knygų suklastojimą, klebonas bus traukiamas baudžiamon atsakomybėn, teisiamas ir baudžiamas. Vyriausioji Tikybinių Reikalų valstybinė komisija pranešė visiems diecezijos vyskupams š. m. birželio mėn. 27 d., o vyskupai paskubės įspėti gerb. dvasiškiją, kad ateityje niekas nesiteisintų nežinojimu.

Rudamina, 1818 m. liepos 13 d.

Kan. A. Marciejewski.

Sekr. kan. Soroka.

[13] „Iš daugiau prasilavinusių ir daugiau skaitančių kunigų, sugebančių traktuoti tikybiniai-filosofinius klausimus, o kartu ir atremti plačiai šiandien miestuose ir dvaruose pasklidusias prieštikybines klaidas, neteisingai pavadintas filosofija".

[14] Jan Klemens Golaszewski, Dievo ir šv. Apaštališkojo Sosto malone Vygrių vyskupas ir Varšuvos Kunigaikštystės senatorius, Trzemieszyno vienuolyno viršininkas komendatarijus.

Visiems gerb. kun. klebonams ir parapinių bažnyčių valdytojams mūsų Vygrių diecezijos pasveikinimas ir ganytojiškas palaiminimas.

Ilgai stebėjome be papeikimo įvestą mūsų diecezijoje paprastų jungtuvių vykdymą sekmadieniais ar šventadieniais, pamaldžiai galvodami, kad pačios dienos šventumu ir viešų pamaldų iškilmingumu norėta pareikšti priderančios pagarbos didžiam Dievo Bažnyčios sakramentui, kaip kad buvo pradžioje labiau dievotais laikais įprasta daryti. Bet, kai pasižiūrime šiandien, tai matome, kad, esant beveik visuotiniam atšalimui šventam tikėjimui, ir dideliam dievotumo sumažėjimui visų luomų žmonėse, šis krikščioniškas paprotys, nors kadaise girtinas, virto ne tik kad tikslo neatitinkančiu, bet nepaprastai kenksmingu ir aiškiai skriaudžiančiu mūsų Dieviškojo Tikėjimo šventumą ir Dievo Bažnyčią. Matome, kad kaimo žmonės, pamiršę krikščioniškojo pašaukimo pareigas ir savo tėvų pamaldumą, piktnaudodami minėtą paprotį, šventas dienas, paties Dievo skirtas Jo garbei ir visuotinėms pamaldoms, paverčia vestuvinėmis linksmybėmis, triukšmingomis puotomis ir biauriu girtavimu. Pradėdami šventadieniais vestuvines iškilmes tuo nelemtu blogu įpročiu nuo pat ryto, atvažiuoja į bažnyčią su jaunaisiais jau girti, atvyksta arba į pamaldų pabaigą arba joms pasibaigus; tuo būdu ir besituokiantieji, ruošdamiesi didžiam sakramentui, užuot turėję švariausią sąžinę, apleidžia šventas mišias, kurių išklausyti įsakyta kiekvienam krikščioniui. Dar baisiau, kad apsvaigę žmonės prie bažnyčios šokinėja, nepadoriai blevyzgoja, triukšmauja ir riksmu pripildo

gatves, bažnyčios aikštes, kapines, o pačioje bažnyčioje šv. Sakramento teikimo metu girti iki sąmonės netekimo liudininkai ir dalyviai, tūkstančiais būdų didžiausiu nepadorumu įžeidžia šventykloje esančią Dievo Didybę, žodžiu, nusideda padorumui būdais, negirdėtais net laukinių pagonių tarpe. Kadangi gerb. kunigų klebonų didžiausias uolumas ir pamokymai nepašalino šio biauraus piktnaudojimo, kaip kad mes patyrėme, tai apsvarstę atidžiai tas aplinkybes, sukeliančias musų širdyse liūdesį, priėjome išvados, kad būtų nusidėjimas mūsų šventoms pareigoms ir priedermėms, dėl kurių esame atsakomingi Dievui ir jums visiems, jei šiuo atveju nepanaudotume visos mūsų vyskupiškos ir ganytojiškos galios ir viso rimtumo.

Įsitikinę, kad, nors piktnaudojimas ir blogi įpročiai, įsisenėję ypač paprastų, tamsių žmonių tarpe, nelengvai ir negreit gali būti išnaikinti, bet jūs, brangūs broliai, vieningai sukilę, nesiliaudami šaukite, kiek galėdami, šitiems didžiausiems Dievo įsakymų laužytojams ir bent mažinkite, o ir stenkitės Dievui padedant, visai išnaikinti. Tuo tarpu mes, kad apsaugojus šventas dienas ir Dievo bažnyčias nuo tiek papiktinančios profanacijos ir kad šventadieniais šv. Mišios nebūtų apleidžiamos dėl tokių niekingų priežasčių, kaip vestuvių puotų ir girtavimų, mūsų ganytojiška galia ir rimtumu nutariame visiems amžiams, kad nuo šio aplinkraščio paskelbimo datos jokioje bažnyčioje ir jokioje parapijoje jungtuvės nebutų atliekamos sekmadieniais bei šventadieniais, bet kad dėl tikybinio palaiminimo gavimo būtų su Jumis sutarta kita diena, pavyzdžiui, antradienis, ketvirtadienis, arba, pagaliau kuris nors kitas šiokiadienis. Mes norime, kad šis potvarkis būtų griežtai vykdomas ir kad jo būtų prisilaikoma, kad niekam, niekur, dėl jokių pretekstų, dėl kad ir kaip svarbių priežasčių nebūtų nuo jo

nutolstama; taip turi būti ne tik dėl sėkmingumo ir dėl to, kad leidimas, duotas vienam, nepaskatintų kitų būti įkyriems, bet ir dėl to, kad piktnaudojimai, kuriuos norime išnaikinti po truputį ir nepastebimai, vėl negrįžtų į buvusį begėdišką stovį.

Jūs, brangūs broliai, dėl Jūsų pašaukimo meilei, kad nesumažėtų Jusų kunigiškas uolumas, kad nesiliautumėt vaizdavę žmonėms to baisaus girtavimo biaurumo, apie kurį esate skaitę Dievo žodyje, visuomet tvirtai, kiekviena proga, įtikinėkite juos, kad krikščioniškos vestuvės turi būti kuklios ir vykti pamaldumo nuotaika, kukliai papuoštos tik kuklia ir padoria puota, be girtavimo, riksmo ir palaidumo. Todėl, būdami persiėmę pagarba Dievo Didybei ir bažnyčiai, jokiu būdu neleiskite eiti į bažnyčią ir ten nepadoriai elgtis girtiems žmonėms jungtuvių metu šiokiadieniais, o taip pat ir kitų sakramentų ir tikybinių apeigų atlikimo metu. Pagaliau įpareigojame mūsų generalinę konsistoriją šį mūsų ganytojišką laišką aplinkraščio keliu išsiųsti visoms parapijų bažnyčioms, kad kiekvienos bažnyčios ir parapijos valdytojas pasilaikytų jo tikslų nuorašą ir per tris sekmadienius iš eilės paskelbtų, nurodydamas gerb. kunigams dekanams, kad atidžiai prižiūrėtų šio mūsų ganytojiško potvarkio vykdymą ir pranešinėtų mūsų konsistorijai apie kiekvieną atvejį, kai nepaklustama arba kai kunigas į jį lengvabūdiškai žiuri.

Paskelbtas Mūsų Generalinėje Konsistorijoje Seinuose, 1815 b. birželio 26 d.

Kun. A. P. Marciejewski
Sekr. kun. B. Beniaszewicz.

[15] „No. 575. Konsistorija gavo raštą iš vaivadijos valdybos apie neprotingą lietuvių liaudies prietarą, pagal kurį reikia susilaikyti nuo pagalbos teikimo, jei gais-

ras kilo nuo perkūnijos, kaip kad yra buvę Marijampolės srityje, iš kur buvo kvailai pareikšta, kad, kur ugnį atsiuntė Dievas ir dangus, ten žmogus neturi teisės trukdyti. Tokiam prietarui, atsiradusiam dėl neišmanymo, iš galvos ir širdies išmušti, Konsistorija kreipiasi į dvasiškius, kad jie pamokslų metu bažnyčiose įtikintų žmones, jog tai neprotingas prietaras, jog kiekvienu atveju, kai ugnis daro nuostolių žmonėms, pats Dievas įsakė teikti pagalbą artimui, jog prietaro, pagal kurį, gaisrui įvykus dėl perkūno, nereikia teikti pagalbos, laikymasis yra abejingumas artimo nuostoliams ir prasižengimas meilės įsakymui ir tuo pačiu Dievo įžeidimas. Tai reikia naikinti griežtai ir nenuolaidžiai.

Rudamina, 1822 m. liepos 30 d.

Vysk. sufraganas, Generalinis Diecezijos viršininkas

August.

Kan. A. P. Marciejewski.

Sekr. kan. I. Babinowicz.

[16] Kokių tik yra kiekvienoje parapijoje praktikuojamų įsisenėjusių prietarų, suklydimų ir kitų panašių dalykų, kenkiančių Kristaus mokslui ir bažnyčios grynumui — juos visus reikia smulkiai ir aiškiai surašyti.

2. Taip pat surašyti, kokie nusižengimai krikščioniškiems papročiams yra labiau išplitę kiekvienoje parapijoje.

PIRMOJO TOMO VARDYNAS

Abromaitis, Juozas, 46, 57, 201
Abromavičius, dr., 79
Adamavičius (Mogila), 100
Adomaitis, Juozas (Šernas), 15, 47, 54, 148, 149, 163, 172, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 208, 259, 282
Aglinskas, Kazys, 46, 62, 87, 88, 297
Akelaitis, Mikalojus, 24, 31, 68, 218
Akelis iš Turgalaukio, 108, 109, 115
Aleksa, J., 16, 33, 110, 203
Aleksa - Angarietis, Zigmas, 245
Aleksandras II, 15, 26, 98, 101, 102, 162, 249
Aleksandras III, 38, 77, 78, 130, 161, 163, 174, 203, 204, 209, 229, 295
Aleksandravičius, Sergijus, 122
Alekna, Jurgis, 115
Ambrazevičius - Ambražas, Juozas, kun., 46, 62, 132, 201, 202
Ambrozevičius, Liudvikas, 115
Andriukaitis, 60
Andriulaitis, 230
Andziulaitis, Juozas, 45, 46, 62, 72, 177, 188, 200, 249, 274, 297
Angrabaitis, Juozas, 112, 176, 177, 227, 236, 237, 278, 282
Anskaitis, Jurgis, 69
Antanavičius, Juozas, 132
Apuchtinas, 113
Arminas, Petras, 14, 46, 47, 54, 62, 200
Arnastauskas, Juozas, kun., 129, 131, 133
Arsaitė - Grinienė, Kristina, 24
Augustas Zigmantas, 25
Augustauskas, Vytautas, 104
Avižonis, P., dr., 190, 212, 216, 300
Azarevičius, Stanislovas, 286
Azefas, Eugenijus, 122
Bacevičienė, Ona, Griniūtė, 24, 36, 207
Bacevičius, Feliksas, 207
Bagdonaitė, Petronė, 115, 116
Bagdonas, Juozas, Dr., 11, 15, 47, 55, 57, 63, 85, 114, 115, 116, 117, 139, 141, 142, 144, 145, 150, 153, 154, 171, 177, 181, 185, 186, 189, 190, 192, 203, 207, 209, 214, 215, 216, 220, 221, 224, 226, 230, 231, 232, 236, 239, 240, 246, 257, 259, 260, 261, 268, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 299, 300, 301
Bagdonas, Jurgis, 116
Bagdonas, Kazys, dr., 138
Balinskis, 76
Baliūnas, kun., 157, 158
Balsac, 283
Baltramaitis, S., 97
Baltrušaitienė, dr., 50
Baltrušaičiai iš Butkiškių, 115
Baltrušaitis, Andrius, 137
Baltrušaitis, Antanas, 115, 125, 190, 224, 225, 227, 231, 236, 237, 238, 239, 268, 280, 289, 299
Baltrušaitis, Vincas, 137, 270
Baltutis (Baltuc), 235
Baltusis, Motiejus, 115, 239, 287, 288
Banaitis, Juozas, 137
Baranauskaitė, Marija, 290
Baranauskas, Adomas 290
Baranauskas, Antanas, vysk., 68, 132, 134, 135, 187, 228, 242, 253, 257
Baranauskas, prof., 74
Baranovskis, 224
Barčaitis, 246
Barcevičius, 57, 165
Barkauskas, 109
Bartlingis, Vladas, 67, 97, 296
Basanavičius, Jonas, dr., 37, 41, 42, 43, 44, 45, 67, 68, 90, 95, 129, 134, 167, 168, 169, 172, 189, 209, 218, 220, 253, 254, 255
Batoras, Steponas, 68
Behrentas, 257

PIRMOJO TOMO VARDYNAS

Bergas, graf., 76, 77
Berkmonas, 275
Beržanskis-Klausutis, Jonas Gediminas, 54, 259
Bezenbergeris, 218
Bialoblockis, 203
Biederfo, prof., 290
Bieliackinas, prof., 126
Bieliajev, 160
Bieliakas, Jurgis, 115, 146
Bielinis, Kipras, 207, 208, 244, 245
Bieliukas-Bielinis, 115
Bienkevičienė, 83
Birutavičius, 201
Biržiška, Mykolas, 56
Biržiška, Vaclovas, prof., 22, 25, 27, 38, 39, 51, 55, 64, 68, 106, 107, 110, 112, 115, 125, 126, 131, 133, 134, 135, 146, 165, 167, 171, 172, 180, 190, 205, 220, 241, 245, 250, 259, 271, 272, 276, 281, 282, 283, 287, 288, 289, 298
Bogdanovič, 229
Bonna, 226
Borisevičius, vysk., 273
Borisovskis, 86, 233
Borovskis, Feliksas, 67, 97
Bortkevičienė, Felicija, 115, 168, 189, 190, 283
Bortkevičius, Jonas, 115, 189
Botyrius, Andrius, 56, 135, 250, 251, 252, 253
Bradūnas, 137
Braunstein, Jakov Ovseevič, 270, 296
Brazdžionis, 57
Brazdžionienė, Kazimiera Vilkiutė, 193, 274, 275
Brazdžionytė, Gražina, 157
Brazdžionis, Algirdas, 157
Brazdžionis, Jonas, 157
Brazys, Jurgis, 244
Breško-Breškovskaja, 235
Brevern, gen., 78, 79
Bridžius, Juozas, kun., 106, 129, 270
Brizgalovas, 173, 174
Brokas, gen., 107, 168
Bronštein, Leiba Trockis, 235
Bruažis, Vilius, dr., 148, 213, 214, 217, 218, 221, 222, 298, 299
Bruevičius, 229
Brundza, Antanas, kun., 47, 63, 216, 274
Brundza, Motiejus, kun., 31, 274
Bučatskij, dr., 295
Bučinskas, Marijonas, 84
Bučinskis, 75
Bučys, Pranas, vysk., 47, 129, 130, 131, 132
Bukaveckas, Kaz., 177, 273
Bukota, 47, 57
Bukovskis, 56
Bulota, Andrius, 137
Bulota, Jonas, gen., 39, 47, 63, 142, 147, 148, 188, 200, 252
Bulvičius, kun., 115, 117, 131, 182
Burba, A., kun., 132, 187
Burcevas, 298
Butėnas, Julius, 131, 148, 187, 210, 280
Butkevičius, Bonaventūra, 126
Butlerienė, 199
Butleris, 26, 77
Byla, Jonas, 47
Bystramas, 271

Cecilija Renata, 36, 226
Celiezius, 116
Ceprevičius, 100
Chadžka, Jonas, 25
Chlebinskis, 85
Choinickis, 284
Choromanskis, 271
Chrickis, 99
Cigleris, 166
Civinskas, Konstantinas, 100, 164, 194, 233
Civinskas, Stasys, 57, 100, 164, 193, 194, 233, 253

Čaplikas, kun., 16, 132, 297
Čarnevskis, kun., 238, 279

PIRMOJO TOMO VARDYNAS

Čepas, Motiejus, 57, 60, 115, 150, 151, 153
Čeplikas, Juozas, kun., 110
Čepulis, Baltrus, 57, 297
Čerkasovas, 229
Černiševskis, 185
Česna, Jonas, 115, 268
Česna, Jurgis, kun., 117, 133, 200
Česna, Stanislovas, 133

Dabkevičius, Juozas, 99, 203
Dabrila, kun., 74
Dailydė, Pranas, 201, 204
Dambrauskienė, 86
Dambrauskas, gyd., 85, 248
Dambrauskas, Aleksandras, kun., 121
Dambrauskas, Juozas, 169, 222
Dambrauskas, Leonas, 84
Damijonaitis, 297
Daniliauskas, Antanas, 48, 115, 202, 204
Danilevičius, 87
Danilovicz, prof., 23
Dargis, 125, 129
Darvinas, K., 33, 226
Daukantas, Simonas, 33, 169, 268, 283
Daukša, 207, 227
Davainis-Silvestravičius, M., 112, 187
Degutienė, Elzė, 30
Delianovas, 162, 173
Delinikaitis, dr., 224, 253, 284
Demikis, kun., 227, 228
Devjen, 247, 248
Didžiulienė, Liudvika, 150, 169
Didžiulis, A., 150
Didžiulis, Stanislovas, 150
Didžiulytė, Vanda, Albrechtienė, 244
Dimitriev-Mamonov, 73
Dimitrievskis, 233, 234, 235
Domaševičius, Andrius, dr., 138, 141, 142, 143, 146, 177, 207, 208, 220, 263, 264, 265, 266, 279
Domaševičius, Jurgis, 266
Domeika, Adomas, 137
Donelaitis, Kristijonas, 25, 117, 200, 241, 283
Dovydaitis, Pranas, 41, 226
Dragomirovas, gen., 79, 295
Dragunevičius, 118
Drąsutavičius-Drąsutis, 180
Družininas, 164
Dubauskas, 57
Dubinskas, Andrius, 48, 120, 130, 166, 167, 273
Dulkevičius, 215
Dulokis, 273
Dvaranauskas, kun., 273
Dzeržinskas, Feliksas, 207
Dziuba-Stankevičius, 232
Džiugašvili, Josif Visarionovič-Stalinas, 244

Ebertienė, Marija, 258
Eichelbergeris, 136
Eidukevičius, Antanas, kun., 137, 227
Engelsas, Fridrichas, 140, 141
Erasi, prof., 140
Eroper, 168

Fedorovas, 292
Feinbergas, dr., 86
Finkelšteinas, Hiršas, 272, 290
Finkienė, 79
Fišeris, dr., 119, 270, 271
Fyalkauskienė, 95
Flaubert, 283
Florjanovičius, 225, 226
Francevičius, 247, 248
Frankauskas, 87
Frickis, 86
Frolovas, 32, 238

Gabrys-Paršaitis, Juozas, 115, 182, 297, 298
Gaidamavičius, Jonas, 15, 54, 171, 180, 186, 189
Gaidys, 259
Gaidelionis, Povilas, 238
Gaigalaitis, 216

PIRMOJO TOMO VARDYNAS

Galkauskienė, 256
Ganenko, 229
Garmus, 297
Gartje, 229
Gavėnas, 115
Gavendzkis, Antanas, 295
Gavronskis, Stanislovas, 118, 120, 225, 226, 256, 257, 279
Gavronskis, Viktoras, 226, 256, 257
Geideman, 270
Geikė, 292
Gerbačiauskas, Albinas, 121
Geištaras, 76
Geištoras, Leonas, 72, 225, 226
Giedraitis, Merkelis, 227
Gilys, 274
Gilius, Jurgis, 253
Gimžauskas, kun., 14, 132, 177
Gira, Liudas, 179
Girdvainis, Pranas, 187, 288
Gisevius, Edvardas, 87, 135
Gnoinsky, 168
Godlevskis-Garliauskas, 98
Golcevas, prof., 173
Goliachovskis, 74, 86, 99, 285
Gorelovas, 229
Goremikinas, 102
Grabauskas, V., dr., 85, 134, 228, 229, 242, 255, 262
Grabauskas, Zbignievas, 242
Grabovskis, Viktoras, 30
Graičiūnas, Andrius, dr., 57, 141
Gresner, 168
Grodeckis, Pranas, dr., 83, 85, 86, 97, 119
Grossmanas, Šaja, gyd., 85, 226, 228
Grincevičius, A., 297
Grincevičius, 274, 275
Grincevičiūtė-Šabunevičienė, 274
Grinevičius, Adomas, kun., 23, 130, 131
Grinevičiai, 23
Grinevičius, Narcizas, dr., 23
Griniai, 23
Grinienė, Joana Pavalkytė, 12, 77, 80, 132, 224, 285, 299, 300
Grinienė, Kristina, 12
Grinius, Andrius, 25
Grinius, A. Jonas, 24, 115, 278
Grinius, Jonas, 24
Grinius, Jonas, dr., 24
Grinius, Kazys, dr., 11, 12, 13, 14, 15, 16, 48, 50, 52, 57, 60, 63, 99, 114, 115, 118, 142, 144, 148, 150, 151, 152, 153, 154, 176, 186, 187, 189, 190, 203, 207, 210, 214, 215, 216, 220, 221, 245, 250, 259, 261, 279, 281, 283, 284, 285, 294, 298, 299, 300
Grinius, Kazys, 25
Grinius, Kazys, pulk., 12 24, 157, 290
Grinius, Liūtas, 12
Grinius, Mykolas, 30
Grinius, Pijus, 24
Grinius, Silvestras, 33
Grinius, Vincas, 24, 26, 31
Griniūtė, Gražina, 12, 80, 224
Griniūtė, Magdė, 196
Griniūtė, Marė, 32
Griniūtė, 24
Griniuvienė, Marė Akelaitytė, 24, 31
Griniuvienė, Ona Vosyliūtė, 30
Gudaitis, Antanas, 48, 158
Gulbinas, 207
Gustaitis, A. kun., 41
Gustaitis, Motiejus, kun., 48
Guturanas, dr., 79
Guzevičius, gyd., 85

Hagenas, 82
Hagentornas, 86
Hertyk, Vaclovas, dr., 85
Hilferdingas, 26, 264
Himansas, 121
Hitleris, A., 32
Homeras, 217, 218
Hriškevičienė, 273
Hriskevičius, 272, 273
Hurko, 191, 200, 201

PIRMOJO TOMO VARDYNAS

Ihok-Ichok, 292
Ilgovskis, 119, 120, 271
Ivaniukovas, prof., 185
Ivinskas, L., 135, 197

Jablonskis, Jonas, 48, 58, 63, 115, 148, 150, 152, 153, 157, 179, 189, 190, 251, 255, 282
Jablonskis, Kostantas, 23, 27
Jagomastas, 221
Jakavičius, L., 115
Jakovickis, 270
Jakubaitis, 196
Jalbrzykovskis, 225
Janavičius, 186, 276, 277
Jankauskas, kun., 157, 158
Jankus, Martynas, 109, 111, 112, 148, 156, 187, 189, 214, 221, 298
Janulaitis, Augustinas, prof., 25, 138, 167
Januševičius, P., 132, 135
Janušis, Feliksas, dr., 58, 60, 85, 115, 183, 261, 269
Januškevičius, Aleksandras, 57
Jaroševičius, 33
Jastzebsky, 230
Jastrzembskis, 257, 261, 269, 274
Jaunius, Kazimieras, 132, 135, 227
Jesiulaitis, Juozas, 39, 48, 63, 64, 77, 110, 117, 135, 200, 253, 259
Joffe, 244
Jucaitis, 112
Junošas, Klemensas, 123
Juodikis, dr., 202
Juozaitis, 48, 58
Juozapas, 262
Jurgelevičius, 272
Jurgis, Mikalojus, II brolis, 77, 78
Jurkevičius - Puzanovski, 249
Jusas, 103
Juška, Antanas, kun., 250
Juška, Jonas, 250
Juškevičius, A., 200, 227, 264
Juškevičius, Vytautas, 192
Juškytė, J., 180
Juzumas, J., kun., 31, 199

Kačergis, Juozas, 34, 49, 63, 115, 116, 153, 213, 268, 275, 282
Kafanovas, 238
Kaikaris, Antanas, 297
Kairiūkštis, Povilas, 49, 58
Kairiūnaitis, Laurynas, 297
Kairys, Stepas, 143
Kaminskas, 294
Kancierius, Juozas, 115, 239, 289, 290
Kantas, Emanuelis, 68
Kaplanas, 97
Kapnistas, gr., 174, 175, 176
Karalius, 154
Karatcev, 168
Karatieevas, 68, 106
Kardelis, Jonas, 238, 280
Karpis, Ignas, 25
Karvinskas, 168
Kasakaitis, Jonas, 49, 134
Kasakaitis, Vaclovas, 297
Kašinskas, Jonas, 297
Katasanovas, 232, 238
Katilius, Juozas, 137, 270
Katkojas, 253
Katrė II, 98, 250
Kaufmanas, 26
Kaukas, Juozas, 49, 55, 86, 141, 189, 190, 214
Kaunas, 242
Kaunas, Jonas, 242
Kautskis, Karolis, 141, 180
Kazimieras, 26, 76
Keilson, 229
Kemežis, 115
Kienis, 286
Kietaitis, Albertas, 58
Kijauskas, kun., 137, 227
Kisielius, Vincas, 190
Kislinskis, 105, 285, 286
Kislovas, 290
Kistern, P. B., 203, 205, 206, 287
Kizelevičius, 297
Klimaitis, Pranas, 297

PIRMOJO TOMO VARDYNAS

Klingerbergas, 130, 182
Kociollo, 197, 199
Kočubejus, 29
Kolinskis, 78
Konstantinovas, 294, 295
Kopernickis, prof., 120, 270
Korolenko, Vladimir, 174
Korzonas, Tadas, 23
Kosčiuška, Tadas, 23, 68
Kosiarskis, Stepas, 20
Kosinskis, prof., 73
Kosorotovas, P. P., 224
Koralevskis, M., 173, 185
Krasauskas, 158
Krasauskienė, Valerija, 116, 156, 214, 228, 238, 239, 240, 279
Kraševskis, J. J., 69
Krauzė, 85
Krečinskas, Jonas, 135
Kregždė, Juozas, 297
Krėvė - Mickevičius, Vincas, prof., 104
Kriaučiūnas, Antanas, 49. 58, 108, 139, 157, 168, 169, 193, 194, 209 210, 285
Kriaučiūnas, Jonas, 49, 58, 108, 112, 115, 142, 148, 149, 150, 151, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 179, 187, 189, 192, 209, 211, 213, 259, 267
Kriauciūnas, Pranas, 109, 115
Kriaučiūnas, Petras, 13, 14, 34, 37, 38, 40, 41, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 53, 54, 55, 57, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 68, 70, 69, 106, 108, 115, 116, 117, 118, 134, 135, 136, 148, 156, 158, 159, 160, 161, 165, 166, 186, 192, 193, 195, 200, 202, 206, 209, 210, 239, 249, 253, ~~255~~, 262, 276, 277
Kriaučiūnienė, Petronėlė, 157, 158, 193
Krilovas, 283, 284, 285
Kriščiukaitis, Antanas, 14, 49, 56, 58, 67, 73, 102, 130, 148, 149, 150, 151, 153, 173, 179, 186, 189, 203
Kriščiukaitis, Jonas, 49, 63
Kristapavičius, 225, 226, 255, 256
Kristupas, 86, 87
Kriščiūnas, 110, 253, 291
Kriščiūnas-Jovaras, 282
Krivcev, 70
Kronkaitis, Antanas, Dr., 49, 58, 153
Krukauskienė, 86
Krupavičius, Mykolas, kun., 16, 297
Krūzas, 226
Krzyvoblockaitė, Malvina, 116, 232, 233, 239, 240, 299
Krzyvoblockis, 239, 240
Kszyževska, Petronėlė, 80
Kubilius, 179
Kučinskaitė, Jadvyga, 272
Kudirka, Antanas, 137
Kudirka, Vincas, dr., 14, 15, 33, 34, 48, 50, 52, 53, 54, 63, 85, 100, 102, 104, 105, 109, 110, 111, 115, 116, 117, 124, 131, 135, 137, 142 148, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 172, 173, 176, 180, 183, 185, 186, 187, 189, 190, 194, 203, 210, 214, 219, 224, 228, 229, 231, 232, 236, 237, 238, 240, 241, 245, 252, 253, 255, 259, 260, 261, 268, 269, 271, 273, 279, 281, 284, 286, 290, 299, 301
Kubloka, Izidorius, 34
Kundtas, prof., 153
Kunickas, Juozas, 168
Kuprevičius, Mykolas, dr., 150
Kuprijanov, 71
Kuropatkinas, gen., 295
Kuršaitis, Vaclovas, 297
Kusakov, Anatolij Vasiljevič, 104
Kusakovas, 154, 229
Kuzavas, 297
Kvieska, V., 171, 183, 191, 221

Landsbergaitė, Marija, 272
Lapinas, Jurgis, 142, 190, 216,

217, 218, 219, 222, 269, 282, 299
Lapinskas, Marcelius, 248, 249, 252
Lastauskas, kun., 150, 151
Lastočkinas, 300, 301
Laukaitis, Juozas, 50, 130, 131, 137
Laurinaitis, Vincas, 50, 58
Laužius, 274
Legus, 115
Leležius, 103
Leninas, 32, 124
Lenkaitis, 86
Leonas XII, 32, 227
Leonas, Jonas, 50
Leonas, Petras, 14, 15, 50, 58, 60, 63, 65, 117, 171, 180, 186, 187, 192, 203, 240, 250, 251
Leonavičius, S., kun., 130, 131
Lepioškinas, 29
Lepkovskis, 82
Lepšienė, Vilkaitytė, 115
Lesevičius, 194
Levinzonas, 275
Liandsbergis, G., 115, 151, 190
Liapinas, 28, 29
Liebknechtas, K., 139
Lietuvininkas, 115
Lietuvininkienė, 115
Liginas, 38, 159
Lihtheimas, prof., 153
Lingis, Antanas, 50, 58, 75, 76
Lingienė, 137
Linkas, 300, 301
Linkis, J., 199
Lipe-Smorgonskis, 86
Liubavskis, 112, 192
Liubomirskaitė, 256
Liuksemburgaitė, Rožė, 139, 208, 220
Liutostanskis, 134, 135
Loreckas, 82
Lozoraitis, Jonas, 50, 115, 215, 274
Lozoraitis, Juozas, 50, 63, 106, 115, 215, 274, 277, 279, 299, 300
Lozoraitis, Motiejus, 14, 15, 50, 58, 151, 186, 189, 190, 192, 203
Lukaševičius, M. 228
Luobikis, Jonas, 268

Maciūnas, Juozas, dr., 230
Mackevičius, kun., 271
Maciukevičius, 58
Mačys, Jonas, 14, 39, 48, 50, 63, 87, 93, 114, 118, 177, 187, 216, 221, 222, 223, 248
Mačys, Vladas, 50, 58, 153, 203
Maidic, 229
Maja, 212
Majevskis, Henrikas, 70, 100
Mahomedas, 146, 286
Makarovas, 121
Makauskas, Jonas, 297
Marciejevskis, kun., 126
Marcinkus (Marcinkevičius), 110, 116, 268
Markauskas, 270
Markauskas, Kazys, 51, 58
Marksas, Karolis, 124, 140, 141, 179
Markovas, 99, 294
Marma, 254, 255
Martovas, 298
Mašiotas, Jonas, 51, 241
Mašiotas, Pranas, 51, 56, 58, 148, 150, 179, 186, 189, 190, 228, 241, 242, 250, 255, 280
Matulaitis, Andrius, 115, 166, 213, 253, 268
Matulaitis, Juozas, 51, 58, 115, 213, 297
Matulaitis, Kazys, 130, 131, 133, 137
Matulaitis, L., 115
Matulaitis - Matulevičius, kun., 132, 133
Matulaitis, Petras, 14, 51, 58, 60, 64, 85, 86, 114, 115, 117, 129, 139, 141, 142, 147, 148, 151, 153, 154, 189, 190, 192, 203, 213, 268, 283
Matulaitis, Pranas, 115, 165, 167, 204, 205, 268

PIRMOJO TOMO VARDYNAS

Matulaitis, Stasys, dr., 11, 51, 58, 64, 85, 114, 115, 131, 139, 141, 142, 143, 144, 148, 150, 151, 152, 153, 163, 165, 177, 179, 181, 182, 183, 189, 190, 203, 207, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 219, 220, 221, 231, 256, 259, 261, 262, 268, 269, 275, 279, 283, 287, 291, 292, 299, 300
Matulaitis, Vincas, 51, 269, 273
Matulaitienė, Vilhelmina Mackevičiūtė, 211, 212, 269
Matulaitytė, Katrė, 212
Matulaitytė, O., Aglinskienė, 115
Matulionis, P., 216
Matusevičius, Baltrus, 52, 57, 59, 175, 203, 250, 268
Mauderodė, Otto, 148, 165, 177, 213, 214, 217, 218, 222, 299
Mazurkevičius, dr., 147
Meistavičius, Simanas, 121
Merkevičius, Jonas, 108, 115
Meškauskas, 175
Miasoedovas, 215
Mickevičius, Adomas, 68, 241
Mickevičius, Vincas-Kapsukas, 34, 189, 242, 243, 244, 245, 259, 260, 281, 288, 294
Miežinis, kun., 47, 148, 169
Mikalojus I, 98, 104, 122, 161, 199, 273
Mikalojus II, 61, 77, 102, 111, 163, 165, 203, 211, 280
Miknevičius, Albinas, 136
Miknevičius, kun., 52, 54, 114, 133, 134, 135, 136, 176
Mikolainis, Petras, 47, 97, 109, 142, 148, 169, 187, 267, 280
Mikšas, Jurgis, 45, 186, 189, 203, 221
Mikuckis, Stanislovas, 60
Milančius, Jurgis, 297
Miliauskas, Juozas, kun., 106, 117, 200
Miliukovas, 185
Milukas, A., kun., 48, 52, 64, 129, 130, 170, 196
Minialga, dr. 13
Mindaugas, 250
Misevičius, Karolis, 59
Misiūnas, 59
Mykolaitis-Putinas, 191
Młynarskis, 272
Mocarskis, 118
Moigis, Jonas, 59, 60
Mongirdas, 115, 183, 235
Morauskis, 52
Moravskis, Alfonsas, prof., 138, 141, 143, 172, 173, 177, 207, 208, 220, 246, 262, 263, 266, 267, 279
Moravskis, 119
Motelis, 213
Muraška, 251, 252, 253
Muravjovas, 61 135
Muravjovas, 26, 106, 119, 181, 204, 208, 209, 279, 298
Muromcevas, prof., 173, 185
Musteikis, J., 297
Mušalskis, dr., 81, 86, 97

Nakašidze, pulk., 203
Napoleonas I, 98, 99, 171
Narijauskas, 115, 287
Nariškinas, 182
Narkevičienė, 271
Narkevičius, 271
Naruševičius, Tadas, 52, 59
Narutavičius, 147
Natkevičius, L., dr., 204, 244
Naujokaitis, 297
Navikas, Kazys, 163, 246
Navickas, 115
Niedzviecky, 168
Niedzvieckis, 243
Nikonovas, 202
Nivinskis, popas, 136, 287
Nonevičius, dr., 73, 81, 203, 276, 277
Noveskis, 248
Novickis, A. A., dr., 80, 289
Novojevskis, 70

Oginskis, Irinėjus, 271
Okuliarnikas, 207
Olchovskis, 240, 260

Oleškevičius, 34, 203
Oleka, 115
Oleka (Hollak), vysk., 74, 273
Oleka, M., 34, 86, 136
Oleka, Saliamonas, 227, 228, 238, 241, 242, 268
Oliaka, S., kun., 242, 270
Olšauskas, 149, 191
Ožeškienė, 271

Pajevskis, Jonas, 81, 195, 196, 201
Pakalniškis, kun., 131, 176, 177
Paketuris, 167
Paliokas, 59
Paliulionis, vysk., 282
Palukaitis, Vincas, 52, 64, 114, 115, 116, 139, 142, 147, 150, 151, 152, 153, 189, 214, 215, 221, 246, 247, 249, 261, 268, 279, 297
Panasiukas, 277
Paplavskis, 226
Parnevskis, 144, 146
Patirgis, Z., 180, 208
Paukstis, Juozas, dr., 22
Pautienius, Kazys, 52, 59, 202
Pautieniūtė, 202
Pavalkis, Antanas, 76
Pavalkis, Bronislavas, dr., 69, 76, 77, 78, 79, 80, 106, 111, 118, 159, 210, 224, 234, 253, 285, 291
Pavalkis, Juozas, 76, 77
Pavalkis, Rišardas, 263, 284, 285
Pavalkis, Steponas, 77, 80, 81, 195, 270, 285, 289
Pavinskis, prof., 74
Pavlinovas, prof., 165
Pavlovas, 29
Pavlovskis, 229
Pazdziernickis, 100
Pažera-Pazerskis, 253
Peikertas, 110
Penčyla, Juozas, 137
Penčyla, Vincas, 96, 199
Petkevičaitė, Gabrielė, 25, 190, 261
Petkevičius, 253
Petraitis, 158
Petrauskas, 50
Petrauskas, Simas, 52, 59, 114, 176
Petrov, 247
Petrovas, Grigalius, 291
Petrovskis, gyd., 73, 226
Petrulis, 59
Petrušekas, 228
Pietaris, Vincas, dr., 45, 189, 273, 275
Pilc, E., 191
Pilsudskis, Juozas, 138, 142, 144, 146, 147, 185, 208, 220, 239, 246, 247
Plechavičius, 185
Pobiedonoscevas, 161, 204
Podgorodnikovas, 285, 296, 300
Podvisockis, Klemensas, 69
Povilas, Apaštalas, 187, 252
Požėla, K., 212
Požėla, Vladas, 115, 183
Prapuolenis, Kazys, 131
Przybilliauskienė, 261
Puišys, Jurgis, 52, 59, 118, 253
Puišys, Motiejus, 52, 117
Purickis, Juozas, kun., 273
Purgold, 247
Pusdesris, Vytautas, 250, 251, 256
Pustinskis, 248
Puškinas, A. S., 23, 113, 134, 241
Putinas-Mykolaitis, 55
Putvinskis, Vl., 282

Rabanas, dr., 198
Rackevičius, Henrikas, dr., 81, 82, 83, 100
Račiūnas, Jonas, 53, 150, 151, 152
Račkauskas, 31
Radkevičius, dr., 83
Radusis, Antanas, kun., 53, 130, 131, 189
Radvilavičius, dr., 289
Radzvickas, Petras, 53, 59, 164, 187

PIRMOJO TOMO VARDYNAS

Radžiukynas, 59
Rajūnas, 59
Ralys, Jeronimas, dr., 260
Rasikas, 244
Rastiagajevas, 229, 294
Ratkus, Aleksandras, 268, 270, 278, 293, 294
Raudonikis, 297
Rėklaitis, M., 100, 111
Renata, 226
Renteln, dr., 16
Ribarskis, 100
Richteris, Adolfas, dr., 87
Rimavičius, Karolis, Bruno, 197
Rimka, A., 71
Rimša, Juozas, 115, 190, 277, 297
Rimša, Petras, 273, 277
Roemeris, M., 179, 180, 191, 201
Rogge, dr., 229, 262
Rozentalis, 97
Rucevičius, A., 115, 131, 291
Rugys, Juozas, dr., 150, 151, 152
Rulinas, 179
Runkevičius, J., dr., 13
Rupeika, kun., 25
Ruseckas, P., 289
Ruškevičius, vysk., 74
Rutkauskas, 134
Rzasniokas, dr., 86

Sakalauskas, Ksaveras, 53, 62, 249, 297
Salemonas, 287
Samajauskas, Kazys, 53, 193
Samochodskis, 105, 108, 209, 210, 211, 235, 260 283, 284, 285
Sarosekas, 82
Sauerveinas, dr., 221
Sederevičius, Martynas, kun., 105, 106, 132, 186, 227
Seniūnas, 54, 85
Senkus, Vincentas, kun., 132, 133
Senkovskis, 131
Sereiskis, 127
Serno-Solovjevičius, P. K., 81, 106, 135, 195, 202, 203, 250
Sieniavskis, 173
Silvestraitis, M., 112, 268
Simonaitis, M., 130, 131, 273
Simonenko, 89
Sinikis, 86
Sirutavičius, 143
Širvydas, 227
Skargo, 68
Sketeras, Adomas, dr., 108, 115, 150
Sketerytė, Ona, 150
Skirgaila, 228, 242
Sklifazovskis, prof., 153
Skrinikovas, Sergijus, 273
Skrinikovienė, 273
Skučas, 297
Slančiauskas, M., 115, 190, 239
Slavėnas, kun., 137
Slomskis, 75
Smalakis, 217, 221, 269
Smalstys, 212
Smetona, Antanas, 121, 179, 189
Smilgevičius, 216
Smilgius, 39, 200
Smolskis, Tomas, dr., 72, 73, 74, 96, 155, 161
Sobieskis, Jonas, 32
Sokolovas, 160
Solovjovičius, 203, 204, 287
Sosnovskienė, 107
Sosnovskis, 105, 106, 107, 108, 110, 210, 211, 232, 260, 285
Sosnovsky, 168
Spenseris, Gerbertas, 140, 141
Spurga, Adomas, 47, 59, 60
Sruoginis, Juozas, kun., 137
Stacevičius, kun., 133
Stačiokas, kun., 133
Stakelė, kun., 110, 132
Stalinas, 32, 204
Stanaitis, Juozas, 53, 59
Stanaitis, Pranas, 53, 59
Staniševskis, 119
Staniškienė, 195, 197, 199
Staniškis, Vincas, 53, 64, 119
Staniškis, Vytautas, 119, 195

PIRMOJO TOMO VARDYNAS

Stankevičius, 62
Stankevičius, kun., 130, 131, 142, 148, 189
Staugaitis, Jonas, 115, 203
Staugaitis, Jonas, dr., 153, 240, 254, 261
Staugaitis, Justinas, vysk., 33, 53, 117, 137, 142
Stiklius, Kostas, 190, 238, 282, 288
Stonkus, gyd., 86
Storgulevskis, dr., 95
Storosta-Vydūnas, 217, 269
Strazdelis, 227
Strimaitienė, 238, 240
Strimaitis, Jonas, 136, 137, 273
Sulkevičius, Aleksandras, 138, 144, 145, 146, 223, 224, 239, 248
Suševskis, 87
Suteskveris, dr., 155
Sviatlovskis, 156
Sviatopolk-Mirskis, 61, 62, 150
Swiętochowskis, 185

Šablovskis, gyd., 69
Šabunevičius, Edvardas, 270, 272, 273
Šabunevičius, Stanislovas, 102, 141, 272
Šabunevičius, Viktoras, 97, 118, 119, 272, 274, 275
Šabunevičiūtė, Eleonora, 120, 271
Šabunevičiūtė, Julija, 271
Šabunevičiūtė, Kristina, 271
Šabunevičiūtė, Viktorija, 271, 274
Šafranienė, 257
Šatenskinas, 117
Šatovas, 167, 168, 267
Šatrijos Ragana, 260
Šaulys, Jurgis, dr., 189, 259, 260, 281, 282
Ščepatjevas, dr., 83, 84, 85
Schiekoppas, 81, 135, 195, 200
Schleicheris, 200
Schoenke, 218, 219, 221, 300
Ščurovas, 103
Šebekas, 168, 291, 292
Šenšin, 229
Šepšelis, Valeršteinas, 225
Šetlerienė, 291, 292
Šimkus, J., 297
Šiušelis, 192, 216
Škudskis, 83, 84
Škudskis, Dovydas, dr., 80, 82, 83, 84, 198
Šleinys, Matjošius, 34
Šleiniai-Vosyliai, 30, žiūr. Vosyliai-Šleiniai
Šlekys, Vincas, 53, 64, 110, 114, 115, 116, 139, 153, 182
Šliomanas, 257
Šliupas, Jonas, dr., 14, 42, 45, 46, 53, 109, 112, 132, 170, 171, 177, 187, 188, 189, 200, 201, 208, 209, 220, 221, 281
Šliupas, Rokas, dr., 59, 60, 86, 115, 187
Šneideris, Tomas, gyd., 85, 86, 210
Špeyer, 168
Šukienė, 196
Šukys, 196
Švarcas, 99
Švarcas, Mečislovas, 164, 203,
Švernickas, 268
Švirmickas, 115

Talko-Hryncewicz, Julius, dr., 97, 98, 119, 120, 243, 270, 272, 273, 274
Tamulaitis, 98
Tarasiukas, 215, 292, 293, 294
Tarasovas, 291
Tatarė, 283
Tercijonas, Laurinas, dr., 53, 54, 55, 118, 228
Tercijonas, Vincas, dr., 118
Ternavskis, 105, 106, 168
Timlerienė, 262
Timinskis, 85
Tyškievič, 168
Tolstojus, Levas, 112, 134 186, 291
Tolstojus, min., 162
Tonas, 84

PIRMOJO TOMO VARDYNAS

Totoraitis, kun., dr., Jonas, 33, 273, 275
Totoraitis, J., prof., 25, 90, 248
Treigys, 103
Tulaba, kun., 133
Tulickas, 268
Tumas-Vaižgantas, Juozas, kun., 124, 125, 131, 151, 167, 179, 180, 188, 280, 282
Tupčiauskas, Juozas, 54, 59, 297
Tvarovskis, 187

Ugianskis, prof., 250, 264
Ulinskis, 134
Untulis, M., 285
Uogintaitė, 136
Urbonas, 271
Urbonavičius, Kaz., kun., 130, 176, 177
Urbonavičius, Pranas, kun., 130, 131
Usčinskis, Eduardas, dr., 68, 69, 70, 72, 80, 86, 106, 118, 139
Uscinskis, Jurgis, 70
Uscinskis, Stanislovas, 70
Uthoff, 145, 224
Užupis, Pranas, 254, 255

Vabalas, Baltrus, 54
Vaičaitis, Pranas, 54, 115, 202, 204
Vaineikis, H., 153
Vaineikis, Liudvikas, 59, 109, 115, 160, 166, 183, 234, 260, 261, 268, 269, 282, 283
Vaineikienė, L., 234, 235
Vaineikytė, 115
Vaišnoras, adv., 193, 194, 253
Vaitulevičius, dr., 85, 97, 141
Valančius. M., vysk., 25, 227, 253, 271, 274
Valeika, M., 297
Valujevas, 26, 61, 200, 249, 277, 279, 283
Varitka, 76
Varšavskis, 67
Vasilčikovienė, 236
Vasilevskis, 185
Vasiliauskas, Antanas, 243
Venclovas, Mikas, 59
Verbyla, Andrius, 115, 278
Vienožinskienė, N., dr., 16
Vierzbovskis, vysk., 74
Vilčinskas, Juozas, 144, 145, 146, 215, 248
Vileišis, Antanas, dr., 59, 277
Vileišis, Jonas, 115, 186, 189, 190, 215, 216, 259, 261, 269, 276, 277, 280, 283
Vileišis, Petras, 45, 167, 187, 276, 277
Vilkiutė, Kazimiera, 156, 157, 193
Vilkonecas, 117
Vilkutaitis, Antanas, 54, 59, 73
Vilkutaitis, kun., 73
Vilkutaitis, Juozas, 73, 238
Vinogradovas, 103
Viskantas, Cyprijonas, 289
Višinskis, Povilas, 115, 167, 186, 189, 190, 215, 259, 260, 261, 278, 281, 283, 300
Višnevskis, 119
Vištelis, Andrius, 14, 187, 218
Vitkauskas, Aleksandras, kun., 133, 135, 137
Vitkauskas, Feliksas, 115, 116, 153
Vilkauskas, Pijus, 115
Vitkauskas, Viktoras, 115
Vyčevskis, 286
Vyšniauskas, kun., 117, 182
Vytautas Didysis, 31, 146, 150
Vladimiras, Šv., 286
Voelkelis, 135
Vogonis, 232
Voiničius, 86
Voiničiūtė, Antania, 86
Vokietaitis, 297
Volchovska, 270
Voldemaras, Augustinas, prof., 16, 47, 147
Volfas, Grigorijus, 127
Vollk-Lanevskaitė, Kazimiera, Brazdžionienė, 274
Volteris, E., 47
Vomirackis, 130

PIRMOJO TOMO VARDYNAS

Vonsiackis, 107, 114, 153, 166, 167, 168, 209, 211, 214, 215, 232, 233, 234, 235, 260, 261, 262, 267, 269, 282, 283, 285, 287, 290
Vosylius, Motiejus, 54
Vosyliai-Šleiniai, 30

Weyeris, 186
Wilhelmas II, 111, 269, 280
Wissendorfas, 280

Zablockis, Henrikas, 69, 70
Zacharijinas, Grigorij Antonovič, dr., 78, 79, 115
Zacharovas, 100
Zadzinskis, 204
Zaleskaitė, Marija, 157, 193
Zamenhof, 85
Zaunius, Dovas, 189, 190, 282, 299
Zauniūtė, Morta, 189, 190, 281, 282, 299
Zelinskis, 226
260, 261, 282
Zilbermanas, 257
Zinkevičienė, Karolina, 86
Zmitrovičius, 85
Zoblickis, 161
Zūbaitis, Ansas, 144, 145, 146, 223, 224, 267
Zubovas, Vladimiras, 186, 276, 277
Zubrickas, Justinas, 54, 202
Zuikis, T. L., 199
Zvieravičius, vysk., 181

Žalnieriūnas, K., 202
Žalnierukynas, Kazys, 50, 54, 59, 114, 176, 203, 204, 287
Žalys, 179
Žemaitė - Žymantienė, Julija,
Žičkaitis, J. L., 199
Žičkauskas, Juozas, 86, 99, 199
Žičkauskas, Tomas, 55, 64, 86, 99, 129, 130, 199, 200, 201
Žilinskas, Antanas, 11, 278
Žilinskas, Liudvikas, 60
Žilinskis, Jonas, 55, 131, 137, 281
Žilinskis, Tomas, F., 55, 60, 131, 137, 193, 200, 249, 253, 273, 278
Žukauskas-Vienuolis, 297.

ANTROJO TOMO VARDYNAS

Abraomas, 296
Adomaitis - Šernas, Juozas, 81, 214
Aglinskas, Kazys, 92, 93
Agusevičius, 41
Akelaitis, Juozas, 243
Akelaitis, Mikalojus, 232, 245
Akelaitis, Vincas, 76, 79, 186, 243
Akelaitytė, Vincė, 79
Aleksa - Angarietis, Zigmas, 41
Aleksandras II, 210, 249
Aleksandras Didysis, 108
Aleksandravičius (Aleksa), J., 232, 234
Aleksiūtė - Butkauskienė, Marija, 76, 79
Aleksiūtė - Klimienė, Kostė, 76
Aliulis, Antanas, 193
Ambrazevičius, Andrius, 44
Ambrazevičius, Vincas, 76
Ambraziejus, Juozas, 18, 44, 120, 192, 244
Ambraziejus, Liudvikas, 76
Ambraziejus, Vincas, 79
Ambraziejūtė - Pautienienė, Emilija, 76 79
Ambražas - Ambrazevičius, Juozas, 43, 47, 67, 71, 98, 221, 244, 250
Ambrose, V. W., 23, 44
Andriejev, 129, 197
Andziulaitis, Motiejus, 218, 228
Annenkov, gener., 237
Anskaitis, kun., 136
Antanavičius, Juozas, prel., 24, 27, 29, 121, 122, 179, 231
Antanavičius, Juozas, 232, 233
Antanavičius, Valentinas, 59
Arminas, Petras, 42, 55, 57
Arminienė - Kriaučiūnienė, Sofija, 55, 58
Arnastauskas, Ambraziejus, 79
Arnastauskiūtė, 76
Augustinas, šv., 295
Avižonis, Petras, prof., 37, 77
Avižieniūtė, 79
Azef, provok., 250
Babinowicz, G. I., kun., 271, 284, 300, 309
Bacevičius, Feliksas, 127, 128, 181
Bacevičienė, Ona, žiūr. Griniūtė - Bacevičienė, Ona
Bagdonas, Juozas, prof., 12, 15, 32, 38, 55, 71, 97
Bagrov, teror., 209
Bagušis (Bohusz), Ksav., 254
Bakinauskas, gydyt., 73
Balinski, lenkų redakt., 160
Balkūnas, J., kun., 134
Balkūnas, tėvas, 134
Baltramaitis, S., 61, 254
Baltrušaitis, Andrius, 206
Baltrušaitis, Juozas, 206
Baltrušaitis, Jurgis, poetas, 167
Baltrušaitis, tėvas, 205, 206
Baltrušaitis, vaidint., 79
Balutis, Bronius, 232
Banaitis, Saliamonas, 88
Baranauskas, Ant., vysk., 25, 59
Baranauskas, apskr. virš. pad., 76, 77, 112, 113
Barclay de Tolly, 105
Barela, 243
Bartlingas, Vladas, prov., 176, 179
Bartlingiūtė, 76
Bartlingutis, 199
Bartuška, Juozas, 93, 127, 128, 131, 132, 188
Basanavičius, Jonas, dr. 57, 58, 156, 162, 172, 173, 214, 218-223, 231, 235
Beniaszewicz, kun., 284, 308
Berelis, kalinys, 181
Beržanskis - Klausutis, Gedimin., 156
Bezobrazov, 80
Biegliukas, eigulis, 129, 179
Bielinis, Kipras, 178
Bielskis, Vincas, inž., 100, 154, 155, 158, 220
Bielskus, Pijus, 244
Bielskus, Vincas, 244
Bielskus, krautuv., 50

ANTROJO TOMO VARDYNAS

Biliūnas, Jonas, 37
Bismarck, Otto, 139
Biržiška, Mykolas, 15
Biržiška, Vaclovas, 12, 13, 15, 24, 25, 43, 67, 86, 112, 131, 133, 206, 216, 232
Blankšteinas, dvarinin., 92, 237
Bliudzinskas (Bliudžius), kun., 92
Bliudzius, Mikas, 76, 79
Bociarskis, adv., 86
Borch, grafas, 73
Borisevičius, vysk., 231
Bortkevičienė - Povickaitė, Felicija, 12, 37, 38, 70, 86, 95, 172, 251
Bortkevičius, J., inž., 70
Braunšteinas, prov., 35
Brazaitis, Juozas, 76, 79
Breiveniūtė, Ksenija, 59
Brevern, inž., gener., 62, 64
Brundza, A., dr., 38
Brundza, J., dr., 76
Brundza, A., kun., 233
Bridžius, J., kun., 187
Bučinskaitė, Kl., 248
Bučys, Pranas, vysk., 214, 231
Budzeika, kun., 92
Bulota, Andrius, adv., 37, 173, 250
Bulvičiūtė, 76, 79
Burcev, rusų redakt., 112, 216
Būtėnas, Julius, 38
Butkiewicz, kun., 277, 304

Chackelis, 21
Chlosčevnikov, prokur., 182

Ciplijauskas, Juozas, 76, 79, 245
Ciplijauskas, Liudvikas, 76, 79, 184, 186, 230, 239, 245, 247
Ciplijauskaitė, 79
Civinskaitė, 79
Civinskas, Jurgis, 26, 27
Civinskas, Stasys, 26, 42
Cvakunov, apskr. virš., 76, 127, 180, 181

Čartoyski, kun., 257
Čečeta, pulk., 181
Čepinskis, Vincas, prof, 96, 97
Čepulis, Baltrus, 167
Černota de Bojdry-Bojarski, 181
Čerskis, kun., 254, 255
Česna, Kazys, 92, 93, 115
Česna, Jurgis, 60
Česna, Stasys, 136, 196, 197

Dabrila, agent., 188
Dagys, J., doc., 31
Dambrauskas - Jakštas, Adomas, 60, 89, 123, 222
Dambrauskiene, namų sav., 189
Damijonavičius, J., 215
Daujotas (Dowiat), fabrik., 220, 221
Daukantas, Simanas, 213
Darwin, Charles, 65
Davaina - Silvestravičius, Mečys, 156, 172, 220
Deikys, 93
De Roberti, 165
Dolgorukov, kunigaikštis, 155
Domaševičius, A., dr., 13, 97, 152
Donelaitis, Kristijonas, 51, 52, 234
Doronin, pol. viršila, 142, 201
Dovydaitis, Pranas, 186, 215
Dovydėnas, L., inž., 28
Draugelis, kun., 196-198
Dubinskas, Andrius, 17, 45-47
Dulevičius, dvar., 59
Dundzila, A., 41
Durnovo, caro min., 160, 163
Džingis Chanas, 108

Ellederis, girin., 94, 130

Finkas, namų sav., 41
Franco, ispanų dikt., 139

Gabrys, Juozas, žiūr. Paršaitis-Gabrys, Juozas
Gaidelionis, P., 70
Gailits, latvių atst., 164
Galkauskas, 76
Galvanauskas, Ernestas, 34, 86

Garkauskas, ūkin., 132
Garmus, Antanas, dr., 19, 76, 79, 180, 181, 230
Garmus, mokyt., 112
Gavėnas, Jonas, 50
Gavendskis, Antanas, 35
Giedraitis, vysk., 254
Gluszynski, gen. sekr., 275, 276, 303, 304
Golicin, rusų kunigaikšt., 28
Goloszewski, J. K., vysk., 257, 258, 261, 277, 280, 290, 306
Gorielov, apskr. virš., 192-195, 202
Grabauskas, mokyt., 27
Grabowski, min., 277, 304
Grey, anglų lordas, 142
Gricajus, vargon., 75
Grigaitis, Pijus, dr., 76, 79, 90, 110, 116, 179, 180, 183, 186, 230, 245, 247
Grigaitytė - Vilutienė, Ona, 76, 79
Grinius, Andrius, 40
Grinius, Jonas, 76, 79, 127-129, 141, 230, 244
Grinius, Kazys, senelis, 47
Grinius, Kazys, aut. sūnus, pulk., 40, 129
Grinius, Kazys, dr., aut., 13, 27, 37-39, 49, 63, 70, 76, 79, 86, 95-97, 101, 111, 114, 129, 136, 147, 151, 154, 158, 186, 190, 220, 228, 240, 244, 247, 285, 296
Grinius, Mykolas, 40
Grinius, Vincas, 129, 198
Griniūtė, Gražina, 40, 129
Griniūtė - Bacevičienė, Ona, 30, 76, 79, 127, 129, 244
Griniuvienė - Akelaitytė, Marija, 129
Griniuvienė - Pavalkytė, Joana, 30, 75, 77, 88, 114, 119, 121, 122, 129, 150, 151, 171, 185, 186, 190, 193, 202, 231, 244, 247
Grodeckis, Pranas, 170
Gučkov, A. I., 153, 164, 165
Gulkovskij, gubern., gener., 169, 181-183, 194
Gurka, gubernat., 28
Gustaitis, Motiejus, 59, 75, 116-118, 214, 219, 232
Gvazdikienė, dvarin., 34

Hertykas, Vaclovas, 40
Hessen, rusų redakt., 145
Hilferding, A. T., 47, 210-216
Hipokritas, 102, 236
Hiršovičius, adv., 114
Hitler, Adolf, 139
Hurvičius, felčeris, 35

Ichotas, Abromas, 242
Iešmanta, Albinas, 118, 119

Yčas, Martynas, 77, 80, 210

Jablonskis, Jonas, prof., 214, 223, 224, 231, 245, 250
Jablonskis, K., 103
Jablonskis, vagilis, 34, 200
Jakimavičius, vežikas, 134
Janulaitis, Augustinas, prof., 14, 128
Janušauskas, revol., 197
Januševičius, P., 89
Janušis, F., dr. 14
Jasinauskaitė - Skrinskienė, 76, 79
Jasinauskas, Albinas, 75, 76, 79, 110
Jaworowski, kun., 275, 303
Jesaitis, Juozas, 19, 112
Jokay, M., 118
Judenko, P. Gr., 14, 60, 61, 64, 109
Judenkienė, R. S., 14, 109
Jurgelionis, Kleofas, 230

Kačergienė, kraut., 226
Kačergius, kun., 232
Kairys, Stepas, 86, 219
Kalvaitis, prokur., 238
Kalėda, 230
Kaminka, adv., 52, 53
Kapsukas, Vincas, žiūr. Micke-

ANTROJO TOMO VARDYNAS

vičius - Kapsukas, Vincas
Karaliūtė - Griniuvienė, Stella, 141
Karvelis, namų sav., 41
Kasakaitis, Jonas, 228
Kaufman, gubern., 47
Kazlauskas, arkivysk., 23
Keliuotis, Juozas, 142
Kerenski, A., 160, 161
Kidolius, Jonas, 76, 79
Kislinski, žandarų virš., 131, 187-189
Kizelevičius, 19, 112
Klimaitis, Pranas, 84, 221
Klimas, Petras, 232
Klopotovski, arkivysk., 30
Korolenko, V. G., 60, 246
Kriaučiūnas, Antanas, 42
Kriaučiūnas, Jonas, 91, 92, 172, 204, 221, 223, 250
Kriaučiūnas, Kazys, 246
Kriaučiūnas, Petras, 42-46, 55-59, 123, 214, 219, 227, 231, ~~299~~, 239, 240
Kriaučiūnienė, Sofija, žiūr. Arminienė-Kriaučiūnienė, Sofija
Krisčiukaitis, Antanas, 214, 232, 244
Krisčiukaitis, Jonas, 244
Krisčiūnaitė, Valerija, 79
Krupavičius, Mykolas, 215, 232
Kubilius, ūkin., 196, 197
Kučerov, 154, 155
Kudirka, Vincas, 12, 111, 141, 195, 214, 231
Kukolkin, cenzorius, 137
Kunickas, Juozas, 84, 91, 92, 116, 203, 204, 236
Kunickienė, namų sav., 84
Kuprianov, gubern., 207
Kupstaitė, 79
Kuropatkin, gener., 82, 105, 237
Kurlov, gubern., 167
Kutuzov, gener., 105
Kuzma, ūkin., 58
Kuznecov, teisėjas, 28
Kuželiauskas, dvarin., 233
Lalys, Antanas, 31
Laukaitis, Juozas, kun., 122, 179
Laurentjev, 202
Lazdauskas, Pijus, 114, 115
Lednicki, R., adv., 157, 158, 161, 162, 166
Lenin, V. I., 116, 152, 203
Leonas, Jonas, 244
Leonas, Petras, 64, 162-164, 215, 231, 244
Leonas, Silvestras, 244
Leonas XIII, 139
Libicki, žurn., 159, 168
Ligin, mokyklų glob., 43, 69
Linevič, gener., 105
Lingis, Antanas, dr., 41, 244
Lingis, Pranas, 41, 244
Lozoraitis, Jonas, 244
Lozoraitis, Juozas, 244
Lozoraitis, Motiejus, 244
Lozoraitis, Stasys, 232
Luobikis, Jonas, 180
Lubickas, Pranas, 132, 133, 188

Maciejauskas, inž., 51, 53
Mačys - Kėkštas, Jonas, 215, 232
Maironis, 28, 251
Makarov, caro min., 130
Makdonaldas, 255, 287
Malinauskas, Donatas, 156, 220
Marciejewski, A. P., kun., 257, 260, 266, 268, 269, 271, 272, 273, 279, 284, 285, 288, 290, 296, 298, 300, 301, 305, 308, 309
Marcinkis, Pranciškus, 254
Marčinskis, kun., 233
Marčiulionis, Juozas, 228
Margevičius, pol. agent., 128
Markov, pulk. leit., 58
Marx, Karl, 33
Martov, rusų rašyt., 112
Masakovski, teisėjas, 114
Mašiotas, Jonas, 254
Mašiotas, Pranas, 215, 245
Matulaitis, Andrius, 57, 192, 243
Matulaitis, Juozas, 72, 243

ANTROJO TOMO VARDYNAS

Matulaitis, Jurgis, arkivysk., 215, 244
Matulaitis, Jurgis, 243
Matulaitis, Liudvikas, 72, 243
Matulaitis, Matas, 142, 244
Matulaitis, Petras, dr., 188, 243
Matulaitis, Sergijus, 243
Matulaitis, Stasys, dr., 37-40, 97, 243
Matulaitis, Vincas, 69, 142, 244
Matulaitytė - Aglinskienė, Ona, 72, 243
Matulaitytė - Akelaitienė, 243
Matulaitytė - Rimšienė, 243
Matulionis, Povilas, 31, 38
Mažylis, Petras, prof., 230
Meller, 218
Mickevičius, Adomas, 59, 95
Mickevičius - Kapsukas, Vincas, 14, 55, 95, 111, 112, 151, 173, 175-177, 180, 203, 225
Mickus, M., dr., 133
Micuta, 41
Mielcke, 254
Miežinis, kun., 56
Michnevičius, Jonas, 59, 60
Mikalojus I, 51
Mikalojus II, 59, 67, 80, 82, 100, 145, 157, 161, 164, 168, 216-218, 249
Milčinskaitė - Mickuvienė, Veronika, 76, 79, 133, 184
Miliukov, 64, 153, 155, 162
Mironas, Vladas, 136
Mitleton, 40
Mykolaitis - Putinas, Vincas, 215, 232
Mykolaitis, zakristij., 121, 122
Mykolas, caro brolis, 82
Molotov, V., 47, 160
Moravskis, Alfonsas, 13, 98
Moravskis, dvarin., 75
Motiejus, apaštalas, 295
Mozžuchin, gelžkel., 61
Mrongovius, dvarin., 75
Muravjov, N., (Korikas), 25, 47
Muravjov, caro teising. min., 68, 69, 112, 216, 217
Muravjov, caro užs. reik. min., 217

Nagevičius - Nagius, Vladas, gen., 222
Napoleonas I, 62, 253
Narbutas, T., 254
Narjauskas, kan., 247, 248
Narkevičius - Norkus, kun., 134
Naruševičius, Tomas, 167
Naujalis, J., 88
Nemirovič - Dančenko, 77, 80
Nenadkevičius, 218
Nonevičius, gydyt., 228
Norkus, S., 232
Nosar, 144, 145

Oginskis, Bagdonas, 24
Oleka, Motiejus, kun., 24
Oleka, vysk., 231, 234
Olšauskas, Konstantinas, 88, 89

Pabedonoscev, 249
Paketuris, 91, 92
Palukaitis, Vincas, 215
Papečkys, Jonas, 79
Paramanov, rusų turt., 144, 249
Paršaitis - Gabrys, Juozas, 19, 112, 113, 141-143, 201, 202
Paršaitis - Siūlelis, Pranas, 92, 203
Patkovskij, 207
Pavalkis, Antanas, 69
Pavalkis, Bronius, dr., 40
Pavalkis, Ričardas, 127
Pavalkytė, Joana, žiūr. Griniuvienė - Pavalkytė, Joana
Penčyla, Vincas, 92, 115
Petrauskas, Antanas, kun., 189-200, 202-208
Petrov, stud., 81
Petrunkevič, J. J., 154, 166
Phillipe, caro kirpėjas, 80, 81
Pietaris, Kazys, dr., 17, 229
Pietaris, Vincas, dr., 188, 215, 232
Pijus V, 292
Pilenko, 155, 156
Pilsudskis, Juozas, 68

ANTROJO TOMO VARDYNAS

Pleve, V. A., 77, 80, 81
Pokrovskij, polic. virš., 201, 202
Pomianovski, 85
Poniatowski, J., 277, 278, 304
Ponomarev, A. A., dr., 229
Poška, D., 232, 254, 257, 258
Potocki, S., ministeris pirm., 275, 276, 303, 304
Povilas, apaštalas, 29, 123, 280, 295
Pranskevičius, teismo sekr., 128
Prapuolenis, Br., inž., 24
Prapuolenis, Kazys, kan., 22-24, 30,136
Pridotkas, Jonas, 79, 186
Prochorov, 217
Prūseika, L., 229
Prūselaitis, kun., 234
Przybyszewski, lenkų rašyt., 46, 47
Puida, Kazys, inž., 250
Puškin, A. S., 51

Rabanas, dr., 41
Rackevičius, dr., 40
Račkauskas - Vairas, Karolis, 23, 251
Raden, baronas, 236
Radkevičius, gydyt., 40
Radkevičius, pulk., 74
Radzwilowicz, 158
Radzynski, sekr., 276, 304
Ralys, Jeronimas, 167
Rėklaitis, Martynas, 127, 128, 207
Rėklys, krautuv., 50
Rėklys, ūkin., 127
Renenkampf, gener., 218
Rėza, 254
Rimka, Albinas, 34
Rimša, Juozas, 29, 30, 122, 132, 244
Rimša, Jurgis, 244
Rimša, Petras, 132, 220, 221, 232, 244
Rodičev, 166
Rogalis, 74
Romanas, J., 76
Rucevičius, A., 18, 119, 120
Rukša, A., dr., 296
Rupeika, kan., 254
Ruseckas, Petras, 34, 178, 181
Ruškys - Ruškevičius, vysk., 234
Rutkauskaitė, Sofija, 185

Sakalauskas - Vanagėlis, Ksav., 215
Saltykov - Ščedrin, 137
Savickis, A., kun., 254
Senkovskis, - Senkus, Vincas, 25, 59, 121, 122
Senkus, Juozas, 257, 258
Senkus, kun., 232
Sereiskis, B., 31
Serna - Solovjevič, P. K., 191
Schleicher, A., 52, 213
Sidaravičius, Martynas, 232, 233
Sidzikauskas, Vaclovas, 232
Sieniauskaitė - Sidzikauskienė, Regina, 76, 79
Silvestraitis, M. D., 23
Simanaitis - Simanavicius, M., 134, 135
Simokas (V. Vasiliauskas), 94, 131, 132
Sirutis, spaustuv., 41
Sirutavičius, Vladas, 13
Sketeris, Adomas, dr., 95, 96, 229
Sketerienė - Didžiulytė, 95
Skalon, gubern., 157, 159, 166, 171, 178, 181, 236-238
Skrinskas, Jokūbas, 56
Skrinska, 186
Skučas, batsiuvis, 149
Smetona, Antanas, 37, 70, 136, 224
Smilga, Antanas, 28, 69, 71, 251
Smilgin, pašto virš., 147
Smirnov, geograf., 66
Sobolis, 181, 241, 242
Soroka, J., kun., 260, 273, 275, 279, 290, 301, 303, 305
Spinoza, filos., 138
Staknevičius, Simas, 76, 79, 111
Stalin, J. V., 47

ANTROJO TOMO VARDYNAS

Stanislovas Augustas, 255, 287
Stankevičius, kun., dr., 27, 133, 134
Stankevičius, kanc. virš., 44-46, 52, 53, 102
Stankevičius, stud., 76, 79
Stankūnas, Juozas, 133, 134, 247
Staugaitis, A., siuvėjas, 50, 51, 53, 121, 184
Staugaitis, Jonas, dr., 27, 215, 231
Staugaitis, Justinas, vysk., 42, 59, 123, 184, 215, 231
Staškevičius, pulk., 180
Stelmokas, kun., 232
Stoklicki, adv., 114
Stolypin, P. A., 59, 208-210
Stonkus, dr., 69
Storpirštis, 93
Strasevič, 158
Strazdas, A., kun., 254
Straszinski, vysk., 272, 273
Stremenchov, P. P., 27, 181, 183, 194, 207
Strielkovskis, 247
Strimaitis, 142, 201
Struve, P. B., 14
Sulkevičius, A., 16
Sviatopolk-Mirski, gubern., 69
Szymborski, kun., 277, 304

Šakotienė, akušerė, 35
Šachnovskij, rusų kunigaikšt., 51
Šalčius, Matas, 148, 246
Šaulys, Jurgis, dr., 37, 70
Ščeglovitov, caro min., 168
Šemiotas, dvarin., 42
Šiaučiūnas, vagišius, 187
Šimkus, Jonas, prof., 137
Šiugžda, 197
Škudskis, D., dr., 40, 228
Šlapelis, J., dr., 99, 250
Šliupas, Jonas, 28, 58, 214, 225
Šliupas, Rokas, 69, 95, 96
Šmidt, leit., 89
Šnapštys, kun., 44
Šrak, 165
Štangė, iždinės virš., 21
Štein, rotmistras, 177
Šukys, 40
Šuopys, eigulis, 129, 197
Švedas, Jeronimas, 181

Tamoševičius, polic. kap., 76, 142, 178, 180, 183, 201, 241
Tarasov, žandarų rotm., 19, 40, 58, 76, 168, 169, 180, 187
Tatarė, A., kun., 232, 254
Tiškevičius, grafas, 159, 168, 254, 255, 287
Totoraitis, Jonas, 123, 132, 235
Totorius, A., kun., žiūr. Tatarė
Treigiutė-Galkauskienė, Izabelė, 76, 79
Trepov, gener., 163
Trubeckoj, Eugenijus, 160, 166
Tubelis, Juozas, 224
Tumas-Vaižgantas, Juozas, 86, 122, 136, 215, 250

Urbanavičienė, traktier., 20
Uscinskis, gydyt., 40
Uszczynski, 275, 276, 304

Vabalas, Baltrus, 229
Vabzdauskas, siuvėjas, 93
Vagneris, kanc. virš., 74
Vaičaitis, Pranas, 215, 232
Vaičiūnas, muzikas, 119
Vailionis, L., 31
Vailokaitis, Jonas, 232
Vailokaitis, Juozas, 190, 210, 232
Vaineikis, L., dr., 19, 120
Valančius, Motiejus, 25, 77, 139, 213, 233
Valickis, policininkas, 76, 126-131, 201, 241
Valujev, caro minist., 47, 50, 51, 53
Varanka, 76, 79
Vasiliauskas, Vincas (Simokas), 94, 131, 132
Vatači, gubern., 69
Velioniškis (Velionskis), skulpt., 232, 234

ANTROJO TOMO VARDYNAS

Verbyla, Andrius, 41, 76, 79, 230
Veriovkin, gubernat., 89, 170
Vigzbovskis, viršaitis, 193
Vileišis, Jonas, 12, 37, 38, 46, 52, 53, 70, 71, 86, 95, 96, 101, 102, 224
Vileišis, Petras, 71, 81, 97, 99, 223, 250
Vilkutaitis, Juozas, 110
Vindsbergas, malūnin., 127
Viktorov, rusų redakt., 164
Višinskis, Povilas, 12, 25, 37, 39, 47, 51-53, 70, 71, 95, 96, 100, 122, 154-156, 158, 162, 185, 220, 223, 224, 250
Višteliauskas, 232
Vitkauskaitė - Lepšienė, Pranė, 244
Vitkauskas, Feliksas, 181, 244
Vitkauskas, Petras, 185, 244
Vitkauskas, Pijus, 18, 244
Vitkauskas, Viktoras, 18, 244
Vytautas Didysis, 235
Vlasov, sovietų gener., 80, 108
Volkovičaitė, akušerė, 35
Volkovskij, 238-240
Vosylius, Motiejus, 43, 56
Vrublevskis, Tadas, 100, 154, 158, 166
Vulfas, 235

Wilhelm III, 217
Witte, S. J., 20, 21, 145, 152-155, 166, 218, 249

Zabermann, kun., 233
Zakomelskij, 218
Zaleskis, šaltkalvis, 195
Zauniūtė, Morta, 12, 224-226
Zelionka, Zigmas, 188
Zmuidzinavičius, Antanas, 221, 232
Zubovas, Vladas, 95, 227

Žalkauskas, Karolis, 161
Ždanov, A., 47
Žičkauskas, T., 76, 79, 115, 226
Žičkauskiūtė, 76
Žilinskas, T. F., 21
Žilius - Žilinskas, J., 215, 232
Žiūrys, 92, 236
Žygimantas Senasis, 235
Žmuidina, 50
Žukauskas, teisin., 228.

TURINYS

1901 METAIS

	Pusl.
Pilviškiuose	11
Alkoholinių gėrimų pardavinėjimo suvalstybinimas arba monopolis	20
Pažintis su kun. K. Prapuoleniu	22
Pažintis su Seinų vyskupijos administratorium kun. prel. Juozu Antanavičium	24
Lietuviškų medicinos terminų žodynas	30
Leidome "Naujienas"	32

1902 METAI

Varpininkų susirinkimas Dabikinėje	37
Griniaus - Matulaičio trečiųjų teismas	38
Gyvenimas Marijampolėje	40
Kapsų tarmė	42

1903 METAI

Marijampolėje	55
Sumanymas steigti senelių prieglaudą	58
Leido dėstyti tikybą lietuvių kalba	59
Lietuviai negalėjo reikalauti lygių teisių	62
Revoliucijoje žūva geriausieji žmonės	65

1904 METAI

Privertė Mikalojų II leisti spausdinti knygas lietuvių raidėmis	67
Nevertėjo dėkoti rusų valdžiai	69
Varpininkų pasitarimas Vilniuje	70
Įsižeidusi moteris pasiuntė skundą	72
Vokiečiai rusų įstaigose	74
Vaidinom „Amerika Pirtyje"	75
Nemirovič - Dančenko kaltino Plevę	77
Prietaringas rusų caras	80
Kuropatkinas — menkas strategas	82

Pusl.

Lietuvių mokytojų sąjunga 83
Lenkų agentai Marijampolės gimnazijoj 85
Kairio, Tumo, Vileišio pasitarimas 86
Lietuvių peticijos 87
Lietuvių judėjimas Kauno mieste 88
Giltiniečiai Marijampolėje 90
Ekspropriatoriai 94
Šiaulių gegužinė 95
P. Vileišio invazija į Vilnių 97
T. Vrublevskis gynė mažumų teises 100
Pasienį norėjo apsodinti rusais 101
Gandai apie žmonių naikinimą 103

1905

Rusijos — Japonijos karo pabaiga 105
Rusijos pirmasis padalinimas 106
Maskoliai išsiveisia 107
Gyventojai nepatenkinti caro valdžia 108
Žmonėms patiko „Amerika pirtyje" 109
Norėjo pakenkti vaidinimui 111
Pijaus Lazdausko ieškinys 114
Giltiniečių pretenzijos 115
Neleido vaidinti „Velnio spąstuose" 116
Lietuviai mokėsi iš žydų 118
Marijampolės gegužinių mišparų sulietuvinimas . . . 120
Kova prieš prel. Antanavičiaus aplinkraštį 121
Caro policija 123
Valsčių autonomija 125
Nušovė policininką Valickį 126
Kovotojai nuginklavo policininkus 129
J. Bartuška šnipinėjo rusams 131
Susirinkimas Punske pas kun. Stankevičių 133
Apie kunigų ir demokratų bendradarbiavimą 135
Kunigų autoritetas sumenkėjęs 138
Mokyklų uždarinėjimas 141
Spalio mėnesio 30 (17) d. caro manifestas 143
Žydai netikėjo caro konstitucijos garantijoms 145
Šalčius pranašavo socializmą 148
Grinių mitingas Marijampolėje 149

Pusl.
Gyventojai nesitenkino duotomis laisvėmis 151
Visuomenės veikėjų suvažiavimas 153
Miliukovas patarė nesiekti autonomijos 155
Lietuviai prašė autonomijos 156
Lenkai kėsinasi į Suvalkų sritį 157
Lenkai tikėjosi autonomijos 160
Leonas nepatenkintas Miliukovu 162
Ukraniečiai skundėsi priespauda 164
Gandai apie antrą streiką 166
Mano pirmasis ištrėmimas 168
Didysis Vilniaus Seimas 172
Vilniaus Seimas — žingsnis į savivaldą 173
Dono pulkas neprisidėjo prie revoliucijos 175
Vėl paskelbtas karo stovis 178
Pas Suvalkų gubernatorių Gulkovskį 181
Įsteigė „Šviesos" draugiją 183
Policija seka veikėjus 186
Šnipai 187
Veiklus katalikų kun. A. Petrauskas 189
Apskrities viršininkas Gorielovas 192
Kubiliaus nušovimas 195
Dar apie vagių mušimą 199
Kun. Petrauskas sumaišė vardus 200
Gyventojų gąsdinimas laiškais 202
Višakio Rūdos koplytėlės apiplėšimas 204
Buktiškių tragedija 205
Balbieriškių ūkininkų kova su raštininku 206
Dvarų supirkinėjimas ir parceliavimas 208
Aleksandras, Teodoro sūnus, Hilferdingas 210
Muravjovo raportas carui 216
Sukilimas Maskvoje 217
Basanavičius svečiuose pas Grinius 219
Basanavičiaus palydovai 221
Pakeitė „Vilniaus Žinių" redaktorių 223
Gegužinė Šiauliuose 224
Išvengiau tarnybos caro armijoje 227
Grinių namai 230
Sūduva ir jos įtaka 231

Pusl.

Varšuvos generalgubernatoriaus Skalono bandymas sulaužyti gydytojų priesaiką 236
Marijampolės Gimnazijos direktoriaus Volkovskio pasiūlymas 238
Turgaus stabdymas 241
Šnipas Sobolis 241
Icihokų, kitaip Ichokų, šeima 242
Lietuvių revoliucinės šeimos 243
Gimnazijos moksleivių tėvų ir globėjų susirinkimas . . . 246
1905 metų spauda 249
Keletas dokumentų Seinų Vyskupystės Istorijai (1818—1823) 253
Numeruotų Citatų vertimai 287
Pirmojo tomo vardynas 311
Antrojo tomo vardynas 325

Marijampolės Petro Kriaučiūno
viešoji biblioteka
000026500